

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
HAÇLI SEFERLERİNDE MUÎNUDDİN ÜNER VE ŞAM**

Yüksek Lisans Tezi

AHMET NURİ KOCA

Çorum 2019

HAÇLI SEFERLERİNDE MUÎNÜDDİN ÜNER VE ŞAM

Ahmet Nuri KOCA

**Sosyal Bilimleri Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Hacı Ahmet SEZİKLİ**

ÇORUM-2019

KABUL VE ONAY

Ahmet Nuri KOCA tarafından hazırlanan *Haçlı Seferlerinde Muînüddin Üner ve Şam* başlıklı bu çalışma 31/05/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Mehmet AZIMLİ (Başkan)

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Hacı Ahmet SEZİKLİ (Danışman)

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim GÖL

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (31/05/2019)

Ahmet Nuri KOCA

ÖZET

KOCA, Ahmet Nuri. *Haçlı Seferlerinde Muînüddin Üner ve Şam*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

Dünya Tarihinin ve İslam Tarihinin başat konularından olan Haçlı Seferleri'nde, açıkça bir "Hıristiyan – İslam", diğer bir ifadeyle "Haç - Hilal" mücadelesi görülür. Bu seferlerden, on ikinci yüzyılın ilk yarısındaki İkinci Haçlı Seferi, İslam Tarihi açısından ayrı bir önem arzeder. Suriye Selçuklu Devleti'nin devamı durumundaki Dımaşk Tuğteginli / Böri Atabegliği, henüz yarım yüzyılımı doldurmamışken, Atabegliğin merkezi Dımaşk İkinci Haçlı Seferi'yle kuşatılmıştır.

Bu sırada Dımaşk Atabegliği'nde kudretli vezir, Atabeg Muînüddin Üner bulunmaktaydı. Dımaşk, Kudüslü Haçlılarla gerektiğinde ittifak yaparken, bu defa daha techizatlı ve kalabalık Haçlı ordusu tarafından İkinci Haçlı Seferi kapsamında kuşatılmıştı. Muînüddin Üner askerî ve diplomatik becerileriyle kuşatmayı dördüncü gününde yarmış ve Dımaşk'ı işgalden kurtararak İkinci Haçlı Seferi'nin tartışmasız galibi olmuştur.

Bu çalışma, XII. yüzyılın ilk yarısında vaki olan ve doğrudan Dımaşk'ı kuşatan İkinci Haçlı Seferine karşı, zekice bir savunma yaparak, Birleşik Haçlı Ordusunu dört günde geldikleri yere geri göndermeyi başaran bir kahramanın, Dımaşk Atabegi Muînüddin Üner'in biyografisini konu edinmektedir. Çalışma, Muînüddin Üner'in İkinci Haçlı Seferi tarihçileri tarafından ihmal edildiğini ve onun, asker, devlet adamı ve siyasetçi olarak çağdaşlarından farklı bir kişilik olduğunu tespit etmektedir. Dımaşk Atabegliği'nin elli yıllık siyasî tarihinin yirmi yıllık bir döneminde etkin söz sahibi olan Atabeg Muînüddin Üner'in kahramanlığını ve başarılı yönetimini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kavramlar: Atabeg, Dımaşk, Haçlı, Muînüddin Üner, Zengî

ABSTRACT

KOCA, Ahmet Nuri. *Muînüddin Üner and Damascus in the Crusades*, (Master's Degree), Çorum, 2019.

In the Crusades, one of the main subjects of World History and Islamic History, there is clearly a “Christian - Islam” struggle, in other words, the “Crusade – Crescent” struggle. Of these campaigns, the Second Crusade in the first half of the twelfth century was of particular importance for Islamic History. As the continuation of the Syrian Seljuk State, Damascus Böri's or Tuğteginli's Atabeglik (Seljuks province governing by Atabeg) had not yet completed half a century, but Damascus which is the center of Atabeglik was besieged with the Second Crusade.

At this time, the mighty vizier and Atabeg Muînüddin Üner were present in the Atabeglik of Damascus. When Damascus allied with the Crusaders of Jerusalem when necessary, this time he was besieged by the more equipped and crowded Crusaders as part of the Second Crusade. Muînüddin Üner deal out his siege with his military and diplomatic skills on the fourth day and saved Damascus from invasion and became the undisputed winner of the Second Crusade.

This study, is the biography of a hero, Damascus Atabek Muînüddin Üner, who cleverly defended against the Second Crusade, which happen in the first half of the 12th century and besieged Damascus, and managed to return them United Crusaders to their original place in four days. The study found that Muînüddin Üner was neglected by historians of the Second Crusade and that he was a different personality from his contemporaries as soldiers, statesmen and politicians. It shows the heroism and successful management of Atabeg Muînüddin Üner, who had an active voice in a twenty-year period of the fifty-year political history of the Damascus Atabeks.

Key Concepts: Atabeg, Damascus, Crusader, Muînüddin Üner, Zengî

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLO DİZİNİ	vi
HARİTALAR DİZİNİ.....	vii
KİTÂBE METİNLERİ DİZİNİ	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	ix
ÖN SÖZ	x
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN GEREKÇESİ.....	2
ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM	3
ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM	15
ATABEG MUÎNÜDDİN ÜNER.....	15
1.1 İSMİ.....	15
1.2 ŞAHSİYETİ.....	17
1.2.1 İnsanlara Destek Vermesi	19
1.3 AİLE HAYATI.....	22
1.3.1 Eşleri	22
1.3.2 Cariyesi	23
1.3.3 Çocukları.....	23
1.4 KARİYERİ	28
1.4.1 Memlûk ve Emir	28
1.4.2 Sipehsalarlık.....	31
1.4.3 Vali ve Naib	32
1.4.4 Vezirlik.....	33
1.4.5 Atabeg Naibliği	34
1.4.6 Sosyal Sorumluluğu	36
1.5 ÖLÜMÜ	39
İKİNCİ BÖLÜM.....	40

DİMAŞK ATABEGLİĞİ	40
2.1 ASKERÎ YAPIL.....	49
2.2 ASKERÎ FAALİYETLERİ.....	52
2.2.1 Humus	52
2.2.2 Dımaşk	62
2.2.3 Ba'lebek	83
2.2.4 Banyas'ın Kudüs'e Verilmesi	87
2.2.5 Havran	89
2.3 KUDÜS'LE İTTİFAK.....	99
2.3.1 Kudüs'le İttifakın Şartları ve Sonuçları	101
2.4 SİYASİ SEYAHAT ve TEMASLARI	102
2.5 İÇ KARIŞIKLIKLAR	104
2.5.1 Şemsü'l- Mülük İsmail Dönemi.....	108
2.5.2 Emir Bazvaç'ın Hal'i	114
2.5.3 Şihâbüddin Mahmûd'a Suikast	115
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	118
İKİNCİ HAÇLI SEFERİ ve ÜNER	118
3.1 SEBEPLER.....	118
3.2 SELEFLERE SADAKAT GENELGESİ	122
3.3 BÜYÜK ORDU	124
3.4 AKKA SAVAŞ KONGRESİ	126
3.5 SAVUNMA HAZIRLIKLARI.....	131
3.6 KUŞATMA	133
3.6.1 Kuşatma Süreci	134
3.6.2 Dımaşk'ın Savunması	135
3.8 KUŞATMANIN SONA ERMESİ	146
3.9 KUŞATMANIN SONUÇLARI.....	148
3.9.1 İslam Dünyasına Yansımaları	149
3.9.2 Muînüddin Üner'e Kazandırdıkları.....	149
3.9.3 Dımaşk'a Yardım Meselesi.....	150
3.10 ARİME (UREYME) KALESİ'NE HAREKÂT	153
SONUÇ	155
KAYNAKÇA.....	157
EKLER	164
Ek-1: Haritalar.....	164

TABLO DİZİNİ

Tablo

Sayfa

Tablo 1. Dımaşk Atabegliğinde Hükümranlık Sırası Ve Üner'in Durumu 48

HARİTALAR DİZİNİ

Harita	Sayfa
Harita 1. Ortadoğudaki Hareketler (1146- Mayıs 1148).....	164
Harita 2. Dımaşk, Musul ve Halep Arasındaki Haberleşme ve Askerî Desteklerin Güzergâhları.....	165
Harita 3. Haçlıların Kuşatma Güzergâhı ve Savunma Önlemleri.....	166
Harita 4. 12. Yüzyılda Yakınoğu' da Olan Harekâtların Güzergâhları	167
Harita 5. Kuşatmanın Yarılması	168
Harita 6. Lâtin Haçlı Devletleri	169

KİTÂBE METİNLERİ DİZİNİ

Kitâbe Metinleri	Sayfa
Kitabe Metinleri 1. Katalog Kapağı.....	170
Kitabe Metinleri 2. Kitâbe, Dımaşk (Damas), No: 3033	171
Kitabe Metinleri 3. Kitâbe, Busrâ, No. 3146	172

SİMGELER VE KISALTMALAR

a.g.e	:Adı geçen eser
a.g.d.t	:Adı geçen doktora tezi
a.g.m.	:Adı geçen makale
ark.	:Arkadaşları
a.s.	:Aleyhis Selam
b.	:bin, (oğlu)
bt.	:bint (kızı)
Bkz. / bkz.	:Bakınız
bty	:basım tarihi yok
byy	:basım yeri yok
c.	:cilt
çev	:Çeviren, tercüme eden
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Edt./edt.	:Editör
m.	:Maddesi
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr./ nşr.	:Neşreden, yayınlayan
OMÜ	:Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ö.	:ölümü
s.	:sayfa
sy.	:Sayı
tash.	:Tashih eden, düzelten
thk.	:Tahkik eden
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	:TürkTarih Kurumu
ty	:Tarih yok
yy	:yayınevi yok, yayınyeri yok

ÖN SÖZ

Haçlı Seferleri, genel olarak Dünya Tarihinde, hususen İslam Tarihinde geniş bir coğrafyayı ve süreci kapsayan, çok boyutlu etkileşim ve değişimlere sebep olmuş önemli olaylar silsilesidir. Bu sebeple Haçlı Seferlerinin, İslam Tarihi araştırmalarında özel ilgiyi hak etmektedir. Haçlı Seferleri Tarihinde ilginç bir Müslüman şahsiyetin biyografisine yönelik bu araştırmanın, söz edilen kanaate katkı yapacağı ümit edilir.

Bu çalışmada olabildiğince ilk kaynaklardan bilgiler derleyip onları işleyerek biyografiye akademik anlamda değer katması hedeflenmiştir. Günümüz tarihçi yazarların eserlerinden, araştırmacıların makalelerinden de istifade edilmiştir. Biyografisi çalışılan kişinin yaşadığı dönemin siyasî olayları, kahramanları ve onların rekabetleriyle, aralarındaki ilişkilerine kadar pek çok konuyu inceleme fırsatı bulunmuştur. Haçlı Seferlerinin, İslam Tarihi Anabilim Dalı'nın önemli olduğu kadar bakir bir konusu da olduğu söylenebilir. Bunun yanında, tarihçiler tarafından ihmal edilmiş Muînüddin Üner gibi birçok kahramanın, tarihi kaynaklarda ilgi beklemekte olduğu farkedilmiştir. Bu çalışmayla, Muînüddin Üner ve Şam, İkinci Haçlı Seferiyle birlikte incelenmiştir. Çalışmanın içeriği ve sunuluş biçimi hakkında bilgilendirme Giriş bölümünde yapılacaktır.

Tabii ki beni bu çalışmaya davet eden ve sürekli teşvik eden hocam Prof. Dr. Mehmet Azimli'ye teşekkür etmek istiyorum. Danışman hocam Dr. Hacı Ahmet Sezikli'ye teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışmamın her aşamasında bana yön veren, elde ettiğim bilgileri işlemekte ve farklı kaynaklara ulaşmamda yol gösteren sayın Dr. Nadir Karakuş'a özel teşekkürlerimi sunuyorum.

31/05/ 2019

Ahmet Nuri KOCA

GİRİŞ

Ortaçağ Tarihi ve Haçlı Seferleri Tarihi üzerine araştırmalar yapan batılı tarihçilerden otorite kabul edilenler, Haçlı Seferlerinin başlamasını, yedinci yüzyılın sonlarında hız kazanarak geniş bir coğrafyaya yayılan “Müslüman Arapların fetihlerine sonradan verilen bir cevap” olarak görürler.¹ Oysa Haçlı Seferlerinin hedef aldığı İslam coğrafyasında Haçlıların ilk ve en çok karşılaşıp savaştığı Müslüman topluluk Türklerdir. Bu mücadele sırasında vaki temaslar, sadece savaş meydanlarındaki zaferlerden veya bozgunlardan ibaret değildir. Türklerin Haçlılarla olan bu temasları diplomatik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanları da etkilemiş ve ilişkileri karşılıklı olarak geliştirmiştir. Bu bağlamda ülkemizde Haçlı Seferlerinin, savaşlar ve askerî faaliyetleri dışında, farklı ve daha kapsamlı bir şekilde araştırılması bir kazanım olacaktır.

Haçlı Seferlerine ilişkin yapılan derinlemesine çalışmalar, genellikle zaferler veya bozgunlar üzerinden olduğu için, bu seferlerde hak ettiği yeri tespit edilememiş veya ihmal edilmiş kahramanların olması da tabiidir. Aydın kesimde veya öğrenciler arasında yapılacak küçük bir ankette, Haçlı Seferlerine karşı koyan en tanınmış Müslüman komutanlar veya kahramanlar olarak birkaç ismin ön plana çıkacağını tahmin etmek zor değildir. O birkaç isimden, Zengî ve Kudüs fatihi Selahaddin-i Eyyûbî'nin ilk sıralara oturacağını söylemek, kehanet olmaz. Bu fikirden hareketle, askerî başarısı yanında diplomatik zekâsıyla fark yaratmış, uygarlık tarihine katkı sunmuş olmasına rağmen, ihmal edilen veya fark edilemeyen gerçek kahramanların da tanıtılması amacıyla, Haçlı Seferleri esnasında Müslümanlar adına önemli işler yapmış isimlerden birisinin biyografisini çalışmayı tercih ettik.

Haçlı Seferlerine en çok Anadolu coğrafyasında karşı konulmakla birlikte, bugünkü Suriye topraklarında yine Türk emir ve komutanlar tarafından pek çok karşı mücadele yürütülmüştür. Bu mücadelelerden, özellikle İkinci Haçlı Seferine mukavemetin lideri olan Muînüddin Üner, araştırılmaya değer bulunan isimlerin başında gelmektedir. İkinci Haçlı Seferinin sözünü ettiğimiz veçhile askerî yönden pek

¹ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev: Mustafa Daş, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016) 21; Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, çev: Ekin Duru, (İstanbul: Say Yayınları 2014), 49.

çok araştırmasının ülkemizde de yapılmış olduğu bilinmektedir.² Ne var ki İkinci Haçlı Seferine karşı yapılan savunmanın bu liderine münhasır bir araştırmanın olmadığını çalışmalarımız sırasında fark ettik.

İkinci Haçlı Seferinin bizatihi muhatabı olan Dımaşk Atabegliği³ (1104-1154) ile kuzeyindeki komşusu Halep Zengî Atabegliği (1146- 1181) arasında bir rekabetin olduğu hemen farkedilmektedir. Esasen İslam coğrafyasındaki emirlerin, neredeyse tümü arasında, ifrat düzeyde bir rekabetin öteden beri süregelmekte olduğu da kolayca anlaşılır.⁴ Ayrıca Bağdat'taki Abbasî halifesi Sünnî Müslümanların, Mısır'daki Fatımî Halifesi de Şîî Müslümanların temsilcileri olarak, daha üst bir rekabet içinde olmuşlardır.⁵ Böylesine rekabetin olduğu bir ortamda, Haçlı ordusuna karşı dik durabilmek ve zafer elde etmek oldukça zor görülmektedir. Biz de çalışmamızda İkinci Haçlı Seferinde Haçlılara karşı elde edilen başarının lideri, Dımaşk Atabegliği'nin kudretli veziri Muînüddin Üner'i tanıtmak istedik. Dımaşk'ın İkinci Haçlı Seferine maruz kalması, Tuğteginlilerin elli yıllık iktidarında Muînüddin Üner'in söz sahibi olduğu döneme isabet etmektedir. Bu nedenle çalışmamızın adını "Haçlı Seferlerinde Muînüddin Üner ve Şam" olarak belirlenmiştir. Çalışmada konu edinilen Şam, Muînüddin Üner'in Böriler adına atabeglik ettiği coğrafyanın başkenti Dımaşk'tır. Çalışma boyunca şehrin o günkü adı olan Dımaşk ismi kullanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN GEREKÇESİ

Tarihi kaynaklarda Haçlı Seferleriyle ilgili çok ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu seferlere karşı koyan kahramanlar olarak Halep Zengî Atabegi Nureddin Mahmûd (1146-1174) ve kardeşi Musul Zengî Atabegi Seyfeddin Gazî (1146-1149) ön plana çıkmaktadır. Işın Demirkent'e göre; "Dımaşk'ın Zengî'ye karşı mukavemetinde ve bu devletin Haçlılarla münasebetinde geniş rol oynayan önemli şahsiyet, Muînüddin Üner'dir" ve hakkında ayrı bir incelemenin yapılmasına gerek vardır.⁶

² Buna bir örnek olarak; Ebru Altan "II. Haçlı Seferi (1147-1148)" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000), verilebilir. Pdf'i için bkz. Yök açık kaynak.

³ Dımaşk Atabegliği, kaynaklarda "Tuğteginliler" veya "Böriler" adıyla da yer almaktadır.

⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II. Cild Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187*, çev: Fikret Işıltan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1987), 2: 7.

⁵ Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 205-210; Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2015), 74.

⁶ Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Konluğu Tarihi II* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1994), 114.

Haçlı tarihçisi David Nicolle'e göre; 1138'den 1149'a kadar Dımaşk Atabegi olan Muînüddin Üner, İkinci Haçlı Seferine karşı yapılan savunmanın başrolündedir. Tarihçiler tarafından "ihmal edilmiş" şahsiyetlerden biridir.⁷ Kaynaklarda hakkında çok kısıtlı bilgi verilen Muînüddin Üner'i, Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi ile Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde anlatan bir maddenin de olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmayla, Muînüddin Üner'in İkinci Haçlı Seferinin büyük ordusuna karşı zafer kazanmış kahraman bir asker, diplomatik zekâsıyla ve politikalarıyla çağdaşlarından farklı, seçkin bir devlet adamı ve bir lider olarak İslam tarihinde önemli bir şahsiyet olduğunu kanıtlamaya çalışacağız.

Çalışmamız girişten sonra üç bölüm ve sonuç olarak sunulacaktır. Sonuç'tan sonra kaynakça yer alacaktır. Birinci bölümde Muînüddin Üner'in ismi, şahsiyeti ve aile hayatı ve kariyeri ile bilim ve kültür hizmetleri hakkında bilgi verilecek. İkinci bölümde onun yetiştiği ve yaşadığı ortam olarak Dımaşk Atabegliğinin kısa bir tarihçesi verilecektir. Sonra onun Atabeglikte görev yaptığı askeri yapı hakkında bilgilendirme yapılarak kariyerinin tarihi önemine ışık tutulacaktır. Atabeglik coğrafyasında iç karışıklıklarda kariyerini nasıl ilerlettiği, etkili bir vezir ve siyaseten söz sahibi iken Dımaşk ve bağlı illerindeki vaki kuşatmalar ve savunmalar inceleyecektir. Atabeg naibi olarak yaşadığı dönemdeki rolü ve onun kariyerinin zirvesinde iken karşılaştığı olaylar anlatılacaktır. Üçüncü bölümde ise; önemine binaen İkinci Haçlı Seferi ve Dımaşk'ın direnişiyle, savunmadan saldırıya geçişin safahatı, seferin sonuçlarına ilişkin bir analizle birlikte anlatılacak, Sonuç ve Kaynakça ile çalışma tamamlanmış olacaktır.

ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM

Araştırmamızda hem klasik İslam Tarihi kaynaklarından, hem de batılı kaynakları kullanmayı esas aldık. Klasik İslam Tarihi kaynaklarından, konuya en yakın zamanda yaşamış olan müelliflerin eserlerini inceledik. Bunlarla, batılı kaynaklardaki bilgileri eşleştirmeli ve karşılaştırmalı olarak okumalar yapmak suretiyle doğru bilgiyi elde etmeye çalıştık. Bu tarz okumalar yaparak, ilk kaynaklardan bilgi elde etmekte karşılaşılan zorluklardan birinin aşılmasını, iç içe ve karmaşık olan konuların doğru anlaşılmasını amaçladık. Konuya ilişkin bilgi dağınıklığını bu yöntemle aştığımızı ve

⁷ David Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, çev: L. Ece Sakar, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 19-20.

konuyu zihnimizde daha berrak hale getirdiğimizi düşünüyorum. Tüm araştırmalarımız boyunca da bu karşılaştırmalı ve eşleştirmeli okumalara devam edilmiştir.

Araştırmanın temel mevzusu ve olaylarına ilişkin günümüz yazarlarının Arapça kaynaklardan referansla verdikleri bilgileri kaynağından okunarak, ilk kaynaktan doğrulamaları olabildiğince yapılmaya çalışıldı. Batılı kaynaklarda aktarılan bilgiler için de benzer karşılaştırmaları yapıldı. Zaman israf etmemek adına kuşku duyulmayan veya farklı kaynaklardaki bilgilerle örtüşen hususlarda İngilizce ilk kaynaklara her zaman gitmeye gerek görülmemiştir.

Klasik kaynaklardan kabul edilse bile, döneme en yakın kaynakların bilgilerini referans olarak gösteren, konuya göre ikincil olan kaynaklarla ilgili de izlediğimiz bir usulden söz etmek istiyoruz. Bu tarz ikincil denilebilecek kaynaklarda tekrar eden bilgilerin dışında yeni bir bilgi veya yorum olup olmadığına dair okumalar yapılmıştır. Bununla birlikte tezin yazımında kaynak gösterirken, okuyup işaretlediğimiz ikincil kaynakların pek çoğunu, kaynağı bizim gösterdiğimiz ilk kaynak olduğu için, her noktada onları ayrıca göstermeye her zaman gerek duymadık. Dipnotta, birbirini tekrar eden ve kaynak gösteren eserlerden döneme en yakın olanı veya onunla birlikte belki ikincil olanların bir veya ikisini göstermeyi tercih ettik. Yani aynı konuya ilişkin olabildiğince ilk ve az sayıda seçkin kaynakları işaret etmeyi uygun gördük.

Şahıs ve yer isimleri DİA'ndeki yazılışlarına uygun olarak yazılmaya çalışıldı. Meselâ; Tuğtekin yerine Tuğtegin, Atabey yerine Atabeg, Baalbek yerine Ba'lebek, Bağdavin yerine Baudouin şeklinde yazılması uygun bulundu. Müslüman tarihçiler Hıristiyanlardan söz ederken Frank, Haçlı, kâfir, küffar gibi kelimeleri, mel'un ve dinsiz gibi sıfatları kullanmaktadır. Bu kelimeler ve sıfatlar Avrupa'dan Haçlı Seferi amacıyla gelenler ile Filistin ve Doğu Akdeniz'de yaşayan Hıristiyanlar için müşterek olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada metin boyunca Hıristiyanlar, Haçlı kelimesiyle ifade edilmekle birlikte Avrupa'dan sefer amaçlı gelenlerle, bölgede yaşayan Hıristiyanları ayırt etme ihtiyacı duyulduğunda, bölgede yaşayan Hıristiyanlar için yerel Haçlı kelimesi kullanıldı. Tarihleri vermekte şunlar usul edinildi. Hicri ve Miladi tarihi bir arada vermek veya ay ve günü zikretmek, asıl metindeki akıcılığı engellediği ve okumayı yorucu kıldığı için tarihler sadece miladi olarak verildi. Çok önemli bir neden yoksa ay ve günü vermeden yıl olarak miladi tarihler yazıldı. Sultan, emir, hükümdar veya halife gibi siyasî zatların ismini ilk andığımızda onun hükümdarlık tarihlerini veya hilafet süresini gösteren tarihleri verdik. Sadece bilim adamı veya din ilimlerinde

tanınmış insanların varsa doğum ve ölüm tarihini veya sadece ölüm tarihini vermeyi uygun bulduk.

Ortaçağda “Şam” sözü bugünkü gibi sadece bir kentin adını ifade etmiyordu. Filistin’in Refah şehriden, orta ve güney Suriye’yi de içine alan doğu Akdeniz sahilleriyle birlikte kuzey Suriye topraklarından Malatya’ya kadar geniş bir bölgenin adıydı. O dönemde, bugünkü Şam kentine “Dımaşk” deniyordu.⁸ Bu çalışmada bundan sonra kentten bahsederken Dımaşk ismi kullanılacak, zihin karışıklığına sebep olmamak ve bölgeyi ifade etmek için “Suriye” adı kullanılacaktır. Çalışmamızın adındaki Şam kelimesi ile kastedilen de Dımaşk kenti olacak ve sadece incelediğimiz dönemin Dımaşk’ını kapsayacaktır. Yine kaynaklarda Hims olarak okunan şehrin bugünkü adı yani Humus kaydı kullanılacaktır.

Bu çalışmamızda Mûnüddin Üner ve onunla ilgili 1128-1149 arasında vaki konularla, olayların cereyan ettiği coğrafya, özellikle de İkinci Haçlı Seferinin asıl hedefi olan Dımaşk ve yapılan savunma konu edinilecektir. Bunu yaparken elbette Mûnüddin Üner’in yaşadığı çağın şartları göz önünde tutulacak, tarihi sürece katkılarından olabildiğince söz edilmeye çalışılacaktır. Tabii ki bu olayları kendi örgüsü içinde anlatırken lüzum gördükçe, söz edilen olayları hazırlayan dönemlere de 1128 öncesine ve 1149 sonrasına da ihtiyaç duyulduğu kadar yer verilecektir.

Bu durum belki okuyucuda “Böri Hanedanı dönemi inceleniyor” “Tuğtegin Atabegliği” veya “ Haçlı Seferleri inceleniyor” fikrini oluşturabilir. Oysa Mûnüddin Üner, Tuğtegin’in memlûkü olarak başladığı askeri ve siyasî hayatının en şaşalı dönemini Dımaşk Atabegliğinde etkili bir vezir olarak yaşamıştır. İkinci Haçlı Seferi, bizzat onun yönetimindeki Dımaşk’ı hedef almıştır. Bu sebeple, 1154 yılına kadar bugünkü Güney Suriye’nin verimli ve önemli bir bölümü ile Doğu Lübnan ve Ürdün’e hükmeden Dımaşk Atabegliğinden veya diğer adıyla Böri Hanedanından, Atabegliğin iç karışıklıklarından, komşu emirliklerle olan ilişkilerinden, Bâtınîlerle ve Haçlılarla olan çetrefilli mücadelelerinden söz etmemek olmaz. Papalık tarafından, Avrupa’daki Hıristiyanların katılımıyla düzenlenen ve Hıristiyanlığın kutsal kaynaklarında “süt ve bal ülkesi”⁹ olarak vasedilen Kudüs’te toplandıktan sonra, Dımaşk’ı kuşatan İkinci Haçlı Seferinden söz etmeden Mûnüddin Üner’i ve Dımaşk’ı hak ettiği şekilde doğru anlatmış olamayız.

⁸ Himyerî, İbn Abdülmün’im, *er-Ravzu ’l-Mi’târFî Haberi’l-Aktâr*, thk. İhsan Abbas, (Beyrut: Müessesetü Nasır Li’s-Sahafe, 1980), 1: 335.

⁹ Mike Pine, *Haçlı Seferleri*, çev: Cumhur Atay, (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2011), 25.

İkinci Haçlı Seferine karşı koyan bu mühim şahsiyeti iyi anlamak için onun içinde yetiştiği sistemi, geçen süreci ve bağlantısı olduğu kişileri de kısaca tanımak gerekir. Kaynaklarımız doğrudan Muînüddin Üner'in gelişim sürecine dair pek kayıt içermiyor. Bu süreçte kayıtlarda adının çok az geçiyor olması onun memlûk bir şahsiyet olarak Atabeg Tuğtegin'in gölgesinde kalmış olmasıyla açıklanabilir. Çünkü onunla ilgili incelediğimiz kaynaklarda rastlanan, neredeyse tüm kayıtlar, Atabeg Tuğtegin'in ölümünden sonraki süreçte yer almaktadır.

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Kaynaklarımızı iki temel grupta sınıflandırabiliriz. Bunlardan birincisi klasik İslâm Tarihi kaynaklarıdır. İkinci grup ise batılı kaynaklar veya Hıristiyan müelliflerin eserleridir. Bu iki grup temel kaynakların yanı sıra onlardan istifade ederek araştırma veya yorumlarını yazan günümüz müellif veya tarihçilerin konuya ilişkin eserlerini, makale ve araştırmalarını da okumalarımıza dâhil ettik. Görsel malzemelerle konuyu veya anlatımı zenginleştirmek için de sözünü ettiğimiz kaynaklardan istifade edilmiştir. Gerek doğulu gerekse batılı kaynakların dipnotlarda gösterilmesinde derlenen bilgilerin orijinal olanı yani ilk bilgiyi veren kaynak tercih edilmiştir.

Araştırma sürecimizin ilk haftalarında İkinci Haçlı Seferi hakkında pek çok orijinal kaynak varmış izlenimi edinmiştik. Sonrasında müelliflerin hep ilk kaynaklardaki bilgileri tekrarladıklarını farkettilik. Orijinal nitelikli kaynak oldukça az bulunması sebebiyle kaynak kullanımında şöyle bir yol tercih ettik. İlk kaynaktaki bilgilerin yalınlığını ve satır aralarında kalan, bu güne ulaştırılmamış veya önemsenmemiş bilgileri derlemeyi ve bunlar arasındaki bağlantıları kurmayı veya ilişkileri çözmeyi ve kaynaklardan bu şekilde faydalanmayı uygun bulduk. Böylece onları bugüne aktarmış ve çağdaşlarımızın telif ettikleri araştırma eserlerinde ve makalelerinde söz ettikleri bilgilere de ilaveler yapmış olmayı hedefledik.

Kaynaklar hakkında buradaki bilgilendirmeyi sınırlı tutmak, sadece sıkça kaynak olarak gösterdiğimiz eserler ve müellifleri hakkında kısa bilgiler vermek istiyoruz. Klasik İslâm Tarihi kaynaklarımızın bu araştırmada en önde geleni, kuşkusuz diğer doğulu kaynaklarımızın da bu süreçle ilgili dayanağı veya referansı olan İbnü'l-Kalânî'si'dir (ö.1160). Müellifin hangi eserinden istifade etmişsek onu ismiyle birlikte dipnotta zikrettik. "Zeyl'ü Tarih'i Dımaşk" adlı eserin çevirisinden derlediğimiz bilgileri Arapçasından okumakla birlikte Türkçeye çevrilmiş olmasının bize zaman

kazandırmış olduğunu söylememiz eserin mütercimine şükran anlamında uygun olacaktır.

Müellif, İbnü'l-Kalânîsî'nin 1073- 1082 arasında bir tarihte doğduğu tahmin edilmektedir. Ailesi, Kalânîsî adı verilen serpuş veya fes tarzı giysi ürettiği için İbnü'l-Kalânîsî olarak anılmıştır. Tam adı; Ebû Ya'lâ er-Reîsülecel Mecdürreâ el-Amîd Hamza b. Esed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî et-Temîmî'dir. Dımaşk'ta Temim oğulları soyundan, geniş bir ailenin mensubu olarak dünyaya gelen müellif, tarih, edebiyat, ilahiyat ve fıkıh tahsili yapmış, şair, edip, tarihçi ve devlet adamı olarak tanınmıştır. Genç yaşta idari görevlere atanmış, devletin ulusal ve uluslararası yazışmalarının yapıldığı, vergi ve tahsilâtı ile ilgili kayıtlarının tutulduğu divanlarda memurluk ve reislik görevlerinde bulunmuştur. Bulduğu görev sebebiyle verdiği bilgiler, birinci ağızdan veya devlet arşiv bilgilerine dayanan malumat olması sebebiyle Birinci ve İkinci Haçlı Seferiyle ilgili en sağlam bilgiler olma özelliğindedir. Biz müellifin daha çok “Zeyl'ü Tarih'i Dımaşk” adlı eserinden faydalandık. Bu eser hakkında Erkoçoğlu “Kudüs Lâtin Krallığı merkezli kaleme alınmış” ifadesini kullanmaktadır.¹⁰ İbnü'l-Kalânîsî'nin bu eserinde Kudüs Lâtin Krallığı veya onlarla olan ilişkiler hakkında bilgiler veriyor olması normaldir. Oysa müellif, Kudüslülerin tarihleri ve olayları hakkında veya Dımaşk'la ilişkileri bağlamında pek önemsenen konularda “.... Haberi geldi. Haber alındı” gibi ifadelerle çok kısıtlı bilgiler vermektedir. Bu sebeple eser, Erkoçoğlu'nun ifade ettiği gibi “Kudüs Lâtin Krallığı merkezli kaleme alınmış” olma özelliğinde değildir. Bilakis müellif bu eserinde, Suriye coğrafyasındaki diğer emirler ve atabeglerin faaliyetleri ve siyasî gelişmeler hakkında da bilgiler vermekle birlikte, eserin bütününde ağırlıklı olarak, içinde yaşadığı Dımaşk Atabegliğini merkeze almaktadır. Bu nedenle bizce müellifin “Zeyl'ü Tarih'i Dımaşk” adlı eseri, Kudüs Lâtin Krallığı merkezli değil, Dımaşk Atabegliği merkezli olarak kaleme alınmıştır denilebilir. Müellifin bu eserinin dışında, “Tarih'u Ebî Ya'lâ” ve “Tarih'u Dımaşk” adlı eserlerine de müracaat ettik.

“Zeyl'ü Tarih'i Dımaşk” adlı eseri, 970 yılı ile 1160 yılları arasındaki olayları anlatmaktadır. Hilal b. Muhassin es-Sâbî'nin (ö.1056) tahminen Halep tarihine dair eserindeki bilgilere ilave olması amacıyla yazılmış olduğundan dolayı “Zeyl” ünvanı taşımaktadır. Eser, Selçuklular ve Böriler dönemindeki Dımaşk ve Suriye tarihini konu edinen ve Haçlı - İslam mücadelesine birinci ağızdan kaynaklık eden bir telifdir. İkinci

¹⁰ Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2018), 53.

Haçlı Seferine ilişkin haberlerin, İslam coğrafyasında ne denli bir huzursuzluğa sebep olduğunu, Haçlıların Filistin topraklarında nasıl hazırlık yaptıklarını, kısmen ayrıntılı vermektedir. İkinci Haçlı Seferi birleşik ordusunun Avrupa'dan kutsal Filistin topraklarına gelişinden ve Anadolu'daki mücadeleden sadece bir iki cümle ile bahsederken Avrupa'daki hazırlıklardan ise neredeyse hiç bahsetmemektedir. Birleşik Haçlı ordusunun Dımaşk kuşatmasını ise pek ayrıntılı olarak anlatır. Ebru Altan da doktora tezinde, eserin İkinci Haçlı seferiyle ilgili olarak sadece Dımaşk kuşatmasından ayrıntılı bahsettiğini ve Haçlıların Anadolu'da gördükleri mukavemetten bahsetmediğini tespitini yapar.¹¹ Muînüddin Üner ve İkinci Haçlı Seferiyle ilgili en ayrıntılı kaynağımız ve temel referanslarımızdan biri İbnü'l-Kalânîsî'nin "Zeyl'ü Tarih'i Dımaşk" adlı eseridir. Müellifin bu eseri, çalışmamızda dipnotlarda ilk seferinden sonrakilerde kısaca "Zeyl" olarak zikredilmiştir.

Diğer birincil kaynağımız Muînüddin Üner'in de İbnü'l-Kalânîsî'nin de çağdaşı olan önemli tarihçi İbn Asâkir'dir.¹² İbn Asâkir (ö.1176) adıyla bilinen Ebü'l Kâsım Ali b.el-Hasan b. Hibetillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî'nin, "Târîh'u Medinet'i Dımaşk" adlı eseri de birinci dereceden faydalandığımız kaynaklardandır.

Müellif 1105 yılında Dımaşk'ta doğmuştur. Arap dili ve belâğati eğitimini ailesinden almış olup evlerindeki ilmi sohbetler dışında, şehirdeki Gazzaliyye zaviyesi ve Emîniyye medresesindeki derslere de devam etmiştir. Emevi camiinde değerli hocalardan dersler okumuş fakat Dımaşk'ta artan Bâtînî faaliyetlerinden rahatsızlık duyarak fıkıh tahsil etmek için şart koşulan hadîs hafızlığı eğitimini tamamlamak ve icazetler almak için, genç yaşlarda Irak ve Hicaz bölgelerine ilmi amaçlı seyahatler yapmıştır. Nizamiye Medreselerinde eğitim görmüştür. Horasan ve Irak yörelerindeki âlimlerle mektuplaşarak ilmini artırmış, Hemedan, Serahs, Tebriz, Rey, Isfahan, Beyhak gibi Horasan illerine seyahatler yapmıştır. Horasan illerine yaptığı ilmi seyahatlerden sonra Bağdat'ta iki yıl kalmış ve Dımaşk'a dönerek orada Nureddin Zengî'nin onun için yaptırdığı Darü'l-Hadîsü'n Nuriyye'de 1171 yılından itibaren dersler vermeye başlamıştır.¹³ Bu hadîs okulunun açılması ve İbn Asâkir'in orada ders vermeye

¹¹ Altan, "İkinci Haçlı Seferi 1147-1148" (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000) XVI.

¹² İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetillâh, *Tarih'u Medineti Dımaşk*, thk. Muhîbüddin Ebü Said Ömer, (Beyrut: 1996), 57: 20; Eyüp Baş, "İbn Asâkir ve Tarihi Dımaşk'ı Üzerine" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ayrı basım, c. 38: Ankara 1999, 691-706.

¹³ Yâkût, *Mu'cemü'l- Üdebâ*, 13: 73-87; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, 8: 336-337; İbn Hallikân, Ebü'l Abbas Şemsüddin Ahmed b.Muhammed b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtu'l- Â'yân*, thk. İhsan Abbas, (Beyrut: Darü's Sâdir, 1900), 3: 309-311; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, (nşr. Mahmûd Deyyûb),

başlamasıyla, Dımaşk'ın kültür hayatında da önemli değişimler ve canlanmalar olmuş, İslam dünyasının çeşitli yerlerinden Dımaşk'a ilim tahsili için pekçok öğrenci ve dersler vermek için âlimler gelmiştir.¹⁴

Dımaşk şehri ve bölgesinde yaşamış mühim şahsiyetlere dair bilgiler veren en geniş muhtevalı telif olan eseri, 80 cilde ulaşmaktadır. Eserde Asrı Saâdet, Raşit Halifeler, Emevîler, Abbasîler, Fâtımîler, Selçuklular, Haçlılar, Zengîler ve Eyyübîler ile bölgedeki emirliklerin yöneticileri ve yaşayan bilginler hakkında da malumat vermektedir. Bu yönüyle İbn Asâkir, eserini bir şehir tarihi olmaktan öteye taşımıştır. Eserde, İkinci Haçlı Seferinde meydana gelen Dımaşk kuşatması ve Nureddin Zengî'nin Dımaşk'ı zaptetmesi hakkında da önemli bilgilere ulaşılmaktadır.¹⁵

Doğulu kaynaklarımızdan birinci dereceden kabul ettiğimiz ve çok faydalandığımız kaynaklardan bir başkası da Üsâme İbn Münkız'ın otobiyografisi diyebileceğimiz “Kitabu'l-İtibar - İbretler Kitabı” adlı eseridir.

İbn Münkız (ö. 1188); Batılı kaynaklar ondan söz ederken “Şeyzer'li prens Üsâme” diye söz ederler. O, şair, edip, tarihçi ve diplomat bir müellif, sürgünde yaşayan itibarlı bir emîr / prenştir. Adı ve tam künyesi; Ebü'l-Hâris (Ebü'l-Muzaffer) Müeyyidüddele Necmüddîn Üsâme b. Mürşid b. Alî b. Mukalled b. Nasr b. Münkız eş-Şeyzerî el-Kinânî el-Kelbî'dir. Münkız oğulları hânedanına mensup sürgün emîr Üsâme, bu çalışmada hep İbn Münkız adıyla anıldı. O, ünlü tarihçilerden ve hadîs âlimlerinden İbn Asâkir (ö. 1176) ile Sem'ânî'nin (ö.1166) öğrencisi olmuştur. Kendi amcası tarafından yaşı küçük olduğu için emirlikten ustaca uzaklaştırılan, âdetâ sürgün edilen Üsâme İbn Münkız çok genç yaşta Dımaşk'a gelmiş, Tuğtegin ve Muînüddin Üner'in yakın dostluğunda bulunmuş, onların Haçlılarla olan mücadelelerine bizzat iştirak ederek Haçlılarla savaşmıştır. Muînüddin Üner'in Haçlılarla olan ilişkilerinde elçilik görevi yapmıştır. Üner'in özel yaşantısı, zevkleri, seyahatleri ve yabancılara karşı olan tutumlarına ilişkin birinci ağızdan bize önemli bilgiler aktarmıştır. İbn Münkız, Üner'in Haçlılarla ittifak yapmasından rahatsızlık duyduğu için, Dımaşk'ı terk edip Mısır'a gitmiştir. On yıl boyunca orada da çok itibar görmesine rağmen, saray

Beyrut 1997, 2: 139; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddin Yusuf İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z- Zâhire Fî Mülûki Mısır ve'l Kahire*, (Beyrut: 1992), 6: 70.

¹⁴ Ebü Şâme, *er-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn, en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, thk. İbrahim ez-Zeybek, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle,1997), 1: 23; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 3: 309-311; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar* Beyrut 1997, 2: 139; Bahattin Kök, *Nûruddin Mahmûd bin Zengî ve İslam Kurumlar Tarihindeki Yeri*, (İstanbul: İşaret Yayınları,1992), 187-188.

¹⁵Eyüp Baş, *a.g.m.*, 703.

entrikalarından bıkmıştır. Üner öldükten sonra, İbn Münkız Dımaşk'a dönmüş ve Nureddin Zengî'nin hizmetinde bulunmuştur. Nureddin Zengî'nin yanından Şeyzer konusunda aralarında çıkan bir anlaşmazlık sebebiyle ayrılmıştır. Artuklu Emiri Fahrettin Karaaslan'ın yanında hayatının en verimli ve huzurlu dönemini yaşamıştır. Eserlerinin çoğunu bu dönemde yazmıştır. İbn Münkız, Tuğtegin ve Muînüddin Üner'in himayelerini görmüş, Mısır'da Fâtîmî halifeleriyle vezirlerinden itibar görmüş, İmâdüddin Zengî ve Nureddin Zengî'nin hizmetlerinde bulunmuştur. Sonra Artuklu Fahreddin Karaaslan'ın hizmetinde ve himayesinde kalarak oradayken ilerlemiş yaşta olmasına rağmen eserlerini te'lif etmiş ve sonra Dımaşk'a dönmüştür. Dımaşk'ta Selahaddin Eyyûbî'nin en çok itibar ettiği danışmanlarından biri olarak onun hizmetinde bulunmuş, itibar ve saygı gören bir diplomat ve bürokrat olarak yaşamıştır. Hizmetinde bulunduğu ve himayesini gördüğü kimselere mersiyeler ve şiirler yazmış, eserlerinde olayları kendisine has üslûbuyla ve bizzat kendisinin de içinde olduğu olaylar üzerinden anlatmıştır. Onikinci yüzyıl Suriye, Mısır ve Haçlılara dair önemli bilgiler aktarmıştır. Çok kültürlü ve marifetli bir edip olan müellifin, Mısır'dan dönüşü sırasında kaybaldığını söylediği 4000 ciltlik kütüphanesi, bir kayıp hazinedir. O ayrıca babasının kendi güzel hattı ve altınsuyu ile bizzat yazıp biriktirdiği ve mezarına konulmasını vasiyet ettiği kırk üç tam nüsha Mushaf'tan söz eder ki; bu Mushafların muhteva olarak da zengin kıraat ve tefsir ilminin detaylarını içeren tam bir kayıp hazine olduğunu araştırmacılara duyurmak gerekir.¹⁶ Bize kaynak olan eseri “Kitabu'l-İtibar” adlı eseridir. Müellif bu eserinde, hizmetinde bulunduğu insanlarla birlikte yaptığı seyahatleri, yaşadığı ve gözlemlediği olayları çok yönlü olarak, kendine has üslûbu ile bir çeşit otobiyografik tarzda anlatır. Eserinde hemen her konuda bir bilgi veya gözleme ya da bir tespitte rastlamak mümkündür. Bazen anlattığı olayların kronolojisinde hatalar görülür. Bu durum, eserin günlük tarzında kaleme alınmamış olup müellifin ileri yaşlarında kaleme alınmış olmasından dolayı karışıklık olabileceğine işaret edebilir. Çalışmamızda aldığımız bilgiler için bu müellif ve eseri, birinci dereceden kaynak özelliğine sahiptir.

“AzîmîTarihi”; klasik İslam Tarihi kaynaklarımızın önemlilerinden bir diğeridir. Azîmî, (ö. 1160) Haleb'te yetişmiş, şair ve müderris olan bir müelliftir. Adı ve künyesi; Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Nizâr olup Arap Tenûh

¹⁶ İbn Münkız, *Kitabu'l- İ'tibar İbretler Kitabı*, çev: Yusuf Ziya Cömert, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018), 83.

kabilesine mensuptur. 1091 yılında Halep'te dünyaya gelmiştir.¹⁷ Kendisinin Halep'ten sonra Bağdat'ta da eğitim aldığı, önemli tarihçi İbnü'l-Esîr ile Dımaşk'ta görüştüğü söylenir.¹⁸ Yazdığı üç eserden günümüze ulaşan sadece “Târih” veya “Târihu'l-Azîmî” olarak bilinen kronolojik olarak kaleme aldığı eseridir ve oldukça özet bilgilerden oluşmaktadır. Âdem (a.s.)'ın yaratılışından başlayıp pek çok dönemdeki ve coğrafyadaki olaylar hakkında kısa bilgiler içeren eser, 1136-1160 arasında olan olayları kapsamaktadır. Tek yazma nüshasının Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, nr. 398) bulunduğu ve bu eserin 455-538 (1063-1144) yıllarına ait olayları ihtiva eden bölümünün ilk defa Claude Cahen tarafından bazı notlarla birlikte (La Chronique Abrégée d'Al-Azîmî, JA, Juillet-Septembre 1938) adıyla neşredildiği bildirilmektedir.¹⁹

Azîmî'nin “Târih” adlı eseri, İslam tarihinde Türklerin rolü ve kurdukları devletler hakkında önemli bilgiler içerir. 1038'den itibaren Selçukluların devletleşmesiyle başlayan ve 1143 yıllarına kadar olan bölümü Ali Sevim tarafından “Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler 1038-1143” adıyla Türkçeye çevrilmiş ve Türk Tarih Kurumu tarafından 2006 yılında yayınlanmıştır.

Araştırmada izlenen yöntemlerde sözünü ettiğimiz üzere İbnü'l-Kalânîsî'yi referans gösteren doğulu kaynakların tümünü biz bu araştırma için ikincil düzey kaynak addediyoruz. Azîmî tarihi de sık başvurduğumuz kaynaklardan olmasına rağmen çok özet bilgiler verdiğinden araştırmamızın konusuna ikincil kaynak durumunda kalmıştır.

Ebû Şâme (ö.1267) kıraat âlimi, Şafii fakihî ve tarihçi olarak tanınan müellifin tam adı ve künyesi Ebû Şâme el-Makdîsî, Ebü'l Kasım Ebu Muhammed Şihâbüddin Abdurrahman b. İsmail'dir.²⁰ 1203-1267 yılları arasında yaşayan müellif, Dımaşk'ta dünyaya geldi. Haccetmek amacıyla Mekke'ye, ilmi sebeplerle de Kudüs'e, Mısır'da İskenderiye, Dimyat ve Kahire şehirlerine gitti. Döneminin bilginleriyle dersler ve görüşmeler yaptıktan sonra Dımaşk'a döndü. Dımaşk'ta uzun yıllar ilmi

¹⁷ Ali Sevim, *Azîmî Tarihi, Selçuklular Dönemi ile İlgili Bölümler*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu 2006), IX .

¹⁸ Fatih Erkoçoğlu, *a.g.e.* 51. Erkoçoğlu, “Azîmî, Dımaşk'ta İbnü'l-Esîr'le görüşmüştür” şeklinde kesin ifade kullanmaktadır. Azîmî 1160 veya 1161'de vefat etmişken 1160 da doğmuş olan İbnül Esir ile nasıl görüşmüş olabilirler? Erkoçoğlu'nun bu görüşmeyi neye dayandığı anlaşılamamaktadır.

¹⁹ Ali Sevim, “Azîmî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4: 330-331.

²⁰ Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. M. Hilmi Muhammed), nâşirin girişi, 1: 3; Tayyar Altıkulaç, “Ebû Şâme el-Makdisî” *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları,1994), 10: 233-235.

faaliyetlerdebulunduktan sonra orada vefat etmiştir.²¹ Kur'an'ı ezberleyip kıraat ilmi ile hadîs ve fıkıh alanında eğitim aldıktan sonra uzun yıllar Rükniyye ve Âdiliyye Medreselerinde dersler vermiştir. Çeşitli ilimlerde ihtisas sahibi olan Ebû Şâme kıraat, tefsir, fıkıh, hadîs, dil ve tarih gibi çeşitli konularda pek çok eser telif etmiştir.²² İkinci Haçlı Seferinin tümü hakkında, Üçüncü Haçlı seferinin de bir kısmı hakkında bilgiler içeren “Kitabu’r- Ravzateyn fî Ahbâru’d- Devleteyn” adlı eseri, Nureddin Zengî ve Selahaddin Eyyübî dönemlerinin tarihi olmakla birlikte Selçuklular hakkında da önemli bilgiler veren, sıkça başvurduğumuz kaynaklardan birisidir. Fakat İbnü’l-Kalânisi’den alınma bilgileri aktarıyor olduğu için onu da bu araştırmada ikincil kaynak durumunda değerlendirmekteyiz.

Doğulu kaynaklarımızın diğerlerini, araştırmamızın ikinci dereceden kaynakları olarak gördüğümüz için burada onlar hakkında her biri için ayrı bilgi vermek yerine onlardan nasıl ve hangi konularda istifade ettiğimizden bahsetmek istiyoruz. Meselâ İbnü’l-Adîm’in “ Bugyetü’t- Taleb fî Tarihi Haleb” ve “Zübdetü’l- Haleb min Tarih-i Haleb” adlı eserinde araştırma konumuzla ilgili diğer kaynaklarımızdan farklı ve orijinal bir bilgiye rast gelmiş değiliz. İbnü’l-Esîr’den de bu konuda pek az ve kısa bilgiler şeklinde faydalanmış bulunuyoruz. Çünkü ondaki bulduğumuz bilgilerin hemen tamamını İbnü’l-Kalânisi veya Azîmî’de bulmuşsak onları kaynak gösterdiğimiz için çoğu zaman İbnü’l-Esîr ve benzeri kaynakları referans olarak göstermedik. Coğrafi isimlerle şahıslar hakkında lüzum ettikçe tabakat ve mu’cem eserlere başvurduk.

Batılı kaynaklardan konumuza en yakın olarak, William of Tyre’nin Historia’sını tercih ettik. Sur’lu William olarak da zikrettiğimiz müellifin bu eserinin, Columbia University Press tarafından 1943 de basılmış Emily Atwater Babcock ve A.C. Krey’in notlar ekleyerek İngilizceye çevirdikleri “*A History of Deeds Done Beyond The Sea*” adıyla yayınlanan nüshasından faydalandık. Eserin müellifi William of Tyre (Sur’lu William), 1130’da Kudüs’te dünyaya gelmiştir. Lâtince, Yunanca, Arapça, İbranice ve Farsça dillerini bilmekteydi. Müellif, Muînüddin Üner’in etkin olduğu yıllarda ve İkinci Haçlı Seferi sırasında Fransa’da bulunuyordu. Eğitimini tamamlamak amacıyla 1146’da Fransa’ya gitmiş ve Kudüs’e 1165’de dönmüştü. Sur şehrinin başpiskoposluğunu ve IV. Baudouin’in mürebbiliğini yapıyordu. Daha sonraki yıllarda Kudüs Krallığı Kançıları oldu. İkinci Haçlı Seferi sırasında Fransa’da eğitim görmekte

²¹ Ebû Şâme, *Kitâbü’r-Ravzateyn*, 1: 2-3.

²² Ebû Şâme, *ez-Zeyl ale’r-Ravzateyn*, byy, bty, (Mektebetü’ş- Şamile) 222-226.

olduğu için, eserindeki bilgiler, bu sefere katılanlardan dinlemiş olduğu bilgilerdir. Yani döneme çok yakın, fakat kendisi ikinci ağız olarak eserini kaleme almıştır. Buna rağmen pek değerli ve ayrıntılı malumat vermektedir. Ergin Ayan'ın “ Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar” başlığı altında Türkçeye çevrilen bölümlerinden araştırmamızda işe yarayacak malzeme bulamamış olsak da Willermus Tyrensis'in genel olarak Haçlı Seferleri hakkında nasıl bilgilendirdiğine ilişkin bir kanaat oluşturmamıza katkısı olmuştur. Haçlıların, ele geçirdikleri kütüphaneleri papazlara emanet ettiklerini biliyoruz. Müellif Sur'lu William, Başpiskopos olması sebebiyle, kendisine veya kiliselere emanet edilmiş kütüphanelerdeki Müslüman müelliflerin eserlerini de tetkik etmiş olabileceği ihtimali de göz önüne alındığında, telifinin değerli olduğunu kabul etmek durumundayız. Bu nedenlerle faydalandığımız batılı kaynakların en önemlilerinden birisi olarak kabul ediyoruz.

Batılı müelliflerden en çok istifade ettiklerimizden biri de Steven Runciman'dır. Onun, Fikret İşıltan tarafından Türkçeye “Haçlı Seferleri Tarihi” adıyla çevrilmiş ve Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmış bulunan eseri, önemli kaynaklarımızdan biridir. En çok istifade ettiğimiz eserlerden biri olarak mütercimini rahmet ve şükranla anmayı borç biliyoruz.

David Nicolle'ün “İkinci Haçlı Seferi 1148” adıyla Türkçeye L. Ece Sakar tarafından çevrilmiş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan çıkan eseri de en çok istifade ettiğimiz çalışmalardan birisidir. Eserin hacmi küçük gibi görülse de içerik olarak oldukça zengin ve mükemmel bezeme resimlemeleri, harita ve tablolarıyla konumuzu kavramamızda ve şekillendirmemizde bize önemli ilham kaynağı olmuştur. Çalışmamızın ekinde yer alan haritalarla, İkinci Haçlı Seferinin Dımaşk kuşatmasında askerî yerleşim ve harekâtın seyrini gösteren tabloya kaynaklık etmektedir.

Araştırmalarımızda Niketas Khoniates'in Historia'sına da başvurduk. Eserin, Haçlı Seferlerinin daha çok Bizans topraklarındaki seyrine ilişkin malumat içeriyor olduğunu ve bir Bizans tarihi olduğunu gördük. Araştırmalarımızı İkinci Haçlı Seferi, Dımaşk ve Muînüddin Üner'le sınırlamış olduğumuz için bu eserden pek fazla bilgi aktarımına ihtiyaç duymadık.

Süryânî Mikhael Vekâyinâmesi; ulaşabildiğimiz nüsha Prof. Mehmet Azimli özel kitaplığındaki daktilo ile yazılmış ve üzerinde yer yer elle düzeltmeler bulunan Türkçe bir nüshadır. Basım yeri ve tarihi bulunmamakta ve mütercimi bilinmemektedir.

Eser, sayfa numaraları taşımamakta olup kitap ve fasıl numaraları ile bölümlere ve konulara ayrılmıştır. Bu eserden de pek az istifade ettik. Çünkü bizim araştırma konumuza ilişkin kısıtlı bilgiler içermekteydi. İkinci Haçlı Seferi ile ilgili verdiği bilgilerin pek çoğunun daha çok da Urfa ve civarındaki olaylara ilişkin olması ve kendinden önceki müelliflere dayanan bilgiler olması sebebiyle, onun referansı olan müelliflerin eserlerinden faydalanmayı tercih ettik.

Carol Hillenbrand'ın telifi, Nureddin Elhüseyni'nin çevirisi olarak Alfa Yayınları'ndan çıkan "Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri" adlı eserden de istifade ettik. Müslüman müelliflerin anlatımlarından hareketle hemen her detay hakkında, bilhassa uygarlık, medeniyet, sanatsal eserler, sikkeler, harp ve silah tarihi gibi konularda ayrıntılı bilgi, belge ve yorum içeren eseri, bu alanda farklı bir konumda görüyoruz.

Bunların dışında Claude Cahen ve Thomas Asbridge'in yakın zamanda Türkçeye kazandırılmış olan eserlerinden de konuyu bütüncül olarak algılayıp yorumları anlama noktasında istifade ettiğimizi söylemeliyiz. Bu bilgilendirmelerimizin dışında kalan, fakat istifade ettiğimiz diğer eserlerin ve makalelerin bir listesi Kaynakça bölümünde ayrıca verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATABEG MUÎNUDDİN ÜNER

1.1 İSMİ

Muînüddin Üner b. Abdullah et-Türkî'nin²³ ismi, Batılı tarihçilerin eserlerinde Anar, Ainardus,²⁴ Yunar²⁵ Unur, Unar, Uner gibi küçük farklılıklarla yazılmaktadır. Doğulu tarihçilerin eserlerinde ise Üner, Öner, Ünür, Unur gibi farklı bulunmaktadır. Kaynaklarımızdan sadece Safedî, ismin okunuşunu; harekeleri tek tek işaret ederek Enur²⁶ olarak okumaktadır. Bu ismi, çalışmamızda Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde yazıldığı şekliyle “Muînüddin Üner” veya kısaca “Üner” olarak anacağız.

Büyük Selçuklular döneminde Üner isminde başka devlet adamlarının da olduğunu görüyoruz. Meselâ; Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın (1072-1092) ölümünden sonra eşi Terken Hatun'un (ö. 1094), Kirman Selçuklu Hükümdarı Turanşah b. Kavurd'un (1085-1097) elindeki Fars ülkesini, ele geçirmek için bölgeye gönderdiği komutanlar arasında da Sultan Melikşah'ın emirlerinden olan Üner ismine rastlıyoruz.²⁷ Üner adındaki bu şahıs, Sultan Berkjaruk'un²⁸ (1092-1104) Fars valisi olmuş ve 1099 yılının başlarında Isfahan'da çıkan isyanda öldürülmüştür.²⁹ 1092'de Melikşah'ın oğlu Berkjaruk'un, amcası Tutuş³⁰(1079-1095) ile arasındaki saltanat mücadelesinde³¹ de

²³ Coşkun Alptekin, “Dımaşk Atabegliği”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Edt: Hakkı Dursun Yıldız, (İstanbul: Çağ Yayınları 1988), 7: 523.

²⁴ William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond The Sea* by Emily Atwater Babcock and A.C. Krey, (New York: Morningside Heights Columbia University,1943), 2: 148 ve index.

²⁵ Adı bilinmeyen Süryânî, *Haçlı Seferleri Vekâyinâmesi*, çev: Vedii İlmen, (İstanbul: Yaba Yayınları, bty), 44.

²⁶ Es-Safedî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, (Wiesbaden: 1962), 3: 305.

²⁷ İbnü'l-Esîr, *Kâmil Fi't-Tarih*, byy, bty, 10: 239; Erdoğan Merçil, “Kirman Selçukluları”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 7: 242-243.

²⁸ Berkjaruk b. Melikşah b. Alparslan

²⁹ Merçil, “Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devletinin Durumu”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran 1997 İstanbul*, (Ankara: 1999Türk Tarih Kurumu Basımevi), 85.

³⁰ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl ve diğerleri, (Kahire:1957), 1: 16. Tutuş b. Alparslan, Suriye Selçuklu Devletinin kurucusu ve ilk Hükümdarı. Bkz, Abdülkerim Özaydın,“Tutuş” *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012) 41: 446 - 449.

³¹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, çev: Ali Sevim, 34; İbn Asâkir, *Tarih'u Dımaşk*, 11: 35; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 8: 502; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Abdülvehhâb Fetîh, (Kahire Dâru'l-Hadîs, 1413/1992), 12: 160; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1: 295; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, (Kahire

Berkyaruk'un yanında yer alan Üner adında başka bir kumandana rastlıyoruz.³² Rey civarındaki bu mücadelede Berkyaruk'a karşı Tutuş'un yanında Tuğtegin'in, Dukak'la birlikte yer almış olmasından dolayı, burada anılan Üner'in de, çalışmamızın konusu Muînüddin Üner olmadığı anlaşılıyor. Ancak başka bir zamanda Tutuş'un etrafında ona öneride bulunan başka bir Emir Üner adına rastlıyoruz. Tutuş, kendisine ihanet ettiğine inandığı, İmâdüddin Zengî'nin babası Kasîmüddeve Aksungur'u³³ (ö.1094) öldürdükten sonra Haleb'i ele geçirir ve Aksungur'un komutanlarından Emir Bozan ile Kıvâmüddeve Kürboğa³⁴'yı (ö.1102) yakalar. Tutuş, Emir Bozan'ı derhal öldürür.³⁵ Kürboğa'yı da öldürmek üzereyken, Üner adında bir emirin ricası üzerine Kürboğa'yı bağışlar ve onu kardeşi Altuntaş ile birlikte önce Haleb'e sonra da Humus'a gönderip hapsedirir. Bu tarihlerde Atabeg Tuğtegin, Tutuş'un hizmetindeydi. Muînüddin Üner de onun memlûkü idi. İbnü'l-Esîr "Emir Üner, Kıvâmüddeve Kürboğa'nın kâimbabası olduğu için" Tutuş'un onu öldürmekten vaz geçtiğini kaydeder.³⁶ Ali Sevim, bu hâdisede ricacı olan Emir Üner'in, Muînüddin Üner olduğunu ihsas ettiriyor.³⁷ Ali Sevim'in bu ihsası kesin kanıt oluşturmaz. Ama Runciman'ın, 1137 yılında Zümrüt Hatun'un çeyizi olarak Humus'un Zengî'ye tesliminden söz ederken Üner hakkında "ihtiyar memlûk"³⁸ ifadesini kullanmış olması bu ihsasın doğru olma ihtimalini

Dâru'l-Kütüb, 1423), 27: 69; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer*, (yy, Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısıriyye 1.Baskı bty.) 2: 206.

³² Alptekin, *a.g.e.*, 7: 406 - 410.

³³ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 7: 494-95; Urfalı Mateos *Vekâyinâmesi* (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162), çev: Hrant Andreasyan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, 1987), 183; Ömerî, İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr Fî Memaliki'l-Emsar*, byy, bty, 228. İmâdüddin Zengî'nin babası olan Kasîmüddeve Aksungur b. Abdillâh (ö.1094) Melikşah'ın memlûkü ve komutanıdır. Melikşah'ın emriyle Tutuş komutasında Suriye topraklarında savaş ederlerken, aralarında çıkan anlaşmazlık ve Beryaruk'la olan taht mücadelesinde Beryaruk'un yanında yer almış olmasından dolayı Tutuş'la husumetli idiler. Bkz. Alptekin, "Aksungur", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 296.

³⁴ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 356; Ebu Said Kıvâmüddeve Kürboğa (ö.1102), İmâdüddin Zengî'yi yetiştiren komutanıdır. 1096'da Musul'u ele geçirip Sultan Berkyaruk'un Musul valisi oldu. Haçlılara karşı Urfa'yı kuşattıysa da başarılı olamayınca kuşatmadan vazgeçerek Antakya kuşatmasına katıldı. Bu kuşatmada komutanlarına kibirli yaklaşımı sebebiyle yandaşları onu yalnız bıraktı. Bu sebeple başarısız olduğu için Kudüs'e giden yolun Haçlılara açılmasına fırsat vermiş oldu. Sonra Selçuklu taht kavgasına katıldığı için Tutuş, onu öldürmek istemişti. Fakat Tutuş, Kürboğa'nın kayınbabası Emir Üner'in ricasını reddetmedi ve Kürboğa'yı öldürmekten vazgeçti. O da, öldürülen Kasîmüddeve Aksungur'un 11 yaşındaki oğlu İmâdüddin'i alarak Musul'a gitti ve onu orada iyi bir asker olarak yetiştirdi. Bkz. Demirkent, "Kürboğa", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 562-563; Gülay Ögün Bezer, "Zengî, İmâdüddin", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 258-261

³⁵ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 8: 494-895; Urfalı Mateos, *a.g.e.*, 183; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 228;

³⁶ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 356.

³⁷ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 356; Ali Sevim, eserinin dizininde Unar Muînüddin için bak. Öner diyerek yönlendirdiği yerde anlatılan bu hâdisede, sözü geçen Öner'in, Muînüddin Üner olduğu anlaşılıyor. Ali Sevim *Suriye Selçukluları I*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, no.167 1981), 116.

³⁸ Runciman, *a.g.e.*, 2: 185.

güçlendirir. Eğer bu ihtimali daha da güçlendirmek istersek, ileride bahsedeceğimiz bazı infaz uygulamalarının benzerliklerini buna kanıt olarak gösterebiliriz.³⁹ Bu yöntemlerdeki benzerlikler bize, Kürboğa'nın bağışlanması için Tutuş'a ricada bulunan Emir Üner'in çalışmamızda anlatmakta olduğumuz Muînüddin Üner olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Bu durumda Üner'e 1094 yıllarında "Emir" unvanının verilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Fakat henüz "Muînüddin" lakabını almamış olduğunu kabul etmek durumundayız. Çünkü onunla ilgili kaynaklarda ismini Muînüddin Üner olarak açıkça gördüğümüz tarih, 1128 yılı ve sonrasındaki olaylardır. Bu yıl, Tuğtegin'in öldüğü ve Böri'nin Atabegi olarak Üner'in yönetimde daha çok söz sahibi olduğu yıllardır. Emir Üner'in yetişip geliştiği, memlûk iken Atabeg oluncaya kadar elde ettiği unvanları ve makamları, askeri ve siyasî yapıyı bilmek onu daha iyi tanımamıza yardımcı olacaktır. Bu hususları "Kariyeri" başlığında ve "Askeri Yapı" başlığı altında anlatacağız.

1.2 ŞAHSİYETİ

Batılı tarihçiler Muînüddin Üner'i nitelerken "dindar, hayırsever",⁴⁰ "donanımlı bir asker", "politikacı", "diplomat", "âlim ve şairlerin dostu ve hâmisî", "kültürlü" "mizah duygusuna sahip", "son derece kültürlü" "bugünün anlayışına göre biraz da kaba davranışlı"⁴¹ "kurnaz ve inatçı"⁴² ve "ulu bir önder"⁴³ ifadelerini kullanmaktadır. Ebû Şâme ise onu "ülke ve askeri işlere hâkim ve tedbirli, akıllı, dindar, yaşantısı güzel"⁴⁴ diye anlatır. Onun kişiliği hakkında başka müellifler ise "yaşantısı güzel (hüsnü sîret), dindar, yiğitliğiyle tanınan, bilgin ve salih kimseleri seven, hayırhah ve sadakası çok olan"⁴⁵ "Tuğtegin'in evlatlarının devlet işlerini yöneten çok değerli ve himmeti

³⁹ Sözü ettiğimiz infaz yöntemindeki benzerlik şudur. İsfahan'da hüküm sürmekte olan Sultan Mahmûd'un 1094 de Berkyaruk'u tutuklamak için ele geçirmesinde uygulanan yöntem ile – Tuğtegin Sultan Mahmûd'un yanındadır ve yine bir Emir Üner işbaşındadır- Dimaşk'ta Böri Atabegliğinin emirlerinden Bazvaç'ın yakalanıp öldürüldüğü yöntem ve Böri'nin veziri Mazdekânî'nin öldürülüşündeki yöntem aynıdır. Mazdekânî'nin infazında muhtemelen, Bazvaç'ın öldürülmesinde ise kuşkusuz bir şekilde karar veren ve işin yönetiminde olan kişi Muînüddin Üner'dir. Şemsü'l- Mülûk İsmail b. Böri'nin öldürülerek bertaraf edilmesinde izlenen yöntem de aynıdır. İsmail'in öldürülmesi için emir veren validesi Zümrüt Hatun olup Muînüddin Üner de onun yakın çevresindeki etkili, saray erkânından sözü dinlenen bir vezir ve Böri'nin çocuklarının Atabegidir.

⁴⁰ Hillenbrand, *a.g.e.*, 574.

⁴¹ Nicolle, *a.g.e.*, 20.

⁴² William of Tyre; *a.g.e.*, 2: 148; Amin Maalouf; "Arapların Gözünden Haçlı Seferleri", çev: Ali Berktaş, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 18. Baskı 2018), 140.

⁴³ Adı bilinmeyen Süryânî, *a.g.e.*, 44.

⁴⁴ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 189.

⁴⁵ Safedî, *Vâfi bi'l Vefâyat*, byy, bty, 3: 305.

yüce bir adamdı”⁴⁶ diye anlatırlar. Bu övgü dolu sözlerin yanında bazı müellifler bize onunla ilgili farklı şeyler de anlatırlar. Meselâ; onun “obur veya iştahlı”⁴⁷ bir kimse olduğunu ima ederler. O’nun şahinle av yapmaya hevesli, imrendiği kızıl gözlü bir şahini Cenevizli tüccardan satın alması için Kudüs Kralı Foulque’tan ricada bulunduğunu daanlatırlar.⁴⁸

Nicolle, Muînüddin Üner’in espirili ve biraz da kaba olduğunu anlatmak için Üsame b. Munkiz’den naklen bir olayı örnek verir. Anlatılan olay şudur: Dımaşk’ta arslan terbiyecisi bir adam yavru iken bir aslanı alıp büyütüştür. Evcilleştirilmiş bu arslan, çevresinden geçen atların peşine düşerek bazı adamlara zarar verdiği için Muînüddin Üner’e şikâyet ederler. Üner, bu arslanı kendi evinin bitişiğindeki bir bölmede besletmeye başlar. Bir gün Üner, vereceği bir ziyafet öncesinde kesilmesi düşünülen koçu, evcilleştirilmiş bir aslanın nasıl parçalayacağını seyretmek ister. Koçun avluya getirilip arslanın da serbest bırakılmasını emreder. Arslan terbiyecisi, arslanı serbest bırakır. Herkes avluda serbest dolaşan koça arslanın saldıracağını beklerken, koç arslana saldırır. Koç sürekli arslanı kovalayıp boynuzlar ve avlunun ortasındaki havuzun etrafını dolanıp dururlarken izleyenler gülmekten kırılırlar.⁴⁹

Bunlara ilave olarak onun hakkında; Müslüman olanlara karşı “merhametli ve adaletli” olmayı gözettiğini, hilekâr ve şakilik edenlerden hoşlanmadığını ve onlara karşı acımasız davrandığını, cesur, aceleci ve en kahraman savaşçılardan birisi ve tedbirli bir politikacı olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁰ Merhametli politikacı olduğuna örnek vermek gerekirse şunları söyleyebiliriz. Küffar eline düşmüş esirleri veya köleleri satın alıp özgür bırakması,⁵¹ bu iş için bir vakıf kurması,⁵² Banyas’ı Kudüs kralına vermek için kuşatmayla tekrar aldığıında, teslim olmaya razı olan Banyas şehir halkına ve yöneticilerine, Dımaşk yakınlarından araziler tahsis etmesi⁵³ birkaç önemli örnektir. Şaki ve sahtekârlara karşı acımasızlığına örnek olarak, eşkıya Zamarkal ile olan bir olayı yine İbn Münkız’dan okuyoruz. İbn Münkız’ın anlatımına göre Humus, Şeyzer,

⁴⁶ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü’z- Zahire fi Mülûk-i Mısır ve’l- Kahire* byy, bty, c.2, 78.

⁴⁷ İbnü’l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl - I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*- çev: Onur Özatağ, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2015, 173’de “âdeti olduğu üzere kendini yemek yemeye verdi...”

⁴⁸ İbnü Münkız, *Kitabü’l-İtibar İbretler Kitabı*, çev: Yusuf Ziya Cömert, (İstanbul: Kitabevi yayınları, 2018), 233-234.

⁴⁹ İbn Münkız; *a.g.e*, 141; Nicolle, *a.g.e*. 21.

⁵⁰ İbn Münkız, *a.g.e*, 72-75, 189.

⁵¹ İbn Münkız, *a.g.e*, 114-115, Hillenbrand, *a.g.e*, 573.

⁵² Hillenbrand, *a.g.e*, 574.

⁵³ İbnü’l-Kalânîsî, *Zeyl*, 149-50; İbnü’l- Adîm, *Zübdet’ü-l Haleb fi Tarihi’l- Haleb*, byy, bty, 1: 114; William of Tyre, *a.g.e* 106 ve 112.

Hama ve civarında aylak dolaşan, hırsızlık ve hilekârlıkla birşeyler elde eden ve zavallı ihtiyar, hastalıklı insan görüntüsü vererek insanları tuzağına düşüren Zamarkal adında bir haydut vardır. Bu haydut bireysel olarak hareket etmektedir. Müslüman veya Haçlı ayırt etmeksizin insanlara zarar vermekteydi. Üner'in Humus'ta bulunduğu zamanlarda bir gün, adamları bu haydutu bir kuşku sebebiyle onu tanımaksızın yakalayıp Muînüddin Üner'in yanına getirmişlerdi. Üner, onun kim ve neci olduğunu sormuş. Haydut, kendisini fakir bir adam ve dermansız bir hastalığa tutulmuş bir ihtiyar olarak tanıtmış. Sonra hastalığın bulaştığı elini göstererek, askerlerin iki keçisini aldığını ve o iki keçiyi belki onlardan kurtarırım ümidiyle onların peşine düşüp geldiğini söylemişti. Üner, bu adamın ertesi güne kadar muhafaza edilmesini emretmiş, muhafızlar ona ihtiyar diye merhamet edip aralarına oturtmuşlardı. Onun giymekte olduğu koyun postundan yapılmış elbisesinin kollarına da kendileri oturarak onu güyâ korumaya almışlardı. İhtiyar haydut ise, muhafızların uyukladıkları bir sırada elbisesinden soyunup muhafızları uyandırmadan oradan kaçmıştı. Üner'in başka bir iş için gönderdiği, Şeyzer'de yaşamış olan adamlarından biri sabahleyin oraya geldiğinde, kaçan ihtiyarın hikâyesi ona anlatılır. O adam, yapılan tariften kaçan ihtiyarı tanımış ve onun haydut Zamarkal olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Üner, geçmişten bu isim hakkında bilgi sahibi olmalı ki, adamın kaçmış olmasına hayıflanarak “onu elime bir geçirirsem çiğ çiğ yerim, kanını içerim” demişti.⁵⁴

O'nun kişiliği hakkında kaynaklarda daha başka ifadelere de rastlıyoruz. “ Üner çok bilge bir adamdı ve Hıristiyan tebea da onu severdi.”⁵⁵ Hıristiyan da olsa güçsüz insanlardan yardım isteyenlere yardım eder, İslamı ve okuma yazmayı öğrenmelerini teşvik ederdi.⁵⁶

1.2.1 İnsanlara Destek Vermesi

Muînüddin Üner, bilim ve kültür alanında zamanının seçkin insanlarına destek verme ve onları himaye etme hususunda hassasiyet gösterirdi. Din âlimlerinden, bilhassa Hanefî ve Sünnî olanlara özel ilgi gösterirdi. Hanefî fakihî ve vaizî İbnü'l Hakîm buna örnek olarak verilebilir. İbnü'l Hakîm, Muhammed b. Es'ad b. Muhammed b. Nasr Ebü'l Muzaffer el-Bağdadî, Dımaşk'a gelerek dokuz yıl buradaki Cûya

⁵⁴ İbn Münkız, *a.g.e.*,73-74.

⁵⁵ William of Tyre, *a.g.e.*, 147-148.

⁵⁶ İbn Münkız, *a.g.e.*, 175-76.

medresesinde dersler vermiştir. Sonrasında Muînüddin Üner'in Medresetü'l Muîniyye diye anılan medreseyi O'nun için yaptırdığı bildirilir. İbnü'l Hakîm, eğitimlerini Cûya medresesinden bu medreseye nakletmiştir. Şeyh Şihâbüddin er-Rumî Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. el-Meragî de bu medresede dersler vermiştir. İbnü'l Hakîm'in öğrencilerinden ve çocuklarından yetişen âlimler de bu medresede dersler vermişlerdir.⁵⁷

Kaynaklarımız arasında yer alan, Üsâme İbn Münkız ile Muînüddin Üner arasındaki ilişkiden burada söz etmek uygun olacaktır. Üsâme İbn Münkız, Dımaşk'ta bir çeşit sürgünderken, Tuğtegin ve Muînüddin Üner'in hizmetinde bulunup onların himayesini görmüştü. Üsâme, Muînüddin Üner'den gördüğü yakınlık ve himayeyi şiirlerinde övmekte ve ona minnet duygularını şöyle dile getirmektedir.

“Ey Muînüddin ne kadar çok sadakat gerdanlığım var
Boynumda, giderilemez, kumrunun boynundaki halkalar gibi
Senin iyiliğin beni gönüllü kölen etti
Zira asil, gördüğü iyiliğin kölesidir.”

Üsâme övgülerle yetinmeyip sadakatini ve onu incitme korkusunu dile getirir.

“Öyle ki nesebimi senin dostluğuna bağlıyorum artık
Nesep ve şahsiyet olarak asil olsam da
Sana olan muhabbetimden bilir misin?
Her yandan okların üzerime gönderilmesi
Senin hatırın olmasaydı benim uslanmaz mizacım susmazdı
Agyârın kötülüklerine, kılıç çekmeden.
Senin düşman ateşine maruz kalmandan korktuğumdandır
Öfke ateşini söndürmekle uğraşıp duruyorsam”⁵⁸

Üsâme, Üner'in ona yaptığı iyilikleri şöyle dile getirmektedir. “*Bu şehirde sekiz yıl kaldım. Şam Emîri Muînüddin bana büyük hediyeler ve tahsis ettiği zeametler ile ikramda bulundu. Beni kendisine yakın bir mevkiye getirerek ve bazı özel ihsanlarda bulunarak üstün tuttu. Bunlar, Emîr Muînüddin'in iyiliklerine ve daimi dostluğuna ve menfaatlerimi korumasına ilave olarak anılması gereken şeylerdir.*”⁵⁹

Üsâme Şeyzer emirliğinin varisi olması sebebiyle, Nureddin Zengî ile Muînüddin Üner'in arasının açılacağından kaygılanarak ve Üner'in Haçlılarla ittifak

⁵⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n- Nihaye*, 14: 96.

⁵⁸ İbn Münkız, *a.g.e*, 29.

⁵⁹ İbn Münkız, *a.g.e*, 28.

yapmış olmasına üzüldüğü için Mısır'a gitmeye karar vermişti. Dimaşk'tan ayrılırken Üner ona şu mesajı yollamıştı. *“Senden ayrılmaktansa zor şartlar altında da olsa mücadele etmeyi tercih ederim. Lâkin şu durumda herkes benim aleyhimde ittifak etti, ben güçsüz kaldım. Yine de nerede olursan ol, aramızdaki dostluk en iyi şekilde bâki kalacaktır”*⁶⁰

Muînüddin Üner'in insanları destekleme ve himayet etme ahlâkı sadece din âlimlerine ve Müslümanlara yönelik değildi. Kendisinden yardım isteyen insanlara dil din ırk farkı gözetmeden yardım ederdi. Buna örnek teşkil edecek bir olayı yine Üsâme ibn Münkız'dan öğreniyoruz.

“Emîr Muînüddin'le Nablus'ta konakladığımızda genç ve iyi giyimli kör bir adam Emîr'e yaklaştı, ona meyveler sunduktan sonra kendisini Dimaşk'ta hizmetine almasını talep etti. Emîr Üner de bu talebi kabul etti. Ben bu adamın kim ve ne olduğunu araştırdım. Adamın annesi bir Frenk'le evlenmiş sonra da onu öldürmüş. Bu kadının oğlu Frenk hacılara saldırıp sonra annesinin işbirliğiyle onları öldürüyormuş. Sonunda bu fiilleri sebebiyle adam suçlanmış ve Frenk usulü komik bir yargılama sonunda adamın gözlerini kızgın şişle dağlamışlardı. Emir Üner, bu adamın Dimaşk'a gelmesini kabul etti. Adam Dimaşk'a geldi. Muînüddin Üner ona, bütün ihtiyaçlarını karşılayacak bir maaş bağladı ve onu kölelerinden biriyle müderris Burhaneddin Belhî'ye gönderip ona Kur'an ve Fıkıh öğretmesi için birini görevlendirmesini rica etti. Kör adam Üner'e dualar ettikten sonra “ama ben bunu düşünmüyordum” dedi. Üner; “senin için ne yapmamı bekliyordun?” dedi. Kör; “bana bir at, bir katır bir de zırh verip savaşçı yaparsın diye düşünmüştüm” dedi. Üner de ona “kör bir adamın savaşçı olabileceğini sanmam” cevabını verdi.”⁶¹

Üsâme'nin anlattığı bu olaydan anlıyoruz ki Muînüddin Üner kendisinden talepte bulunan kimseyi geri çevirmiyor, din ve ırkına bakmadan onun haline ve durumuna göre mutlaka bir yardımda bulunuyordu. Ayrıca insanların Kur'anı ve fıkıh öğrenmesini de önemsiyordu.

⁶⁰ İbn Münkız, *a.g.e*, 28-29.

⁶¹ İbn Münkız, *a.g.e*, 175-176.

1.3 AİLE HAYATI

Muînüddin Üner'in aile hayatına, eşlerinin isimlerine veya onlarla ne zaman evlendiğine, kaç eşinin olduğuna dair açık bir bilgiye rastlamadık. Çocuklarının hangileri hangi eşinden veya cariyesinden olduğunu da bilmiyoruz. Kaynaklarımızda bu konuya dâhil edebileceğimiz bilgileri, dolaylı yoldan alıyoruz. Eşleri hakkında rastladığımız tek kayıt, aşağıda anlatacağımız siyasî evliliğinde söz edilen adını bilmediğimiz eşidir. Bu evliliği ilerleyen yaşlarında 1139'da yapmış olmasından hareketle, Üner'in çocuklarının bu evlilikten önceki eş veya eşlerinden ya da cariyelerinden olduğuna kesin kanat getiriyoruz. Çünkü bu siyasî evliliğinden birkaç yıl sonra en küçük kızı olan İsmet Hatun Halep Atabegi Nureddin Mahmûd Zengî ile evlenmiştir. Oğlu Saadettin Mes'ut da Nureddin'in gözde emirlerinden biri olmuştur. Bu hususların ayrıntısı için onun aile hayatına biraz daha yakından bakmanın uygun olduğunu düşünüyoruz.

1.3.1 Eşleri

Kaynaklarımızda Muînüddin Üner'in evliliğinden söz eden tek kayıt Cemâleddin Muhammed'in annesi olan Selçuklu Hatunu ile 1139'da yaptığı evliliğidir.⁶² Fakat bu siyasî evlilik onun ilk evliliği değildir. Muînüddin Üner'in kızı İsmet Hatun, 1147'de henüz otuz yaşında olan Halep Zengî Atabegi Nureddin ile evlendiğine göre; Üner, bu tarihlerde evlilik çağında çocukları olan yaşlı bir babadır. Ancak O'nun çocuklarının annesi olan, eş veya eşleri hakkında bilgiye ulaşamadık.

Dımaşk Atabegi Şihâbüddin Mahmûd b. Böri'nin (1135-1139) suikastla öldürülmesi üzerine Muînüddin Üner, Cemâleddin Muhammed'in Dımaşk Atabegi ilân edilmesini sağlamıştı. Cemâleddin Muhammed de bu gelişmeler sebebiyle memnuniyetinden dolayı, annesiyle Muînüddin Üner'in evlenmesini istedi. Üner de bu evliliği gerçekleştirdi. Bu evlilik gerçekleştiğinde Üner'in diğer eş ya da eşlerinin hayatta olup olmadıkları bilinmiyor.⁶³

⁶² İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 11: 27; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 86. Tâcü'l- Mülûk Böri'nin ikinci eşi olan ve Sevinç, Behramşah ve Muhammed adında üç oğul veren bu hanımın adı kaynaklarımızda bulunamamıştır. Nicolle, bu hanımın bir Selçuklu prensesi olduğunu yazar fakat isim ve kaynak vermez. Nicolle, *a.g.e.*, 39.

⁶³ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 259; İbn Kesîr, *Bidâye* 12: 219; Runciman, *a.g.e.*, 2: 159; Nadir Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, (İstanbul: Mana Yayınları, 2018), 60-62.

Cemâleddin Muhammed ayrıca Ba'lebek'i Üner'e iktâ etmek suretiyle bu evliliği güçlendirdi. Muînüddin Üner'in bu siyasî evliliği ve yeni eşinin Selçuklu hanedanından bir hanım sultan olması onun gücüne güç katıyordu.⁶⁴ Böri b. Tuğtegin'in dul kalan ikinci eşiyile 1139 yılı sonlarındaki bu evlilik sebebiyle Üner, Böri hanedanlığının kudretli veziri sıfatının yanına bir de Atabeg'in üvey babası sıfatını da eklemiş oluyordu.⁶⁵

1.3.2 Cariyesi

Kaynaklardan öğrendiğimize göre; Muînüddin Üner'in çok sevdiği bir cariyesi vardı. Üner onu, bir zaman valiliğini yaptığı Ba'lebek'te bırakmıştı. İmâdüddin Zengî Ba'lebek'i alınca, Üner'in cariyesini de alıp Halep'e götürmüş, onunla evlenmiş veya haremine almıştı.⁶⁶ 1146'da İmâdüddin Zengî'nin ölümünden sonra Halep Atabegi olan oğlu Nureddin Mahmûd Zengî, Dımaşk'la olan ilişkilerinde daha yumuşak bir siyaset yürütmekteydi. Bu siyaset tarzının göstergelerinden biri de, Halep'te alıkonulmakta olan cariyesinin Muînüddin Üner'e geri gönderilmesi olmuştur. Adını öğrenemediğimiz bu cariyenin geri gönderilmiş olması Üner ile Nureddin arasında oluşan muhabbet ve dostluğu pekiştirmiştir. Üner'in bu cariyesinden çocuğunun olup olmadığı ve onun hangi ırk ya da milletten olduğuna dair bilgiye rastlayamadık.⁶⁷

1.3.3 Çocukları

Kaynaklarımızda Üner'in aile hayatı veya çocukları ile ilgili özel bir başlık veya bölüm görülemedi. Bu konudaki bilgileri farklı konular anlatılırken geçen isimlerden, künyelerden veya atıflardan elde ediyoruz. Edinebildiğimiz bilgilere göre; Muînüddin Üner'in iki oğlu, iki de kızı vardı. Surlu William'ın bu konuda verdiği farklı bilgiden aşağıda ayrıca söz edeceğiz.

Kızı, İsmetüddîn Âmine bt. Muînüddin Üner idi.⁶⁸ Bu çalışma boyunca o, hep İsmet Hatun şeklinde kısaltılarak anıldı. İsmet Hatun ilk evliliğini Nureddin Zengî ile

⁶⁴ Nicolle, *a.g.e.*, 39.

⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 11: 27; İbnü'l-Vâsıl, *a.g.e.*, 1: 86; Nüveyrî, *Nihayetül Ereb Fî Fünûni'l-Edeb*, thk. Müfid Kumhiyye ve ark. (Beyrut: Darü'l- Kütübi'l- İlmiyye, 2004) 27: 59.

⁶⁶ İbnü'l-Verdî, *Târih*, 2: 42.

⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 310-311; İbnü'l- Vâsıl, 1: 86.

⁶⁸ İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 340; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 3: 243; Zehebî, *İber*, byy, bty, 3: 27; Bkz. Hilal Görgün, "İsmet Hatun" *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001) 23: 140.

yapmıştır.⁶⁹1147 yılının ilk aylarında Nureddin ile Muînüddin Üner arasında yazışmalar olmuş ve Üner'in kızı İsmet Hatun ile Nureddin Zengî'nin evlenmesi kararlaştırılmıştır. Her iki taraf da yapacakları hazırlıkları belirledikten sonra 28 Mart 1147'de Dımaşk'ta Nureddin'in elçilerinin de huzurunda, İsmet Hatun'un kardeşi Emir Sa'deddin Mes'ûd'un şahitliğiyle, Şafi fakihî Şerefüddin İbnü Ebî Asrûn tarafından nikâh akdi yapılmıştır.⁷⁰ Nureddin'in elçileri Haleb'e döndükten sonra Nisan ayının başlarında İsmet Hatun, yanında yakın arkadaşlarıyla birlikte Haleb'e gitmişti.⁷¹ İsmet Hatun'un bu evlilikten iki oğlu ile bir kızı olduğu anlaşılıyor. Nureddin Zengî'nin 1174'de ölümünden sonra, oğlu el-Melikü's-Salih İsmail (1174-1181) on bir yaşında hükümdar oldu.⁷² İsmail'in yaşının küçük olması sebebiyle, annesi İsmet Hatun devletin yönetimiyle de ilgilenmiştir. Böylece İsmet Hatun, siyaset hayatına da katılmıştı. İsmet Hatun'un Nureddin'le olan evliliği siyasî sonuçları olan bir evliliktir.

İsmet Hatun, kocası Nureddin'in 1174'te ölümünden sonra siyasete zorunlu olarak karışmakla birlikte Dımaşk iç kaledeki sarayında ikamet etmekteydi.⁷³ Zengî Halep Atabegliği'nin ünlü komutanlarından Selahaddin Eyyûbî (1171-1193) bölgedeki etkinliğini artırınca dul İsmet Hatuna evlilik teklifi yapmış ve 1176'da evlenişlerdir.⁷⁴ Bazı müellifler, Selahaddin Eyyûbî'nin İsmet Hatun'a yazdığı edebi kıymeti olan şiirlerden söz ederler.⁷⁵ Selahaddin'in romantik olarak İsmet Hatun'a tutkun olması bu evliliğinin de bir siyasî evlilik olduğu gerçeğini değiştirmez.⁷⁶ Çünkü erkek kardeşi Emir Sa'deddin Mes'ûd da Selahaddin Eyyûbî'nin kız kardeşiyle evlenmiştir.⁷⁷

Kaynaklar İsmet Hatun'un, zâhîde bir kadın olduğunu, gece nafil (teheccüd) namazlarına kalktığını, hayır hasenat yapmayı ve fukaraları gözetmeyi seven bol sadaka

⁶⁹ İbnü'l- Kalanisi, *Zeyl*, 159.

⁷⁰ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 3: 243; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 318; İbn Hallikan, *Vefeyât*, 1: 297'de tarih vermeden bu izdivaçtan kısaca bahseder.

⁷¹ İbnü'l- Kalanisi, *Zeyl*,159. Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 180.

⁷² İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 10: 56; İbn Şeddâd, Ebü'l Mehasim (Ebü'l İzz)Bahâüddin Yusuf b. Rafî' el-Halebî, *Nevâdiru's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinu'l-Yûsufiyye (Sîretu Selahaddin Eyyûbî)*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl, (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2. Baskı, 1415/1994), 88; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 299, 308; Zehebî, *el-İber*, 3: 55.

⁷³ İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 363.

⁷⁴ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 2: 51; İbn Tağrîberdî, *en-Nücumü'z- Zahire*, 2: 142; Es- Sallabî, *Selahaddin Eyyubî*, byy, bty, c.1, 453.

⁷⁵ İbn Vâsıl, *Müferricü'l Kurub*, 2, 51.

⁷⁶ Nadir Karakuş, "Haçlı Seferlerinde Üç Kadın ve İslâm Birliğinin Sağlanması", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı, 43 (2017), 253-282.

⁷⁷ İbn Kesîr, *Bidâye*, 13: 194. Selahaddin, kız kardeşi Rebîa Hâtun binti Eyyûb'la Emir Sâdeddin Mes'ûd'u evlendirmişti. Rebîa Hatun, Sâdeddin Mes'ûd vefat edince Erbil valisi Melik Muzafferüddin ile evlenmiş, onun yanında kırk yıl Erbil'de kalmıştı. O da vefat edince Dımaşk'a gelmişti. Rebîa Hâtun, 1245 yılında seksen yaşını aşmış iken Dımaşk'ta vefat etmiş ve Kasyûn mezarlığına defnedilmiştir. Bkz. Safedî, *Vaî bi'l- Vefeyât*, 4: 49.

veren bir hanım olduğunu kaydeder.⁷⁸ Namaz için uyanamadığı geceler çok üzüldüğünü söylediğinde Nureddin, insanların teheccüd namazına uyanması için gece vakti İsmet Hatun'un kale içindeki mahallesinde davul çalınmasını emretmişti.⁷⁹ İsmet Hatun, hayır hasenat harcamaları sebebiyle, yardım yapması gereken pek çok muhtacın olduğunu söyleyerek, kendisinin sütkardeşi olan yardımcısı adamı kocası Nureddin Zengî'ye göndermiş ve tahsisatının artırılmasını istemişti. Nureddin ona cevaben kendi özel mülkünden olarak Humus'taki üç dükkânın gelirini verdiğini ve başka verecek malının olmadığını söylemiş, İsmet Hatun'a "elimdeki mallar Müslümanların hakkıdır. Müslümanların hazinedarı olarak onlara ihanet edemem. Bu sebeple kendimi cehenneme atamam" diye haber göndermişti.⁸⁰

İsmet Hatun, hayrî hizmet olarak kalıcı eserler inşa ettirmiştir. Bu eserlerden kaynaklarda rastladıklarımız arasında mescit, medrese ve hankah bulunmaktadır. Dımaşk'taki el-Medresetü'l-Emîniyye, O'na nispet edilmesinden dolayı İsmet Hatun'un yaptırmış olduğu anlaşılmaktadır.⁸¹ İsmet Hatun 1186 yılında Dımaşk'ta zuhur eden veba salgınında vefat etmiş⁸² ve el-Kâsiyun dağının eteklerinde kendi yaptırdığı türbeye defnedilmiştir.⁸³

Muînüddin Üner'in oğlu Mes'ûd; babasına duyulan saygı sebebiyle önce Nureddin Zengî'nin gözde emirlerinden olmuş ve Sa'deddin lâkabını almıştır. Nureddin, 1157'de Banyas'ı zapt ettiğinde burasını kâimbiraderi olan Sa'deddin Mes'ûd'a iktâ etmişti. Sa'deddin Mes'ûd daha sonra da Selahaddin Eyyûbî'nin kız kardeşi Rebia Hatun bt. Necmeddin Eyyûb b. Şazî ile evlenmiştir.⁸⁴ Selahaddin, kendisinin eniştesi ve kayınbiraderi olan Sa'deddin Mes'ûd'a İsmet Hatun'un tavsiyesi ve kefaletiyle Sincar emirliğini vermişti.⁸⁵ Sa'deddin Mes'ûd ve kardeşi İsmet Hatun'un bu siyasî evlilikleri sebebiyle ve babasına duyulan saygının da katkısıyla, Sa'deddin

⁷⁸ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 3: 243, İbn'ü Kesîr, *Bidâye*, 22, 340; İbn Tağrîberdî, *en-Nücumü'z-Zahire*, 2: 149.

⁷⁹ İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 301.

⁸⁰ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 10: 57; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurub*, 1: 264; Abdülfettah Revvâs Kal'acî, "Nureddin Mahmûd, Adaleti ve Yolsuzlukla Mücadelesi", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, çev: Nadir Karakuş, sayı: 30 (2017), 201.

⁸¹ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 3: 243; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 340; Zehebî, *İber*, 3: 27.

⁸² Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 3: 243; Zehebî, *İber*, 3: 83; Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyubî ve Devlet*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1987) 84, 289. ; Sallabî, *Selahaddin Eyyubî*, 2: 204.

⁸³ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 3: 185; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât'ü-z-Zaman*, 21: 52; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 151; Karakuş, "Haçlı Seferlerinde Üç Kadın" *a.g.m.*, *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 43 (2017), 253-282.

⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 3: 185; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât'ü-z-Zaman*, 21: 52; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 151.

⁸⁵ İsfahanî, *Berku's-Şamî*, thk. Falih el-Hüseyin, (Amman: Abdülhamid eş-Şuman müessesesi, 1987) 5: 52.

Mes'ûd, Selahaddin Eyyûbî'nin de gözde emirlerinden olmuştu. Sâdeddin Mes'ûd'a babasına benzerliğinden dolayı "Bodur Muînüddin" deniyordu.⁸⁶

Kaynakların pek çoğunda Muînüddin Üner'in çocukları İsmet Hatun ve Sâ'deddin Mes'ud'dan bahsedilir. Fakat Üner'in diğer oğlu Abdurrahman'dan hemen hiç bahsedilmez. Ancak Üner'in, muhtemelen bebek olarak ölen, "Muîn" adında bir torununun olduğunu, kaynağımızda verilen künyeden, bu torunun Abdurrahman adındaki diğer oğlundan olduğunu tespit etmiş bulunuyoruz. İsfahanî, H. 539 yılındaki (M.144-1145) vefatları anlatırken "Muîn b. Abdurrahman b. Muînüddin Üner'in Dımaşk'ta öldüğünü" bildiriyor. Üner'in bu oğlu Abdurrahman hakkında bundan başka kayda rastlayamadık.⁸⁷

Surlu William'ın bildirdiğine göre ise; Muînüddin Üner'in üç kızı vardır. Kızlardan birisi Nureddin Mahmûd Zengî ile evlenmiştir. William, bu konuyu ifade ettikten sonra, "*ülkeler için de gönüller için de tedbir idi. Üner, Kralların kayınbabasıdır*" ifadesini kullanmaktadır. İsmet Hatun'un, Nureddin öldükten sonra Selahaddin Eyyûbî ile evlendiğini bildirir. Diğer kızının "daha önce sözünü ettiği üzere Dımaşk emiri ile evli olduğunu ve üçüncü kızının ise Magar adlı seçkin bir şövalye ile evlendiğini" bildirir. William of Tyre'nin burada sözünü ettiği İsmet Hatun dışında, diğer iki kızın adını tespit edemedik. İlginç olan, William of Tyre'nin, Muînüddin Üner'in oğullarından söz etmemesidir. O, Muînüddin Üner'in çocuklarından söz ederken "onun üç çocuğu vardı" şeklinde değil, "onun üç kızı vardı" şeklinde ifade etmektedir.⁸⁸

Bu anlatım sehven yapılmış olamaz. Çünkü sehven olsaydı aynı paragrafta onların evliliklerinden ve birinin Magar adında ünlü bir şövalye ile diğerinin Dımaşk emîri ile evlendiklerinden söz etmezdi. Surlu William'ın bu anlatımına göre; Üner'in adını bilmediğimiz üç kızından birinin de Dımaşk Atabegi ile evli olduğu anlaşılıyor. Fakat Surlu William'ın konuyu yanlış ifade etmiş olduğunu düşünüyoruz. Şöyle ki; Zümrüt Hatun Zengî ile evlenirken, Zümrüt Hatun'un oğlu Şihâbüddin Mahmûd da Zengî'nin, kızlarından biriyle evlendiğinden söz eden bir kayda rastlamış

⁸⁶Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tarihu'l- İslam ve vefeyâtü'l- Meşahiru'l- A'lam*, thk. Dr. Ömer Abdusselam et-Tedmuri, (Beyrut: Darü'l-Kitabü'l-Arabi, 1987), 41: 105, 45: 402; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z- Zaman fi Tevârihi'l A'yan* 22: 391.

⁸⁷İsfahanî, *Bustani'l- Câmi' Li Cemi'i Tevârih Ehli'z- Zaman*, thk. Ömer Abdusselam et-Tedmürî, (Beyrut: el-Mektebü'l- Asriyye, 2002), 1: 465.

⁸⁸William of Tyre; *a.g.e.*, 2: 148. William'ın ifadesindeki "ülkeler için de gönüller için de tedbir idi" sözüyle kastedilen ülkelerin, Dımaşk ve Halep, gönüllerin de Muînüddin Üner ile Nureddin Zengî'nin gönülleri olduğu anlaşılmaktadır. Magar diye söz edilen şövalyenin Kürboğa olduğu tahmin ediliyor.

bulunuyoruz.⁸⁹ William bu evliliği “atabegin kızı” sözünü yanlış anlayarak Dımaşk Emîrinin, Muînüddin Üner’in kızıyla evlendiği şeklinde anlamış ve öyle ifade etmiş olabilir. Çünkü kaynaklarda atabeg sıfatı çoğunlukla Tuğtegin ve Zengî için kullanılsa da Muînüddin Üner için de kullanılmaktaydı. Bundan dolayı Surlu William, Dımaşk emîri ile evlenen kızın babası olan atabegleri karıştırmış olmalıdır.

Kaynaklarda Musul Emiri Kürboğa'nın da, Emir Üner'in damadı olduğu söylenmektedir.⁹⁰ Fakat Üner'in Kürboğa ile evli olan bu kızı, İsmet Hatun'dan en az 50-55 yaş büyük olması icap eder. Çünkü Kürboğa, 1102'de Azerbaycan yöresine yaptığı bir seferde, Hoy yakınlarında ölmüştü.⁹¹ İsmet Hatun, Nureddin Zengî ile 1147'de evlendiğinde Nureddin'in 29-30 yaşında olduğunu biliyoruz. Bu sebeple Üner'in Kürboğa ile evli olan kızının, İsmet Hatun'dan en az 50-55 yaş büyük olduğu tahmin edilebilir. Fakat Üner'in Kürboğa ile evli olan kızının adına kaynaklarda rastlayamadık. Sur'lu William'ın, Üner'in kızlarından biri “Magar adında ünlü bir şövalye ile evlidir” sözüyle kastedilenin, bu kız olduğunu ve damadın da Kürboğa olduğunu düşünüyoruz. Batılıların Magar adını hangi ismin yerine kullandıklarını tam olarak tespit edemedik.⁹²

Üner'in çocukları konusunu, Müslüman kaynaklardan araştırdık. Fakat yukarıda söz ettiğimiz iki kız, iki oğul dışında başka çocuklarının olduğuna dair bir kayda veya farklı bilgiye ve Surlu William'ın verdiği bilgiyi destekleyen veya doğrulayan bir kayda ulaşamadık. Üner'in kızı İsmet Hatun'un, önce Nureddin Zengî ile sonra da Selahaddin Eyyübî ile evlenmiş olmasından dolayı Surlu William'ın, “*Muînüddin Üner kralların kayınbabasıydı*” ifadesini kullandığı anlaşılmaktadır.⁹³

Neticede Üner'in ikisi kız, ikisi erkek olmak üzere dört çocuğunun olduğunu ve bunların evlilikleri sebebiyle de Üner'in hem Nureddin Zengî'nin kâimbabası, hem de Selahaddin Eyyübî'nin müteveffâ kâimbabası olduğu anlaşılıyor. Üner'in, Musul Emiri Kürboğa'nın da kâimbabası olduğunu kuvvetle tahmin ediyoruz. Ayrıca oğlunun evliliği sebebiyle de Eyyübîlere dönürlük / akrabalık bağı kurulmuş olduğunu anlıyoruz. Bu durumda Surlu William'ın “*Muînüddin Üner kralların kâimbabasıdır*” sözü isabetli ve anlamlı olduğunu söyleyebiliriz.

⁸⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 143-144; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 229; Nicolle, *a.g.e.*, 9.

⁹⁰ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 356; Demirkent, “Kürboğa” *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 562.

⁹¹ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 382; Demirkent, “Kürboğa” *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 563.

⁹² İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 356.

⁹³ William of Tyre; *a.g.e.*, 2: 148.

1.4 KARIYERİ

Muînüddin Üner'in bir çeşit biyografisi olan bu çalışmada, onun siyasî hayatını aslında bu çalışmanın genelinde ayrıntılı olarak anlatmış olacağız. Fakat orada olayların ayrıntılarına ve yan konulara da girmek mecburiyetinde olacağımız için, burada onun siyasî hayatına ve kariyerine dair ön bilgileri, Dımaşk atabegliğinin askerî ve siyasî yapısına ilişkin bilgiler içinde vermeyi uygun bulduk.

Üner'in siyasî hayatının önemli bir kısmı, Selçuklu coğrafyasının çeşitli yerlerinde geçen taht mücadelelerinde, Tuğtegin'in memlükü olarak savaşmakla geçmiş olduğu tahmin etmekle birlikte, onun hayatının bu dönemine ilişkin, isminin açıkça geçtiği bir kayda rastlayamadık.⁹⁴ Ancak anlatımlardan onun böyle bir dönemi yaşadığı anlaşılmaktadır. Tuğteginli Dımaşk Atabegliği kurulduktan sonra ise Üner'in, Dımaşk Atabegliğinin bağımsızlığı uğruna mücadele ederek, siyasî hayatını devam ettirdiği anlaşılıyor. O'nun siyasî kariyer seyri Atabeg Tuğtegin'in ölümünden sonra ivme kazanmıştır. Bu sebeple, onun bu siyasî hayatını, pozisyon adlarıyla ve pozisyonların devletin işleyişindeki fonksiyonu ve ağırlığıyla birlikte ele almak faydalı olacaktır.

İlk kaynaklarda, özellikle Dımaşk Atabegliğinin idarî ve siyasî yapılanması hakkında derli toplu ve çok ayrıntılı bilgilerin bulunduğu söylemek zordur. Dımaşk Atabegliğinin bu yapısının Selçuklu devlet teşkilatının küçük çapta bir örneği olduğu ise tahmin edilebilir. Zira Dımaşk Atabegliğinin kurucusu Tuğtegin, Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş'un memlükü, Dukak b. Tutuş'un (1095-1104) da Atabegi idi. Yani Selçuklularda uygulanan askeri, idarî ve siyasî yapılanma içinde tecrübe kazanmış, bu tarz yapılanmayı iyi bilen bir komutandı. Bu nedenle Dımaşk Atabegliğinde aynı yapılanmayı ve düzeni devam ettirmiş olması tabiidir.⁹⁵ Muînüddin Üner'in ifa ettiği görevler ve bulunduğu makamları en aşağıdan yukarıya doğru ele alacağız.

1.4.1 Memlük ve Emir

Memlük; askeri veya idari bir görev ya da unvan sayılmayan, ancak kişinin statüsünü ya da sosyal ve hukukî konumunu belirten bir kavramdır. On birinci yüzyıl başlarında Türk devletlerinde ilk uygulaması görülen memlük / gulam sistemi farklı devletler tarafından da yaklaşık 450 yıl boyunca tercih edilen bir askeri kuvvet tedarik

⁹⁴ Bir istisna olarak Bkz. bu tezin 37 nolu dipnotu / Sevim, “Suriye Selçukluları I”, 116.

⁹⁵ Alptekin, “Dımaşk Atabegliği”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Edt: Hakkı Dursun Yıldız, (İstanbul: Çağ Yayınları 1988), 7: 515.

yöntemi olmuştur. Başlangıçta özellikle Türklerden veya beyaz ırklardan, savaşçılığa uygun, seçme adaylardan⁹⁶ oluşturulmaktaydı. Memlûk kökenli kuvvetlere sahip olmayan devletler, kendilerini bu güce sahip olan devletler karşısında zayıf hissediyorlardı.⁹⁷ Bu nedenle pek revaçta olan bu sistemi besleyen, memlûk adayı köle tacirleri, on ve on birinci yüzyıllarda özel imtiyazlı tüccar sınıfında idiler.⁹⁸ Türklerin anavatanına yakın olmaları sebebiyle, Abbasîler ve Sâsânîler de, bu sistemi avantajlı olarak kullananlardandı.⁹⁹

İncelediğimiz dönemde geçerli sistemde, pek çok ünlü komutan, emîr veya atabegin yükselişe ve devlet kademelerinde görevler almaya, buradan başladığı anlaşılıyor. On ikinci yüz yıl ve sonrasının siyasî işleyişinde, askeri sistemde memlûk olmanın, orduya veya askerliğe giriş kapısı olarak pek revaçta kullanılmakta olduğu söyleniyor.¹⁰⁰ Meselâ Tuğtegin, İmâdüddin Zengî, Muînüddin Üner ve Baybars gibi pek çok tarihî şahsiyet, bu suretle siyasî iktidar sahibi olmuş kişiler olarak ilk akla gelenlerdir. O halde söz konusu dönemde memlûk konusuna biraz daha ayrıntılı bakmak faydalı olacaktır. Bu konudaki rastladığımız kısa fakat kapsamlı, güzel değerlendirmeler yapan bir anlatımı David Nicolle'den alıntılar yapmak istiyoruz.

Bu dönemdeki İslam askerî kültürünün en ayırt edici ve öte yandan en yanlış anlaşılabilir unsuru, "köle asker" olarak tanımlanan gulam ya da memlûklerdir. Ortaçağ İslam dünyasında bir hami ile mahmi ve efendi ile köle arasındaki ilişki günümüzde herkes tarafından anlaşılabilmiş değildir. Batı dünyasının büyük bir bölümünde bilinçli bir şekilde yanlış yorumlanan bu mesele genellikle İslam uygarlığını ezmek için kullanılmıştır. Her iki ilişki de, birbirlerinden farklı mahiyette olmakla beraber, askerî yapılanmanın içinde yer almaktaydı. Üstün ya da baskın mevkiide olan şahıs, bir "baba"nın yüklenmesi gereken sorumlulukları taşır, astı olan kişi de "oğul" mevkiinin sorumluluklarını kabullenirdi. Askerî ve genel eğitimi tamamladıktan sonra hukuken azat olup serbest kalan memlûk veya gulam, azatlık sonrasında ast üst arasındaki ilişkinin hukukî boyutu değişir ancak "baba-oğul" ilişkisindeki çoğu unsur daima korunurdu.¹⁰¹

⁹⁶ Makrîzî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdi'l Kâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *es-Sülûk li Ma'rîfet-i Düveli'l- Mülûk*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, (Beirut: 1418/1997) 1: 508-509, 584; 2: 525; Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, (İstanbul: Kamer Yayınevi, 1980), 50, 76-79, 86-89.

⁹⁷ Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, 50, 76-79, 86; Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1985), 185-186.

⁹⁸ Faruk Sümer, *Yabanlı Pazarı: Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1985), 9-19.

⁹⁹ Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l- İ'tibâr Bi Zikri'l Hitat ve'l Asâr*, (Beirut: yy, 1418 Hicrî), 2: 214, İbn Haldûn, *Kitabü'l- İber*, 5: 369-373; Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004) 29: 87-90.

¹⁰⁰ İsmail Yiğit, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1991), 7: 9-20.

¹⁰¹ Nicolle, *a.g.e.*, 29.

Nicolle bu değerli yorumunun arasında memlûk konumuna geçişlerin “köleleştirildikten sonra satılan çocuklar veya genç savaş esirlerinden” olduğu gibi “kendi özgür iradesiyle, gönüllü olarak memlûk olanların” da tespit edildiğini söyler. Bu usulün, o dönemdeki Ortadoğu Türk İslam devletlerindeki askerî ve siyasî seçkinleri oluşturma yolu olduğunu da anlatır. Nicolle’ün, gönüllü bir ergen gencin “gulam eğitimi” için yapması gereken harcamaya dair ekonomik bir kıyaslama yaparak verdiği bilgileri pek kıymetli buluyoruz.¹⁰²

On ikinci yüzyıl İslam coğrafyasında genç gönüllülerin veya esir alınmış çocuk ve gençlerin askerî yahut siyasî hayata hazırlanmaları için oluşturulmuş bu statü, adeta siyasete geçiş için bir giriş kapısı görevi yapmaktadır. Bu, ömür boyu sürdürülen bir sosyal veya hukukî statü durumudur.¹⁰³ Muînüddin Üner de siyasî hayatına memlûk olarak başladı. Hangi tarihte, nerede ve ne şekilde memlûk olduğuna yani esirlikten mi yoksa gönüllü olarak mı memlûk olduğuna dair bir kayda rastlamadık.

Emîr; kumandan, vali ve bey anlamlarına gelen bir ünvanıdır. Dımaşk Atabegliği’nde bu ünvan, Selçuklularda olduğu gibi idarî veya askerî görevliler için kullanılmakla birlikte, kendisine bir bölge iktâ edilenler için de kullanılmaktaydı. İdarî ya da siyasî görevi olan bürokratlara da iktidarını ifade etmek veya onurlandırmak için bu ünvanın kullanıldığı anlaşılıyor.¹⁰⁴

Askerî veya siyasî değer ifade eden emîrlik ünvanını Muînüddin Üner’in ne zaman aldığına dair sarıh bir kayda rastlayamadık. Nicolle, Muînüddin Üner için “1138’de bir darbeyle iktidara geldi, ancak hiçbir zaman emîr ünvanı taşımadı” dese de Nicolle’ün bu ifadesinde kastettiği “emîr ünvanı”, melik, hükümdar, anlamındaki emîr ünvanı olduğu anlaşılıyor. Çünkü Nicolle, “ Muînüddin Üner, Börilerin itibarî hükümdarına sözde bağlı olan sipehsalar, atabeg olarak anılmaktan memnundu”¹⁰⁵ diye açıklamasını sürdürüyor. Muînüddin Üner’in, melik anlamında emîr ünvanını hiçbir zaman kullanmadığı, atabeg denilmesinden hoşnut olduğu anlaşılıyor. Gerçi pek çok klasik kaynakta “Emîr Muînüddin Üner” ifadesi olsa da bunun, bir itibarî saygı ifadesi olarak veya komutan anlamında kullanıldığı, ifadenin siyak ve sibakından

¹⁰² O dönemin gözde emtiası, en vasıfsız atın 20 ila 100 dinar arasında değeri varken, gulam / memlûk eğitimi için bazen çok daha yüksek, fakat en az 30 dinar ödemek gerektiğini kaydeder. Nicolle, *a.g.e.*, 29.

¹⁰³ Samira Kortantamer, *Bahri Memluklar’da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1993), 8; Yiğit, *a.g.e.*, 7: 9-20.

¹⁰⁴ Bkz. Abdülazîz ed-Dürî, “Emîr”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 121-123.

¹⁰⁵ Nicolle, *a.g.e.*, 20. Nicolle, “İtibarî hükümdar” diyerek Şihâbüddin Mahmûd’u, darbe diye ona yapılan suikastı ve bu suikastın azmettiricisi olarak da Muînüddin Üner’den kuşkulandığını işaret ediyor.

anlaşılmaktadır. Adını kaynaklarımızda görmeye başladığımızda O, zaten Tuğtegin'in eski memlûkü ve Böri'nin atabegi olarak hizmet vermekteydi. Yani o “emîr” ünvanını kullanmasa da zaten emîr idi.¹⁰⁶

Atabeg ünvanının verilmesi için, saygınlık kazandırmak amacıyla emîr ünvanına kavuşmuş olması veya atabeg ünvanı ile birlikte emîr ünvanının da verilmesi gerektiğini tüm okumalarımız boyunca sezindik. Bu durumda Muînüddin Üner'in, en geç 1095 civarında, belki daha önce genç yaşta, emîr ünvanını almış olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Tuğtegin'in ilk çocuğu Böri'nin doğum tarihiyle ilişkilendirmek suretiyle, Muînüddin Üner'in 1095 civarında Böri'ye atabeg olduğunu tahmin ediyoruz.¹⁰⁷

1.4.2 Sipehsalarlık

Şahne; daha çok iç güvenlikten sorumlu bir komutanlıktı.¹⁰⁸ “Bir şehir veya bölgenin asayiş ve güvenliğinden sorumlu askerî vali” olarak, daha çok da Irak Selçuklu devletinde görüyoruz. Börilerde bu görevleri ifa edenlere Şihne veya Şahne ünvanı yerine isfehsalar veya sipehsalar denilmekteydi. Muînüddin Üner de böyle bir görev aldığı anda Sipehsalar oldu diye kayıtlara geçmişti.¹⁰⁹

Sipehsalar; on ikinci yüz yıl İslam devletlerinde başkumandan hakkında kullanılan bir ünvan idi. Selçukluların dışında Fâtımîler, Böriler, Zengîler, Memlûkler ve Eyyubîlerde de kullanılan bir ünvan ve görev adıdır. Börilerde bu göreve getirilenler emîr ünvanı taşıyan asker kökenli seçkin kumandanlardan olur, iç ve dış güvenlikten sorumlu başkumandanlık görevini yürütürlerdi.¹¹⁰

Dımaşk Atabegliği Sipesaları olan Emîr Bazvaç'ın bazı uygunsuz hareketleri bir yıldan biraz uzunca zaman devam etmişti. Atabeg Şihâbüddin Mahmûd ve saray erkânı bu durumdan huzursuz olmuştu. 19 Nisan 1138'de Atabeg Şihâbüddin Mahmûd, planlanan şekilde Emir Bazvaç'ı öldürtmüştü. Ondan boşalan Sipehsalarlık görevini

¹⁰⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*,162; Alptekin, “Dımaşk Atabegliği”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Edt:Hakkı Dursun Yıldız, (İstanbul: Çağ Yayınları 1988),7: 498.

¹⁰⁷ Alptekin, *a.g.e*, 7: 517.

¹⁰⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984), 50. Ayrıca Bkz. Merçil, “Şahne” *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 38: 292-293.

¹⁰⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 141.

¹¹⁰ Uzunçarşılı; *a.g.e*, 54. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 3: 235; Merçil, “Sipehsalar” *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları,2009), 37: 259-260.

Muînüddin Üner'e vermiş, böylece Emîr Muînüddin Üner, 30 Nisan 1138'de hil'at¹¹¹ giyip atabeg ünvanı ile Dımaşk Sipehsaları olmuştu.¹¹²

1.4.3 Vali ve Naib

Selçuklularda olduğu gibi, Dımaşk Atabegliğinde de merkezin dışında bulunan büyük yerleşim yerlerinde merkezî yönetim adına yetki kullanan ve hüküm süren, Atabeg tarafından atanmış naip veya vali bulunurdu. Tuğtegin naiplik görevini oğlu Böri'ye ve torunu Mahmûd b. Böri'ye vermişti.¹¹³ Tuğtegin kendisi de Tutuş b. Alparslan'ın hizmetinde iken kısa bir süre Tutuş'un Dımaşk naipliği görevinde bulunmuştu.¹¹⁴ Muînüddin Üner de özellikle Abak b. Muhammed b. Böri döneminde Dımaşk Atabegi naibi görevinde bulunmuştu. Atabegliğe bağlı valiler Atabeg naibine bağlı sayılırlardı. Yani Atabeg naipliği valilik görevinin üstünde bir mevkii idi. Bu göreve genellikle Sultan veya Melik soyundan gelenler, nadiren de asker kökenli seçkin emirler atandıkları anlaşılıyor.¹¹⁵

Valilik görevi ise; bir şehir veya kalelerden oluşan yerleşim yerlerinin yöneticiliği göreviydi. Atabegin çocukları, şehzadeler, emirler veya yetkinlik durumu uygunsuz emir çocukları da vali olarak atanabiliyorlardı. Valilerin de naip atadıkları görülüyordu ve onlara vali naibi deniyordu. Muînüddin Üner 1136'da Humus valisi olmuş ve kendisi Dımaşk'ta kalması gerektiği için yerine Yusuf b. Fîrûz'u vali naibi bırakmıştı.¹¹⁶

Muînüddin Üner, Atabeg ünvanına sahipken Humus'a ve Ba'lebek'e vali olarak atanmıştı.¹¹⁷ Humus valiliğinden, Zümrüt Hatun'un Zengî ile evlenmesi ve Humus'un Zümrüt Hatun'un çeyizi olarak Zengî'ye bırakılması sebebiyle ayrılmak zorunda kaldı. Fakat Zengî'nin, Ba'rîn kalesini¹¹⁸ Üner'e iktâ etmesiyle kariyerine bir de Ba'rîn valiliğini eklemiş oldu.¹¹⁹ Havran bölgesinde Busra ve Sarhad'dan Altuntaş bertaraf

¹¹¹ Hil'at; Halife ya da Sultan tarafından bir Emîr veya üst düzey bir yönetici onu taltif etmek, onurlandırmak amacıyla verilen özel hazırlanmış kaftan benzeri onur giysisi. Geniş bilgi için bkz. Şeker Mehmet, "Hil'at" *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 22.

¹¹² İbnü'l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 140-141.

¹¹³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 94.

¹¹⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 8.

¹¹⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 134. İbn'ül-Esîr, *Kâmil*, 5: 6.

¹¹⁶ Ünal Kılıç, "Vali", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 492- 494; Casim Avcı, "Naib", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 311-312

¹¹⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 134, 145; *Tarihu Ebî Ya'lâ*, 1: 156; İbnü'l Esîr, *Kâmil*, 5: 6.

¹¹⁸ Hama ile Humus arasında batıda küçük bir kasaba kale. Bkz. Yakût el-Hamevî, "*el-Mu'cemu'l-Büldan*" c.1, 452.

¹¹⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 145; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 5: 6.

edildikten sonra oralara atanmış bir vali görülüyor. Fakat Muînüddin Üner'in sık sık bu bölgeye gelip buraların mahsullerini Dımaşk'a gönderdiği, bu işlerle bizzat kendisinin ilgilendiği görülüyor. Bu nedenle Dımaşk'a bağlı Busra ve Sarhad valiliği görevinin de onun uhdesinde bulunduğunu tahmin edilebilir.¹²⁰ O, Havran bölgesinde bunları yaparken zaten Atabeg Naibi idi. Bu sebeple kendisine ayrıca Busra ve Sarhad valisi payesi verilmemiş de olabilir. Böylece şunu diye biliriz. Muînüddin Üner, Humus, Ba'rîn, Ba'lebek valiliği ve Dımaşk Atabeg Naipliği görevlerini yapmıştır. Atabeg ünvanını da uzun seneler taşımıştır.¹²¹

1.4.4 Vezirlik

Selçuklularda Tuğrul Bey zamanında başlatılan bu siyasî görev, daha sonraki Sultanlar zamanında da devam ettirilmiştir. Devletin işlerinin görüşülüp karara bağlandığı büyük divana vezir başkanlık ederdi. Ünlü siyaset bilimci Nizamülmülk (ö.1092) Sultan Melikşah'ın vezirliğini yapardı. Melikşah, devletin bütün işlerini vezirine tüm yetkileriyle birlikte havale etmiş ve ona dilediği gibi davranabileceğini söylemişti.¹²²

Selçuklu devlet teşkilatında vezirlik makamı, devlet işlerinin tümünde veya sorumlu olduğu alanlarla ilgili tüm düzenleme, buyruk ve nizam kurma ve uygulama gibi ferman yahut menşur çıkarma yetkileri olan idari ve siyasî bir görevdir. Bu görev ve ünvanı taşıyan bir kişi olurdu ve bütün diğer yetkililer ona bağlı olurdu.¹²³ Vezirlerin asker ve ordu da büyük nüfuzları vardı. Selçuklu devlet teşkilatının benzerini sürdüren Dımaşk Atabegliğinde de vezirlik görevi vardı. Muînüddin Üner'in adına, kaynaklarda Böri zamanından itibaren vezir olarak rastlıyoruz. Fakat hangi tarihte ve kim tarafından ilk defa vezirlik ünvanı ve görevi verildiğini kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak Cemâleddin Muhammed'in Atabeg olduğu ilk günlerde Haziran 1139'da, Muînüddin Üner'e, Ba'lebek valiliği göreviyle birlikte vezirlik görevinin de verildiği, "bu defa onun vaziyeti tamama ermiş, yüksek bir mertebe sahibi olmuştu. Devlet içinde emir ve kararları nüfuz sahibi idi" şeklinde, kaynaklarda açıkça görülüyor. Burada sözü edilen

¹²⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 163; Üner, Sarhad'a Mücahidüddin Bazan b. Ma'min'i vali naibi olarak bırakmıştı. Bu vali naipliği muhtemelen Busrâ'yı da kapsamaktaydı.

¹²¹ Alptekin, *a.ge*, 7: 515.

¹²² İbnü'l-Esîr, *Kâmil*,10: 79-80; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı Kültür Yayınları, Devlet Kitapları MEB,1976), 93-111; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın no:569, 1953), 136-150.

¹²³ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1: 7; Uzunçarşılı, *a.ge*, 92.

1139'daki vezirlik, Atabeg değişiminden dolayı yeniden bir atama veya ünvan olmaktan öte baş vezir göreviyle yetkilendirme olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁴

1.4.5 Atabeg Naibliği

İran, Irak, Suriye ve Anadolu'da kurulan pek çok Türk devletlerinde gördüğümüz "Atabeg" ünvanı, Selçuklularda ilk olarak Vezir Nizamülmülk'e verildi. 1071'deki Malazgirt zaferinden sonra Sultan Alparslan, oğlu Melikşah'ın devlet işlerinde tecrübe kazanması için Nizamülmülk'ü görevlendirmiş ve ona "Ata Hoca" veya "Atabeg" ünvanını vermişti.¹²⁵ Selçuklular zamanında veliahdı eğiten, yetiştiren, hatta vasîsi olan kimse için kullanılan bu ünvan, zamanla emirlerin büyüklerine verilen bir şeref ünvanı haline gelmiştir. Şehzade vasîsi olan atabegler, devlet yönetiminde büyük bir nüfuza, söz hakkına ve ümera arasında da etkili güce sahip olmuşlardır. Dirayetsiz ya da çocuk yaştaki sultanlar, atabeginin gölgesinde kalırlar, atabegler de istedikleri gibi hüküm sürerlerdi. Şehzadelere bir çeşit hocalık yapan atabeglerin görevinin, muallimlik konumunun ötesinde, askeri düzen içinde de yetkili ve etkili bir komutanlık olduğu ve hükümdarın askerî yetkilerini de kullanan bir çeşit genel vekili, saltanat naibi konumunda oldukları anlaşılmaktadır. Büyük Selçuklularda niyabet veya saltanat naibliği gibi makam yoktu.¹²⁶ Dımaşk Atabegliğinde ise bu görev, en üst düzey askerî ve bürokratik görev olup devlet başkanını temsil yetkinliği olanlara "Atabeg Naibi" deniliyordu. Muînüddin Üner'in bu ünvanı Tuğtegin'in vefatından itibaren vardı.¹²⁷

Muînüddin Üner, Tuğtegin'in memlükü olarak başlayan siyasî ve askerî kariyerinde, emir ünvanı alarak yükselmeye başlamıştı. Efendisinin çocuk ve torunlarına muallimlik anlamında atabeg ünvanını alması belki de onun yükselişini hızlandıran bir fırsat oldu. Bu anlamda kendisine Atabeg ünvanının ilk ne zaman verildiği, tam olarak bilinmemekte fakat tahmin edilmesi mümkün görünmektedir. Böri'nin 1085'in sonlarında doğduğunu ve 1101'de henüz on beş yaşındayken¹²⁸

¹²⁴ İbnü'l-Kalânîsî, 145; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1: VIII. ; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, 92; Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (1105-1118)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 38.

¹²⁵ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 10: 643; 11: 101; İbnü'l-Esîr, *et-Târîhu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atâbekiyye*, nşr. Abdülkadir Ahmed Tuleymât, (Kahire: 1963), 33; Alptekin "Atabeg", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991) 4: 38-40.

¹²⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, 93.

¹²⁷ Yıldız H. Dursun, "Memluklar Dönemi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 7: 20

¹²⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 8-9; Alptekin, "Böri", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 326.

Cebele¹²⁹ Muhafızı olduğunu biliyoruz.¹³⁰ Bu durumda Muînüddin Üner, 1101'den önce Böri'nin Atabegi olması gerekir. Muallimlik anlamında Atabeg ünvanını da Böri'nin doğumundan birkaç yıl sonra, 1092-1095 civarında almış olduğunu tahmin edebiliriz. O'nun bu anlamdaki Atabeg ünvanı ve görevi Tuğtegin'in ölümünden sonra da devam etmiş, Böri'nin çocuklarına ve torunlarına da Atabeglik yapmıştır.

Irak ve Suriye Selçukluları'nda belli bir bölgede hâkimiyetini oluşturanlardan sadece Selçuklu soyundan gelen egemenlere, "Melik" ünvanı verilirdi. Selçuklu soyundan gelmeyenlerin egemenliklerine meliklik veya sultanlık denmez, "Atabeglik" adı verilirdi. Atabegler, Halife veya Sultan adına hutbe okutmayı kabullenerek onlardan aldıkları menşur ile bugünkü tabirle, kendi özerk devletlerini oluşturlardı. Kurucuları Atabeg olduğu için bu devletler, kurucusunun adına veya soyuna nispetle "Zengî Atabegliği" veya egemen olduğu bölgeye nispetle "Musul Atabegliği", "Dımaşk Atabegliği" gibi adlandırılırlardı. Bu Atabeglik devletlerinin başkanlarına da "Atabeg" denilirdi. Atabeg Tuğtegin, Atabeg Tâcü'l-Mülûk Böri, Atabeg İmâdüddin Zengî veya Atabeg Nureddin Mahmûd, Atabeg Şihâbüddin Mahmûd gibi isimler birer örnektir.¹³¹

Tuğtegin'den sonra onun yerine egemen olan Böri'ye ve sonrasındakilere de Dımaşk hâkimi anlamında "Dımaşk Atabegi" deniliyordu. Tuğtegin zamanından beri Böri'nin atabegi olan Muînüddin Üner, Böri'nin atabeg olan üç oğluna ve en son Böri'nin torunu Atabeg Abak'a da atabeglik vazifesini yapmıştı. Üner, böylece Tuğtegin zamanında sahip olduğu yetkilerini ve etkisini giderek güçlendirip ölünceye kadar Dımaşk Atabegliğini "Gölge Atabeg" olarak yönetmiştir. Kendisine atabeg denilmesinden de memnun idi.¹³²

Atabeg Naibi; bu ünvan bir onur veya taltif ünvanı olmaktan çok siyasî ağırlığı olan bir ünvanıdır. Bu anlamda Muînüddin Üner Dımaşk Atabegliğinde hükümdar yetkilerini taşıyan Atabeg ünvanını da almıştır. 1138'de sipehsalar olduğunda, devlet başkanını temsil yetkisi olan atabeg olarak sipehsâlâr ilân edilmişti. Bunun dışında

¹²⁹ Cebele, Suriye Akdeniz sahillerinde, Trablus ile Lazkiye arasında kurulmuş bir kasabadır. Temim oğulları yurdudur. Ubade b. Samit tarafından fethedilmiştir. Şehir harab olmuş sonra Muaviye tarafından inşa edilmiştir. Bizanslılarca yapılmış bir kalesi vardır. Halkı Hemedan halkındandır, Kays ve Eyad'lılar da vardır. Bkz. Yakûbî; *Büldân*, 1: 37; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l Büldân*, 1: 483; İbn Hurdazbih, *el-Mesalik ve'l Memalik*, 1: 18 ve 22; İbn Battûta, *Rihletu İbn Battûta*, 1: 134.

¹³⁰ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, 9: 35. Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 2: 213; İbn Haldun, *Kitabu'l-İber ve Divânü'l-Mübtedei ve'l-Haber*, thk. Halil Şahâde, (Beyrut 1408/1988), 5: 212.

¹³¹ Alptekin, "Atabeg", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 38-40.

¹³² Nicolle, *a.g.e.*, 20.

Muînüddin Üner'in açıkça Atabeg Naibi olarak tüm yetkileri ele alması 1139'da Abak b. Muhammed döneminde olmuştur.¹³³

Naib, bir görevin asıl sahibinin olmadığı yerde veya konumlarda onun yetkilerini tamamıyla kullanma hakkına sahip olan kişidir. Abak'ın çok küçük yaşta Dımaşk Atabegi olması sebebiyle Muînüddin Üner, bu mânâda onun "Atabeg Naibi" ünvanını da almış ve bu görevi de kendisinin ölümüne kadar ifa etmiş olduğunu anlıyoruz.¹³⁴

Dımaşk Atabegliğinde; "Atabeg Naibi" olarak, Böri b. Tuğtegin¹³⁵ ile Mahmûd b. Böri b. Tuğtegin'i¹³⁶ ve Muînüddin Üner'i görüyoruz. Bunlar arasında Tuğtegin'in soyundan gelmediği halde "Atabeg Naibi" ünvanını alan tek emir, Muînüddin Üner'dir.¹³⁷

1.4.6 Sosyal Sorumluluğu

Muînüddin Üner'in daha önce sözünü ettiğimiz, bilginlere ve insanlara destek vermesinin ötesinde sosyal sorumluluk bilinciyle hayrî hizmetler de yaptığı anlaşılıyor. Medresetü'l Muîniyye, O'nun bu tür hizmetlerinden birisidir. Medresenin 1130 tarihli kitâbesinden, Muînüddin Üner'in, Tuğtegin'in ölümü üzerine bir vefa göstergesi olarak bu medreseyi yaptırmış olduğu anlaşılmaktadır. Medresenin kitâbesinde Atabeg Tuğtegin övgü dolu sözlerle yâd edilmekte ve onun için "hükümdar, mücahit, hudutta düşmana karşı gayretle sebat eden, cengâver" ve daha pek çok övücü sözler bulunmaktadır. (Bkz. Ekler 3. Kitâbe Metinleri 2). Medresenin inşası tamamlandıktan sonra Hanefî fakihî İbnü'l Hakîm'in ve onun haleflerinin eğitiminde toplumun hizmetine tahsis edilmiş olduğunu, bu tercihin, 1130'lu yıllara girerken Dımaşk'ta Bâtınîlere karşı yürütülen mücadeleyi desteklemesi bakımından, önemli bir sosyal sorumluluk olduğu söylenilebilir.¹³⁸

On ikinci yüzyılın başlarında Dımaşk, Suriye'nin kültür ve ilim merkezi konumundaydı. Çevre ülkelerden pek çok ilim adamı, müderris ve öğrenciler Dımaşk'a gelirler burada eğitim görür veya dersler verirlerdi. Dımaşk'ın, Tuğteginliler zamanındaki belli başlı âlimleri arasında kaynaklarda adlarına rastladıklarımızdan

¹³³ İbnü'l-Vâsıl, *a.g.e.*, 1: 86. İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 11: 27; Nüveyrî, *a.g.e.*, 27: 59.

¹³⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 148.

¹³⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 61.

¹³⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 94.

¹³⁷ Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", 7: 518.

¹³⁸ İbn Asâkir, *a.g.e.*, 52: 45; İbn Hacer el-Askânî, *a.g.e.*, 4: 1307; Hillenbrand, *a.g.e.*, 137.

bazıları şunlardır. Necmeddîn eş-Şîrâzî (ö.1190), Şeyh Burhâneddin Ebü'l-Hasan Ali el-Belhî, Zeynüddîn el-Fattalî, Şeyh Şerefü'l-İslâm Abdülvâhid b. Muhammed el-Ensârî, eş-Şîrâzî,(ö.1141), Kâdî'l-Kudât Müntehibüddîn Ebü'l-Meâlî Muhammed (ö.1142) ve Cemâleddîn İbn-ül-Müslim es-Sülemî (ö.1139) gibi büyük âlimler vardır. İki büyük târihçi İbnü'l-Kalânîsî ve İbn Asâkir'i de bunlar arasında yerini almaktadır.¹³⁹

O dönemde Dimaşk'ta, Muînüddin Üner'in inşa ettirdiği Medresetü'l Muîniyye'den başka, faal olduğu bilinen başka medreselerin de varlığı bildiriliyor.¹⁴⁰ Bu medreselerden bazıları; Medresetü's Sadıriyye, Medresetü't-Tarhaniyye, Medresetü'l-Emîniyye, Medresetü'l-Cûya, Medresetü'l-Hâtuniyye, Medresetü'ş-Şerefîyye, Medresetü'l-Mücahidiyye, Medresetü'l-Caruhiyye, sayılabilir. Bu medreselerin bazılarında Şafii fihhi bazılarında da Hanefî fihhi dersleri ve dinî ilimlerin yanında devrinin fen bilimlerine dair derslerin de okutulduğu, Emîniyye medresesinin İsmet Hatun'a nispet edildiği ve Hatuniyye Medresesi'nin de Safvetü'l-Mülk Zümrüt Hatun tarafından yaptırıldığı anlaşılıyor.¹⁴¹

O dönemdeki Dimaşk'ta, devlet erkânı veya hayırsever insanlar eliyle medreseler dışında mescidler, hamamlar, dergâhlar, hankah ve darüşşifa gibi başka uygarlık yapılarının da yaptırılmış olduğu görülüyor. Dimaşk'ın darüşşifası / ilk hastanesi Melik Dukak zamanında yaptırılmıştır.¹⁴² Mescidi Hâtun-i Zümrüt, Safvetül Mülk Zümrüt Hatun tarafından yaptırılmıştır. Muînüddin Üner'in kızı İsmet Hatun tarafından da mescid¹⁴³, medrese ve Banyas nehri kıyısında hankah yaptırılmıştır.¹⁴⁴

Muînüddin Üner'in sadaka-i câriye (sürüdürülebilir iyilik) işlerinden biri de esirlerin kurtarılması için kurduğu vakıftır. Bu vakfın mevcudiyetiyle işleyiş şartlarına dair bilgileri, Busrâ şehrinde bir camide korunmakta olan bazalt bir blok üzerine Arapça yazılmış kitâbeden öğreniyoruz. (Bkz. Ekler 3. Kitabe Metinleri 3). Hillenbrand bu kitâbenin, Muînüddin Üner'in öldüğü 1149 yılından kalma olduğunun tarihsel verilerle kesin belirlenmiş bir kitâbe olduğunu ifade eder. Bu kitâbe Kitâbede Atabeg Muînüddin Üner'in, “geliri, Müslümanları kâfir zindanlarından kurtarmak için kullanılması

¹³⁹ İbn Asâkir, *Tarih'u Dimaşk*, 52: 45; İbn Hacer el-Askalânî, *Tebşîru'l Müntebih bi Tahriri'l Müştebih*, (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiye, bty), 4: 1307.

¹⁴⁰ Alptekin, “Dimaşk Atabegliği”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Edt: Hakkı Dursun Yıldız, (İstanbul: Çağ Yayınları 1988), 7: 525-527.

¹⁴¹ İbn Asâkir, *Tarih'u Dimaşk*, 52: 45; İbn Kesîr, *Bidâye*, 14: 96.

¹⁴² Alptekin, “Dimaşk Atabegliği”, *a.g.e.*, 7: 522. N. Elisseeff'ten naklen.

¹⁴³ İbn Asâkir, *Tarih'u Dimaşk*, 52: 45; İbn Kesîr, *Bidâye*, 14: 96.

¹⁴⁴ Zehebî, *İber Fi Haber*, thk. Ebu Hacer Muhammed b. Es-Saidb. Besyûnî Zaglûl, (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l- İlmiyye, bty), 3: 83; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-Zâhira fi Mülûki Mısır ve'l- Kahira*, 2: 49 (Mısır: Dâru'l-Kütüb, bty).

amacıyla” bir fırın ve değirmeni” vakfettiği belirtilir.¹⁴⁵ Bugünün şartlarında bir fırın ile değirmenin ekonomik anlamda çok büyük bir değer teşkil etmeyeceği düşünülebilir. Bize göre ise; bir fırın ve değirmen, ulvî bir amaçla kurulan bu vakfa yapılan sembolik bir bağıştır. Bu işlere başkalarını özendirmek, az çok veya büyük küçük demeden katkı vermeye cesaretlendirmek ve bu hizmetlerin kurumsal olarak yapılmasını sağlamak amacıyla Üner’in bağışı semboliktir. Nitekim aynı kitâbede ayrıca Sürhak adında bir kimsenin, Merc Harase adındaki küçük bir köyün gelirinin altıda birini aynı amaca tahsis etmiş olduğu da belirtilmektedir. Vakfın kitâbesinde, esirlerin kurtarılmasının amaçlandığı ve kurtarılacak esirlerin, kendisini kurtaracak kimsesi bulunmayan ve ailesi olmayan esirler olması gerektiği bildirilir. Bundan başka şu şartlar da beyan edilir. “Kurtarılacak esirin sünnî ve cemaat ehli (ehlü’s- sünneti vel cemaati) olması, Kur’an’dan ezberinin olması” şartıyla, “kendisini kurtaramayan esirlere yardım edileceği” kitâbede yazılmıştır. Kitâbenin içeriğinin Kurân’dan Bakara suresinin 177. ayetiyle¹⁴⁶ zenginleştirilmiş olduğunu ve Muînüddin Üner’in övülecek vasıflarından dindarlığına vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Hillenbrand, bu tür uygulamaların o dönemde yaygın olduğunu ve on dördüncü yüzyıla kadar devam ettiğini de hatırlatır.¹⁴⁷

Muînüddin Üner’in bu vakfiyesinin işletildiğini pek çok insanın esaretten kurtarıldığına dair bazı bilgileri Üsâme İbn Münkız’dan öğreniyoruz. İbn Münkız’ın anlatımından kendisinin de böyle hayrî hizmette bulunduğunu ve bu hususta Muînüddin Üner’le adeta yarıştıklarını anlıyoruz. Hillenbrand da bize Üsâme İbn Münkız’ın anlattığı olayı örnek olarak anlatır.¹⁴⁸ Üsâme İbn Münkız’ın anlattığı ve Üner’le birlikte hareket ettikleri bu olay, Haçlıların esir ettiği Magribli hacıların kurtarılmasıdır. William Jiba adında bir korsan, 400 kadar Magribli hacının bulunduğu gemiyi vurmuş ve hacıları esir almıştı. Sonra da Üsâme’ye esirleri satın almasını teklif etmişti. Üsâme de kısmen para vererek, kısmen de senet vermek suretiyle esirlerin bir kısmını satın almış, kalan esirler için de Muînüddin Üner’in desteğini istemişti. Üner de ona “hediyeli

¹⁴⁵ Hillenbrand, *a.g.e*, 574. Kitâbede geçen ve değirmen olarak çevrilen “el-Medar” kelimesiyle kastedilen değirmen, bize göre; hayvanların gücüyle döndürülen, Anadolu’da “arsana veya seten” denilen öğütme sistemi tarzında, birkaç tane öğütme düzeneğinin bir yerde bulunduğu anlaşılıyor.

¹⁴⁶ Ayetin meali “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah’a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah’ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır!” Bakara 2/177.

¹⁴⁷ Hillenbrand, *a.g.e*, 574.

¹⁴⁸ Hillenbrand, *a.g.e*, 575.

gelenleri severim” diyerek yardımını esirgememiş, esirlerin ücretini ödeyerek onları esaretten kurtarmıştı.¹⁴⁹

1.5 ÖLÜMÜ

Siyasî ve askerî hayatında istikrarlı bir yükseliş yakalayan Muînüddin Üner, bir yandan uzunca bir süre rakibi olan Zengîlerin dostluğunu kazanmanın, diğer yandan Haçlılara karşı zafer elde etmenin haklı gururunu yaşıyordu. Fakat onun yaşadığı coğrafyada sükûnet, pek uzun ömürlü olmuyordu. Bu nedenle sorumluluk duygusu yüksek yöneticilerin sürekli müteyakkız olması gerekiyordu. Üner de sürekli saldırılara maruz kalan Havran’a, bu sebeple özel ilgi gösteriyordu. Sık sık Havran’a gidiyor, orada uzun süreli kalıyor, lüzum ettikçe de siyasî işleri için Dımaşk’a geliyordu.

Dımaşk’ta olduğu zamanlarda Üner, âdeti olduğu üzere kendini yemeğe vermiş, aşırı yemesi sebebiyle hastalanmıştı.¹⁵⁰ İbnü’l-Kalânîsî dizanteri hastalığının / ishalle başladığını¹⁵¹ kaydederken Safedî ise, “intilâku batn” yani oburluktan çatlama olarak başladığını ve sonra da karaciğer hastalığına evirildiğini bildirir.¹⁵²

Üner, Dımaşk’ta iken başlayan sindirim rahatsızlığını önemsemeden Havran’a döndü. Fakat rahatsızlığı şiddetlendi. Bu rahatsızlığının Havran’da tedavisinin yapılamayacağını ve ızdırabının gittikçe arttığını anlayan Üner, tedavi olmak niyetiyle Dımaşk’a dönme kararı aldı. Eylül 1149’da sedye üzerinde Dımaşk’a geri döndü. Havran’a bu gelişi son geliş olduğu gibi Havran’dan Dımaşk’a da 10 Eylül 1149’daki dönüşü son dönüş oldu. 11 Eylül 1149’da Dımaşk’ta öldü. Cenazesi önce Atabeglik sarayında ikamet ettiği kısma defnedilmiş, sonrasında ise kabri, kendisinin yaptırmış olduğu medreseye nakledilmiştir.¹⁵³

¹⁴⁹ İbn Münkız, *a.g.e.*, 114-115.

¹⁵⁰ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 222.

¹⁵¹ İbnü’l-Kalânîsî, *Zeyl*, 173.

¹⁵² Es-Safedî, *a.g.e.*, 3: 305.

¹⁵³ İbnü’l-Kalânîsî, *Zeyl*, 173; Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, 37: 23; İbn’ül- Esîr, *Kâmil*, 5: 41; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 244.

İKİNCİ BÖLÜM

DİMAŞK ATABEGLİĞİ

Büyük Selçuklu Devleti, Sultan Melikşah b. Alparslan'ın (1072-1092) ölümünden sonra çıkan saltanat mücadelesi sonunda ikiye bölündü. Suriye Selçuklu ve Irak Selçuklu Devletleri oluştu. Suriye Selçuklu Devleti de bölünerek Tutuş'un ölümünden sonra Halep Selçuklu ve Dimaşk Selçuklu Melikliği olarak iki ayrı hükümdarlığa dönüştü. Bu anlattığımız süreçte, Muînüddin Üner'in hep Atabeg Tuğtegin'in memlûkü olarak geri planda kaldığını anlıyoruz. Dimaşk Selçuklu Melikliğinin Dimaşk Atabegliği'ne dönüşmesinden itibaren, özellikle 1128'de Tuğtegin'in vefatından sonra Muînüddin Üner'in tarihi bir şahsiyet olarak kayıtlara girmeye başladığını fark ediyoruz. Kaynaklarımızda isminin zikredilmeye başlaması ise, Tuğtegin'in ölümünden sonrasına denk gelmektedir. Bu nedenle Muînüddin Üner'in yetiştiği ortam diyebileceğimiz Dimaşk Atabegliğine biraz daha yakından bakmak gerekecektir.¹⁵⁴

Sultan Melikşah'ın (1072-1092) ölümünden sonra oğlu Berkyyaruk, (1092-1104) amcası Tutuş'la (1079-1095) çetin bir saltanat mücadelesine girişmişti. Bu saltanat mücadelesinde Dukak (1095-1104), babası Tutuş'un yanında yer almış,¹⁵⁵ kuzeni Berkyyaruk'a karşı savaşmıştı. Tutuş'un memlûkü¹⁵⁶ ve Dukak'ın Atabegi olan Tuğtegin¹⁵⁷ de (1104-1128) bu mücadelede Tutuş'un yanında yer almıştı. Rey'de yapılan bu mücadelede Tutuş 1095'de ölmüş, atabeg Tuğtegin esir düşmüştü.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, çev: Ali Sevim, 33; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 7: 482; Ali b. Nâsır Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selcûkiyye*, çev: Necâti Lugal, (Ankara: byy.1943), 49; Bündârî Kıvâmüddîn, *Zübdetü'n-Nusrâ ve Nuhbetü'l-Usrâ*, nşr. M. Th. Houtsma, (Leiden: 1889), 69; Urfalı Mateos, *Vekâyinâmesi*, 178'de Melikşah'ın Bağdat'ta eşinin ihaneti sonucu öldürüldüğünü söylenir; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih, Selçuklu Devleti*, çev: Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2. Baskı, 2011), 135; Ömerî, Şihâbüddin b. Fazlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr, Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev: D. Ahsen Batur, 226; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel*, çev: Ali Öngül, (İstanbul Kabalcı Yayıncılık, 2013), 1: 99; Nicolle, *a.g.e.*, 12.

¹⁵⁵ İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 160; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 2: 206; Makrizî, *es-Sülûk li Ma'rifet-i Düveli'l-Mülûk*, 1: 136'da Selçukluların büyük atalarının isminin de Dukak olduğunu belirtir; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-Zâhira*, (Mısır: Dâru'l-Kütüb, bty). 5: 189'da ise bu ismin aslının "Tokmak" olduğunu zikreder.

¹⁵⁶ Sibt İbnü'l-Cevzî, *"Mir'âtü'z-Zaman"*, 20: 213.

¹⁵⁷ Melikşah'ın komutanlarından, Tuğteginli Atabegliğinin kurucusu, Tutuş'un memlûkü.

¹⁵⁸ Azîmî, *Tarih*, 34. İbn Asâkir, *Tarih'u Dimaşk*, 11: 35. İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 8: 502; İbn Kesîr, *Bidâye*, thk. Ahmed Abdülvehhâb Fetîh, (Kahire Dâru'l-Hadîs, 1413/1992), 12: 160; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1:

Tutuş'un diğeri oğlu Rıdvan¹⁵⁹ (1095-1113) Halep'te Melikliğini ilân etmişti.¹⁶⁰ Dukak bir grup askerle Rey'den Haleb'e gelerek abisi Rıdvan'a sığınmış, fakat Rıdvan, kardeşi Dukak'ı hapsedmişti. Merhum Tutuş'un Dımaşk naibi olan Emir Savtegin'in çabalarıyla Dukak, Halep'teki hapisaneden kaçarak Dımaşk'a gelmiş ve orada 1095'de Dımaşk Meliki ilân edilmişti. Böylece Halep ve Dımaşk merkezli iki Suriye Selçukluları hükümdarlığı oluştu. Rey'de esir olan Tuğtegin, esir değişimi ile özgürlüğüne kavuşup Dımaşk'a gelmiş ve atabegi olduğu Melik Dukak'ın yanında yer almıştı. Atabeg Tuğtegin, Emir Savtegin'i bertaraf ederek Dımaşk Melikliğinin en etkili adamı oldu.¹⁶¹

Selçuklu Meliki Tutuş, Kudüs ve civarını Artuk Bey'e 1086/1087'de iktâ etmişti.¹⁶² Artuk Bey'in 1091'de ölümünden sonra oğulları Kudüs ve civarını naipleri vasıtasıyla idare ediyorlardı. Artuk beyin oğulları, Kudüs'ü 1097'de Fâtımî komutan Emirü'l-Cüyüş el-Efdal b. Bedri'l-Cemali'ye teslim etmek zorunda kaldılar.¹⁶³ Birinci Haçlı Seferiyle Kudüs ve civarına yerleşen Haçlıların, Urfa ve çevresinde ele geçirdikleri yerler, Artuk oğlu Sökmen'in topraklarıydı. Bu nedenle, Artuk oğlu Sökmen, topraklarını geri almak için fırsat kollamaktaydı. Kudüs Kralı Godfrey'in öldüğünü duyan Urfa Haçlı Kontu Baudouin, Kudüs'e doğru yola çıkmıştı. Bunu haber alan Sökmen, Urfa'ya yönelip 1101'de Suruc'u ele geçirmişti. Dımaşk Meliki Dukak, Humus Emiri Cenâhuddevle Hüseyin ile birlikte Baudouin'in Kudüs'e ulaşmasını engellemek için mücadele etseler de muvaffak olamamışlar, Baudouin Kudüs kralı olmuştu.¹⁶⁴

Birkaç ay sonra Dukak Diyarbakır yöresine sefere çıkınca, Tuğtegin Dımaşk'ta Dukak'ın naibi olarak kalmıştı.¹⁶⁵ Bu yıllarda tüm Suriye sahil şehirleri, Haçlıların

295; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, (Kahire Dâru'l-Kütüb, 1423), 28: 69; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beyser*, (Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Misriyye, bty), 2: 206; Urfalı Mateos, *Vekâyinamesi* 184; Abdülkerim Özeydin, "Tutuş", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 446 - 449.

¹⁵⁹ Halep Selçuklu Meliki, Dukak'ın kardeşi, Rıdvan b. Tutuş b. Alparslan.

¹⁶⁰ İbn Asâkir, *Tarih'u Dımaşk*, 18: 153. İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 8: 503. Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Tevârihi'l-A'yân*, thk. Muhammed Berekât ve ark. (Dımaşk 1434/2013), 20: 66; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1: 296; İbn Haldun, *Kitabu'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtede' ve'l-Haber*, thk. Halil Şahâde, (Beyrut 1408/1988), 4: 85. C. E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, çev: Erdoğan Merçil ve Mehmet İpşirli (İstanbul: Ünal Matbaası, 1980), 86; Sevim, *Suriye Selçukluları*, 2: 11, 14.

¹⁶¹ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 8: 503'te küçük kardeşleri Behram ve Ebû Talib'in Rıdvan ile birlikte Haleb'de oldukları bildirilir. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 27: 71'de Dukak'ın Haleb'e babasının Aytekin el-Halebî adlı memlûkü ile geldiği rivayet edilir; Ebu'l-Fidâ, *Muhtasar*, 2: 206.

¹⁶² İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 322,

¹⁶³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 4; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 363.

¹⁶⁴ Baudouin, Cenâhuddevle Hüseyin'in engellemesine takılmadan Filistin topraklarına kadar ulaşmış ve orada savaşmışlardı. Baudouin, pek çok adamı öldürülmüş olmasına rağmen Kudüs'e kral olmayı başarmıştı. İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 362.

¹⁶⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 8.

saldırılarına açtı. Cebele'nin¹⁶⁶ sahibi Kadı İbn Suleyhâ, Tuğtegin'e mektup yazarak güvendiği birisini emîr olarak göndermesini istemişti. Tuğtegin de oğlu Tâcû'l-Mülûk Böri'yi emîr olarak Cebele'ye göndermişti.

Muînüddin Üner'in atabeyliğini yaptığı Böri, bu sırada henüz on bir yaşındaydı. Böri'nin buradaki emirliği, muhtemelen atabegi Üner'in Dukak'la birlikte sefer halinde olmasından dolayı desteksiz kaldığından veya tecrübesizliği sebebiyle başarısız bulunmuştu. Cebele halkı Trablus Emiri Kadı Fahrû'l-Mülk Ammar'a başvurarak Böri'nin geri çekilmesini sağlamışlardı.¹⁶⁷

Dukak, Tuğtegin'le birlikte Rahbe'ye sefer düzenleyip kuşatma sonrasında aman vermek suretiyle 1103'te teslim aldılar.¹⁶⁸ Emir Cenâhuddevle Hüseyin, bir Bâtınî suikastıyla Humus'ta öldürülmüştü.¹⁶⁹ Humus'ta Bâtınîlerin oluşturduğu terör ortamından pek çok insan Dimaşk'a göç etmişlerdi. Humus halkı Halep meliki Rıdvan'ın yönetiminden hoşnutsuzluğunu bildirerek Dimaşk'ın Humus'a sahip çıkmasını istemişlerdi. Dukak, halkın bu isteğini yerine getirmiş. Humus'ta kendi garnizonunu kurmuştu.¹⁷⁰

Tuğtegin'in gayretleri, Rıdvan'a Dimaşk'ta ayrı bir Selçuklu Melikliğinin varlığını kabullendirmişti. Bundan sonra Melik Dukak'ın nezdinde Atabeg Tuğtegin'in etkisi ve yetkileri daha çok artmıştı. Tuğtegin, Melik Dukak'ın annesi Safvetü'l- Mülk Hatun¹⁷¹ ile 1095'te evlendi.¹⁷² Melik Dukak 8 Haziran 1104'de öldü. Atabeg Tuğtegin, Dukak'ın kendisine yaptığı vasiyetini yerine getirmek için önce, bir veya bir

¹⁶⁶ Cebele, Suriye Akdeniz sahillerinde, Trablus ile Lazkiye arasında kurulmuş bir kasabadır. Bizanslıların yaptığı bir kalesi vardır. Bkz. Yâkûbî; *Büldan*, 1: 37; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l Büldânî*, 1: 483; İbn Hurdazbih, *el-Mesalik ve'l Memalik*, 1: 18 ve 22; İbn Battûta, *Rihletu İbn Battûta*, 1: 134.

¹⁶⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 9.

¹⁶⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 11.

¹⁶⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 12, ve *Tarihu Ebî Yâ'lâ*, 1: 85.

¹⁷⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 13.

¹⁷¹ Tuğtegin'in evlendiği, Tutuş'un dul kalmış eşi olan Dukak'ın annesi bu Hatunun, asıl adını tespit edemedik. Bu lâkab hem Dukak'ın annesi için hem de onun anne bir kız kardeşi olan Zümrüt Hatun için kullanıldığı anlaşılıyor. Zümrüt Hatun ise Dukak'ın annesi olan Safvetü'l Mülk Hatun'un Tutuş'tan önceki kocası Emir Çavlı'dan doğurduğu kızıdır. Zümrüt, Tuğtegin'in ilk eşinden olan oğlu Böri ile evlenmiş ve Böri'ye iki oğul vermiştir. Zümrüt, Böri'den sonra Zengî ile dokuz yıl süren bir evlilik ve onun ölümünden sonra da hac yapmıştır. Hac sonrası Medine'ye yerleşmiş, Hz. Peygamberin kabrine komşuluk ederken (mücavir iken) vefat etmiş ve Baki' mezarlığına defnedilmiştir. Zümrüt Hatun, Kur'an'ı ezberlemiş, hadîs dinleyip istinsah etmiş, çok sadaka vermekle tanınan, Medine'de mücavir iken bütün varlığını tüketmiş olduğundan, ilerlemiş yaşına rağmen, arpa buğday üğüterek el işçiliğinden kazandıkları ile geçimini sağlamış bir hatun idi. Dimaşk'ta San'a semtinde Hâtuniye medresesini onun yaptırdığı söylenir. Bkz. Zehebî; *İber*, 3: 27; İbnü'l İmâd, Abdü'l-Hay b. Ahmed b. Muhammed b. el-A'kerî ed-Dimaşkî es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şüzüratü'z- Zeheb Fi Ahbar Men Zeheb*, thk. Abdulkadir el-Arnâvût ve Muhammed el-Arnâvût, (Dimaşk: Daru İbn Kesîr H.1406), 4: 78.

¹⁷² Zehebî, *İber*, 1: 227.

buçuk yaşındaki Tutuş b. Dukak'ın¹⁷³ adına hutbe okutmaya başladı. Böylece Dımaşk Melikliğindeki süregelen etkisini daha çok artırdı. Aynı zamanda Ba'lebek'te gözetim altında tutulmakta olan merhum Dukak'ın baba bir kardeşi olan henüz 12 yaşındaki Ertaş b.Tutuş'u¹⁷⁴ Dımaşk'a getirtti ve 1104'te Melik ilân etti.¹⁷⁵ Fakat Ertaş'ın annesi ve çevresindeki Tuğtegin muhalifleri, genç Meliki vesveseye sevk ettiler. O'nu, Tuğtegin'in kendisini bertaraf etmek için melik ilân ettiğine inandırdılar. O da Tuğtegin'in gücünü kırmak ve kendisini sağlama almak için taraftar ve sadık askerler edinmek niyetiyle annesiyle birlikte gizlice Dımaşk'ı terk etti. Tuğtegin'e husumeti olan Busrâ emiri Aytegin Halebi'nin yanına gitti. Fakat Ertaş bu planında muvaffak olamadı ve Dımaşk'a da geri dönemedi. Ertaş'ın on beş yaş civarında tarih sahnesinden çekildiği tahmin ediliyor.¹⁷⁶ Ertaş'ın bu hamlesi kendi sonunu hazırladı ve bertaraf edilmiş oldu. Tuğtegin hemen, henüz bebek olan, Tutuş b. Dukak'ı melik ilân etti. Tutuş b. Dukak, melik ilân edilişinden üç ay sonra iki yaşına girmeden öldü.¹⁷⁷

Ertaş anlatıldığı şekilde bertaraf olduğundan Selçuklu hanedanından melik olmak için hak iddia edecek kimse kalmamıştı. Bütün bu hamlelerin Atabeg Tuğtegin'i kendi hanedanlığını kurmaya götüren ustaca bir plan olduğu olayların gelişmesinden anlaşılmaktadır. Genç Melik Ertaş, kendi sonunu hazırlayan hamlesi ile tam da Atabeg Tuğtegin'in istediği gibi hareket etmişti. Tuğtegin Selçuklu geleneğine uyararak devletin devamlılığını Atabeg sıfatıyla sürdürmeye başladı. Bu durum Tuğtegin'in, kendi Atabegliğini kurmasını kolaylaştırmaktaydı.¹⁷⁸

Trablus hâkimi Fahrü'l Mülk Ammar, Haçlıların saldırısından korunabilmek için, Dımaşk'tan Tuğtegin'den istediği yardımı göremeyince, Artuklu beyi Sökmen'den yardım talep etmişti. Bu sıralarda Tuğtegin hastaydı ve iyileşme umudunu yitirmişti. Bu nedenle Trablus hâkiminin yardım çağrısına da cevapsız kalmıştı. Aslında Tuğtegin, hastalığı sebebiyle kendi ailesinin ve halkının geleceği konusunda da endişeliydi. Oğlu Böri'nin birkaç sene önce Cebele Emirliği'ndeki başarısızlığı da bu endişeyi

¹⁷³ Runciman, *a.g.e.*, 2: 73'de Tutuş b. Dukak'ın 1 yaşında olduğunu belirtir. Alptekin ise, 1,5 yaşında olduğunu bildirir, bkz. Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Edt: Hakkı Dursun Yıldız,(İstanbul: Çağ Yayınları 1988), 7: 472.

¹⁷⁴ Bkz. İbrahim Duman, "Dımaşk Selçuklu Meliki Ertaş b. Tutuş" *Türkiyat Mecmuası*, c. 26/1, 2016, s. 107-115.

¹⁷⁵ İbnü'l-Kalânisî; *Zeyl*, 16.

¹⁷⁶ İbrahim Duman, *a.g.m.*, 115.

¹⁷⁷ İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl*, 17.

¹⁷⁸ İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl*, 14-17.

güçlendiriyordu. Bu kaygılarla Tuğtegin, Artuklu Beyi Sökmen'i ordusuyla birlikte Dımaşk'a davet eden bir haber göndermişti.¹⁷⁹

Trablus'un yardım talebi üzerine harekete geçen Sökmen, el-Karyeteyn'e¹⁸⁰ kadar geldiğinde, Tuğtegin'in gönderdiği haberi almıştı. Tuğtegin gönderdiği haberde, kendisinden sonra Dımaşk'a Sökmen'in sahip çıkmasını konuşmak istediğini bildiriyordu. Bunun üzerine Sökmen, Trablus'tan önce Dımaşk'a gitmeye karar vermişti. Tuğtegin'in bu davetinden haberdar olan Dımaşk'taki komutanlar ve saray erkânı, kendi gelecekleri için kaygılanarak O'na Atsız b. Uvak'ın durumuna¹⁸¹ düşebileceğini söylemişlerdi. Tuğtegin'i ikna edip vazgeçirmeye, Sökmen geldiğinde nasıl hareket edeceklerini tartışmaya veya etkili bir engelleme yolu aramaya başlamışlardı. Bu sırada Karyeteyn'den Sökmen'in şiddetli bir hastalık sonucu öldüğü haberiyle Dımaşk saray erkânı bu yanlış hamlenin kaygısından kurtulurken birkaç ay sonra Tuğtegin de hastalığından kurtulmuştu.¹⁸²

Daha sonra Tuğtegin, Atabegliğinin meşruiyetini sağlamak için menşur¹⁸³ almak amacıyla bir elçi heyetiyle¹⁸⁴ oğlu Böri'yi 27 Nisan 1108'de Bağdat'a halifeye gönderdi. Tuğtegin, oğlu Böri'nin elçiliği yoluyla istediği menşuru bu defa alamamıştı, ama Sultan Muhammed Tapar¹⁸⁵(1105-1118) ve Halife Müstazhir-Billâh'tan¹⁸⁶(1094-1118) kıymetli hediyeler ve hil'at almayı başarmıştı. Tuğtegin 1109 yılı sonbaharında Sultan Tapar'ın Bağdat'a geldiğini duyunca menşur meselesini halletmek için kendisi Bağdat'a gitmek üzere yola çıkmıştı. Yolda iken Sultan Muhammed Tapar'ın, yanındaki komutanlardan birine Dımaşk'ı iktâ edeceği haberini işitmişti. Bu haber

¹⁷⁹ İbnü'l-Kalânîsi, *Zeyl*, 18.

¹⁸⁰ İbn Hurdazbih, *Mesâlik ve'l- Memâlik*, 1: 58. Dımaşk'a yaklaşık 97 km mesafede bir kasaba.

¹⁸¹ Atsız b. Uvak, Dımaşk'ı Selçuklular adına ele geçiren ilk komutandı. Dımaşk, Fâtımîler tarafından kuşatıldığında Atsız b. Uvak, Tutuş'u yardıma çağırmış ve ona itaat arzemişti. Buna rağmen Tutuş, bir bahaneyle onu yayının kirişi ile boğarak öldürmüştü. Selçuklularda kan akıtmadan öldürmek için boğma âdeti, Sultan soyundan gelenler için uygulanıyordu. Atsız, Oğuz boyundan gelen ve Selçuklu Devleti için pek çok fetihler yapmış bir bey idi. Tutuş, onu öldürürken bu yolu seçmekle onu da Sultan soyundan gelenler mertebesinde kabul ettiğini göstermiş oluyordu. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, 31-38; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, (Ankara: 1983), 63-90.

¹⁸² İbnü'l-Kalânîsi, *Zeyl*, 19

¹⁸³ "Hükümdar tarafından yapılan bir tayini, bir görev veya muafiyeti yahut iktâ tevcihini bildiren belge." daha fazla bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Menşur", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 148-149.

¹⁸⁴ İbnü'l-Kalânîsi, 30-31, Böri ile birlikte giden elçi heyetine Trablus Emiri Fahrü'l-Mülk İbn Ammar ve 500 kadar atlı kuvvet refakat ediyordu.

¹⁸⁵ Büyük Selçuklu Sultanı, Muhammed Tapar b. Melikşah b. Alparslan bkz. Abdülkerim Özaydın, "Muhammed Tapar" *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 579-581.

¹⁸⁶ Abbasi Halifesi (hilafeti: 1109-1113), Hattat, şair ve imar faaliyetlerini önemseyen Halife, Gazzalî'ye Bâtınîlere reddiye olarak bir eser telif ettirmiştir. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Müstazhir-Billah" , *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 128.

üzerine Tuğtegin, hediyelerini gönderdi ama kendisi Bağdat'a gitmekten vazgeçip Dimaşk'a geri döndü. Sultan onun geri döndüğünü duyunca üzüldü ve Tuğtegin'e gönderdiği mektuplar ve hediyelerle onun gönlünü aldı.¹⁸⁷ Halife nezdinde, aleyhine yapılan karalama ve zayıflatma dedikoduları sebebiyle Tuğtegin'in tutuklanması ihtimali ve tehlikesi vardı. Buna rağmen Tuğtegin, kristaller, mücevherler, çeşitli mısır kumaşları, cins Arap atları ve daha pek çok değerli hediyelerle 15 Nisan 1116 da Bağdat'a doğru ikinci kez yola çıktı. Bağdat'ta Halife Müstazhir-Billâh ve Sultan Muhammed Tapar'ın çevresinde hoşça karşılanıp ağırlandı. Sonunda Tuğtegin emeline kavuştu ve Halifeden 1116'da yazıldığı bildirilen bir menşuru¹⁸⁸ alarak aynı yıl Dimaşk'a döndü.¹⁸⁹

Özetlersek, Tuğtegin'in, 1104 de kurduğu Atabeglik 1154'e kadar elli yıl hüküm sürmüştür. Atabegliği 1128'e kadar, yirmi üç yıl sekiz ay Tuğtegin kendisi yönetmiştir. O'nun ölümünden sonra tek oğlu Tâcû'l-Mülûk Böri b.Tuğtegin, dört yıl üç ay yirmi beş gün 1132'e kadar hüküm sürmüştür. Sonrasında ise Tuğtegin'in torunları ve ikinci nesil torunu Dimaşk Atabegi olmuşlardır. Bunlar sırasıyla Şemsü'l-Mülûk İsmail b. Böri b. Tuğtegin, (1132-1135) iki yıl, sekiz ay, yirmi dört gün, Şihâbüddin Mahmûd b. Böri, (1135-1139) dört yıl, dört ay, on altı gün, Cemâleddin Muhammed b. Böri, (1139-1140) bir yıl hüküm sürmüştür. En son ikinci nesil torun Mücîrüddin Abak b. Muhammed b. Böri b. Tuğtegin, (1140-1154) on dört yıl Dimaşk Atabegi olmuştur.

Atabeg Tuğtegin'in oğlu ve torunları sırasıyla işbaşına gelseler de asıl yetkileri kullanan veya Atabeglik adına hüküm sahibi olan Muînüddin Üner'dir. O, Atabeg'i olduğu Böri Hanedanının en etkili ve uzun süreli veziri olmuştur.¹⁹⁰ Mücîrüddin Abak, Atabeg ilân edildiğinde çocuk denecek kadar küçük olduğundan Muînüddin Üner 1149'a kadar dokuz yıl, beş ay, on dokuz gün Atabeg naibi sıfatıyla tam yetkili olarak devleti yönetmiştir. Kendisine verilen Atabeg görevini başarıyla yapan Muînüddin Üner, yönetimde Tuğtegin'den sonra toplam yirmi bir yıl altı ay söz sahibi olarak kalan ve Böri Atabegliğini Tuğtegin'den sonra fiilen en uzun süre yöneten kişidir. Böri Atabegliği, Muînüddin Üner'in ölümünden sonra dört yıl sekiz ay on iki gün daha devam edebilmiştir.

¹⁸⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 37-38.

¹⁸⁸ Menşur'un Türkçe metni için bkz. Alptekin, "Dimaşk Atabegliği", *a.g.e.*, 7: 481.

¹⁸⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 76-77; Alptekin; "Dimaşk Atabegliği", *a.g.e.*, 7: 481.

¹⁹⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 145; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1: VIII.

Dımaşk Atabegliğinin bu kısa tarihçesinden sonra, araştırmalarımızda bir eserde fark ettiğimiz yanlış bir bilgilendirmeye de işaret etmek istiyoruz. Sallâbî, “Devletü’z-Zengiyye” adlı eserde, “Alp Arslan, Zengî ölünce onun ülkesini iki oğluna paylaştırdı. Güney Suriye’yi de fiilen Dımaşk hâkimi olan Muînüddin Üner’e verdi”¹⁹¹ şeklinde ifade etmektedir. Bu ifadeden, Zengî’nin ölümünden sonra Suriye’nin Üner’e iktâ edilmiş olduğu anlaşılır. Oysa Zengî’nin öldüğü, 1146’da Suriye Selçuklu Sultanlığı kalmadığı gibi, Irak Selçuklu Sultanlığı tahtında ise Mes’ud b. Muhammed Tapar bulunmaktaydı. Müellif, Alp Arslân diye Halep meliki Rıdvan’ın oğlu Alp Arslân el-Ahras’ı¹⁹² kastediyor olsa, bu durumda tarihler uygun olmamaktadır. Alp Arslân el-Ahras 1113’de çok kısa bir süre Halep meliki oldu. Bu tarihte Dımaşk’ta zaten Tuğtegin kendi atabeyliğini kurmuştu. Her ne kadar Muînüddin Üner, Tuğtegin’in memlûkü olsa da henüz kendi adına iktâ yapılacak kadar emirliği ön planda değildi. Bu nedenle Halep Meliki Alp Arslân el-Ahras’ın iktâ etmiş olması mümkün görünmüyor. Eğer müellif, bu çalışmanın “ Halifenin Elçileri” alt başlığında anlatılan olaydaki Alparslan’dan söz ediyorsa yine yanılmaktadır. Zira o olay, 1135’te olmakta ve Zengî’nin yanında, müteveffa Selçuklu Sultanının oğlu melik Alparslan b. Mahmûd bulunuyordu Zengî, Dımaşk emîrliğinden, Sultan Alparslan b. Mahmûd b. Muhammed Tapar adına hutbe okutmasını istemiş, bu nedenle de Dımaşk emîrini Alparslan’la görüşmeye çağırmıştı. Müellif, burada sözü edilen Alparslan’ı kastediyorsa bu durumda da “ Zengî ölünce onun ülkesini...” ifadesini kullanarak kendisi ile çelişmektedir. Zaten, Tuğtegin Dımaşk Atabegliği için 1116’da Halife’den menşur ve Sultan Muhammed Tapar’dan da hil’at alarak Atabegliğini onaylatmıştı.¹⁹³ Bu durumda “ed-Devletü’z-Zengiyyeengiyye” müellifi Sallâbî, Sultan ismi ve iktâ tarihi konusunda hatalı beyanda bulunmaktadır. Müellif, “Sultan Mes’ud b. Muhammed Tapar (1134-1152) tarafından güney Suriye, Muînüddin Üner’e iktâ edilmiştir” deseydi, kısmen isabetli ve doğru bilgi vermiş olurdu. O zaman 1147’de Bağdat’tan halife Muktefi-Liemrillah ve Sultan Mes’ud’dan ayrı ayrı gelen elçilerle gönderilen menşurdan söz etmek istediğini düşünebilirdik. Bu menşurlardan ileride “İki Rakip Halifenin Takdiri” başlığı altında söz edilecektir.

¹⁹¹ Sallâbî, Ali Muhammed, *ed-Devletü’z-Zengiyye*, (Beirut: Daru’l- Ma’rife, 2007). 3: 124.

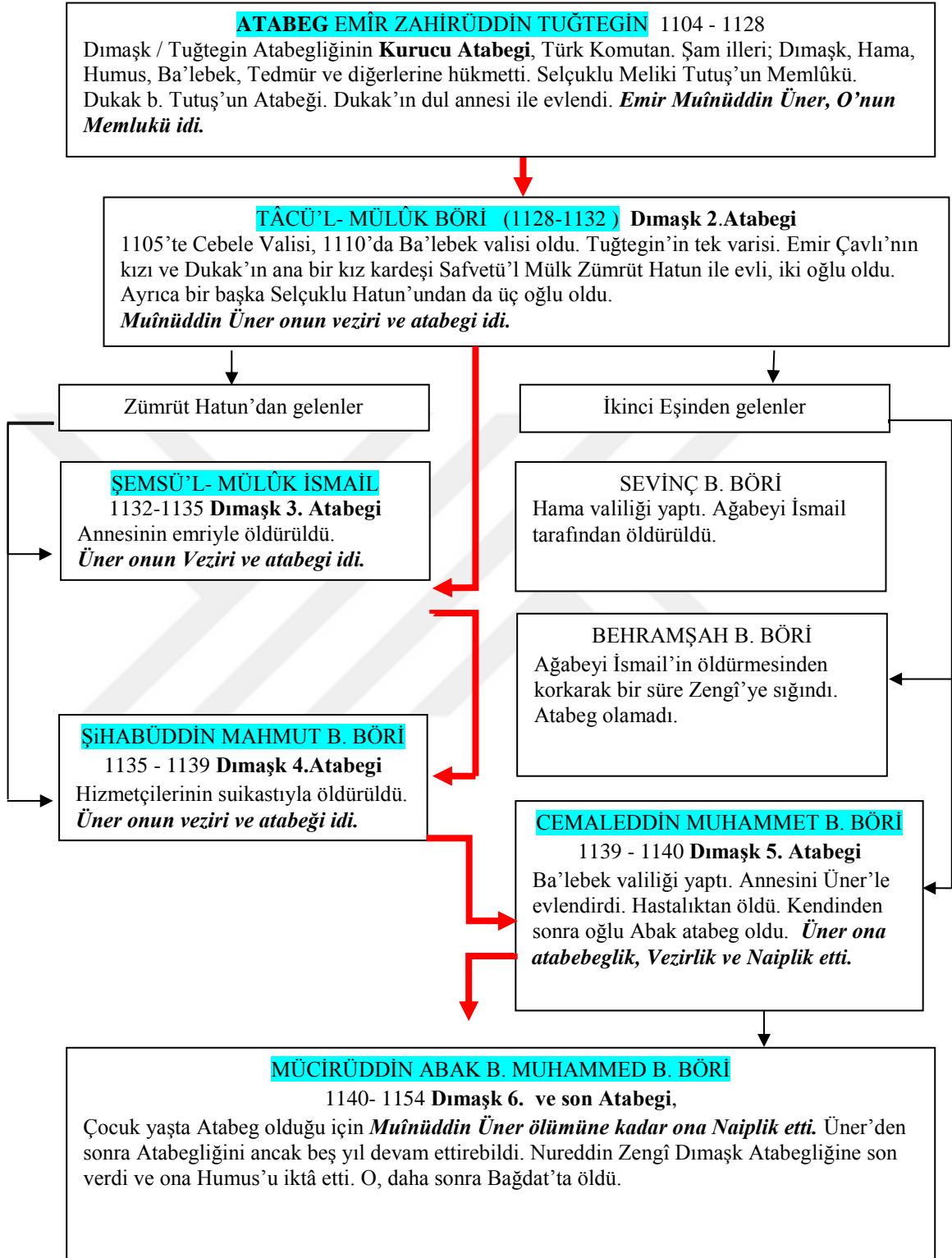
¹⁹² Melik Rıdvan b. Tutuş 10 Aralık 113’te hastalıktan öldüğünde hazinesinde diğer kıymetli eşyaların dışında 600 bin Dinar bırakmıştı. Yerine onaltı yaşındaki oğlu, Alp Arslân geçmişti. Kekemeliği sebebiyle Alp Arslân el-Ahras deniyordu. Annesi de Antakya Emiri Yağısıyan kızı Çiçek Hatun idi. Bkz. İbnü’l-Kalânîsî, 71; İbnü’l-Adîm, *Zübdetül Haleb*, 2. 167; İbnü’l-Adîm, *Bugye*, 3: 500; İbnü’l-Esir; *Kâmil*, 10: 499; Sibt İbnü’l- Cevzî; *Mir’âtü’z Zaman*, 13: 167.

¹⁹³ İbnü’l-Kalânîsî, *Zeyl*, 77.

İkinci Haçlı Seferinde Muînüddin Üner ve Dımaşk'ı anlatacağımız çalışmanın bu bölümünde zihinsel hazırlık anlamında ön bilgi olarak, Tuğteginliler'in siyasî tarihi hakkında yapılan bu bilgilendirmenin gerekli olduğu kanaatindeyiz. Yukarıda Muînüddin Üner'in kariyer seyrini özetlemiş olmakla beraber, bu kariyer basamaklarının, O'nun yaşadığı dönemdeki siyasî ağırlığını anlatmış olmadık. Oysa bu kariyer basamaklarının devletin işleyiş düzeni içinde taşıdığı özgül ağırlığını anlayabilirsek, Muînüddin Üner'in başarısını ve askeri kariyerini daha iyi anlamak kolaylaşacaktır. Bu sebeple Dımaşk Atabegliğinde askeri yapıyı anlatmak uygun olacaktır. Atabegliğin kısa tarihçesi aşağıda Tablo 1.'de özet olarak gösterilmektedir.

Tablo 1: Dımaşk Atabegliğinde Hükümranlık Sırası Ve Üner'in Durumu

Muînüddin Üner, Tuğtegin'in neslinden gelen bütün çocuklara atabeglik etmiştir. Tuğtegin'in neslinden Dımaşk Atabegi olanlar kırmızı ok ile gösterilmiştir. Börî'nin farklı eşlerden olan çocukları eşlerinin sütununda yer almaktadır. Son Atabeg, Börî'nin torunudur. Tabloda; nesepleri siyah oklarla, hükümdarlıklar, kırmızı oklarla belirtilmiştir.

2.1 ASKERİ YAPI

Dımaşk Atabegliği Suriye Selçuklu Devletinin bir devamı veya atabeg Tuğtegin'in vasî sıfatıyla sürdürmekte olduğu bir Selçuklu melikliği gibiydi. Bu nedenle Atabeglik olarak anılmaktaydı. Atabegliğin devlet düzeninde, işleyişinde ve askerî yapısında, Selçuklu devlet düzenine ve askerî yapısına benzerlik olması tabiidir. Atabegliğin siyasî ve idarî yapısı, bir önceki bölümde Muînüddin Üner'in kariyeri ekseninde anlatılmıştı. Bu bölümde Muînüddin Üner'in askerî faaliyetlerinden önce, O'nun kariyerine katkı yapan askerî kuvvet kaynakları ve askerî yapıya ilişkin kısa bilgi vermek uygun olacaktır.

Dımaşk düzenli ordusunun dörtte üçünden fazlasını Türkler oluşturuyordu. Bu düzenli ordunun yüksek nitelikli esas askerî çekirdek kadrosu, “iyi talimli, iyi teçhizatlı” ve yüksek maliyetli olması sebebiyle oldukça ölçülü tutulan bir yapıya sahipti. Asker denilen bu yapı içinde sayı bakımından az görülse de, merkezi kuvvetler vardı. Bu kuvvet o dönem için son derece modern denilebilecek hiyerarşik ve intizamlı yapılanmaya sahipti ve seçkin kıtalardan oluşuyordu.¹⁹⁴ Buna ilaveten askerî kuvvetler ihtiyaca göre hızla artırılabilirdi. Bu artış hem profesyonel kaynaklardan hem de sivil gönüllü kaynaklardan sağlanıyordu. Atabeglik merkezinde asker denilen düzenli, profesyonel bir özel kuvvet vardı. Ayrıca en büyük askerî güç artışı iktâ sistemiyle sağlanıyordu.¹⁹⁵ İktâ toprak düzenine dayalı, bir merkezi ordusu vardı.¹⁹⁶

Bir başka sivil askerî kaynak olarak, “Mütetaviye, Ahdas, Nizamiye kıtaları, ihtiyat gönüllüleri, harami çeteleri” sayılabilir. Sivil, kaynağın en önemlisi “Ahdas” denilen gönüllüler idi. Muînüddin Üner de gerek 1140'da Dımaşk'ta kan davaları sebebiyle çıkan kargaşayı bastırmakta gerekse İkinci Haçlı Seferine karşı yaptığı savunmada bu sivil kaynaktan büyük oranda destek almıştır.¹⁹⁷

Ahdas; her şehirde bulunan, savunma amacına hizmet eden, düzensiz sivil toplum kurumu idi. Bu sivil toplum kurumu, düzensiz nitelenmesine rağmen, mensupları oldukça becerikli ve kendi içinde yazılı olmayan kurallara sahip şehir

¹⁹⁴ Nicolle, *a.g.e.*, 28-33.

¹⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 5; 22, 4: 464; İktâ sistemi, ortaçağda sultan veya halifeler tarafından bir kişiye, bir başarı veya hizmet sonucu ya da beklenen bir hizmet amacıyla, askerî hizmet ve belirli vergi karşılığı bir bölgenin veya şehrin egemenliğinin tanınması yöntemidir. Hz. Peygamber döneminde, Emevîler ve Abbasîler döneminde de görülen bu uygulamanın Büyük Selçuklularda, Sultan Melikşah'ın iktidarının ilk yıllarında başlatılıp daha sonraki yıllarda Sultanlığın bütün topraklarına yayıldığı anlaşılıyor. Daha fazla bilgi için Bkz. Sadi S. Kucur, “İkta” *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 47- 49.

¹⁹⁶ Zanki Jamal M. H.A, “The Emirate Of Damascus In The Early Crusading Period 488-549 /1095-1184” (PhD.diss., St. Andrews University, 1990), 253-285.

¹⁹⁷ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z- Zaman*, 20: 382; İbn Haldun, *Kitabü'l İber*, 1: 260.

milislerinden oluşuyordu. Ahdas kuvvetlerini oluşturan bu gönüllüler, şehirde çıkan yangın, tabii afet ve benzeri durumlarda söndürme, arama ve kurtarma çalışmalarına da katılırlardı. Bunlara o dönemde “Ahdas” deniyordu.¹⁹⁸

İkinci Haçlı Seferi'nin “Büyük Ordu”sunu¹⁹⁹ Dımaşk'tan def eden askeri gücün yanında yer alan ve gönüllülerin oluşturduğu ahdasın, statü yönüyle askerin gerisinde olsa da, “asker” kadar etkili olduğunu kaynaklarda görüyoruz.²⁰⁰ Bunların kendiliğinden oluşan kıtalarını, askeri faaliyet sırasında veya belediye hizmetlerinde sevk ve idare eden doğaçlama başkanları olur, bunlara “Reis” denir ve bir çeşit belediye reisi görevi yaparlardı. Reisler sulh dönemlerinde Arapça konuşan yerli halk ile Türk kökenli şehir yöneticileri ve askeri yetkililer arasında pek çok konuda arabuluculuk da yaparlardı.²⁰¹

Kaynaklarda Ahdas'ın faaliyetleri ayrıntılı incelendiğinde reis konumunda olan kimselerin daha çok ilmiyeye mensup halka kendini sevdirmiş, halkla iç içe olan marifetli ve sözü dinlenen insanlar olduğu görülür. Bazen de Ahdas'ın yapmakta olduğu işe uygun marifet ve becerisi yüksek, cesur, atılgan, yönetim becerisi olan bahadır insanların reis gibi görev icra ettikleri de olurdu. Ahdas neferleri şehrin yoksul kesimlerinden temin ediliyordu. Asayişli sağlamakla görevli olmalarına rağmen bazen kendilerinin de olay çıkardıkları görülmüştü. Muînüddin Üner'in etkili olduğu dönemde yaşamış olan ünlü tarihçi İbnü'l-Kalânîsi de, bir süre Ahdas Reisi olarak görev yapmıştır.²⁰² Ahdas mevzusunun ayrı bir incelemeye tâbi olarak çalışılacağını umut ediyoruz.

Nizamiye kıtaları; Bu askeri kuvvetin kaynağını genellikle kalabalık gruplar halinde geçici olarak silâh altına alınan gönüllü Türkmenler oluşturuyordu. “Turkoman” “Türkopol²⁰³”, doğulu yazarların ise “Turkubûlî”²⁰⁴ dedikleri bu Türkmen savaşçılar, bazen surların iç kısımlarında çoğu zaman da surların hemen yanı başındaki mahallelerde veya başka korunaklı noktalarda yaşıyorlardı. Gönüllüler genellikle de şehrin çevresindeki köylerde yahut kendi obalarına ait çadırlarda yaşamaktaydılar.

¹⁹⁸ İbnü'l-Kalânîsi, Zeyl, 104; Bkz. Alptekin, “Ahdas”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1: 508-509.

¹⁹⁹ Bu sefere pek çok asilzade ile birlikte Fransa ve Almanya'nın krallarının bizzat katılmaları sebebiyle “Büyük Ordu” denilmektedir. Bkz. William of Tyre; 2: 180, 196.

²⁰⁰ Bkz. Bu tezin III. Bölümünde s.139'da “Dımaşk'ın Savunması” başlığı altında ayrıntılı anlatılan, Haçlı ordusuna karşı Yusuf el-Fendelâvi ve Abdurrahman el-Halhûlî liderliğinde sivil halkın gösterdiği direniş örneği gibi.

²⁰¹ Alptekin, “Dımaşk Atabegliği”, *a.g.e.*, 7: 520-521; Nicolle, *a.g.e.*, 28.

²⁰² Abdülkerim Özaydın, “İbnü'l-Kalânîsi”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 99.

²⁰³ Nicolle, *a.g.e.*, 24; Claude Cahen, *a.g.e.* 259-260.

²⁰⁴ İbn Münkız, *a.g.e.*, 81.

Nizamiye kıtalarını, Zankî'nin beşli bir tasnifle ayrıntılı bilgiler vererek incelediğini yayınlanmamış doktora tezinde görüyoruz.²⁰⁵ Türkopolleri Haçlılar da ordularında istihdam etmişlerdir.²⁰⁶

Mütetaviye; mahallî gönüllülerden oluşan bu grup ihtiyat kuvveti olarak savaşa katılıyorlardı. Genellikle haçlı şövalyelerin işgaline uğrayan yerlerden kaçmış sığınmacılardan oluşuyordu. Askerliği meslek olarak seçmiş profesyonellerden başka olarak, dînî heyecanla hareket eden, halktan, eli silah tutan ve zorunlu hallerde vatanını savunan “mücahitler de bu grup içinde yer alırdı ve önemli bir askeri kaynak oluştururdu.²⁰⁷

Bir de yöreyi çok iyi tanıyan ve bu meziyetleri nedeniyle düşman kuvvetlerine, onların ikmal yollarında taciz saldırıları yapmalarına, yağma etmelerine göz yumulan, bazen de devlet yöneticileri tarafından taşeron gibi kullanılan, haramî çeteleri vardı. Tabii ki bu çeteler düşman kuvvetlerine zarar verdikleri gibi yerli halka, ticaret kervanlarına ve yolculara zarar verdikleri de oluyordu.

On bir ve on ikinci yüzyıl İslam devletlerinde şehirlerin yanı başında “meydan” denilen talimgâhlar bulunuyordu. Dimaşk yakınında, “Çayrılık” ve “Taşlık” adında iki meydan vardı. Buralar çeşitli etkinlik ve şölenler icra edilen ve hayvan otlatılan yerlerdi. Talimgâh olarak da kullanılıyordu. Bu meydanlarda alplar, yiğitler, savaşçılar becerilerini geliştirmek, kendilerini zinde tutmak ve her an savaşa hazır olmak için kılıç eğitimleri, cirit oyunları, ok ve mızrak kullanma eğitimleri ve yarışlar, güreşler yaparlardı.²⁰⁸

Bahsettiğimiz kaynaklardan aldığı askeri kuvvetleri sevk ve idare edişiyle iyi bir komutan, aldığı unvanlar ile de iyi bir siyaset ve devlet adamı olduğunu tarihe kanıtlamış olan Muînüddin Üner'in siyasî ve askerî faaliyetleri, bunları icra ettiği coğrafya üzerinden veya faaliyetin konusu üzerinden incelenecektir.

²⁰⁵ Alptekin, “Dimaşk Atabegliği”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, (İstanbul: Çağ Yayınları 1988)*, 7: 520; Nicolle, *a.g.e.*,32; Zanki Jamal M. H. A, *a.g.d.t.*, 253-285.

²⁰⁶ Runciman, *a.g.e.*, 2: 244.

²⁰⁷ Zehebî, *Tarihu'l- İslam*, 37: 12; Sibt İbnü'l-Cevzi, “*Mir'atü'z-Zaman*”, 20: 386.

²⁰⁸ Nicolle, *a.g.e.*, 32.

2.2 ASKERÎ FAALİYETLERİ

Muînüddin Üner'in Dımaşk Atabegliğindeki siyasî ve askerî hayatını ele alacağız. Üner'in, Tuğtegin'in memlûkü olarak Büyük Selçuklu Devleti coğrafyasının çeşitli yerlerinde bulunduğunu tahmin ediyoruz. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Dımaşk Atabegliği oluşuncaya kadar onun ismi kaynaklarda neredeyse hiç zikredilmemektedir. Bu sebeple bu başlık altında anlatacağımız onun sadece Suriye coğrafyasındaki hayatını kapsayacaktır. Başka bir deyişle, onun Dımaşk Atabegliğindeki görevleri sırasında bulunduğu coğrafyada yaşadığı askerî ve siyasî olayları içine alacaktır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi klasik kaynaklarda olaylar kronolojik sırası içinde olmakla birlikte pek çok olay birbiri içinde anlatılmaktadır. Biz bu bilgileri Muînüddin Üner'in faaliyetlerini yürüttüğü mekânlar üzerinden veya faaliyet konuları üzerinden tasnif ederek kendi içindeki kronolojisi üzere anlatmayı tercih ettik. Meselâ; Humus'la veya Havran'la ilgili bütün siyasî ve askeri faaliyetlerini mekân üzere Humus başlığı veya Havran başlığı altında anlatacağız. Atabegliğin tüm coğrafyasında icra edilmiş faaliyetleri ise konusu üzerinden tasnif ederek, meselâ; iç karışıklıklar, ittifaklar gibi başlıklar altında anlatacağız. Bu tasnife göre; ilk anlatılacak faaliyeti, Humus ve Üner'in askerî ve siyasî hayatının önemli bir süresinin geçtiği Dımaşk olacaktır. Bu iki şehirle ilgili anlatılacaklar, tekrar eden kuşatmalar sebebiyle kronolojik olarak iç içedirler. Önce Humus hakkında kısa bir tarihçe verildikten sonra Humus'a yapılan kuşatmalardan ve Üner'in savunmalarından söz edilecektir. Bu kuşatmaların anlatımında bir istisna uygulayıp İkinci Haçlı Seferi'yle Dımaşk'a yapılan kuşatmayı, tez başlığında yer aldığı için üçüncü bölümde müstakil olarak anlatılacaktır.

2.2.1 Humus

İslam coğrafyacılara göre dördüncü iklim kuşağında yer alan Humus şehri²⁰⁹ M.Ö. 3000 yıllarında kurulmuş ve sırasıyla Roma İmparatorluğu, Sasanîler, putperest Arapların egemenliğinde kalmıştır. Miladî 636 yılında Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Halid b. Velid komutasındaki ordu tarafından sulh yoluyla fethedilmiştir.²¹⁰ Halid b. Velid'in kabri de, Humus şehri topraklarındadır.²¹¹ Emevîlerden sonra 750 yılından itibaren Abbasî halifelerinin egemenliğine giren Humus, 878 - 896 arasında Tolunoğulları

²⁰⁹ Bkz. Yakut, *Mu'cem*, 2: 347.

²¹⁰ Yâkûbî, *Büldân* 1: 36; Ebü'l-Fidâ, *Yevâkît ve'd- Darb Fi Tarihi Haleb*, byy bty, 1: 4-17; İstahrî, *Mesalikü'l-Memâlik*, byy, bty, 1: 24; Kazvîni, *Âsâru'l Bilâd*, byy, bty, 1: 72.

²¹¹ Belâzürî, *Fütuhu'l- Büldan*, byy, bty, 1: 172, 205; Ebü'l- Fidâ, *a.g.e.*, 1: 16.

tarafından yönetildi.²¹² 903 yılında Karmatîlerin işgaline uğradı.²¹³ Bu sırada Dımaşklı İhşidîler şehri ele geçirmek istedilerse de muvaffak olamadılar. Fakat 944'de Humus'u, Hamdânîler aldılar.²¹⁴ Humus, 983-999 arası bir süre Bizanslıların eline geçti. 983'ten itibaren bütün Suriye'yi egemenlikleri altına alan Fatımîlerin 999'da şehri ele geçirdiler, fakat bu kez de Humus, bir Fatimî şehri olmuştu. Humus, 1004'den sonra on birinci yüzyıl ortalarına kadar Mirdasîlerin egemenliğinde kaldı.1075'te Atsız b. Uvak'ın Dımaşk'ı almasıyla Fâtımî egemenliği Suriye'de son bulmaya başladı. Humus, Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından 1090 yılında zapt edilince, Suriye Selçuklu Devletinin bir şehri haline geldi. Melikşah'tan sonra Tâcü'd-Devle Tutuş'a kalan ülkede taht kavgaları devam ederken, kısa bir süre de olsa Humus'ta Atabeg Cenâhuddevle Hüseyin nüfuzunu kurdu ve haçlı saldırılarına karşı 1103'e kadar şehri korudu.²¹⁵

Cenâhuddevle'nin Bâtınîler tarafından 1103'te öldürülmesinden²¹⁶ sonra Dımaşk, Meliki Dukak b. Tutuş, şehri kendi idaresi altına aldı. Melik Dukak'ın 1104'de ölmesi üzerine devletin yönetimini ele geçiren Atabeg Tuğtegin, şehri Emir Karaca'ya teslim etti. Günümüz tarihçilerinden Robert Mantran, şehrin o dönemdeki stratejik durumunu şu cümlelerle özetler. "*Humus bu sırada Franklar karşısında Müslümanların savunma hattının en güçlü noktalarından biriydi.*"²¹⁷ Şehir 1126'da Kırhan b. Karaca'nın yönetiminde iken, Necmeddin İl Gazi, Atabeg Tuğtegin ve özellikle de Atabeg İmâdüddin Zengî'ye karşı mücadele etmek ve zaman zaman da boyun eğmek zorunda kaldı. Humus, Tuğteginli Dımaşk Atabegliği'nin Hama Valisi Sevinç b. Böri'ye bağlı iken, İmâdüddin Zengî 1129 yılında Kırhan b. Karaca'yı esir alarak şehri teslim almaya zorladı. Kırhan b. Karaca'nın bu esareti sırasında şehri, oğlu veya komutanlarından biri olan Humartaş, onun adına yönetti. 1136'da Humartaş şehrin yönetimini, Tedmür'ün kendisine verilmesi karşılığında, Dımaşk Atabegi Şihâbüddin Mahmûd'u temsilen veziri ve Atabegi Muînüddin Üner'e teslim etti.²¹⁸ Muînüddin Üner böylece Humus valiliği görevini aldı. Dımaşk'a bağlı bulunan Humus'u, aşağıda ayrıntılı anlatılacağı üzere, İmâdüddin Zengî (1127-1146), tekrar tekrar kuşattı. Siyasî

²¹² Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, 1: 17.

²¹³ Ebü'l-Fidâ, *Yevâkît ve'd Darb Fî Tarihi Haleb, byy, bty.* 1: 17.

²¹⁴ Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, 1: 17.

²¹⁵ İbnü'l-Adîm; *Bugye*, 3: 120, 165, 496; Zehebî; *Tarihu'l-İslam*, 34: 44.

²¹⁶ Cenâhuddevle, Bâtınîlerin suikastıyla öldürülmüş, Humus'ta bu sebeple bir kargaşa oluşmuş ve halk Dukak'tan yardım istemiş, Dukak da Tuğtegin'le birlikte Humus'a gelerek şehri kontrollerine almışlardır. İbnü'l-Kalânîsî, 12; Zehebî; *Tarihu'l-İslam*, 34: 44.

²¹⁷ Robert Mantran, "Humus" *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 370-73.

²¹⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 134; İbnü'l-Kalânîsî, *Tarih'u Ebî Ya'la*, 1: 156; İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 5: 6; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 72; Sallâbî, *Devletü'z-Zengiyye*, 1: 158.

bir evlilik sonucu Haziran 1138'de şehir Zengî'nin egemenliğine geçti.²¹⁹ Daha önce belirttiğimiz gibi, Muînüddin Üner'in askerî ve siyasî hayatında önemli yeri olan Humus, Haçlı Seferlerinde ayrı bir öneme sahipti. Özellikle 1149'da İkinci Haçlı Seferi sırasında Haçlı saldırılarına karşı Dımaşk'a yardım etmeye sevk edilmek üzere oluşturulan, Birleşik Zengî Ordusu Humus'ta hazır bekletiliyordu.²²⁰ Birleşik Zengî Ordusu'na, Musul Zengî Atabegi Seyfeddin Gazi (1146-1149) ve Halep Zengî Atabegi Nureddin Mahmûd (1146- 1174) birlikte komuta ediyorlardı. Muînüddin Üner'in ölümünden sonra 1154'de Dımaşk'ı zapt eden Nureddin Mahmûd Zengî, Dımaşk Atabegliğine son verdiğinde Humus'u, Dımaşk'ın son Atabegi Mücîrüddin Abak'a iktâ etmiştir.²²¹

On ikinci yüzyılda şehrin çok iyi sulanan bağlarla çevrili olduğunu, ticari ve kültürel bakımdan hareketli, canlı ve işlek olduğunu ve pek çok ilim ve kültür adamının yetişmiş olduğunu, o dönemin Suriye'deki en büyük camilerinden birinin Humus'ta bulunduğunu kaynaklarımızdan öğreniyoruz.²²² Daha sonraki yüzyıllarda şehri gezen İbn Battuta bize Humus'u; "etrafı düzlük, bol yapraklı ağaçları ve coşkulu akarsuları, geniş caddeleri, çarşılarıyla ve ortasında su bulunan güzel camisiyle çekici bir şehir" diye anlatır.²²³

2.2.1.1 Kuşatmalar Ve Savunmalar

Tuğteginliler veya Böriler döneminde Musul Atabegi İmâdüddin Zengî, Humus'u birçok kez kuşatır. Biz sadece Atabeg Tuğtegin'in ölümünden sonra Muînüddin Üner'in Dımaşk'ta yönetimde söz sahibi olduğu 1128'den sonra olan kuşatmalardan söz edilecektir. Kuşatmaya konu olan Humus ve kuşatmada taraf olan İmâdüddin Zengî ile ilgili ansiklopedik bilgilerde bir karmaşa, yanlış veya birbirleriyle çelişkili bilgilere rastlanmaktadır. Keza buna benzer çelişki veya karmaşaya, dikkatli

²¹⁹ Zengî'nin ölümünden sonra şehrin hâkimi Halep Atabegi olarak Nureddin Mahmûd b. İmâdüddin Zengî idi. Robert Mantran, İmâdüddin Zengî'nin ölümünden sonra Muînüddin Üner'in şehirde hâkimiyet kurduğu şeklinde yanlış bilgi verilmektedir. R.Mantran, "Humus" *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 370-73.

²²⁰ Zehebî, *Tarihu'l- İslam*, 37: 13; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü 'z- Zaman*, 20: 382.

²²¹ İbnü'l-Kalânîsi, *Zeyl*, 188-190; Zehebî, *İber Fî Haber*, 3: 9.

²²² İdrîsî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. İdrîs eş-Şerîf es-Sebtî es-Sıkkîlî, *Nüzhetu'l-Müşâk fi'htirâkı'l-Âfâk*, (Beyrut: 1989), 1: 374-375.

²²³ İbn Battûta, *Rihle*, 1: 28, byy, bty. Sözü edilen "Su"yun mahiyeti anlaşılammakta, şadırvanın olduğu şeklinde tahmin edilmektedir.

okunduğunda diğer kaynaklarda da rastlanabilmektedir.²²⁴ Bu çalışmada, olabildiğince olayların yaşandığı döneme yakın müelliflere ait klasik kaynaklardan derlenen bilgilerle, Muînüddin Üner dönemindeki Humus kuşatmalarına bakılacaktır.

Musul Atabegi İmâdüddin Zengî, 1129'da Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd b. Muhammed Tapar'dan (1118-1131)²²⁵ “Melikü'l-Garb”²²⁶ unvanını aldı. Bu sırada Dımaşk'ta, Muînüddin Üner'in Atabegliğini yapmakta olduğu Böri, hükümdar idi. Dımaşk'ın kuzeyinde bulunan Halep'te ise Emîr Savâr,²²⁷ İmâdüddin Zengî'yi naib sıfatıyla temsil ediyordu.²²⁸ Zengî, Suriye topraklarında egemenliğini güçlendirmeyi ve Haçlılarla tek bayrak altında daha güçlü mücadele etmeyi planlıyordu. Böylece 1099'daki Birinci Haçlı Seferinden sonra Kudüs, Trablus, Antakya ve Urfa yörelerinde oluşan “Türedi Haçlı devletlerinin” bölgedeki etkilerini kırabileceğine inanıyordu. Bu hamlenin önündeki tek engel, henüz Zengî'ye boyun eğmemiş olan Dımaşk Böri Atabegliği görünüyordu. Bu sebeple Zengî'nin hedefinde Dımaşk vardı. Dımaşk Atabegliği'nde ise Muînüddin Üner'in yetkili ve etkili olduğu dönem başlamış görülüyordu. Böri b. Tuğtegin Dımaşk'a hükümdar olduğunda onun atabegi olan Muînüddin Üner, artık sözü dinlenen bir vezirdi. Dımaşk Böri Atabegliği'ne; kuzeyde Hama²²⁹, Humus, Ba'lebek²³⁰, Banyas²³¹ ve güneyde Havran²³², Busra²³³, Sarhad, Sur²³⁴ gibi bazı iller bağlı idi. Humus bu iller içinde stratejik konuma sahip bir ildi. Bu sebeple Zengî önce Humus'u elde etmek istiyordu. Zengî'ye göre büyük hedef Dımaşk'a giden yol Humus'tan geçiyordu.

²²⁴ Kuşatmalar anlatıldıktan sonra “Bir Hatırlatma” paragrafıyla bu konudaki yanlış ve karmaşaya açıklık getirilerek düzeltme önerisi sunulacaktır. Bkz. Bu çalışmada sayfa 60-61.

²²⁵ Irak Selçuklu sultanı (1118-1131) Mahmûd b. Muhammed Tapar b. Melikşâh es-Selçukî. Bkz. Abdülkerim Özaydınlı, “Mahmûd b. Muhammed Tapar” *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27: 371-372.

²²⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 109; Bezer Gülay Öğün, “Zengî, İmâdüddin”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 258-265.

²²⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 1: 417; İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Ebî Yâ'lâ*, 1: 161, 163,168; İbn Vasil, *Müferricül Kürüb*, 1: 78; İsfahanî, *Bustanü'l-Cami*, 1: 355.

²²⁸ İbnü'l-Kalânîsî; *Tarihu Medineti Dımaşk*, 1: 412, İbnü'l-Esîr, *Tarih*, 9: 291; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 16; İbnü'l-Adim, *Bugye*, 1: 303; İbn Vasil, *Müferricül Kürüb*, 1: 78; İsfahanî, *Bustanü'l-Cami*, 1: 355.

²²⁹ İbnü'l-Adîm, *Bugye*, 1: 34, 124, 175; Ebü'l Fidâ, *Tarih*, 2: 206.

²³⁰ İbnü'l-Esîr, *Tarih*, 4: 393; Ebü'l Fidâ, *Tarih*, 2: 221, 222.

²³¹ İbnü'l-Esîr, *Tarih*, 4: 473.

²³² İbnü'l-Esîr, *Tarih*, 4: 447; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, 35: 306, 36: 43; *Ebû Şâme: a.g.e*, 1: 203.

²³³ İbnü'l-Esîr, *Tarih*, 4: 403.

²³⁴ İbnü'l-Esîr, *Tarih*, 4: 473; Ebü'l Fidâ, *Tarih*, 2: 206

2.2.1.2 Birinci Kuşatma

İmâdüddin Zengî, 1129-1130'da Dimaşk Atabegi Tuğtegin'in varisi Böri'den, Antakya'daki Haçlılara karşı mücadele etmek için askeri destek isteğinde bulunmuştu. Böri, bu yardım talebini başlangıçta kuşkulu karşıladı ise de ona yardım göndermeye karar verdi. Hama' da vali olarak bulunan oğlu Sevinç'i Zengî'ye yardım etmekle görevlendirdi. Humus emîri Kırhan b. Karaca da ordusuyla, sözde Sevinç'e yardım için, Hama'ya geldi. Fakat Kırhan, Sevinç'e ihanet etti. Sevinç'in yakalanıp esir alınması hususunda İmâdüddin Zengî'yi kışkırttı. Zengî, Humus emiri Kırhan b. Karaca'nın da telkinleriyle bir kurnazlık yaparak Sevinç'i esir aldı.²³⁵ Bu durumdan istifade ile Zengî, korumasız kalan Hama'yı ele geçirdi. Zengî, Sevinç'e ihanet eden emir Kırhan'ı da Sevinç'le birlikte esir edip onu zincire vurdu.²³⁶ Sonra Humus'a yürüdü. Eylül 1130'da Humus'u kuşatıp almak istedi. Zengî, elinde esir bulunan Kırhan b. Karaca'ya, Humus'u savunan oğullarına hitaben bir mektup bile yazdırttı. Kırhan zorla yazdırılan bu mektubunda, oğluna ve şehirdeki komutanlarına Humus'u kan dökmeden teslim etmelerini tavsiye ediyordu. Oğlu ve Humus'taki komutanları bu mektuba aldırış etmemişler, şehri savunma hazırlıklarını artırmışlardı. Bu sırada şehri Kırhan b. Karaca adına oğlu Aynü'd- devle İlhan b. Kırhan ve Humartaş adındaki bir komutanı birlikte yönetmekte²³⁷ ve şehri Zengî'ye karşı savunmaktaydılar. Zengî, Sevinç b. Böri'yle Kırhan'ın esaretleri bahanesiyle Dimaşk'tan 50.000 dinar fidye ve kuşatması altındaki Humus'u istiyordu. Tâcü'l-Mülûk Böri, güneyde haçlılarla devam eden mücadelesi sebebiyle bu hususla bizzat ilgilenecek durumda değildi. İstenilen fidyeyi ödemeye razı olmuştu. Böri bu meblağı tedarik ile uğraşırken uzun süre Humus önünde kalan ve kuşatmadan sonuç alamayan Zengî, Musul'dan gelen haberler²³⁸ üzerine kuşatmayı kaldırıp kıymetli esirlerini de yanına alarak 1129'un sonbaharında

²³⁵ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*,9: 252.

²³⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 109- 110; A. Sevim, *Azîmî Tarihi*, (Ankara: 2006,Türk Tarih Kurumu) 66.

²³⁷ Humartaş, Kırhan'ın memlükü ve Humus Sipehsâlârı idi. İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 71.

²³⁸ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*,9: 29; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 215; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2: 327; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z- Zaman*, 20: 216; İbn Haldun, *Tarih*, 5: 67. Zengî, Dübeys'in Musul Valiliği için halifeye 100 bin dinar teklif ettiğini öğrenmişti. Sultan Sencer'in emriyle Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd tarafından Dübeys b. Sadaka'nın bu göreve atanacağını ve bu hususta Sultan Mahmûd'un Halife'ye ricada bulunduğu haberini almıştı. Bkz; Alptekin, "Irak Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (İstanbul: Çağ Yayınları 1988), 7: 300.

Musul'a geri döndü. Fakat ömür boyu Dımaşk'ı alma hedefinden vazgeçmeyecek²³⁹ olan Zengî, Humus'u almaktan da vazgeçmiş değildi.²⁴⁰

İmâdüddin Zengî Musul'da işlerini yoluna koyuncaya kadar Fırat'ın batısında hem Müslümanların topraklarında hem de Hıristiyanların topraklarında pek çok gelişmeler ve değişimler oldu. Zengî'nin Humus kuşatmasını kaldırıp Musul'a dönmesine sebep olan haberin öznesi Dübeyş b. Sadaka²⁴¹ Suriye topraklarında Böri'nin eline geçti.²⁴² Bu haberi alan Zengî, Böri'ye Dübeyş'e karşılık elindeki esir tuttuğu Sevinç ve Kırhan'ı vermeyi teklif etti.²⁴³ Fakat Böri daha önce Dübeyş'i Halife Müsterşid-Billah'a (1118-1135) teslim etme sözü vermişti.²⁴⁴ Ama Böri'nin oğluna duyduğu sevgi, onu bu sözünden vazgeçmesine zorluyordu. Böri'nin Atabeği Muînüddin Üner taktik adamıydı. Muhtemelen onun tavsiyeleriyle bir hal çaresi bulundu. Zengî'nin gönderdiği askerler eşliğinde gelen Sevinç'e karşılık, Dübeyş b. Sadaka, Zengî'nin adamlarına teslim edildi.²⁴⁵ Kırhan b. Karaca'nın ise Musul'da hapisteyken öldüğü anlaşılıyor.²⁴⁶ Sevinç böylece Zengî'nin esaretinden kurtuldu.²⁴⁷ Dübeyş'i almaya gelen Halifenin elçileri ve adamları, elleri boş geri dönerlerken Dımaşk Bağdat arasında Rahbe yakınlarında eşkıya sanılan ya da Zengî'nin kontrolden çıkmış adamlarının saldırısına uğradılar. Elçilerin ve adamlarının eşyaları yağmalandı ve elçilerin adamları öldürüldüler. Elçiler, Zengî'yle buluşturuldular. Halifenin elçilerini saygıyla karşılayan Zengî, bir süredir misafir ettiği Dübeyş'i elçilere teslim ettikten sonra elçiler²⁴⁸ salimen Bağdat'a döndüler ve Dübeyş Musul'da hapsedildi.²⁴⁹ Zengî

²³⁹ Stanley Lane-Poole, M.A; *Saladin and The Fall of the Kingdom of Jerusalem*, G.P. Putnam's Sons, (New York The Knickerbocker Press. 1898), 52.

²⁴⁰ İbnü'l-Kalânîsî, 110; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*,9: 29; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 215; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2: 327; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman*, 20: 216; İbn Haldun, *Tarih*, 5: 67.

²⁴¹ Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Nadir Karakuş, "Hille'de bir Bedevî Emiri: Dübeyş b. Sadaka", *Marife* c. 18, sy.2, 2018, 369- 386.

²⁴² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 112; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9: 258; Ebu'l-Fidâ, *Muhtasar*, 3: 5.

²⁴³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 113; Azîmî, *Tarih*, 68; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*,1: 306; İbnü'l-Cevzî Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fî Tarihi'l Mülûk ve Ümem*, 12: 263; İbn Kesîr, *Bidâye*,12: 217-18; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman*, 20: 232; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 119; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*,17: 263'de Sevinç'den bahsedilmez, sadece 50.000 dinar söz konusu edilir.

²⁴⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 112. Müsterşid-Billâh için bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Müsterşid-Billâh" *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), c.32.

²⁴⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*,113; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 258; Ebu'l-Fidâ, *Muhtasar*, 3: 5; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 17: 263; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 218; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 256.

²⁴⁶ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 71.

²⁴⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 112; Ali Sevim, *Azîmî Tarihi*, 68.

²⁴⁸ Halife Müsterşid-Billâh, elçi olarak kendi kâtibi Sadîdüddeve İbnü'l-Enbârî'yi göndermişti. Bkz. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*,113.

²⁴⁹ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 258; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 218.

böylece Musul valiliğine adı geçen²⁵⁰ Dübeys'i Halife'ye teslim ederek rakibini saf dışı etmiş oluyordu. Bu arada Böri, bir Bâtınî suikastına maruz kalmış, aldığı yara sebebiyle öleceğini anlamıştı. Babasının kendisi için yaptığı merasimin aynısını yaparak oğlu İsmail'i 26 Mayıs 1131'de veliaht ilân etti. Böri'nin 6 Haziran 1132'de ölmesinden sonra oğlu Şemsü'l-Mülûk İsmail b. Böri, Dımaşk Atabegi oldu. Muînüddin Üner de onun hem atabeği hem de en çok sözü dinlenen veziri idi.²⁵¹

2.2.1.3 İkinci Kuşatma

Zengî'nin 1135'deki Dımaşk kuşatmasını kaldırarak Musul'a dönüşünü takip eden aylarda Suriye topraklarındaki bazı olaylar sebebiyle bölgede oluşan gerilim, Zengî'yi yeniden Suriye topraklarına çekiyordu. Çünkü olaylar hem Dımaşk'ta bir muhtemel kargaşayı hem de Haçlılarla Dımaşklıların çatışması ihtimalini gösteriyordu. Bu durum Zengî için bir fırsat olabilirdi. Olayların seyri kısaca şöyleydi. 1135'de iç kargaşa denilebilecek bazı gelişmeler sonucu Şems'ül-Mülûk İsmail'in hal' edilmesinden sonra Dımaşk Atabegliğine Şihâbüddin Mahmûd b. Böri gelmişti.²⁵² Şihâbüddin Mahmûd'un dul annesi Zümrüt Hatun'un âşık olduğu söylenen²⁵³ mabeynci Yusuf b. Fîrûz,²⁵⁴ 1136 yılı içinde Şihâbüddin Mahmûd'la sokakta yürümektedirken, Börilerin memlûkü ünlü komutan Sipehsalar Bazvaç'ın saldırısına uğradı. Bazvaç onu bıçakla veya kılıçla yaralamıştı. Bu saldırıyı yaptıktan sonra Bazvaç Ba'lebek'e kaçmış, bu sebeple Dımaşk'la ilişkileri bozulmuştu.²⁵⁵

Zengî'yi tahrik eden ve Dımaşk'la bölgedeki Haçlılar arasında gerilime sebep olan esas olay, Haziran 1137'de gerçekleşmişti. Trablus Kontu Pons'un öldürülmesinin ne şekilde olduğu hususunda kaynaklarda farklı bilgiler²⁵⁶ olmakla birlikte vak'a Zengî'yi tahrik ediyordu. Bu katlin ayrıntısını bilmek bize, Zengî'nin Humus'a saldırısı için nasıl uygun şartların oluştuğunu gösterecektir. Bir yıl önce Yusuf b. Fîrûz'u yaralayıp Ba'lebek'e kaçan Emir Bazvaç, Şubat 1137'de Dımaşk ordusundan ve Türkmenlerden kendisine itaat eden büyük bir kuvvet oluşturmuş ve Trablus'a

²⁵⁰ İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 213- 214; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 248; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2: 327.

²⁵¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 114; Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Edt: Hakkı Dursun Yıldız,(İstanbul: Çağ Yayınları 1988), 7: 493.

²⁵² Safedî, *Vafî Bi'l Vefeyât*, 3: 204; Şihâbüddin Mahmûd, 1126'da dedesi Tuğtegin'in Tedmür valiliğini yapmıştı. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 94.

²⁵³ Maalouf, *a.ge*, 119.

²⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 492, 499.

²⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 5: 6.

²⁵⁶ Bkz. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*,136; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 11: 53, William of Tyre: *a.g.e*, 1: 23, 2: 82; Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", *a.g.e*, 7: 116.

yürümüşü.²⁵⁷ Trablus Kontu Pons, korunma amacıyla Bazvaç'ın bu yürüyüşüne karşı süvarileri ile harekete geçmiş, Bazvaç ve askerleri de onlara birkaç yerde pusu kurarak Pons'un askerlerinin pek çoğunu kılıçtan geçirmişlerdi.²⁵⁸ Kurulan pusulardan kurtularak dağlara kaçan Pons'u bir köylü tanımış ve Bazvaç'ın adamlarına ihbar etmişti. İhbar sonucu Pons yakalanıp oracıkta öldürülmüştü.²⁵⁹ Pons'un öldürülmesi üzerine bölgede ciddi bir gerilimin olması ve Haçlılarla Dimaşklıların çatışması ihtimali vardı. Bazvaç'ın, Vadî İbnü'l-Ahmar kalesiyle bir iki sınır kalesini zapt etmesine rağmen Trablus'a doğrudan bir saldırı yapmamış olduğu anlaşılıyor. Aynı günlerde Hama valisi İbn Salâh, el-Harîba kalesine saldırdı ve kaleyi ele geçirdi. Bu olaylardan çok geçmeden İmâdüddin Zengî, Musul'dan Suriye topraklarına geri gelmiş, Humus'un hemen çok yakınında karargâh kurup Haziran 1137'de Humus'a yeni bir kuşatmayı başlatmıştı.²⁶⁰

Humus, Dimaşk Atabegliği'ne tâbi idi ve orada Vali Üner'in naibi olarak Yusuf b. Fîrûz bulunuyordu. Şehrin valisi Muînüddin Üner, 30 Aralık 1135'de valiliğe geldiği günden beri Humus'ta değil Dimaşk'ta oturuyordu. Zengî'nin şehri kuşattığı gün 13 Haziran 1137'de ise vali Muînüddin Üner, Humus'taydı. Şehri Zengî'ye teslim etmemekte ve direnmekteydi. Üner, bir yandan da kurnazca bir savaş hilesine başvuruyor, Trablus'daki Haçlılara; "Humus'un Zengî'ye teslim olacağını" gizlice duyuruyordu. Üner'in sözünü ettiğimiz bu savaş hilesi işe yararmış, Trablus'u harekete geçirmişti. Trablus yönünden Haçlıların gelmekte olduğu haberi Zengî'ye ulaştığında Zengî de taktik değiştirdi. Ustaca bir manevra yaparak Üner'le ateşkes yaptı. Humus önlerinde iki haftadır sürdürdüğü kuşatmayı kaldırdı.²⁶¹ 11 Temmuz 1137'de geri çekildi. Böylece Humus ikinci kez Zengî'nin kuşatmasından kurtulmuş, Muînüddin Üner ile Zengî arasındaki Humus üzerinden devam eden rekabette, yine Üner kazanmıştı. Bu sırada Zengî ile Dimaşk Atabegi Şihâbüddin Mahmûd arasında sağlam temele dayandığı bildirilen bir dostluk anlaşmasından söz edilir.²⁶² Fakat kaynaklarımızda bu anlaşmanın içeriği hakkında bilgi verilmez. Zengî ise, ileride yapmayı planladığı Dimaşk kuşatması için ideal bir üs olacağını düşündüğü, Humus ile

²⁵⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Tarih'u Ebî Ya'la*, 1: 162; Runciman, *a.g.e.*, 2: 166.

²⁵⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 134. İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 11: 53, William of Tyre: *a.g.e.*, 1: 23, 2: 82.

²⁵⁹ William of Tyre, *a.g.e.*, XIV, 23; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 11: 53. Runciman, *a.g.e.*, 2: 166.

²⁶⁰ Azîmî, *Tarîhu Azîmî*, 60; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 137; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 2: 26; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 11: 53; Maalouf, *a.g.e.*, 121. Maalouf, karagâhın şehri çevreleyen bağlara kurulduğunu söyler.

²⁶¹ Maalouf, *a.g.e.*, 121.

²⁶² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 138; Safedî, *Vâfi Bi'l Vefeyât*, 3: 204.

sahil arasında yer alan ve Haçlıların elinde bulunan Ba'rîn kalesine (Montferrand'a) yönelmişti.²⁶³ Zengî, hem Trablus şövalyelerinin önünü kesmek hem de kafasındaki büyük hedef Dımaşk'ı ele geçirmesine hazırlık olarak, stratejik bir üs elde etmek için Ba'rîn (Montferrand) Kalesi önünde Haçlılara karşı kuşatma başlatmıştı.²⁶⁴ Kuşatmanın sonunda barış şartları sağlanarak Ba'rîn, Temmuz 1137'de Zengî'nin hâkimiyetine girdi.²⁶⁵

2.2.1.4 Son Kuşatma

Dımaşk Atabegi Şihâbüddin Mahmûd'un veziri ve atabegi Muînüddin Üner'in yönetimdeki gücü ve yetkileri gün be gün artmaktaydı. Ocak 1138'de İmâdüddin Zengî önce, Dımaşk illerinden Hama'ya gelip burada bir ordugâh kurarak. Hama'yı itaati altına aldı, sonra üçüncü kez kuşatmak üzere Humus'a yönelip bu defa Humus'ta ordugâhını kurdu. Tarihçiler, Zengî'nin bu defaki kuşatmasını daha teçhizatlı olarak yaptığını bildirirler.²⁶⁶ Kuşatma birkaç ay devam etti. Zengî, kuşatma sürerken Haziran ayında Dımaşk'a elçiler gönderdi. Böri'nin dul kalan eşi, Zümrüt Hatun'la²⁶⁷ evlenme teklifini ve çeyiz olarak da Humus'u istediğini bildirdi.²⁶⁸ "Dımaşklılar bu talebi reddedecek durumda değildiler"²⁶⁹ diyen Runciman bunu açıklayan bir gerekçeden söz etmez. Dımaşk'tan Zümrüt Hatun'un gönderdiği heyet, evlilikle ilgili anlaşmayı kabul etti. Bu anlaşmaya göre; Zengî'nin adını öğrenemediğimiz kızlarından biriyle, Zümrüt Hatun'un oğlu Şihâbüddin Mahmûd'un evlenmesi²⁷⁰ ve Zümrüt Hatun ile de Zengî'nin evlenmesi ve Humus'un da Zümrüt Hatun'un çeyizi olarak verilmesi kararlaştırıldı. Zengî ve askerleri, 24 Haziran 1138'de Humus'a girdi.²⁷¹ Zengî, bir iyi niyet gösterisi olarak, on ay kadar önce ele geçirdiği Ba'rîn ve civarındaki bazı kaleleri şehrin valisi Muînüddin Üner'e iktâ etti.²⁷² Zümrüt Hatun, 1138'de Ramazan ayının sonuna doğru

²⁶³ Hama ile Humus arasında batıda kalesi olan küçük bir kasaba. Bkz. el-Hamevi Yakut, *el-Mu'cemu'l-Büldan*, 1: 452.

²⁶⁴ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 40, 56, 85.

²⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 11: 54; A. Sevim, *Azîmî Tarihi*, 74.

²⁶⁶ Sevim, *Azîmî Tarihi*, 75.

²⁶⁷ Böri Hanedanına ismini veren Böri b. Tuğtegin'in eşi, Büyük Selçuklu Emirlerinden Çavlı Sakavu'nun kızıdır. Bkz. Azîmî, *a.g.e.*, 40; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm* 35: 11. Çavlı Sakavu, Çökürmüş'ten sonra Musul Emîri olmuş ve Zengî ile iyi ilişkiler kurmuştu. Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 104. Daha sonra Zengî, Çavlı'nın yerine Musul Atabegi olmuş, Çavlı da ona itaat arz etmiştir. Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu 1118-1146*, 85-86.

²⁶⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 143-144.

²⁶⁹ Runciman, *a.g.e.*, 2: 185.

²⁷⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 143-144; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 229; Nicolle, *a.g.e.*, 9.

²⁷¹ Sevim, *Azîmî Tarihi*, "Selçuklular Dönemi ile İlgili Bölümler", 77.

²⁷² İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 2: 32.

kendisine tahsis edilen korumalar eşliğinde Zengî'nin Hama ve Humus topraklarındaki ordugâhına giderek orada evlendi.²⁷³ Bu kuşatma Humus'a yapılan son askeri kuşatma olup Humus'un, Zümrüt Hatun'un çeyizi olarak İmâdüddin Zengî'nin eline geçmesiyle sonlanmıştır. Bunun karşılığında Ba'rîn ve civarı da Muînüddin Üner'e verilmiş oldu.

226 nolu dipnotta sözü edilen konu hakkında “Bir Hatırlatma”;

Günümüz tarihçilerinden bazılarınca, İmâdüddin Zengî'nin 1135 yılında Humus'u kuşattığı ifade edilmektedir. Bu hatırlatmayla, bu konudaki hatâya işaret edilecektir. Zengî, 1129'daki Humus kuşatmasını kaldırarak, esirleriyle Musul'a geri çekilmişti. 1135 yılı Ağustos'un başlarında Suriye topraklarına tekrar gelen Zengî'yi, Dımaşk'ı kuşatmaya yönelten, yukarıda anlatılan Şemsü'l-Mülûk İsmail b. Böri'nin gizli bir mektupla “Dımaşk'ı teslim alması için” yaptığı daveti olmuştur. Buna göre Zengî için Dımaşk, Humus'tan önceliklidir ve kolay ele geçirilecek gibi görülmektedir. Dımaşk teslim alınırsa, Humus ona tâbi olarak zaten Zengî'ye bağlanacaktır. Bu sebeplerle Zengî, 1135'te Humus'u değil, Dımaşk'ı kuşatmıştır.²⁷⁴

Zengî'nin Dımaşk'ı kuşattığı sırada, Bağdat'taki Halife Müsterşid- Billâh (1118-1135), Bâtınîler tarafından Ağustos (1135) de öldürülmüş,²⁷⁵ Bağdat'ta yeniden bir hilafet mücadelesi başlamıştı. Bu mücadeleyle önce, Zengî'nin desteklediği Raşid-Billâh (1135-1136) halife olmuştu. Kısa bir süre sonra da Zengî, Halife Raşid-Billah'ın vefat ettiğini²⁷⁶ veya hal edilmiş sayıldığını²⁷⁷ ve yerine Muktefi-Liemrillah'ın (1136-1160) halife ilân edildiğini haber almıştı. İmâdüddin Zengî, yeni halife Muktefi-Liemrillah'ın Musul'u kuşatacağı haberini tam da Suriye topraklarında yapmakta olduğu bu Dımaşk kuşatması sırasında almıştı. Bu durumda Zengî için Musul, Humus'tan da Dımaşk'tan da öncelikli idi. Zengî, kuşatmayı kaldırıp ikinci kez Musul'a dönmüştü. Burada kısaca özeti verilen bu kuşatmanın ayrıntıları, Dımaşk kuşatmaları bölümünde anlatılmaktadır.

1135 Ağustos'undaki bu kuşatmanın Humus'a yapıldığını söyleyen günümüz tarihçilerinin, Zengî'nin bu tarihte Humus'u kuşattığını hataen söylediklerini ve bu

²⁷³ İbn Asâkir, *Tarih'u Dımaşk*, 57: 104; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 143-144; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 229.

²⁷⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 128; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 279; Safedî, *Vaî Bi'l Vefeyât*, 3: 204; Runciman, *a.g.e.*, 2: 161.

²⁷⁵ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2: 265; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, 10: 48; İbn Haldun, *İber*, 3: 630; Runciman, *a.g.e.* 2: 159; Farhad Daftary, *İsmailîler, Tarihleri ve Öğretileri*, çev: Ahmet Fethi, (İstanbul, 2017) , 525;

²⁷⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Ebi Ya 'lá*, 1: 164.

²⁷⁷ Makdîsî, *Nüzhetü'l Enzâr Fî Acâibi't Tevârih ve'l Ahbâr*, thk. Ali ez-Züvârî, Muhammed Mahfûz, (Beyrut: 1988, Dârü'l Garb'il İslâmî), 1: 275.

bilgilendirmelerin düzeltilmeye muhtaç bulunduğunu düşünmekteyiz.²⁷⁸ Çünkü tarihî kayıtlarda, kronolojik seyre göre bu kuşatmanın Dımaşk'a yapıldığı anlaşılıyor.²⁷⁹ Günümüz tarihçilerini karmaşa ve yanılgıya sevk eden şey, klasik kaynaklardaki bilgilerin karmaşıklığından veya Humus'un Şam toprakları olarak zikredilmesinden dolayı olabilir.

2.2.2 Dımaşk

Dımaşk şehri için, Hz. Nuh'un oğlu Sâm veya onun neslinden gelenler tarafından kurulduğu²⁸⁰ ve İbrahim'in a.s. burada doğduğu şeklinde rivayetlerin olduğu söylenir.²⁸¹ Dımaşk çevresinde milâttan önce 4000'lere kadar giden yerleşim olduğuna dair arkeolojik kanıtların varlığından söz edilir. İslam'dan önce Dımaşk'ta Bizanslar hâkimiyeti ele geçirmişlerken milâdî 613 yılında şehir, Sâsânîler tarafından işgal edildi. Ancak 628'de Bizans İmparatoru Herakleios şehri geri aldı.²⁸² Ya'kûbî'nin verdiği bilgiye göre Dımaşk, Suriye / Biladü's-Şam topraklarında bulunan ve hem Cahiliye döneminde hem de İslam döneminde görkemli ve önemli bir şehirdir.²⁸³ Sularının muhkem ve çok olması, sularının bolluğu ve topraklarının verimliliği ile Suriye illerinde benzersizdir.²⁸⁴ Şehir, Halife Ömer b. Hattab zamanında 636 yılında fethedilmiştir.²⁸⁵ Son Emevî Halifesi II. Mervan (744-750) dönemine kadar,²⁸⁶ Emevîlerin başkenti olmuştur.²⁸⁷ 750'den sonra Bağdat'a, Abbasî Halifelerine bağlı bir valilik olmuştur. 878'de Tolun oğullarının²⁸⁸ eline geçmiş, 903- 931 arasında Mısır valisi Muhammed Tuğuç'un yönetiminde İhşidiler hâkimiyetine girmiş, arada kısa süreli Hamdanî işgalinde geçse de 942'den 968'e kadar yine İhşidîlerin hâkimiyetinde kalmıştır.²⁸⁹ 968-

²⁷⁸ Sözü ettiğimiz hatalı bilgilendirmeye bir örnek olarak; Bkz. G.Ö. Bezer, “ Zengî, İmadüddin”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 258-265.

²⁷⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihü Ebi Ya'la*, 1: 164; Safedî, *Vafl Bi'l Vefeyât*, 3: 204.

²⁸⁰ Ebu'l-Fidâ, *Takvîmu'l- Büldân: Ebu'l-Fidâ Coğrafyası*, trc: Ramazan Şeşen (İstanbul: 2017, Yeditepe Yayınları), 197.

²⁸¹ Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsim, İslâm Coğrafyası*, trc: D. Ahsen Batur (İstanbul: 2015, Selenge Yayınevi), 160.

²⁸² Bkz. Cengiz Tomar, “Şam”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 38: 311-315.

²⁸³ Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsim*, 167.

²⁸⁴ İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, 152.

²⁸⁵ Ya'kûbî, *Kitabü'l Büldan- Ülkeler Kitabı*, çev: Murat Ağarı, (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2002), 100.

²⁸⁶ Mervan II, halife olduktan kısa bir süre sonra devlet merkezini Harran'a taşımıştır. Bkz. Hasan Kurt, “Mervan II”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29: 227-229; Ramazan Şeşen, “Harran”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 237-240.

²⁸⁷ Ya'kûbî, *Kitabü'l Büldan- Ülkeler Kitabı*, 19.

²⁸⁸ Nâdir Özkuyumcu, “Tolunoğulları”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 233.

²⁸⁹ Cengiz Otmar, “Şam” *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 38: 311-315.

975 arasında Karmatîlerin işgaline uğramıştır.²⁹⁰ Karmatîlerden 975'te kurtarılan şehir, kısa bir süre bağımsız Aftegin Türkmen beyliği²⁹¹ olmuştur. Fakat 983'te Fâtımîlerin eline geçmiştir. 998'den itibaren Fâtımî vassali Anuştegin ve onun 1060'ta ölümünden itibaren belirsizlikle geçen bir süreden sonra 1069'da şehir halkı Fâtımîlere karşı isyan etmiştir.²⁹² Sonunda 1075'te Selçuklu komutan Atsız b. Uvak'ın şehri ele geçirmesi²⁹³ ve Abbasi Halifesi ile Selçuklu Sultanı Melikşah adına hutbe okutmasıyla Selçuklular şehre ve çevresine yerleşmeye başladılar.²⁹⁴ Atsız b. Uvak, Melikşah'ın kardeşi Tutuş'u yardıma çağırmış, fakat Tutuş, kendisine itaat arz eden Atsız'ı boğarak öldürmüştü. Tutuş 1079'da Suriye Selçukluları Devleti'ni Dimaşk'ta kurdu.²⁹⁵ 1104'ten sonra ise Dimaşk, Tuğteginli Atabegliği'nin başkenti olmuştur.²⁹⁶

Tuğteginliler zamanında Dimaşk'ta su kanalları yapıp yeni mahalleler ile yeni imalat bölgeleri kurulmuştur. Pamuklu ve ipekli kumaş üretimi, deri, cam ve madenden mamul süs eşyaları²⁹⁷ ve kâğıt üretimi geliştirilmişti.²⁹⁸ Aynı zamanda Dimaşk'ın meyvaları, bilhassa elmaları ile sebzesinin bozulmadan²⁹⁹ Irak pazarlarına Rakka ve Bâlis üzerinden ulaştırıldığını ve tahıl ticaretinde Dimaşk'ın bir merkez halinde bulunduğunu kaynaklardan öğreniyoruz.³⁰⁰ Bu durumda Musul'un rakibi olarak Dimaşk, Zengî'nin ele geçirinceye kadar kuşatmaktan vazgeçemeyeceği hedefi oluyordu.

²⁹⁰ Nisâburî, Ebü'l-Kâsım Selman b. Nâsır b. İmrân b. Muhammed el-Ensârî, "İstitaru'l-İmam", *Ahbârü'l-Karâmita*, (Riyad: yy,1989), 277.

²⁹¹ Sabri Hizmetli, "Karmatîler", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 512.

²⁹² Eymen Fuad es-Seyyid, "Fâtımîler", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 228 - 237.

²⁹³ Ali Sevim, "Atsız b. Uvak", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 92-93; Claude Cahen, "Atsız b. Uvak", *The Encyclopedia of Islam* (Leiden: 1954) 1: 750-751.

²⁹⁴ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc: Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), 24; Urfalı Mateos *Vekâyinâmesi*, 168-169.

²⁹⁵ Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr, Türkler Hakkında Duyduklarım ve Gördüklerim*, , 220; Philip K. Hitti, *İslâm Tarihi*, trc: Salih Tuğ, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1981), 1018-19; C. E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, 146.

²⁹⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 15-17; Bkz. Cengiz Otmar, "Şam", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 38: 311-315.

²⁹⁷ Mustafa Hizmetli, *Tarihte Şehir ve Pazar*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2012) 283. Suriyede üretilen mine kaplamalı, ebrulu ve çeşitli renklerde cam mamüller, Haçlı Seferleri sırasında Avrupa'ya taşınarak büyük kiliselerin süslemelerinde kullanılan cam objelerin öncülüğünü yapmışlardır.

²⁹⁸ Alptekin, "Dimaşk Atabegliği", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Edt: Hakkı Dursun Yıldız, (İstanbul: Çağ Yayınları 1988), 7: 522. N. Elisseff'ten naklen.

²⁹⁹ Mustafa Hizmetli, *a.g.e*, 289-290. Dimaşk'tan Bağdat'a özel deri torbalar içinde yıllık otuz bin adet elma ve özel kaplar içinde kuşkonmaz, zeytin, zeytinyağı, kuru üzüm, incir, şeker, cam eşyalar ve âletler ile ipek dokumalar ve pamuk, develer üzerinde naklediliyordu.

³⁰⁰ İstahrî, *Mesâlik*, 65-67; Yâkûbî, *Büldan*, 1: 44.

2.2.2.1 Kuşatmalar ve Savunmalar

Dımaşk, Selçuklular zamanından beri Haçlıların elde etmek istedikleri bir kentti. Birinci Haçlı Seferinden sonra Haçlılar, Suriye sahil kentleriyle Kudüs ve civarını ele geçirdiklerinde buralarda yaşayan Müslümanlar Dımaşk'a göç etmişlerdi. Bir de Dımaşk ve illerinde öteden beri yaşamakta olan veya bölgedeki fetihler sebebiyle civardan gelmiş göçmen Hıristiyan halk vardı.³⁰¹ Esasen on bir ve on ikinci yüzyıllarda Müslüman dünyası, Mısır'da Şîî Fâtımî Halife ile Bağdat'ta Sünnî Abbasî Halife arasındaki rekabet sebebiyle ikiye bölünmüştü. Müslüman emirler arasındaki iktidar ve hanedan kavgaları da ciddi bölünmüşlüklere sebep oluyordu. Bu bölünmüşlük ortamı ve rekabet halindeki Müslümanların aralarındaki çatışmalar, Haçlılara karşı koymakta Müslümanları güç kaybına uğrattıyordu.³⁰² Birinci Haçlı Seferinden sonra bölgedeki kaleler, kentler sık sık Müslüman emirlikler ile bölgeye yerleşmiş olan Haçlılar arasında el değiştiriyordu.³⁰³ Bu mücadeleler çoğu zaman bir sınır anlaşmazlığı gibi görülse de ciddi çatışmalar ve kuşatmalar, yağma ve talanların yanında pek çok insanın da ölümlerine sebep oluyordu. Dımaşk da saldırılara ve kuşatmalara maruz kalıyordu. Şehir, tarihi boyunca olduğu gibi, Böriler döneminde de kuşatmalara maruz kalmıştır. Dımaşk, sadece Haçlıların hedefinde değildi. Musul'dan Kuzey Suriye'ye, Halep ve civarına kadar, egemenliğini genişleten İmâdüddin Zengî ve onun haleflerinin de hedefinde Dımaşk vardı. İmâdüddin Zengî, ölümüne kadar bu hedefinden hiç vazgeçmemişti.³⁰⁴ Gizli veya açık, Dımaşk'ı zapt etmeyi hep istemişti. Bu nedenle de her fırsatta Dımaşk'ın illerine veya bağlısı olan kalelerine saldırılar düzenlendiği gibi, doğrudan Dımaşk'a da kuşatmalar yapmıştı.³⁰⁵ Dımaşk, bir yandan Haçlıların hedefindeki bir kutsal kent,³⁰⁶ öte yandan Müslüman Zengî'nin hedefindeki stratejik bir merkez idi. Müslüman Dımaşk, iki ateş arasında ayakta kalmaya mecburdu.

Bu bölümde, Muînüddin Üner'in işi ele almaya başlamasından ölümüne kadar, Dımaşk'a yapılan kuşatmaları ve Üner'in savunmaları anlatılacaktır. Konu kuşatmaların failleri, Zengîlerin ve Haçlıların kuşatmaları olarak iki alt başlıkta sunulacaktır. Çünkü Birinci Haçlı Seferi'nden sonra bölgede oluşan Urfa Haçlı Kontluğu, Kudüs Lâtin

³⁰¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 88.

³⁰² Asbridge, *a.g.e.*, 91, 206.

³⁰³ Asbridge, *a.g.e.*, 206.

³⁰⁴ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 39; Stanley Lane-Poole, M.A.; "Saladin and The Fall of the Kingdom of Jerusalem" G.P. Putnam's Sons, (New York: The Knickerbocker Press. 1898), 52.

³⁰⁵ İbn Esir, *Kâmil*, 4: 499; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 266.

³⁰⁶ Pine; *a.g.e.*, 49-50.

Krallığı ve diğer Doğu Akdeniz Haçlı devletlerinin, bölgedeki Müslümanlarla ara sıra birbirlerinin şehirlerine ve kalelerine yaptıkları karşılıklı kuşatmaların ardı arkası hiç kesilmemiştir. Dımaşk veya diğer Müslüman devlet yöneticileri çıkara dayalı konularda Haçlılarla ittifaklar yapmış olsalar da, söz konusu ettiğimiz süreçte Dımaşk, Zengîler dışında yerel Haçlı devletleri tarafından da kuşatılmıştır. Haçlıların Dımaşk kuşatmalarından sayılacak İkinci Haçlı Seferi'nde yapılan kuşatma çalışmanın üçüncü bölümünde, yerel Haçlı Devletleri veya Kudüs Lâtin Krallığının Dımaşk'a yaptığı kuşatmalar ise bu bölümde anlatılacaktır.

2.2.2.2 Haçlıların Kuşatması

Burada anlatacağımız kuşatma Tacü'l-Mülûk Böri (1128-1132) zamanında olan bir kuşatmadır. Böri, devletin yetkili ve etkili görevlerine sızan Bâtınîlerin zararlarının, giderek artmaya başladığını fark ettiğinde onların en büyük destekçisinin kendi veziri olduğunu tespit etmişti. Babasının da kendisinin de veziri olan Ebu Ali Tâhir b. Sa'd el-Mazdekânî'yi, 9 Eylül 1129'da Divan toplantısında kellesini gövdesinden ayırmak suretiyle öldürterek, Bâtınîlere karşı amansız bir tasfiye harekâtı başlatmıştı.³⁰⁷

Daha önce Tuğtegin tarafından Bâtınîlere tahsis edilmiş olan Banyas'ı, Dımaşklılar bu sırada geri almışlardı. Kudüs ve çevresindeki Haçlılar, Banyas'ın akıbetini ve Bâtınîlerle olan mücadeleyi duyunca, bu kargaşa ortamından istifade ile Dımaşk ve çevresindeki şehirleri ele geçirmeye yönelik umutlanmışlardı. Kral II. Baudouin (1118- 1131), Tuğtegin'in ölüm haberini aldığı anda fırsatı değerlendirmek için, Templier tarikatının³⁰⁸ lideri Hugue de Payens'i Avrupa'ya asker toplamak üzere göndermişti ve hedefinin Dımaşk olduğunu açıkça belirtmişti.³⁰⁹ Kral II. Baudouin, kendi yakın çevresiyle müzakereler yaptıktan sonra Urfa, Antakya, Trablus ve sahil şehirlerindeki diğer Haçlı yöneticileriyle işbirliği yapmaya ve Dımaşk'a birlikte saldırmaya karar verdiler. Kral II. Baudouin, Fransız asilzadesi Foulque vasıtasıyla deniz ötesinden de takviye aldı.³¹⁰ II. Baudouin, topladıkları savaşçı birlikleriyle 1129 yılı Ocak ayı başında Banyas önüne konuşlanıp gerekli erzak ve savaş malzemelerini

³⁰⁷ İbnü'l-Kalânîsi, *Zeyl*, 103-104.

³⁰⁸ Templier ve Hospital Tarikatı ve şövalyeleri hakkında özlü bilgi için bkz. Runciman, *a.g.e.*, 130.

³⁰⁹ Runciman, *a.g.e.*, 2: 147.

³¹⁰ Bu asilzade Foulque, Fransa kralı VI. Louis'nin tavsiyesiyle Kudüs Kralı'nın kızı Melissende ile evlendirilerek Kudüs kraliyet tahtını tevarüs etmesi için gönderilmiş, Mayıs 1129'da Kudüs'te evlendirilmişti. II. Baudouin'in ölümünden sonra da Kudüs Kralı olmuştu. Runciman, *a.g.e.*, 2: 146.

depolamaya başlamışlardı.³¹¹ Onların bu durumlarıyla ilgili bilgiler, anında Dımaşk'a ulaşıyordu. Börilerin Tuğtegin zamanından beri süregelen bir haber alma örgütlerinin olduğu anlaşılıyor.³¹² İbnü'l-Kalânîsî, Banyas önlerinde toplanan³¹³ Haçlı savaşçılarının sayısının 60.000 atlı ve piyadeyi aştığını kaydeder.³¹⁴

Haçlıların bu hareketlerini haber alan Böri ile Muînüddin Üner, tam teçhizatlı bir savunma için hazırlık yapmaya başladı. Üner, şehrin tahkimatını güçlendirmekle bizzat ilgileniyordu. Böri, Türkmen emirlerine elçiler ve mektuplar gönderip davete hızla icabet etmeleri için çok miktarda para ve buğday vaadinde bulundu.³¹⁵ Onların desteklerini istedi. Pekçok Türkmen yiğidi savaşçı, Böri'nin çağrısına uyarak cihat etmek arzusuyla Dımaşk'ın yardımına geldiler.³¹⁶ Böri, bütün bunları yaparken Atabegi olan Muînüddin Üner'in, onun kurmayları arasında hatta Dımaşk'ın kudretli veziri olarak, kurmay heyetin başında Dımaşk'ta bulunduğu bilinmektedir.

Muînüddin Üner ve Böri bir yandan bu hazırlıkları yaparken, bir yandan da Bâtînî temizliği kapsamında vezir Mazdekânî'yi infaz etmişlerdi. Bunun üzerine halk galeyana gelmiş, şehirdeki Bâtînîleri temizlemekteydi. Halkın bu galeyan hali, Dımaşk'ı saldırı yapmaya uygun ortam olarak gösteriyor ve Kudüs Kralı II. Baudouin'i bu hususta cesaretlendiriyordu. Banyas önündeki aylardır hazırlık yapan Haçlı kuvvetleri, neredeyse hiçbir karşı koymaya uğramadan, Kasım 1129'da, Dımaşk'a yaklaşık on kilometre mesafedeki, şehrin güney batısında bulunan Cisru'l-Haşeb³¹⁷ mevkiine gelerek, karargâhlarını kurdular. Böri, Muînüddin Üner'in yönettiği Dımaşk ordusu ile şehri arkasına almış olarak konuşlandı. Emir Mürre b. Rebia'nın³¹⁸ başında olduğu, Türkmen ve Araplardan oluşan destek kuvvetleri, Haçlıların karşısında şehri dört bir yandan korumaya aldılar.³¹⁹ İki taraf da karşı tarafın saldırmasını bekleyerek birkaç gün geçirdiler. İki taraftan da ne bir atlı ne de bir piyade saldırıya geçti. Haçlıların, saldırmaksızın kendi mevzilerinde niçin gezinip durduklarının ve neyi beklediklerinin istihbaratı yapıldı. Gelen bilgiler, kuşatma öncesinde Kral II. Baudouin'in, komutanlarından Guillaume de Bures'i erzak, inşaat malzemeleri ve mısır tedarik

³¹¹ Zehebî, *Tarihu'l- İslam*, 36: 17

³¹² Nicolle, on birinci yüzyıl sonunda birçok İslam devletinin haberleşmede hızlı ve güvenli bir iletişim aracı olarak posta güvercinlerini kullandığını söyler. Nicolle; *a.g.e.*, 29.

³¹³ Zehebî, *Tarihu'l- İslam*, 36: 17-18.

³¹⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 106.

³¹⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Tarih'u Ebî Yâ'lâ*, 1: 138.

³¹⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 106.

³¹⁷ Zehebî, *Tarihu'l- İslam* 36: 18.

³¹⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Tarih'u Ebî Yâ'lâ*, 1: 137.

³¹⁹ Zehebî, *Tarihu'l- İslam*, 36: 17-18.

etmeleri için, yiğit katırlarla ve cengâver savaşçılarla Havran'a gönderdiğini ve onlar gelmeden ordunun hareket edemeyecek durumda olduğunu bildiriyordu.³²⁰ Runciman, Guillaume ile Havran'a giden yeni ve cengâver savaşçılara Haçlı lordunun hâkim olamadığını ve onların verilen işleri yapmak yerine, kendilerine ganimet toplamayı yeğlediklerini kaydeder.³²¹

Bu istihbarat bilgisini alan Böri ve onun atabegi vezir Üner, Kasım ayının sonlarına doğru Emîr Mürre b. Rebia ve Hama Valisi Emîr Seyfû'd-devle Sâvâr'ın komutasında en iyi savaşçılardan oluşan Arap ve Türkmen birliklerine talimatını verdi. Hızlı hareket edip gece boyunca yürümelerini ve gün doğmadan Bûrak³²² bölgesine varmalarını ve Haçlıları Havran'dan dönüşleri sırasında orada imha etmelerini emretti.³²³ Bu iki değerli komutanın yanında yeteri kadar neferi, okçuları ve cengâver yiğitleri vardı. Bu harekât planlandığı gibi başarıyla uygulandı. Guillaume ve askerleri Havran'dan topladıkları erzak ve malzemelerle, kuşatma halindeki ordularının bulunduğu Dımaşk istikametine doğru giderken, Bûrak'ta Türkmen ve Arap savaşçılarının ok yağmuruna uğradılar. Şaşkına dönen Haçlı kuvvetleri, karşı koymaya fırsat bile bulamadılar. Neredeyse tamamı ok ve mızrak ya da kılıç darbeleri ile telef oldular. Durumu krala haber vermek üzere Guillaume yirmi beş kadar süvari arkadaşıyla kaçmayı başardı.³²⁴ Arap ve Türkmen savaşçılar, pek çok at, çeşit çeşit katır ve silahlarla esir ve kölelerden oluşan ganimet elde ettiler. Aynı gün akşama doğru ganimetleriyle muzaffer bir şekilde Dımaşk'a döndüler.³²⁵

Dımaşk'ı kuşatmış olan Haçlı karargâhında, pek çok yerden gece boyunca ateşler ve dumanlar yükseliyordu. Böri'nin ordusu onlara saldırmak için sabahın ilk saatlerini beklediler. Gün ağarırken kuvvetli bir atlı birlik saldırıyı başlatıp onların karargâhına doğru ilerlediğinde ateşlerin ve dumanların hâlâ devam ettiğini gördüler. Meğer Bûrak'ta olanları haber alan Haçlılar, Türkmen ve Arapların desteklediği Dımaşk ordusuna karşı koyacak veya onları alt edecek güçlerinin olmadığını fark etmişlerdi. Bu sebeple kuşatmadan vazgeçerek gece mevzilerini terk edip kaçmış oldukları anlaşıldı. Haçlılar kaçmadan önce, Bûrak'ta Türkmenlerin ok ve kılıçlarıyla yara alıp kaçan

³²⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 107; Runciman, *a.g.e.*, 2: 148.

³²¹ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 41; Runciman, *a.g.e.*, 2: 148.

³²² Lecâ'nın kuzey ucunda, Dımaşk'ın yaklaşık 40 km. güneyinde, Havran'a bağlı bir yer. Zehebî, *Tarihu'l-İslam* 36: 18; Yâkût, *Büldan* 1: 365, 2: 98; İbn Âsâkir, *Tarih'u Dımaşk*, 1: 358, 26: 77.

³²³ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 20: 218.

³²⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Tarih'u Dımaşk*, 1: 359; Zehebî, *Tarihu'l-İslam* 36: 18.

³²⁵ İbnü'l-Kalanisi, *Zeyl*, 107.

adamlarını karargâha gelince ölenleri oraya gömmüşlerdi. Ağırıklarını ve eşyalarını, taşıyacak yeteri kadar katır veya atları olmadığı için, kuşatma alanında terk edip yakılacak ağırlıklarını ateşe vermişlerdi.³²⁶ Pek çok atları ve askerleri yara bere içinde telef olmak üzere terk edilmişlerdi. Kaçamayıp orada kalanların çoğunu Dımaşklılar kılıçtan geçirdiler. Karargâha giren Dımaşk askerleri, silah ve değerli eşyalardan oluşan epeyce ganimet elde ettiler.³²⁷ Dımaşk ordusuna destek veren Türkmen ve Arap savaşçılar kendi köy ve kalelerine ganimetlerle ve güzel değerli giysilerle döndüler. Dımaşk ordusunun bu başarısından sonra Dımaşk ve çevresindeki halk pek mutlu olup çiftliklere şehir dışına ve çalıştıkları yerlere çıktılar. Şehir halkına daha bir güven gelmişti.³²⁸

İbnü'l-Kalânîsî, Müslümanlar için kesin bir zafer tablosu çizip Haçlıların perişanlığını anlatırken³²⁹ Surlu Williams ve Runciman'ın anlatımları farklıdır. Onların anlatımında durum şöyledir: Bu kuşatmanın sonunda Kral II. Baudouin, zaferini kutlamak için taarruz yürüyüşü emrini verdiği sırada sağanak bir yağmur³³⁰ yağmıştır ve Haçlı ordusunun bulunduğu bütün alan hareketi zorlaştıran bir çamur deryasına dönüşmüştür. Derin seller yolları kesmiş ve taarruzu imkânsız hale getirmiştir. Bunun üzerine Kral'ın, kuşatmadan tamamıyla vazgeçip ordusuyla yavaş yavaş intizam içinde Banyas ve Filistin'e döndüğünü ve ordunun dağıldığını anlatırlar.³³¹ Tanrının, Haçlıların günahları sebebiyle, yağmur ve fırtına göndererek Dımaşklılara yardım ettiğini, kuşatmadan tabii nedenlerle vazgeçildiğini ve haçlı "ordusunun intizam içinde Filistin'e döndüğünü" söylerler.³³² Surlu Williams ve Runciman'ın bu anlatımlarıyla, Kudüslü Haçlıların hezimetini örtmeye yönelik bu anlatımın tarafgir olduğunu düşünüyoruz.

İbnü'l-Kalânîsî, Dımaşk ordusu ve destekçilerinin sayıları hakkında hiç rakam vermezken "Banyas önünde birleşen Haçlı ordusunun sayısını 60.000 i aşıyordu" diye veriyor. Haçlıların kuşatma alanını terk etme kararlarını anlatmak için de "Türklerin sayısının kendilerinden çok fazla olduğunu ve saldırılarına karşı koymak için çok zayıf olduklarını bildiklerinden" diyerek kuşatmayı kaldırma kararı aldıklarını bildirir.³³³ Bu

³²⁶ İbn Âsâkir, *Tarih'u Dimaşk* 1: 358, 26: 77; İbnü'l-Kalanisi, *Zeyl*, 108.

³²⁷ Harîrî; 40 kadarı komutan, 300 esir aldıklarını ve pek çok değerli şeylerle birlikte 10.000 kadar değerli havyanı ganimet olarak aldıklarını kaydeder. Harîrî Seyyid Ali, *a.g.e*, 77.

³²⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Ebi Ya'la*, 1: 138.

³²⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 108-109.

³³⁰ William of Tyre, *a.g.e*, 2: 42.

³³¹ Runciman, *a.g.e*, 2: 148.

³³² William of Tyre, *a.g.e*, 2: 41- 42.

³³³ İbnü'l-Kalanisi, *Zeyl*, 108.

anlatımı sebebiyle İbnü'l-Kalânîsî'nin de ya abartı yaptığını veya tarafgir anlatım içinde olduğunu düşünüyoruz.

Kuşatma süresince yapılan mukavemet ve karşı saldırıda izlenen yollar, yapılan planlama ve koordinasyon kaynaklarımızda Böri adına anlatılıyor olsa da şunun altını çizmek istiyoruz. Bunların tümü, Böri'nin Atabegi olan Vezir Muînüddin Üner'in başında bulunduğu bir kurmay heyet tarafından planlanıyor, öneriliyor, uygulanıyor ve denetleniyordu. Bunlar da bize Muînüddin Üner'in "Devlet işlerini ve savaş taktiklerini bilen" bir Atabeg olduğunu kanıtıyor.³³⁴

İkinci Haçlı seferinde Dımaşk'a yapılan Haçlı kuşatmasını istisna edersek, Böri'nin ölümünden sonra, Dımaşk Atabegliğinde bazı kalelerin veya şehirlerin alınması veya kaybedilmesi dışında Dımaşk'ın yerel Haçlılar tarafından kuşatılmadığını tespit ederiz. Bu tespitin, özellikle Dımaşk'a karşı Haçlı saldırmazlığı durumunun, vezir Muînüddin Üner'in politik zekâsıyla, yaptığı manevralar ve ittifaklarla sağlandığını belirtmek, Kudüs'le yapılan Dımaşk'ı savunma ittifakının bir sonucu olduğunu vurgulamak gerekir. Tabii ki bu süreçte Üner, Haçlılardan çok İmâdüddin Zengî'nin kuşatmalarıyla ve Dımaşk'taki iç karışıklıklarla uğraşmak durumunda kalmıştı. Dımaşk'ın bağımsızlığı için böyle bir ittifak yapmanın, o günün şartlarında en doğru ve güvenli yol olduğu anlaşılmaktadır.

Azîmî, 1143-1144 yılı olayları arasında Haçlıların Dımaşk ilini yağmaladıklarını ve ele geçirdikleri malları Banyas'a sevk ettiklerinden ve bu olay üzerine Emir Muînüddin Üner'in Dımaşk'tan hareket ederek yağmalanan mal ve yükleri sulh yoluyla geri aldığından söz eder.³³⁵ Fakat Azîmî'nin sözünü ettiği Dımaşk'ın yağmalanmasının yanlış ifade edildiği anlaşılıyor. Zira 1143-1144 yıllarında Dımaşk'a Kudüs Haçlıları tarafından yapılan herhangi bir baskın veya yağmaya dair İbnü'l-Kalânîsî'de veya diğer kaynaklarda bir kayıt yoktur. 1139-1140 tan itibaren Dımaşk, Kudüs Krallığıyla ittifak halinde idi. Bu ittifak gereği Banyas'ı Muînüddin Üner bizzat kendisi Kudüs Kralına teslim etmişti.³³⁶ Azîmî'nin sözünü ettiği yağmalanma olayı Dımaşk'a baskın ile yapılanlar değil, ittifaka rağmen Banyas çevresindeki bazı Haçlıların kendi çevrelerinden Dımaşk'a doğru Müslüman köylere baskınlar yaparak onların mallarını yağma etmeleri olarak anlaşılabilir.³³⁷ Bu durum Muînüddin Üner'i de rahatsız

³³⁴ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 189.

³³⁵ Sevim, *Azîmî Tarihi*, 83. Karşılaştırmak için bkz. Aynı eserin sonundaki Arapça metin.

³³⁶ İbnü'l- Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 1: 114; William Tyre, *a.g.e* 106.

³³⁷ Zehebî, *Tarihu'l- İslam*, 37: 22.

etmekteydi. Nitekim O, bu konuyu halletmek için müttefiki Kudüs'e yaptığı seyahatte³³⁸ Kudüs kralına bu durumu şikâyet etmiş ve malların iadesiyle tazminat talebinde bulunmuş bir daha da tekrar edilmemesini istemişti. Kral da Banyas valisi olan Rainer de Brus'a, Dımaşklı köylülere yapılan baskınla alınan malları iade etmesini ve tazminatlarını köylülere ödemesini, bir daha Dımaşk köylerine baskın yapmaması emrini vermişti.³³⁹ Azîmî'nin "Emîr Muînüddin Üner, sulh yoluyla geri aldı" sözünden, anlattığı yağmalamanın, bu diplomatik temas yoluyla çözümlenen, Dımaşk köylerine Banyas Haçlılarının yaptığı baskın ve yağmalama olduğu anlaşılmaktadır.³⁴⁰

2.2.2.3 Zengî'nin Dımaşk Kuşatmaları ve Üner

Haçlı Seferleri yazarlarından Mike Pine, Haçlı Seferlerinin veya Müslümanlar arasındaki iktidar kavgalarının Haçlılara yansımalarına da değinir.³⁴¹ Musul'dan gelip Suriye'deki etki alanını giderek büyüten İmâdüddin Zengî'nin kendisini, İslam coğrafyasını Haçlılardan ve onların zulümlerinden kurtaracak lider³⁴² olarak gördüğünü ve giderek bu hedefine yaklaşmakta olduğunu ifade eder. Batılı Hıristiyanların gözünde "Baş Düşman" ilân edilen Zengî'nin, Müslümanların büyük kesimi için de kahraman haline gelmekte olduğunu belirtir.³⁴³ Pine'a göre Zengî, Hıristiyanlarla ittifak etmeyi tercih eden Müslüman emîrlerin elindeki şehirleri ve kaleleri alarak, egemenlik alanını genişletiyordu. Zengî'ye göre Hıristiyanlarla ittifak edenlerden ilk ortadan kaldırılması gereken, Atabeg vezir Muînüddin Üner'in yetkili olduğu Dımaşk Atabegliği idi. Dımaşk ise bu süreçte, egemenleri değişse de tarih boyunca süregelen "muhalif duruş geleneğini" devam ettiriyordu.³⁴⁴ Asbridge de "Atabeg İmâdüddin Zengî yakın ve orta doğu arasında kalmış bir dev gibiydi. Bir ayağı Musul'da diğeri Halep'te idi. Zamanını, enerjisini ve kaynaklarını Mezopotamya ve Suriye arasında bölüştürüyor, Franklara karşı savaşımaya odaklanamıyordu"³⁴⁵ diyerek Mike Pine'a benzer bir tespit yapıyor.

³³⁸ İbn Münkız, *a.g.e.*, 173; Runciman, *a.g.e.*, 2: 187; Asbridge, *a.g.e.*, 203.

³³⁹ Runciman, *a.g.e.*, 2: 187. Bu görüşmenin ayrıntısı Siyasî Seyahatler başlığı altında anlatılmaktadır.

³⁴⁰ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 83.

³⁴¹ Pine; *a.g.e.*, 50.

³⁴² Runciman, *a.g.e.*, 2: 149.

³⁴³ Pine; *a.g.e.*, 50-51.

³⁴⁴ Dımaşk'ın muhalif duruş geleneği için bkz. Nadir Karakuş; "Miladî XII. ve XIII. Asırda Dımaşk ve Haçlılar" *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, c.22, sayı 1: 189-213.

³⁴⁵ Asbridge, *a.g.e.*, 206.

Zengî'nin Humus'u kuşatması, Ba'rîn'i alması, Ba'lebek'e saldırması, Bizans saldırısına uğrayan Şeyzerlilere yardıma gitmesi ve benzeri bazı hamleleri Dımaşk'ı zapt etme amacına hizmet ediyordu. Bağımsızlığını sürdürmek isteyen Dımaşk veziri Muînüddin Üner ise, bölgede Müslümanlara bile acımasızca saldırılar yapan Müslüman Zengî'ye karşı, "daha az tehlikeli gördüğü" Kudüslü Haçlılarla ittifaka yönelecekti.³⁴⁶ İmâdüddin Zengî, 21 Eylül 1146'da Caber kalesinde bir suikastla uykusunda öldürülünce, onun bu hedefinin ve ününün mirasçısı, oğlu Nureddin Mahmûd Zengî olacak ve Dımaşk Zengîlerin hedefi olmaktan yine kurtulamayacaktı.³⁴⁷

Böri'nin ölümünden sonra Dımaşk Atabegi olan Şemsü'l-Mülûk İsmail iktidarının ilk yıllarında Bâtınîlerle ve bölgedeki Haçlılarla pek güzel mücadeleler yaptı. Fakat Şemsü'l-Mülûk İsmail, Atabeglikte kendi sonunu kendisi hazırlamıştı. Bunalımlı olduğu dönemde kardeşlerine ve çevresindeki emirlerine, komutanlarına güvenini kaybetti. İşte bu bunalımlı döneminde bir hezeyan sonucu İsmail, arada bir Suriye topraklarına gelip Bağdat'taki halife ve Selçuklu sultanı adına buralarda cihat yapan Musul Atabegi İmâdüddin Zengî'ye, herkesten gizlediği ve kendi eliyle yazdığı bir mektup göndermişti. Şemsü'l-Mülûk İsmail bu mektubunda, Zengî'yi Dımaşk'ı acilen teslim almaya davet ediyordu. Hatta gecikmesi yahut ihmalkâr olması halinde Dımaşk'ı, içindeki her şey ile birlikte Haçlılara teslim edeceğini ve bunun vebalinin de Zengî'nin boynuna olacağını bildiriyordu.³⁴⁸

Bu sırada Zengî, Musul'da zuhur eden hilafet-saltanat ihtilafı mücadelesinde³⁴⁹ Müsterşid-Billâh (1118-1135) karşıtı olarak mücadele etmişti. Musul'daki bu mücadele sonunda Zengî'nin istediği gibi olmasa da uzlaşma sağlanmıştı. Bu uzlaşmada Müsterşid-Billâh bir şekilde yerini güçlendirmişti. Hilafet sorununu şimdilik çözülmüş kabul ederek, Suriye topraklarına dönmeye hazırlanan Zengî, Dımaşk Atabegi Şemsü'l-Mülûk İsmail'in mektubunu almıştı. Zengî için vazgeçilmez hedef olan Dımaşk, kendiliğinden ona teslim olacaktı. Zengî bu fırsatı kaçıramazdı. Derhal Dımaşk'a doğru hareket etti.³⁵⁰ Tabii bu arada Dımaşk'ta İsmail'in hezeyanları ayyuka çıkmış ve bizzat annesi Zümrüt Hatun'un kararıyla, İsmail katledilerek iktidardan uzaklaştırılmış, yerine kardeşi

³⁴⁶ Runciman, *a.g.e.*,2: 186.

³⁴⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 156.

³⁴⁸ İbn Asâkir, *Tarih'u Dımaşk*, 8: 79; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130-131; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 265.

³⁴⁹ İbnü'l Verdi, *Tarih*, 2: 38. Müsterşid-Billah halifelige bağlı ordu kurarak Abbasi hilafeti ile Selçuklu Sultanlığı arasındaki anlaşmayı bozmuş, Sultan Sencer'le ihtilafa düşmüşlerdi. Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Müsterşid-Billah" *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 145-147.

³⁵⁰ İbn Asâkir, *Tarih'u Dımaşk*, 8: 79; İbnü'l-Kalânîsî, *a.g.e.*, 130-131; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 265.

Şihâbüddin Mahmûd geçmişti.³⁵¹ Zengî Fırat'ı geçip hızla Dımaşk'a doğru gelirken geçtiği güzergâhta bulunan habercilerden de Dımaşk'a onun hakkında haberler geliyordu. Habercilerin ardından Dımaşk'a Zengî'nin elçileri geldi. Elçiler, Dımaşk'ı şehrin Atabeginden teslim alma işiyle görevlendirilmişlerdi.³⁵²

Zengî'yi temsilen gelen elçiler, Dımaşk yöneticileri tarafından saygıyla ve hoşça karşılandılar. Dımaşk'ta dizginleri elinde tutan Muînüddin Üner ve adamları tarafından işin esası ve mektubun yazılmasından sonraki gelişmeler anlatıldı.³⁵³ Dımaşk halkının, hanedanın yanında olduğu ve Atabegliklerini korumaya kararlı oldukları, elçilere dostça ve kibar bir dille anlatıldı.³⁵⁴ Bu durumun anlayışla karşılanması ve iyi niyetle, usulüne uygun şekilde geri dönmeleri rica edildi.³⁵⁵ Elçiler işin aslını ve alınan tedbirlerin mahiyetini anlamış olarak Zengî'ye döndüler. Zengî, kendisine bu bilgileri getiren elçilerinin anlattıklarına pek değer vermedi.³⁵⁶ İbnü'l-Kalânîsî "Dımaşk'ı ele geçirmek için yanıp tutuştuğunu" söylediği Zengî'nin, Dımaşklı komutanlar arasında farklı görüşlerin olabileceğini ve kendisine bu haberi gönderenlerin tarafsız davrandıklarını sandığını anlatıyor.³⁵⁷ Zengî, elçilerin getirdiği haberi ciddiye almayıp Dımaşk yakınlarına kadar geldi. Büyük bir orduyla 1135 yılı Şubat ayında Azrâ yakınlarında ordugâhını kurdu.³⁵⁸ Daha önce "düzeltilmeye muhtaç bir bilgilendirme" olarak söz ettiğimiz veçhile bazı gümümüz tarihçileri bu kuşatmayı Humus'a yapılan kuşatma olarak anlatmaktadırlar.³⁵⁹

Zengî'nin bu kararlı davranışı karşısında, ekili arazilerini korkuyla terk eden insanlar, şehirde toplandılar. Muînüddin Üner, Dımaşk'ta savunma amaçlı tüm önlemleri almış, bu hususta başarı göstermişti. Halk askere destek vermek ve gerekirse direnmek için kararlı olduğunu belli etti.³⁶⁰ Halkın yüksek morali ve şehri savunma hususundaki kararlılığına rağmen Zengî, Azrâ'dan hareket edip karargâhını, Dımaşk

³⁵¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130-131; Urfalı Mateos *Vekâyinâmesi*, 287; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 265; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 261.

³⁵² Runciman, *a.g.e.*, 2: 161.

³⁵³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130-131; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 265.

³⁵⁴ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 88; Adı bilinmeyen Süryânî, *a.g.e.*, 44; Simon Sebag Montefiore, *Kudüs, Bir Şehrin Biyografisi*, trc: Cem Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 227; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 207.

³⁵⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 131; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 88.

³⁵⁶ İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 265; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 261.

³⁵⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 131; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 265.

³⁵⁸ İbn Esir, *Kâmil*, 4: 499; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 266.

³⁵⁹ Bkz. Bu çalışmada sayfa 61'de, 226 nolu dipnota ilişkin "Bir hatırlatma" olarak anlatılanlar.

³⁶⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 131. Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 262.

düzlüğüne açılan önemli geçit Akabetü'l- Kıbeliye'ye kurdu.³⁶¹ Zengî'nin süvarileri ara sıra şehre doğru hamle yapıyor, sonra geri dönerek kararlılık gösterisi sergiliyordu.³⁶² Şehrin savunmacı askerleriyle gönüllü gençlerden oluşan sivil halk da benzer şekilde Zengî'nin ordusuna doğru hamleler yaparak geriye çekiliyordu. Bu hareketleriyle şehri sonuna kadar savunmaya hazır ve yeni Atabeg Şihâbüddin Mahmûd'u desteklediklerini göstermiş oluyorlardı. İki taraftan da sadece kararlılık gösterileri gibi görünen bu hareketler, ciddi çatışmalara ve şehirde kargaşanın çıkmasına zemin hazırlıyordu. Geçmişte aralarında kan davaları olan insanlar bunu fırsat bilerek, eski kan davalarının peşine düşüyorlardı.³⁶³ Şehirdeki güven ortamı ve asâyiş bozulmak üzere idi. Bu durum tam da Zengî'nin beklediği bir ortamdı. Fakat Muînüddin Üner, devlet ve siyaset adamı bir asker olarak işe el koymuş, önce sarayda, sonra şehirde sükûneti sağlamıştı.³⁶⁴ Halkın önde gelenlerinin de hazır bulunduğu bir ortamda herkesten yeni Atabeğe bağlılık yemini almıştı.³⁶⁵

Şehrin askerleri geri çekilirken, halktan genç gönüllü savaşçılar, Zengî'nin askerlerine pusular kuruyordu. Zengî'nin bütün tedbirlerine rağmen süvarilerinin yaptıkları talanların ve Zengî'nin ordusundan, Dımaşk'a sığınmak için yapılan firarların gün be gün artışı önlenemiyordu.³⁶⁶ Onca gün geçmesine rağmen ne şehir teslim oluyordu ne de Zengî, şehri teslim olmaya davet eden elçi göndermekten başka bir şey yapıyordu. Bir elçiyle gönderdiği ve barışçıl bir üslûb ile yazılmış mektubunda Zengî, "Şihâbüddin Mahmûd'un şehirden dışarı çıkmasını" ve beraberinde olduğunu söylediği "Sultan'a bağlılığımı bildirmesini ve onun elinden hil'atler almasını" istiyordu.³⁶⁷ Dımaşk'ta bu konulardaki kararları Muînüddin Üner almaktaydı. Yürütülen diplomasiyi ve askerî hamleleri bizzat o idare ediyordu. Zengî'nin bu isteği Üner tarafından uygun bulunmadı. Atabegi temsilen bu görevi, kardeşi Behramşah b. Böri'nin yapması

³⁶¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Ebî Yâ'lâ*, 1: 153; İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Dımaşk*, 1: 391.

³⁶² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 131; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 280.

³⁶³ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 87.

³⁶⁴ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 281; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 266.

³⁶⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 266; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 88.

³⁶⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130; İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Ebî Yâ'lâ*, 1: 152; İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Dımaşk*, 1: 390; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 89.

³⁶⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 132; İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Ebî Yâ'lâ*, 1: 153; İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Dımaşk*, 1: 392. Burada sözü edilen Sultan, Alp Arslan b. Mahmûd b. Muhammed Tapar'dır. O tarihteki Irak Selçuklu Sultanı Mes'ud b. Muhammed Tapar'ın yeğenidir. Bkz. Bu tezin 372 nolu dipnotu.

kararlaştırıldı. Behramşah, Muînüddin Üner'e "şahsî husûmetinin olduğu"³⁶⁸ bilinmesine rağmen, Zengî'nin çadırına gönderildi.³⁶⁹

İbnü'l-Kalânîsî bize bu süreçte şehrin sipehsaları Emir Bazvaç ve Emir Muînüddin Üner'in savaş hazırlıkları, asker ve şehir halkının idaresinde gösterdikleri başarı, "hüsnu's-siyase ve'l-askeriye" dolayısıyla teşekkür ve şükrana mazhar olduklarını bildirir. Runciman ise Zengî'nin Dımaşk'a resmi bir ziyaret yaptığını ve halifeden gelen ricanın, onu Dımaşk önünde küçük düşmekten kurtardığını belirtir.³⁷⁰

Halifenin Elçileri:

Muînüddin Üner, Zengî'nin bütün hamlelerini boşa çıkaracak önlemler alıyor, zekice karşı taktiklerle, onun her hamlesini savıyordu. Bu görüşmeler sırasında, Halife Müsterşid Billah, Bağdat'tan er-Reis Bişr b. Kerim b. Bişr'i, Zengî'ye elçi olarak gönderdi. Elçi, Halife'nin talimatı ile birlikte hil'at getirmişti. Halife bu talimatında Zengî'ye, Dımaşk'tan çekilmesini ve Irak'a dönerek işleri ve idareyi eline almasını buyuruyordu.³⁷¹ Zengî tarafından 22 Mart 1135'de gönderilen ve Kadı Bahaüddin Şehrezurî'nin de bulunduğu bir heyet, halifenin emriyle Sultan Alp Arslan adına hutbe okunduğunu denetlemek için Dımaşk'a girdi. Bu heyet Musul'da oturan Irak Selçuklu Meliki Alp Arslan adına okunan hutbeye tanık oldular.³⁷² Heyetin, Zengî'nin karargâhına dönüşüyle Behramşah da karargâhtan geri gönderildi.³⁷³ Halifenin elçilerinin gelmiş olması, Dımaşk'ı rahatlatırken Zengî'nin zayıflamaya yüz tutmuş itibarını kurtarmasına da fırsat sunuyordu.³⁷⁴ Ertesi gün de Zengî, kuşatmayı kaldırıp ordusuyla Musul'a döndü. Bazı kaynaklarda Dımaşk veziri Üner'in, kuşatmanın

³⁶⁸ Runciman, *a.g.e.*, 2: 186.

³⁶⁹ Behramşah, ağabeyi Sevinç'i öldüren Şemsül-Mülûk İsmail'in kendisini de öldüreceğinden korkup, daha önce Haleb'e kaçmış ve Zengî'ye sığınmıştı. İsmail öldürülünce Dımaşk'a dönmüş olduğu anlaşılıyor. Muînüddin Üner'e husumeti olan Behramşah'ın bu göreve gönderilmesi diplomatik ve akıllıca bir tercih idi denilebilir. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 132.

³⁷⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130-133, Runciman, *a.g.e.*, 2: 161.

³⁷¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 132; Halife'nin, Selçuklu Sultanı Sencer ile arasındaki ihtilafın çözümüne yardım için bu çağrışı yaptığı anlaşılıyor. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 248; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 214; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2: 327.

³⁷² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, Sultan Mahmûd b. Muhammed Tapar'ın oğludur. Sultan Mahmûd, İmâdüddin Zengî'yi ona atabeg tayin ederek Alparslan'ı da Musul'a vali olarak gönderdi. Böylece Bağdat'ta devam eden hilafet-saltanat rekabetinden ve zaman zaman ortaya çıkan kardeşi Mes'ud'un isyanından onun zarar görmesine karşı tedbir almıştı. Zengî de Alparslan'ın atabegi olarak Mahmûd'tan sonra onun sultan olacağını umuyordu ve bu umutla müstakbel Sultanın atabegi olmasını Dımaşk'a karşı baskı unsuru olarak kullanmaktaydı. Alparslan Musul'da ikamet etmekteydi. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 242; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 151; Runciman, *a.g.e.*, 2: 149.

³⁷³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 132.

³⁷⁴ Runciman, *a.g.e.*, 2: 161.

kaldırılmasını sağlamak için Halife Müsterşid Billâh'a 50.000 dinar yolladığından ve Zengî'nin Dımaşk'tan uzaklaştırılmasını istediğinden söz edilir.³⁷⁵

Zengî'nin Dımaşk Israrı:

Zengî için Dımaşk'ın ele geçirilmesi, vazgeçilmez bir hedefti. Zümrüt Hatunla evlenmiş olsa da bu hedefine ulaşamamıştı. O, Dımaşk'ı ele geçirmek için fırsat ve bahane aramaktaydı. Zengî'yi yeniden Dımaşk'a yönelten bir gerekçe kendiliğinden zuhur etmişti. Bu defaki şartlar hedefini gerçekleştirebilmesi hususunda Zengî için daha elverişli görünüyordu. 22 Haziran 1139'da Dımaşk Atabegi Şihâbüddin Mahmûd bir suikastla öldürülmüştü.³⁷⁶ Annesi Zümrüt Hatun oğlunun öldürülmesine üzülmüştü. Yerine baba bir kardeşi Cemâleddin Muhammed'in geçirilmesini ise hiç kabulenememişti. Halep'te oturan Zümrüt Hatun, el-Cezire'deki topraklarını teftiş etmekte olan³⁷⁷ kocası İmâdüddin Zengî'ye mektup gönderdi. Zümrüt Hatun'un, "oğlumun intikamını almanı istiyorum" diyen mektubu üzerine harekete geçen İmâdüddin Zengî, beklendiği gibi hemen Dımaşk'a saldırmadı.³⁷⁸ Ba'lebek başlığı altında anlatıldığı gibi önce Ba'lebek'e saldırıp orayı ele geçirdi.³⁷⁹ Ba'lebek'ten sonra Bikâ'a'ya varınca Dımaşk'ın yeni Atabegi Cemâleddin Muhammed'e elçiyle haber yolladı ve Dımaşk'ın kendisine teslim edilmesini istedi.³⁸⁰ Cemâleddin Muhammed, Zengî'nin kan dökücülüğünden çekiniyordu. Bu sebeple kan dökülmesini istemiyor, Zengî'nin teklifini kabul etmeye meylediyordu.³⁸¹ Ne var ki Cemâleddin Muhammed, Dımaşk Atabegi olsa da Dımaşk'ta söz ve nihaî yetki, Vezir Muînüddin Üner'in elinde idi. Cemâleddin Muhammed, veziri Üner'e kendisinden boşalan Ba'lebek valiliğini vermekle kalmamış, bir Selçuklu Hanım Sultanı olan annesiyle Üner'in evlenmesini de onaylamıştı. Bunların Üner'i taltif için mi, yoksa Cemâleddin Muhammed'in, Üner'in güdümünden çıkamadığından mı olduğu bilinmemektedir. Fakat bu evliliğin bir siyasî tarafının olduğu anlaşılmaktadır. Muînüddin Üner, Dımaşk'ın Zengî'ye teslim edilmesi isteğine ret cevabı verilmesini sağladı. İsteğine ret cevabı alan Zengî, Dımaşk'a yürüdü ve 7 Aralık 1139'da ordusuyla Dâriyyâ'ya³⁸² yerleşti.³⁸³

³⁷⁵ Sallabî Ali Muhammed, *ed-Devletü 'z Zengiyye*, 1: 57.

³⁷⁶ İbnü'l-Verdî, *Târih*, 2: 42.

³⁷⁷ İbn Esir, *Kâmil*, 5: 16.

³⁷⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 145; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 365.

³⁷⁹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 86; Sallâbi, *Devletüz Zengiyye*, 1: 163.

³⁸⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130, 131, 146; İbn Asâkir, *Tarih'u Dımaşk*, 8: 79; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 265.

³⁸¹ Sıbt İbnü'l-Cevzi, *a.g.e.*, 20: 322; İbn Asâkir, *Tarih'u Dımaşk*, 8: 79.

³⁸² Dımaşk'ın el-Gûta bölgesinde bulunan büyük ve meşhur köyü. Bkz. Yâkût, *Mu'cemül-Büldan*, (Beyrut: bty, Dâru'l Fikr) 2: 431.

Dımaşk'tan gelen öncü savunma gruplarıyla Zengî'nin askerleri arasında küçük çatışmalar oldu. Üner'in askerlerinin bir kısmını Zengî'nin askerleri yakaladı diğerleri ise şehre kaçtılar. Yakalanan Dımaşklıların çoğu öldürüldü ve yaralı olanlar ancak Dımaşk'a kaçabildiler. Bu küçük çaplı çatışma ve savunmalarla onbeş gün kadar geçtikten sonra Zengî, savaş düzeninde Musallâ mevkiinden şehre yaklaştı. Şehirde gelen savunma birliklerinin yanı sıra Gûta tarafından Muînüddin Üner'e yardıma gelen önemli bir destek kıtasıyla da çatışmalar yaşandı. Bu destek grubuna ve şehirde gelen savunma birliklerine karşı Zengî, açık bir üstünlük sağlayarak, Üner'in askerlerinin pek çoğunu kılıçtan geçirdi. Dımaşklı askerlerin çoğu öldürüldü kimisi de esir alındı. Kimi yaralılar ile sağ kurtulanlar şehre güçlkle dönebeldiler. O dönemin canlı tanıklarından olan tarihçi İbnü'l-Kalânîsî o gün yaşananları anlatırken, "Eğer Allah'ın rahmeti olmasaydı o gün şehir helâk olmanın eşiğine gelmişti" diye ifade eder.³⁸⁴ Zengî, esirleri ile karargâhına dönmüş ve birkaç gün boyunca da savaşmaksızın Dımaşk'ın teslim olmasını beklemişti. Aslında Zengî şehirde muhtemel bir kargaşa ortamının oluşmasını beklemiş, bunun için de şehirdeki ahdas üyeleri ve reislerle yazışmak üzere Kemalüddin Ebu'l Fadl eş-Şehrezurî'yi görevlendirmiş, istihbarat ve değerlendirme yapması için onu şehre elçi olarak göndermişti.³⁸⁵ Şehrezurî'nin bir görevi de, şehrin sur içindeki durumunu tespit etmek ve olası bir işgalde hareket tarzını belirlemektir. Şehrezurî, Zengî'ye şehir sokaklarının çok dar olduğunu, bu sokaklarda Zengî askerlerinin Dımaşklı savunmacılarla baş edemeyeceğini, onların tek kişinin geçebildiği daracık sokaklarda ve duvar üstlerinden savaş etmekte mahir olduklarını rapor etmişti.³⁸⁶

Bütün bu olup bitenler, bunca insanın ölümü ve Zengî'nin kararlı duruşu, askerlerini bazı günler ilerletip bazı günler durdurup bekletmesi Cemâleddin Muhammed'de daha çok kan döküleceği kaygısını oluşturdu. Oysa Zengî, Dımaşk'ı savaşarak ve yağmalayarak değil, barış yoluyla teslim almak istiyordu.³⁸⁷ Çünkü O'nu Dımaşk'ı almaya yönelten sadece yöneticilerinin Haçlılarla zaman zaman yaptığı ittifakları ortadan kaldırmak veya Suriye'yi tek bayrak altında toplama isteği değildi. Birkaç yıl önce ağabeyi İsmail b. Böri'nin kendisini öldüreceği korkusuyla Zengî'ye sığınmış olan Behramşah b. Böri'nin Dımaşk üzerindeki emelleri sebebiyle ve

³⁸³ İbn Asâkir, *Tarih'u Dımaşk*, 8: 79. İbn Esîr, *Kâmil*, 5: 17; Adı Bilinmeyen Süryânî, *Vekâyinâmesi*, 44.

³⁸⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 147; İbn Asâkir, *Tarih'u Dımaşk*, 8: 80.

³⁸⁵ İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 366.

³⁸⁶ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 128.

³⁸⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 148. İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 88.

Zengî'nin yeni eşi Zümrüt Hatun'un, Dımaşk siyasetinde etkili olduğu günlere duyduğu özlem sebebiyle yaptıkları tahrikler de etkiliydi.³⁸⁸

Zengî Dımaşk'ı kuşatmış olarak, barış yoluyla teslim olmalarını bekliyordu. Dımaşk sarayında vezir Muînüddin Üner ise, bir yandan şehrin savunma planlarını ve savunma birliklerinin eşgüdümünü yapıyor öte yandan teslim olma taraftarı olan saray erkânını ve Atabeg Cemâleddin Muhammed'i teslim olma fikrinden vazgeçirmeye çabalıyordu. Bir yandan da Kudüs'e göndereceği elçi heyeti³⁸⁹ ve bu heyetin diplomatik taktiklerini planlıyordu. Atabeg Cemâleddin Muhammed ise; ara sıra azalan bazen de şiddetlenen bir hastalığın ıstıraplarıyla baş etmeye çabalıyordu. Bu arada Atabeg Cemâleddin Muhammed'in hastalığı şiddetlendi ve nihayet 29 Mart 1140'da vefat etti.³⁹⁰ Cemâleddin Muhammed'in cenazesi kaldırıldı ve el-Faradis mezarlığında³⁹¹ bulunan büyük annesinin türbesine defnedildi. Bu ölüm tarihinin tam da bir önceki Atabeg Şihâbüddin Mahmûd'un suikasta uğrayıp öldüğü güne denk geliyor olması ilginçtir.³⁹²

Cemâleddin Muhammed'in ölüm haberini öğrenen İmâdüddin Zengî, saray erkânı ve komutanlar arasında çıkacağını umduğu anlaşmazlıklardan oluşacak kargaşadan istifade ile şehri teslim alırım umunduydu. Bu umutla ordusunun başında Dımaşk'a doğru hareketlendi. Fakat Dımaşk sarayında tüm dizginler, öteden beri olduğu gibi, yine Atabeg Vezir Muînüddin Üner'in ellerinde idi. O ise, çabuk hareket edip anında çözüm üretmek ve çözümünü herkese kabul ettirmek konularında maharetli idi. Daha önceki tecrübeleri işe yarıyordu. Hemen saray erkânı ve komutanları toplayıp müteveffâ Atabeğin çocuk denilecek yaştaki tek oğlu Abak b. Muhammed b. Bôri'yi (1140-1154) Dımaşk Atabegi ilân etti. Kendisi de zaten Abak'ın Atabegi olduğu için doğrudan Atabeg naibi konumuna gelmiş oluyordu. Bundan sonra Mücîrüddin Abak

³⁸⁸ Runciman, *a.g.e.*, 2: 186.

³⁸⁹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 88; Adı Bilinmeyen Süryânî, *Haçlı Seferleri Vekâyinâmesi*, 44; Simon Sebag Montefiore, *Kudüs, Bir Şehrin Biyografisi*, trc: Cem Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 227; Asbridge, *a.g.e.*, 207.

³⁹⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 148.

³⁹¹ İbn Asâkir, Şihâbüddin Mahmûd ve büyük annesinin defnedildiği bu mezarlığın, Dımaşk'ın fethi sırasında aşıptan bazılarının şehit düştükleri Babü Tûma denilen doğu kapısı civarında oluşan ilk Müslüman mezarlığı olduğunu ve bu mezarlıkta Hz. Meryem ile bazı havarilerinin de medfun olduklarını, ayrıca Babüssagîr'de de sahabilere ait bazı kabirlerin bulunduğunu bildirir. İbn Asakir; *Tarihu Dımaşk*, 2: 417-419. Nebi Bozkurt; "Mezarlık", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 520.

³⁹² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 148.

olarak anılacak yeni Dımaşk Atabeg'i için saray erkânı ve komutanlardan bağıllık yeminleri aldı. Üner, bu suretle yönetimde boşluk oluşmasına fırsat vermedi.³⁹³

Ordusunun başında Dımaşk önlerine gelen Zengî, umduğunu bulamadı. Aksine Üner'in yönetimindeki Dımaşk askerleri, tüm kuvvetleriyle ve canla başla, sabırla mukavemet ediyorlardı. Zengî'nin ordusunda ise haftalardır sefer halinde olmanın verdiği bir yorgunluk da hissedilmeye başlamıştı. Dımaşk kuvvetlerinin direnci Zengî'nin canını sıkmaya başlamıştı. Bu arada Üner'in Kudüs'e gönderdiği elçi heyeti Kral Foulque ile anlaşmayı yapmış, anlaşmanın güvencesi olarak Kudüs'ün Dımaşk'tan istediği rehinelere verilmiş³⁹⁴ ve Zengî'ye karşı Haçlıların desteği sağlanmıştı. Hatta Kral Foulque (1131-1143), ordusuyla çoktan yola çıkmış bulunuyordu. Foulque, ihtiyatlı hareket ederek Taberiye'de³⁹⁵ durakladı. İleriye keşif birlikleri çıkardı. Bu hareketliliğin, Zengî de farkındaydı. Ancak Foulque'un Taberiye'de duraklaması, Zengî'yi rahatlatmıştı. Belki de Zengî, Dımaşk'la yeni yapılan ittifaktan habersiz olduğu için Kudüs ordusunun bu hareketini Dımaşk'a yardım amaçlı olarak düşünmemiş, kendisi ordusuyla Dımaşk'a yönelmişti. Zengî, önce güneye Havran yönüne gitmiş, sonra el-Gûta'ya dönüp Azrâ'da karargâh kurmuştu. Merc'den el-Gûta ve Harasta et-Tîn'e kadar birkaç yerde ekili araziye ateşe vermişti.³⁹⁶

Bu süreçte Kudüs ordusunun Dımaşk'a yaklaşmış ve Meydânü'l-Ahdar'da konuşlanmış olduklarını Zengî farketmişti Üner'in Dımaşk savunma birliklerinin cesaretle, sabırla direnişlerini farkettiğinde, Kudüs Kralı Foulque'un da kendisine saldıracağı ihtimalini düşünen Zengî, Haçlılarla Dımaşklılar arasında kısaçta kalacağını düşündü ve Dımaşk kuşatmasından vazgeçti. Esas ordusunu 24 Nisan 1140'da Haleb'e gönderdi. Kendisi 20 Haziran 1140'da Ba'lebek'e çekildi. Kudüs, savaşıma veya çatışma sayılacak hiçbir girişimde bulunmadan, sadece orduyu Dımaşk yakınlarına getirmekle Dımaşk'la yaptıkları ittifakın gereğini yerine getirmiş ve Zengî'nin Dımaşk önlerinden uzaklaşmasını sağlamış oluyordu.³⁹⁷

İbnü'l-Kalânîsî'nin anlatımından öğreniyoruz ki, Zengî bu geri çekilme kararını Runciman'ın anlattığı gibi masumâne bir geri çekilme şeklinde gerçekleştirmede.

³⁹³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 148; Runciman, *a.g.e.*, 2: 186; Harîrî Seyyid Ali, *Kitabu'l- Ahbaru's- Seniyye fi'l- Hurubi's- Salibiyye*, (Kahire: ez-Zehra lil A'lam el-Arabi, 3. Baskı, 1985), 88-89.

³⁹⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 149; Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

³⁹⁵ Dımaşk'ın güneybatısında antik bir kent. Bkz. Yakût, *Mu'cemül Büldan*, 4: 19-22; İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, trc: Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014), 152.

³⁹⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl* 149; Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

³⁹⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl* 150; Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

İbnü'l-Kalânîsî'ye göre; Zengî, Haçlılar yaklaşırsa onlarla karşılaşmak veya uzaklaşırlarsa onları takip edebilmek için, önce Havran yönüne doğru hareketlendi. Bir müddet bu yürüyüşünü ve Haçlı ordusunun hareketlerini izlemesini devam ettirdi. Sonra da el-Gûta'ya geri dönüp 13 Haziran 1140'da Azrâ'da ordugâh kurdu.³⁹⁸ Dımaşk'ın yakın çevresinde el-Meydânü'l Ahdar'da Haçlı ordusunun karargâh kurduğunu anlayınca, Zengî kuzeye doğru çekildi.

İbnü'l-Kalânîsî ve Runciman'ın anlatımlarından anlaşılan, Zengî'nin Dımaşk'ın çevresinden uzaklaşmaya başlaması Nisan sonu veya Mayısın ilk haftalarında başlamıştır. Ancak geri çekilme harekâtı birden değil, kademeli olarak yapılmıştır. Runciman, Zengî'nin geri çekilmeye başlama tarihini onun ikinci kademedeki durakladığı yer olan Ba'lebek'e çekilmesi tarihi olarak vermektedir.³⁹⁹

Muînüddin Üner'in, ittifaklarına sadık kalmaya özen gösterirken bu ittifaklardan azamî derecede istifade etmenin yollarını bulacak kadar zekî bir stratejist olduğu anlaşılmaktadır. Dımaşk'ın en yakın noktası Meydanü'l- Ahdar'a kadar gelen⁴⁰⁰ Haçlı ordusu, Üner'e göre müttefik de olsalar, Dımaşk'tan uzak tutulması gereken şer kuvvetler olarak görülüyordu. Ayrıca ittifak şartlarında, Banyas'ı Zengî'den geri alarak Kudüslülere teslim edileceğini bulunuyordu.⁴⁰¹ Öyleyse Zengî tehlikesi şimdilik uzaklaştığına göre Üner, hem bu Haçlıları Dımaşk'tan uzaklaştırmalı hem de onların da sefer halinde olan gücünden istifade ederek Banyas'ı Zengî'den kurtarıp Kudüs Kralı Foulque'a teslim ederek bu şartı gerçekleştirmeliydi.

Kudüs ile yapılan ittifakın etkisiyle Zengî'nin Dımaşk'tan uzaklaştırıldığı düşünülüyordu. Dımaşk kuvvetlerinin bir kısmı ile müttefik Haçlı kuvvetleri, Banyas'ın geri alınmasıyla meşgul iken,⁴⁰² Zengî, Merc, el-Gûta ve Harasta et-Tîn dolaylarında bazı ekili arazileri yakarak Dımaşk'a doğru gelmekteydi. Zengî bu defa planlı yaklaşmaktaydı. Havran, Merc, el-Gûta ve diğer yerlere baskın yapmaları için kuvvetlerini bölmüş, böylece hem baskınla Dımaşk'a üstünlük sağlayacak hem de buralardan Dımaşk'a yardıma koşacak kuvvetleri gafil avlayıp önlerini kesmiş olacaktı. Kendisi, özel seçilmiş birliklerinin başında 24 Haziran 1140'da Dımaşk surları önüne geri dönmüştü.⁴⁰³ O, Havran, Merc ve el-Gûta'ya baskına giden akıncılarının peşine

³⁹⁸ Zehebî, *Tarihu'l- İslam* 36: 17.

³⁹⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 149-150; Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

⁴⁰⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 150; Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

⁴⁰¹ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 105; Runciman, *a.g.e.*, 2: 186-187.

⁴⁰² William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 111; Zehebî, *Tarihu'l- İslam* 36: 18; Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

⁴⁰³ Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

düşmek için Dımaşk sur içinden çıkacak sipahilere engel olmak için buradaydı. Zengî, Dımaşk'ın Musallâ denilen kenar mahallesine ulaştığında halk henüz uykularının en tatlı deminde, şafak vaktine yakın bir zamandaydılar. Zengî'nin askerleri sessizce surlara kadar sokuldu. Şafak söktüğünde Zengî ve askerlerinin geldiğini fark eden sur bekçileri ve şehir halkı arasında bağışmalar ve çığlıklar duyuluyordu. Silahlarını ok ve yaylarını kapalı herkes surlarda toplanırken şehrin kapıları açıldı ve Dımaşk süvarileri ile piyadeler surların dışına çıktılar.⁴⁰⁴

Surların dışına çıkan süvari ve piyadeler ile Zengî'nin bu özel birlikleri arasında göğüs göğüse çok şiddetli çarpışmalar oldu. Dımaşk kuvvetleri çok ciddi direniş göstermekteydi. Her iki taraftan da çok sayıda insan yaralandı. Çarpışmalarda ölenler oldu. Gördüğü direnç ve sebat karşısında Zengî, baskın için diğer yerlere gönderdiği akıncıları hakkında endişelenmeye başladı. Bu endişesi sebebiyle özel birliklerini geri çekmeye başladı. Merc-i Rahit⁴⁰⁵ denilen yere kadar geri çekildi. Aynı gün, diğer yerlere baskına giden adamları gittikleri yerlerin halkını gafil avlamışlardı. Sayılamayacak kadar çok koyun, keçi, at, sığır ve pek çok teçizat ele geçiren Zengî'nin adamları, sözleştikleri buluşma yeri olarak Merc-i Rahit'a ganimetleriyle döndüler.⁴⁰⁶ Ganimetler, Müslüman köylere yapılan baskınlardan elde edilmişti. Zengî'nin askerlerine göre ele geçirilenlerin ganimet malı mı yoksa talan malı mı olduğu pek fark etmiyordu. Zengî, ordusu ve ganimetleriyle kuzey yönünden kendi topraklarına döndü.⁴⁰⁷

Mûinüddin Üner'in, Zengî'ye Dımaşk'ı teslim etmemek için gösterdiği direnç, ayrı bir başlık altında anlatacağımız diplomatik taktik ve manevraları, onun sadece bir savaşçı değil aynı zamanda çağdaşlarından farklı bir devlet adamı olduğunu gösteriyordu. Onun bu siyaseti ve diplomasisi aynı zamanda Zengî'ye; sen bizimle uğraşmakla enerjini boşa harcıyorsun. Asıl uğraşman gereken Haçlılarla, bizi müttefik olmak zorunda bırakıyorsun. Bizimle ve Müslüman emîrliklerle uğraşmak yerine, asıl düşman, Haçlılara yönelmelisin mesajını vermiş oluyordu. Zengî, bunca uğraşmasına rağmen yıllardır Dımaşk'ı alamadığı gibi Humus'u da Üner'in elinden ancak siyasî bir evlilik yoluyla almıştı. Dımaşk önünde sonuçsuz kalan bu kadar kuşatma sebebiyle yıpranan itibarını ve ününü kurtaracak, ciddi bir fetih yapması gerektiğini anlamış

⁴⁰⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 150; Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

⁴⁰⁵ Merc-i Râhit, Şam arazisinde Kays ve Tagleb arasında bir mevki. Bkz. Zemahşerî, *el-Cibal ve'l-Emkine ve'l-Miyah*, byy, bty, 1: 12.

⁴⁰⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 151.

⁴⁰⁷ Runciman; *a.g.e.*, 2: 187.

olmalıydı. Zengî'nin, Dımaşk ve civarından uzaklaşması yıllardır ihmal ettiği, kendisine görev olarak verilmiş olan "Urfa'yı ele geçirmesi" hedefine yönelmesi bu mesajı iyi okuduğu şeklinde anlaşılmaktadır. Bu durumda Urfa Haçlı Kontluğu'nun yıkılmasında ve Urfa'yı Zengî'nin ele geçirmesinde Üner'in önemli bir payı olduğu söylenebilir. Üner'in bu direnci, Zengî için etkili bir itici güç olmuştur. Şayet Üner, Zengî'ye karşı bu kadar güçlü direnme ve Haçlılarla ittifaka yönelmeseydi Dımaşk kolaylıkla Zengî'nin eline geçecekti. Bu durumda Mezopotamya, Cezire ve Suriye topraklarına egemenliğini yaymış olmanın verdiği rehavetle Zengî, Urfa Kontluğu'yla geçmişte yaptığı saldırmazlık anlaşmasına⁴⁰⁸ binaen iyi komşuluk ilişkileri içinde yaşamayı seçebilirdi. Bu durumda Üner'in direnci, Zengî'ye Selçuklu Sultanı Mes'ud b. Muhammed Tapar'ın Urfa'yı fethetme görevi verdiğini hatırlatmıştı denilebilir.⁴⁰⁹

İmâdüddin Zengî, Haçlıların en baş düşmanı veya mücahid olarak tanınmıştır.⁴¹⁰ Oysa Hillenbrand onun kahramanlığının abartılı olduğundan söz eder. Hillenbrand bu tespitini kanıtlama sadedinde ikna edici bir anlatım yapar.⁴¹¹ Zengî, 24 Kasım 1144'te Urfa Haçlı kontluğunu yıkıp şehri ele geçirincede kadar, çoğunlukla Müslümanların ellerindeki şehir ve kalelere saldıran onların kalelerini ve şehirlerini teslim etmelerini isteyen bir komutan olarak tanınmaktadır.⁴¹² Bu isteklerini "Haçlılara karşı tek bayrak altında mücadele etmek gerekir, siz bana tabi olun" şeklinde ifade ediyordu. Onu, ara sıra küçük veya zayıf düşmüş Haçlı kalelere de saldırıp ele geçiren,

⁴⁰⁸ Runciman, *a.g.e.*, 2: 149.

⁴⁰⁹ Zengî, Haçlılara karşı cihat etmek üzere Aralık 1130'da Musul'dan Haleb'e kadar gelmişti. Fakat bu cihadi, tek bayrak altında yapmak bahanesiyle Haçlılardan çok Müslümanların elindeki Emirliklere karşı yapmaktaydı. Geride bıraktığı Urfa Haçlı kontluğunun saldırılarına karşı kendisini güvenceye almak için Urfa Kontluğuyla iki yıllık saldırmazlık anlaşması da yaparak Haleb'e kadar gelmişti. 1144'de Irak Selçuklu Sultanı Mes'ud b. Muhammed Tapar tarafından Urfa'yı ele geçirmekle görevlendirilmesi ona cihat görevini hatırlatmıştı. Bkz. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 109; Bezer, "İmâdüddin Zengî", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 258-61.

⁴¹⁰ Asbridge, *a.g.e.*, 205-206; Hillenbrand, *a.g.e.* 130.

⁴¹¹ Hillenbrand, *a.g.e.* 138-143.

⁴¹² Urfa'yı zapt edinceye kadar Zengî'nin Suriye topraklarında egemenliğine aldığı yerler; Banyas, Ba'lebek, Hama, Humus ve Halep şehirleridir ve buraları Müslüman emirlerin elinden almıştır. Haçlıların elinden aldığı kale ve şehirler ise; Ba'rîn, Âşeb, Suruç ve Hizân'dır. Onları da bölgede mevcut veya zorla kendisine bağladığı emirlerin ve komutanların desteğiyle almıştır. Buraların Haçlılara karşı savunmasını da yine onların eliyle yapmıştır. O, sözde cihadını da buralara yakın yerlerden geçen Haçlı tüccar kabilelerine saldırılar yaparak veya yakınlardaki zayıf kalelere karşı küçük harekâtlar ile sınırlıdır. Fakat onun bu tutumuna rağmen bölgede oluşturduğu acımasız, zalim, korkulan ve şedid komutan görüntüsü, İkinci Haçlı Seferinde Üner tarafından Haçlılara karşı ustaca kullanılmıştır. Zengî, Urfa Kontluğunu zapt ettikten sonra Haçlı dünyasında "Baş Düşman" konumuna gelmiş ve kahraman unvanını hak etmiştir. Bkz. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 109; Bezer, "İmâdüddin Zengî", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 258-61; Asbridge, *a.g.e.*, 205-206; Hillenbrand, *a.g.e.* 130, 138-143.

egemenliğini yaydığı Müslüman coğrafyada yaptığı acımasız infazlarıyla,⁴¹³ hem Haçlı hem de Müslümanlar arasında korku salan bir düşman veya kahraman bir komutan olarak görüyoruz. Onun bu durumuna Asbridge “Doğunun zorbası Zengî” başlığı altında “Yakın ve Ortadoğu arasında kalmış bir dev”⁴¹⁴ betimlemesini yapar ve “onun bir ayağı Musul’da öteki ayağı Fırat’ın doğusunda⁴¹⁵ Halep’te idi” yorumunu getirir. Asbridge’e göre Zengî ve benzeri Türk komutanlar için Filistin ve Suriye toprakları, Irak ve İran topraklarıyla aynı politik değerde değildir. Zira onikinci yüzyılın ilk yarısında “güç ve servetin elde edileceği kentler Bağdat ve Musul’dur” ve “Sünnî İslam’ın kalbi Mezopotamya’da atmaktadır.”⁴¹⁶ Bu nedenle Haçlılara karşı yapılan “raslantısal mücadele,”⁴¹⁷ onun çağdaşı pek çok komutan için olduğu gibi, Zengî için de “neredeyse arada bir yapılan ve çok da ilginç olmayan sınır savaşı” olarak görülüyordu.⁴¹⁸ Asbridge’in bu tahlili “Muînüddin Üner’in Dımaşk’ın bağımsızlığını sürdürme konusunda verdiği mücadelenin değerini ortaya çıkarmakta ve Üner’in çağdaşları arasında daha farklı bir devlet adamı kimliğine sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Asbridge Zengî hakkında, bu savımızı doğrularcasına şu cümlelerle devam eder. “Dahası İmâdüddin Zengî, Doğu Akdeniz’de olup bitenlerle ilgilenmiyordu, öncelikli hedefi Haçlı devletlerini ortadan kaldırmak değil, Şam’ı (Dımaşk’ı) fethetmekti.”⁴¹⁹ Tek başına bu ifade, bu tespit, tarih kitaplarında Haçlıların korkulu rüyası ve baş düşmanı olarak gösterilen İmâdüddin Zengî’yi olduğu gibi anlatmaya ve Muînüddin Üner’in de hakkını teslim etmeye yeter.

Çalışmamız, Muînüddin Üner’in ölümüne kadar gerçekleşen, Zengî’lerin Dımaşk kuşatmalarıyla sınırlı olduğu için, Nureddin Mahmûd Zengî’nin Üner’in ölümünden sonra yaptığı Dımaşk kuşatmasından ve Mücirüddin Abak’ın başarısız savunmalarından bu çalışmada söz edilmeyecektir. Üner’in, Suriye coğrafyasında Zengî ile karşılaştığı yerlerden biri de Ba’lebek’tir.

⁴¹³ Bu infazlara örnek olarak, O’nun 1140’da Kur’an’a el basarak eman verdiği ve kalelerini teslim aldığı Ba’lebek’lileri kılıçtan geçirmesi örnek olarak verilebilir. Bkz. İbnü’l-Kalânisî, *Zeyl*, 130, 131, 146; İbn Asâkir, *Tarih’u Dımaşk*, 8: 79; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 265.

⁴¹⁴ Asbridge, *a.g.e.*, 205.

⁴¹⁵ Halep Fırat’ın batısındadır. Müellif sehven doğusu demiş olabilir.

⁴¹⁶ Asbridge, *a.g.e.*, 206.

⁴¹⁷ Hillenbrand, *a.g.e.*, 139.

⁴¹⁸ Asbridge, *a.g.e.*, 206.

⁴¹⁹ Asbridge, *a.g.e.*, 205-207. Runciman da, Zengî’nin Haçlılarla doğrudan çatışmak istemediğini onların zayıf anlarını kolladığını yazar. Bkz. Runciman, *a.g.e.*, 2: 149, 168.

2.2.3 Ba'lebek

Ba'lebek, Doğu Lübnan Dağının batı eteklerinde Bikâ' vadisinde denizden 1200 metre yükseklikte kurulmuş antik bir kenttir. Beyrut'tan seksenbeş kilometre uzaklıkta⁴²⁰ Dımaşk Humus istikametine giden yol üzerindedir. Kuzeye doğru ters istikamette akan Âsi ırmağının çıktığı havza üzerinde kurulmuştur.⁴²¹ Pek çok tarihi eserleri ve emsali görülmemiş mermer sütunları olan kadim binalarıyla ünlüdür. Süleyman (a.s.) sarayının bulunduğu kent olarak bilinen şehrin, Belkıs'ın mihrî olduğu söylenir.⁴²² Pek verimli bahçeleri ve bostanlarıyla, çevresindeki şehirlerin ve Dımaşk'ın erzakını yetiştirmesiyle ünlü ve değerli bir kenttir.⁴²³

Ba'lebek, Hz. Ömer döneminde, 637'de sulh yoluyla İslam topraklarına katıldı.⁴²⁴ Şehir 878 yılından itibaren sırasıyla Tolunoğulları (868-905), İhşidiler (935-969), Hamdaniler(905-1004), Karmatîler (869-1182) ve Fâtımîlerin (909-1171) egemenliğinde kalmıştır. Sonra bir süre Bizanslıların hâkimiyetine giren (974-1025) şehir, Mirdasîlerin egemenliğine girmiş (1024-1080) ve 1075'de Suriye Selçukluları tarafından zapt edilmiştir. 1083'de Müslim b. Kureyş tarafından bir süre işgal edildi ise de onun şehirden çekilmesiyle, Dımaşk Meliki Dukak'ın egemenliğine geçen Ba'lebek'e Gümüştegin olarak vali atanmıştı.⁴²⁵ Gümüştegin, 1110'da Dımaşk Atabegi Tuğtegin'e muhalefeti sebebiyle azledilince, Böri b. Tuğtegin şehrin valisi olmuştu. Böri, 1128'de Dımaşk Atabegi olunca oğlu Cemâleddin Muhammed'i Ba'lebek valisi yapmıştır. Tuğteginliler döneminde şehrin savunma düzeni çok kuvvetli bir şekilde tahkim edilmişti. 1138'de Cemâleddin Muhammed Dımaşk Atabegi olunca, Ba'lebek valiliği görevini Muînüddin Üner'e vermiştir.⁴²⁶

⁴²⁰ Hamevî, *Mu'cemü'l- Büldan*, 1, 454.

⁴²¹ Yâkûbî, *Büldan*, c. 1, 37, Hamevî, 1, 454.

⁴²² Hamevî, *Mu'cemü'l- Büldan*, 1: 454; Kazvîni, *Asârü'l Bilad ve Ahbarü'l İbad* c.1, 61.

⁴²³ İdrisî, *Nüzhetü'l Müştak*, 1: 118.

⁴²⁴ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 1: 424.

⁴²⁵ Daha fazla bilgi için bkz. İdris Bostan, " Ba'lebek", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), c.5: 9-11.

⁴²⁶ İdris Bostan, "Ba'lebek", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 10. İdris Bostan, Muînüddin Üner'in 1138'de Ba'lebek'e vali tayin edildiğini, sonra şehri 1136'da (1139 olmalı) İmâdüddin Zengî'nin aldığını, Selahaddin Eyyübî'nin babası Eyyüb'u vali olarak atadığını ve Zengî'nin ölümünden sonra Eyyüb'un şehri, Börilere kendi isteğiyle 1146'da geri vermek zorunda kaldığını kaydeder. Bu anlatım kendi içinde çelişkili ve düzeltilmeye muhtaçtır. Zira bu bölümde anlatıldığı üzere, Ba'lebek Ağustos 1139'a kadar zaten Dımaşk Atabegliğine bağlıdır. Muînüddin Üner, Haziran 1139'da Cemâleddin Muhammed tarafından Ba'lebek'e vali tayin edilmiştir. Bu tarihten sonra Zengî 24 Ağustos 1139'da şehri kuşatarak almıştır. Bu tarihten, Zengî'nin 1146'da ölümüne kadar yedi yıl, şehir Zengî'lerde kalır. Eyyüb bu sürede Zengî'nin Ba'lebek valisiydi. 1146'da Muînüddin Üner şehri tekrar almış ve 1154'e kadar şehir Börilerde / Tuğteginlilerde kalmıştır. Bkz. İbnü'l-Kalânîsi, *Zeyl*, 145.

2.2.3.1 Ba'lebek Valiliği ve Zengî

Dımaşk Atabegi Şihâbüddin Mahmûd, bir suikast ile öldürüldü. Şihâbüddin Mahmûd'un öldürülmesine, annesi Zümrüt Hatun doğal olarak üzümüştü. Bu sırada Zümrüt Hatun, İmâdüddin Zengi ile evli idi.⁴²⁷ Halep'te ikamet etmekteydi. Bazen de Humus veya Hama'daki sarayında kaldığı da oluyordu. Dımaşk Atabegliği'nin kudretli Veziri Atabeg Muînüddin Üner, hemen aynı gece içinde Ba'lebek valisi Cemâleddin Muhammed'i Dımaşk'a getirtti ve 24 Haziran 1139'da Dımaşk Atabegi ilân etti. Ardından da bütün komutanlardan ve saray erkânından bağılık beyanı aldı. Böylece Cemâleddin Muhammed Dımaşk hükümdarı olurken, Veziri ve Atabegi Muînüddin Üner 1139'da Ba'lebek valisi tayin edildi. Üner, Ba'lebek şehir garnizonunu kuvvetlendirmek için şehre savaşçı birlikler gönderdi ve tahkimatı ile ilgili eksiklerini tamamlamaya başladı.⁴²⁸

Zümrüt Hatun, öldürülen oğlu Şihâbüddin Mahmûd'un yerine üvey kardeşi Cemâleddin Muhammed'in getirilmiş olmasına da ayrıca öfkeleniyordu. Çünkü suikastın iktidar değişimi için yapıldığından kuşkulanıyordu.⁴²⁹ Yani Böri'nin ikinci eşinden olan çocuklarını iktidara getirmek için suikast yapıldığını düşünüyordu. Zümrüt Hatun, o günlerde el-Cezire bölgesinde bulunan⁴³⁰ kocası İmâdüddin Zengî'ye mektup yazıp duruma el koymasını, derhal harekete geçip "oğlunun intikamının alınmasını"⁴³¹ talep etmişti. Gerçi Şihâbüddin Mahmûd'a suikast yapanlardan ikisi derhal yakalanıp Cabiye kapısı surları üzerinde çarpiha gerilerek infaz edilmişlerdi. Fakat öteden beri Dımaşk sarayındaki her iktidar değişiminden sonra Muînüddin Üner'in güç ve otoritesinin artması, yeni görevler üstlenmesi ve neredeyse Tuğtegin'in ölümünden itibaren sözü geçen bir emir olarak süregelmesi onu zan altında bırakıyordu. Zümrüt Hatun da bu suikastın arkasında Muînüddin Üner'in olabileceğinden kuşkullanmış olmalı ki Zengî'den "oğlunun intikamını alması"⁴³² ricasında bulunuyordu.

Muînüddin Üner, valiliğini üstlendiği Ba'lebek'in savunma güçlerini takviye ve kaleyi tahkim ederken Zümrüt Hatun'un mektubunu alan Zengî'nin, bütün hazırlığını

⁴²⁷ İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl*, 143-144; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 265.

⁴²⁸ İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl*, 146.

⁴²⁹ Runciman'a göre ise; Zümrüt Hatun'un hilafına, bu suikastı Zengî'nin yaptırdığından ve bu yolla devleti ele geçirmeye çalıştığından kuşkulanıyordu ve Zengî, hayal kırıklığına uğramış olmalıydı. Bkz. Runciman, *a.g.e.*, 2: 186.

⁴³⁰ İbn Esir, *Kâmil*, 5: 16; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 77; Sallâbi, *Devletüz Zengiyye*, 1: 162'de Zengî'nin Musul'da olduğunu bildirir. Diğer müellifler ise el-Cezire'de denetimde olduğunu yazarlar.

⁴³¹ İbn Esir, *Kâmil*, 5: 16; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 85.

⁴³² İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl*, 145; İbn Asâkir, *Tarih'u Dımaşk*, 8: 79.

yaparak Dımaşk'a yöneldiği haberi Muînüddin Üner'e ulaşmıştı.⁴³³ Zengî Dımaşk'ı ele geçirmek için her fırsatı değerlendiriyordu. Muînüddin Üner, onun Dımaşk'a saldıracığını ve Dımaşk'ta bir yetki boşluğu olursa Zengî'nin bundan istifade etmek isteyeceğini önceden tahmin etmişti. Üner, sırf bu nedenle Cemâleddin Muhammed'i en hızlı şekilde Dımaşk'a getirtip kargaşanın veya yetki boşluğunun oluşmasına fırsat vermemişti. Kendisi de Ba'lebek valiliğine atanmasına rağmen, orada oturmak için Dımaşk'ı terk etmemişti.⁴³⁴ Zengî'nin, Dımaşk'a saldırması beklenirken O, 24 Ağustos 1139'da Ba'lebek'i kuşattı.⁴³⁵

Zengî, on dört mancınık ve diğer savaş araçlarıyla şehri teslim almaya zorluyordu. Şehir halkı ve savunma güçleri geceli gündüzlü şehri ve kalesini savunuyorlardı. Zengî de mancınıklarla şehrin surlarını ve kale duvarlarını dövüyordu. Şehir tükenme noktasına gelinceye kadar direndi. Muînüddin Üner'den bekledikleri yardım geciktikçe, surlarda açılan gedikler büyüdü. Kuledekiler hariç olmak üzere savunma güçleri ve halk aman dileyerek teslim olmaya başladılar. Kuleyi savunan ve şehrin ele geçmesini engelleyen cesur Türk savaşçılar da, Muînüddin Üner'den beklenen yardımlardan umutlarını kestiklerinde onlar da can güvenliği garantisine, eman verilmesine güvenerek teslim oldular.⁴³⁶ Ba'lebek, şehir halkı, kalesi ve kuledeki savaşçılarla birlikte İmâdüddin Zengî'ye teslim oldu.⁴³⁷ Ba'lebek düşmüştü, lâkin Zengî, Kur'ân'a el basarak yeminlerle verdiği eman sözünde durmadı. Ba'lebek ve Dımaşk'lılara karşı içinde büyütüp durduğu öfkeyle, Dımaşk ve bölge halkına korku salmak için, eman dilemiş olan savaşçıların ve halkın tamamının çarımha gerilerek ve kılıçtan geçirilerek öldürülmelerini emretti. Aman verdikten sonra böyle bir uygulamanın o güne kadar benzeri görülmemişti.⁴³⁸ Zengî, bu davranışı ile hem Dımaşk'a hem de bölgedeki Haçlı kalelerine gözdağı vermiş oluyordu. Buna rağmen onun bu davranışı Dımaşklıların şehirlerini daha büyük bir sebatla müdafaa etmelerine sebep olacaktı.⁴³⁹

⁴³³ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 85; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtüz Zaman*, 20: 271.

⁴³⁴ Runciman, *a.g.e.*, 2: 185. Runciman, Muînüddin "Monferrand'da oturmayarak Dımaşk'ta kalıyordu" der ve Üner'in bu kararını Börilerin iyi talihi olarak yorumlar. Runciman'ın, Montferrand diyerek Ba'lebek kalesini kastettiği anlaşılıyor.

⁴³⁵ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 86; Sallâbi, *ed-Devletüz Zengiyye*, 1: 163.

⁴³⁶ Runciman bu kule için, "Ba'l tapınağının taşlarından yapılmış iç kale" diye söz eder. Runciman, *a.g.e.*, 2: 186.

⁴³⁷ Sallâbi, *Devletü'z Zengiyye*, 1: 163.

⁴³⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130, 131, 146; İbn Asâkir, *Tarih'u Dımaşk*, 8: 79; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 265.

⁴³⁹ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 127.

Teslim aldığı Ba'lebek şehrinin ve kalesinin tahkimatını kısa bir sürede yaptıran Zengî, ordusundaki gözde komutanlarından Selahaddin Eyyubî'nin babası, Emir Necmüddin Eyyûb b. Şazî'yi Ba'lebek'e vali olarak atadı. Kendisi Eylül 1139'da ordusu ile Bikâ'a vadisine geldi. O'nun asla vazgeçmeyeceği hedefi olan Dımaşk'ı almak için önüne bir fırsat çıkmıştı. Hanımı Zümrüt Hatun'un "öldürülen oğlumun intikamını almanı istiyorum" diyen yazılı davet bu teşebbüsüne ciddi bir gerekçe oluşturdu. Bikâ'a'da konaklayan Zengî, Dımaşk Emîri Atabeg Cemâleddin Muhammed'e Dımaşk'ı teslim etmesi halinde ona vermeyi düşündüğü yerlerin seçeneklerini de sunan bir mektupla elçisini göndermişti. Tabii ki Üner'in yönlendirmesi ile Cemâleddin Muhammed bu teklifi reddetti. Bunun üzerine İmâdüddin Zengî, Dımaşk'ı kuşatmaya karar verdi ve Dımaşk'a yöneldi.⁴⁴⁰

Ba'lebek, 1146'ya kadar Zengîlerde kalmıştır. İmâdüddin Zengî'nin Eylül 1146'da öldüğü haberi Dımaşk'a ulaşınca Muînüddin Üner, hemen hazırlık yaptı ve Ba'lebek'e yöneldi.⁴⁴¹ Mancınıklar ve diğer savaş aletleriyle Ba'lebek surları önünde karargâhını kurdu ve şehri kuşattı. Ba'lebek'te hâlâ Necmüddin Eyyûb b. Şazî şehrin valisi ve Zengî'nin naibi idi.⁴⁴² Basiretli ve akıllı bir idareciydi. Üner'in kuşatması sebebiyle birkaç gün içinde şehirde susuzluk baş gösterdi. Basiretli Vali Necmüddin Eyyûb kendisine verilecek bir miktar mal ve iktâ karşılığında Ba'lebek'i teslim etmeye razı oldu.⁴⁴³ Muînüddin Üner, bu vaatleşme üzerine şehri kale ile birlikte Ekim 1146'da teslim aldı. Ba'lebek sekiz yıla yakın bir aradan sonra yeniden Dımaşk Atabegliği'nin egemenliğine alınmıştı. Muînüddin, buradaki mevsim sonu tahıl hasadını ve teçhizatı topladı, Dımaşk'a yolladı. Aynı zamanda kendisi Ba'lebek'te iken Humus valisine de bir mektup yazdı. Dostane ilişkiler içinde iyilik ve refaha dayalı bir anlaşma sağladı. Necmüddin Eyyûb'un oğlu, Hama Valisi Selahaddin Eyyûb'a da aynı şekilde bir mektup göndererek, Hama ile de benzer bir anlaşma sağladı.⁴⁴⁴ Üner, Ba'lebek'te şehrin güvenliğine yetecek bir garnizon kuvveti bırakıp esas kuvvetleriyle birlikte 1 Aralık

⁴⁴⁰ İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl*, 131.

⁴⁴¹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 10. İbn Vâsıl, vali Necmeddin Eyyûb Şazî'nin Ba'lebek'i Muînüddin Üner'in gönderdiği elçilere savaşmaksızın, kendisine verilecek iktâlar karşılığında teslim ettiğini kaydeder. Çünkü Seyfeddin Gazî'nin, yapmak istediği bir düzenleme sebebiyle Ba'lebek'i kendisinden zorla alacağını haber aldığını gerekçe gösterir.

⁴⁴² İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 109.

⁴⁴³ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 345.

⁴⁴⁴ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 109; Sıbt İbnü'l-Cevzi, 21: 44. Sıbt'ın, "Necmeddin ve kardeşi büyük emirlerden olur" demesinden Üner'in, Necmettin Eyyûb'u ve Selahaddin'i kendisine bağlı bir vali" olarak bıraktığı anlaşılıyor. Ayrıca oğlu yerine sehven kardeşi demiş olduğu anlaşılıyor.

1146'da Dımaşk'a döndü. Böylece Ba'lebek, ikinci kez Böriler'in idaresine geçmiş oluyordu. 1146 -1154'e kadar dokuz yıla yakın bir süre daha Börilerde kaldı.⁴⁴⁵

2.2.4 Banyas'ın Kudüs'e Verilmesi

Banyas şehri Akdeniz kıyısına yakın, Dımaşk'ın kuzeyi, Hama'nın batısında Lazkiye ve Cebele şehirlerinin güneyine düşen bir coğrafyada sahil'e yakın bir şehirdir. Cevelân bölgesi şehirlerinden olup çoğunluğu Mürre oğulları olmak üzere Kays oğulları yurdudur⁴⁴⁶ On ikinci yüzyılda önemli limanlara yakın kentlerden birisidir. Şehir, Müslümanlarla Haçlılar arasında sürekli el değiştirmiştir. Tuğtegin bir süre Bâtınîleri Dımaşk'tan uzak tutmak için veya onların şerrinden korunmak için Banyas kalesini, Bâtınî daisi Behram'a, Aralık 1126'da tahsis etmişti.⁴⁴⁷ Dımaşk, Hama ve Haleb'in denizden ikmal yapabildiği, önemli bir merkez olma özelliğini taşıyordu. Bu sebeple sık sık bölgedeki egemenler arasında el değiştiren bir şehirdi.

Üner ile Kudüs Kralı Foulque, 1138'de Şihâbüddin Mahmûd'un öldürülmesi üzerine Zengî'nin başlattığı Dımaşk kuşatmasına karşı koymak amacıyla işbirliği anlaşması yapmışlardı. İki taraf da anlaşmaya sadık kalma niyetlerini gösteren hamleler yaptılar. Taraflar, üzerlerine düşeni yerine getiriyorlardı. Kudüs'ten Dımaşk'a yardım için gelen askerî destekle Haçlılar, ittifaktan üzerlerine düşeni yerine getirmiş ve Zengî'yi Dımaşk önlerinden uzaklaştırmıştı. Şimdi Üner'in, taahhüdünü yerine getirmesi gerekiyordu. Dımaşk yakınlarına kadar yardım amaçlı gelen Kudüs Haçlı ordusu, Muînüddin Üner'in savaşçılarıyla birleşti ve Banyas'a yöneldi.⁴⁴⁸

Banyas daha önce Dımaşk'a bağlı iken vali İbrahim b. Turgut, 1138'de Dımaşk'ın onayını almadan Zengî'nin egemenliğini kabul etmiş, kendisi de Banyas'ta Zengî'nin naibi olarak kalmıştı.⁴⁴⁹ Dımaşk'taki iktidar değişikliği sebebiyle bir kargaşa çıkacak beklentisi vardı. Bu beklentiden istifade ile Zengî'nin Dımaşk'ı kuşattığını öğrenen İbrahim b. Turgut da, Dımaşk'ın liman şehri Sûr'a saldırmak üzere Banyas dışına çıkmıştı. Fakat ava çıkan avcının avlanması misali, bu harekâtı sırasında İbrahim b. Turgut, birkaç değerli adamıyla birlikte, Antakya Prinkepsi Raymond tarafından

⁴⁴⁵ Runciman, *a.g.e.*, 2: 135.

⁴⁴⁶ Yâkûbî, *Büldan*, 1: 39.

⁴⁴⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 95; Ebü'l-Fidâ, *Tarih*, 2: 205.

⁴⁴⁸ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 111; Zehebî, *Tarihu'l-İslam* 36: 18; Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

⁴⁴⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 139.

öldürülmüştü.⁴⁵⁰ İbrahim'in geri kalan adamları alelacele Banyas'a dönüp tahkimatı güçlendirmeye başlamışlardı. İşte tam bu sıralarda Muînüddin Üner, Dımaşk kuvvetleri ile Banyas önlerine gelip karargâhını kurdu. Mancınıklar ve çeşitli savaş aletleri ile şehri kuşattı. Kudüslü Haçlıların da desteğini alan Üner, bir ay boyunca kuşatmayı sürdürdü. Üner'in Haçlılar tarafından da desteklendiğini gören şehrin savunucuları teslim olmaya karar verdiler. Şehri teslim alan Muînüddin Üner, aralarındaki anlaşma gereği, Temmuz 1140'da şehri kendi eliyle Kudüs Kralı Foulque'a teslim etti.⁴⁵¹ Kral Foulque, daha önce burada valilik yapmış olan Rainer de Brus'u yeniden valiliğe getirdi.⁴⁵² Üner'in müttefiki Haçlı destek güçleri, Zengî'den Banyaslılar'a destek gelmesi ihtimaline karşı bir ay daha Banyas önündeki manevralarına devam ettiler. Dımaşk ordusu, Banyas'ı Haçlılara teslim ettikten sonra hemen Dımaşk'a geri döndü. Muînüddin Üner, teslim olan Banyas kale savunucularına Dımaşk yakınından arazi vererek cömertliğini ve iyilikseverliğini gösterdi. Onları mağdur etmedi.⁴⁵³

Bundan sonra Banyas, uzun bir süre Haçlıların elinde kalacaktır. Muînüddin Üner hayatta olduğu sürece, Haçlılarla yaptığı ittifakın bir sonucu olarak Banyas'ı onlara teslim etmiş olmasından ve Banyas'ın onların elinde kalmasından vicdan azabı çekip pişmanlık yaşadığı ile ilgili kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ama Müslüman liderlerin, bundan rahatsız olduklarını bilinmektedir. Muînüddin Üner'in bir diğer müttefiki ve damadı Halep Zengî Atabegi Nureddin Mahmûd, bundan rahatsızlık duyan liderlerden birisidir. Nitekim Nureddin, Banyas'ı 19 Mayıs 1157'de Haçlılardan geri almış,⁴⁵⁴ değerli emirlerinden, kayınbiraderi Emîr Sa'deddin Mes'ûd b. Muînüddin Üner'e Banyas'ı iktâ etmiştir. Nureddin, Üner'in oğlu Sa'deddin Mes'ûd'a: "Bugünkü fetih insanlar için bir, senin için çifte sevinçtir" demiştir. Sa'deddin Mes'ûd b. Muînüddin Üner; "Neden efendim?" diye sormuş, Nureddin; "Çünkü bugün babanın tenindeki cehennem ateşi söndü" diyerek onun Banyas'ı Haçlılara teslim etmesinden dolayı azap gördüğüne inandığını ve kendisinin de bundan huzursuz olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵⁵

⁴⁵⁰ Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

⁴⁵¹ İbnü'l- Adim, *Zübdet'ü-l Haleb fi Tarih'i-l Haleb*, 1: 114; William Tyre, *a.g.e.*, 2: 106.

⁴⁵² William Of Tyre, *a.g.e.*, 2: 106; Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

⁴⁵³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 149-50. William Tyre, *a.g.e.*, 2: 111.

⁴⁵⁴ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 437.

⁴⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 3: 185; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'at'ü-z Zaman*, 21: 52. Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 151.

2.2.5 Havran

Dımaşk'ın tahıl ambarı Havran, 634 yılında Hâlid b. Velid'in komutasında Müslümanlar tarafından sulh yoluyla⁴⁵⁶ Dımaşk'tan önce fethedilmişti.⁴⁵⁷ Havran, Dımaşk'ın güneyinde, bereketli tarlalara sahip büyük bir yerleşim yeridir.⁴⁵⁸ Karmâtîlerin saldırısına uğramış, Selçuklu - Fatımî mücadelesinin ve Haçlıların savaş alanı haline gelmiş ve 1134'de Kral Foulque tarafından istilâ edilmişti. Ancak Dımaşk Atabegi Şemsü'l-Mülûk İsmail b. Böri Haçlılar üzerine pek çok sefer düzenlemiş ve onların Havran'daki ordugâhlarını dağıtmış, Havran'ı Atabegliğine bağlı hale getirmişti.⁴⁵⁹ Bölgesel ticaret ve panayır kenti Busrâ,⁴⁶⁰ Havran yöresindedir.⁴⁶¹

2.2.5.1 Altuntaş'ın Beklenmeyen Hamlesi

Dımaşk ile Halep arasında, bölgesel sorunların çözümüne ilişkin yazışmalar sonucu bir yakınlaşma oluşmaya başladı. Bu yakınlaşma her iki merkezi de stratejilerinde önemli değişiklikler yapmaya yöneltti. Halep Atabegi Nureddin Mahmûd Zengî'nin, Üner'in kızı İsmetüddin Âmine Hâtun ile evlenme teşebbüsü Halep'le Dımaşk arasında bir siyasî ittifakı kolaylaştırmıştı.⁴⁶² Bu vesileyle yapılan görüşmelerde Nureddin, Üner'in kızı İsmet Hatun'la evlenmek istediğini bildirmişti.⁴⁶³ Nureddin, babası İmâdüddin Zengî'nin yolunda ilerliyordu. O da kuşatmalarla alamadığı Humus'u yaptığı bir siyasî evlilikle çeyiz olarak almıştı. Şimdi Nureddin'in hedefindeki Dımaşk, evlilik yoluyla Zengîlerin olabilirdi. Bu evlilik, ihtiyar Atabeg Üner'in de işine gelirdi. Her ne kadar Dımaşk Atabegliği'nin bağımsızlığından taviz vermese de, Zengîleri müttefik konumuna getirmek, gücüne güç katabilir ve Atabegliğin ömrünü uzatabilirdi. Urfa Kontluğunun yıkılmasıyla bölgedeki değişen şartlar, Üner'i Haçlıların müttefiki olmaktan çıkıp Zengîlerin müttefiki olmaya zorluyordu. Bu şartlar altında gerçekleşecek siyasî evlilikle Halep ile Dımaşk'ın işbirliği anlaşması güçlendirilmiş olacaktı. Bu

⁴⁵⁶ Belâzürî, *Fütuhu'l Büldan, Ülkelerin Fethi*, çev: Mustafa Fayda (İstanbul: 2013), 1: 131.

⁴⁵⁷ Ş. Tufan Buzpınar, "Havran", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 539-540.

⁴⁵⁸ Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldan*, 2: 364.

⁴⁵⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 126; Ş. Tufan Buzpınar, "Havran", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 540.

⁴⁶⁰ Busrâ, Dürz dağının batı-güneyinde, bugünkü Ürdün sınırının 30 km. kuzeyinde bir yerleşim yeri. Bkz. Fayda Mustafa, "Busrâ" *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 470- 472.

⁴⁶¹ İstahrî, *Ülkelerin Yolları, Mesâlikü'l-Memâlik*, çev: Murat Ağarı, (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2015), 72, 364.

⁴⁶² Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 3: 242; Zehebî, *İber*, 3: 26; Runciman, 2: 199.

⁴⁶³ İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 340; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 3: 243; Zehebî, *İber*, 3: 27; Karakuş, "Haçlı Seferlerinde Üç Kadın" *a.g.m.*, s.271.

gelişmeler üzerine Üner, nicedir gizli gündeminde değerlendirip durduğunu tahmin ettiğimiz, Havran sorununu köklü bir çözüme kavuşturmaya karar verdi. Havran bölgesindeki vali Gümüştegin'in 1131'de ölümüyle⁴⁶⁴ oluşan bir otorite zayıflığı sebebiyle bölge, Haçlıların gizli ya da açık saldırısına uğrayabiliyordu. Hemen değilse de kısa bir süre sonra Havran ve civarı sorunlu veya sorun olmaya aday görünüyordu.

Dımaşk'ın Havran bölgesindeki Busrâ ve Sarhad'ın vassal valisi olan Altuntaş, kendinden önceki Vali Emînü'd-devle Gümüştegin'in ölümünden sonra buraların valiliğini eline geçirmişti.⁴⁶⁵ Altuntaş'ın "*Muînüddin Üner'in adamı ve Ermeni mühtedisi*"⁴⁶⁶ olduğunu bildiren Runciman, "Üner'in adamı" sözüyle onun Dımaşk'ın vassali oluşunu kastediyor olmalıdır. Ebû Şâme ise onu, "*cahil bir adam*" olarak anlatır.⁴⁶⁷ Nitekim Halep ile Dımaşk arasında sözünü ettiğimiz yakınlaşma ve ittifak zemini oluşurken, Havran bölgesinde de bir takım gelişmeler oluyordu. Dımaşk'ın vassali kabul edilen bir vali olarak Altuntaş, Kudüslülere Busrâ ve Sarhad'ı vermeyi teklif ediyordu. Haçlılar, Altuntaş'ın onlara yaptığı teklifi kullanarak Havran bölgesini ele geçirmek istiyorlardı. Havran ahalsinin çoğunluğu Ortodoks Hıristiyan idi.⁴⁶⁸ Akdeniz Lâtin devletlerindeki Hıristiyan nüfusun iskânı için, Havran bölgesini ele geçirmeye Haçlılar iştahlı görünüyor ve öteden beri fırsat kolluyorlardı. Halep Dımaşk arasındaki yakınlaşma da Haçlıları Havran konusunda zaten tahrik ediyordu. Kudüslüler, Muînüddin Üner ile Nureddin Zengî'nin arasında gelişen ilişkinin Kudüs ile Dımaşk ittifakını baltaladığını düşünüyorlardı. Altuntaş, Havran'a sahip olmanın verdiği hırsıyla, Dımaşk'a karşı bağımsızlığını ilân ederse Haçlılardan her türlü desteği alabileceğine inanıyordu. Günümüz tarihçilerinden Nicolle, Kudüs kralının annesi ve kral naibi, Kraliçe Melisende'nin⁴⁶⁹ "*Altuntaş'ı kıskırttığı*" ihtimalinden ve Altuntaş'ın "*para karşılığında*" Sarhad ve Busrâ'yı Kudüs'e önerdiğinden söz eder.⁴⁷⁰ Runciman ise, Altuntaş'ın onlara Havran bölgesinden verecekleri "*bir emirlik karşılığında*" Busrâ

⁴⁶⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 113.

⁴⁶⁵ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, 37: 58, 421. Zehebî Altuntaş için, "Gümüştekin'in hizmetçisiydi" demektedir.

⁴⁶⁶ Runciman, *a.g.e.*, 2: 198.

⁴⁶⁷ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 180.

⁴⁶⁸ Runciman, *a.g.e.*, 2: 198.

⁴⁶⁹ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 136-139. Kral Foulque 1143'de ölünce oğlu III. Baudouin kral olmuştu. Fakat Baudouin çocuk denecek yaşta küçük olduğu için annesi Melisende Kral naibi olarak ülkeyi oğlu ile birlikte yönetiyordu.

⁴⁷⁰ Nicolle, *a.g.e.*, 39. Karakuş; Altuntaş'ın bu hamleye Melisende'nin kıskırtması ile giriştiğini ve emirlik değil para karşılığında Sarhad ve Busrâ'yı önerdiğini ifade eder. Bkz.Karakuş, "Haçlı Seferlerinde Üç Kadın" *a.g.m.*, 267.

ve Sarhad'ı vermeyi teklif ettiğini kaydeder.⁴⁷¹ Altuntaş iki şarttan birisi yani, para ya da emirlik karşılığı, teklifini yapmak üzere 1147 yılının başlarında Kudüs'e gitmişti.

Kudüs Kraliçesi Melisende, Dımaşk ile aralarındaki ittifaka zarar vereceği endişesiyle ve geçerli derebeylik hukukuna aykırı olacağı için Altuntaş'ın söz konusu teklifini reddetmeyi düşünmekteydi. Kendisi reddetmek taraftarı olsa da teklifi danışma kurulunda görüşmeye açmak zorundaydı. Danışma kurulunda baronlar tereddüt içinde kalmakla birlikte, Havran'a duydukları iştah sebebiyle orduya Taberiye'de⁴⁷² toplanma emrini çoktan vermişlerdi. Diğer yandan Kraliçe, Muînüddin Üner'e elçiler göndererek Altuntaş'ın konumunu yeniden güçlendirmeyi sağlamaya çalışıyordu. "Kurnaz adam"⁴⁷³ Üner, akıllıca bir politika yürütüyordu. Elçilere, aralarındaki ittifakı ve derebeylik hukukunu hatırlatarak müttefik bir hükümdarın âsi bir vassalini kışkırtmanın ittifak hükümlerine aykırı olduğunu bildiriyordu.⁴⁷⁴

Bu görüşmelerin uzatılması Üner'in zaman kazanmak için kurnazca bir taktiği olduğu anlaşılıyor.⁴⁷⁵ Çünkü Üner, bu sırada bölgede etkisi artan ve önlenemez bir yükseliş gösteren Nureddin'e karşı Dımaşk'ı koruyacak önlemlerin tamam olduğundan henüz emin değildi. Her ne kadar akrabalık bağı kurulsa da Üner, Nureddin'in Dımaşk'ı kuşatacağından endişe ediyordu. Kudüs'le aralarında kurulmuş bulunan ittifakın temel gerekçesi de zaten Nureddin'in babası İmâdüddin Zengî'nin ısrarla Dımaşk'ı ele geçirme tehdidi idi. Üner'in zihnindeki ise Zengîlerin Dımaşk'ı almak istemelerinin bertaraf edilmesiydi. Bu nedenle önce Nureddin'le olan ilişkilerin yoluna girdiğinden emin olmak ve yeni kurulmuş akrabalık bağının, Üner'i kaygılarından kurtaracak düzeye ulaştığını sınamak gerekiyordu. Akıllı Vezir Üner, toplayabildiği kadar atlı ve piyade savaşçıları, araç gereçleri ve mancınıklarıyla Sarhad ve Busrâ'ya yöneldi.⁴⁷⁶

Üner'den gelen "ittifak hükümlerine aykırı olacağını" bildiren cevap üzerine Melisende, kararını bildirmek için Dımaşk'a Bernard Vacher adında bir elçiyle şu mesajı gönderdi: "*Maalesef Kudüs, Altuntaş'ı desteklemeye önceden karar vermiş olup*

⁴⁷¹ Runciman, *a.g.e.*, 2: 198.

⁴⁷² Filistin'de milattan önce 20 yıllarında Romalılar tarafından kurulmuş tarihi bir şehirdir. Kudüs'e 160 Dımaşk'a 137 km.uzaklıkta, deniz seviyesinden 200 m aşağıda olup sıcak suları ve bağları, bahçeleri, meyveleri, pınarları ve akarsuları çok olan bir şehirdir. Doğusunda göl, batısında dağ olan bu şehir, on ikinci yüzyılda Ürdün bölgesinin merkeziyken 14. yüzyılda harap vaziyettedir. Bkz.Yakût, *Mu'cemül Büldan*, 4: 19-22; İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, trc. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe yay. 2014), 152; Ebü'l-Fidâ, *Takvimül Büldan / Ebü'l-Fida Coğrafyası*, 210; Cengiz Tomar; "Taberiye" *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 323-324.

⁴⁷³ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 148.

⁴⁷⁴ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 146-148. Runciman, 2: 198.

⁴⁷⁵ Runciman, *a.g.e.*, 199.

⁴⁷⁶ Zehebî, *Tarih'u-l İslam*, 37: 22.

ordu O'nu Busrâ'ya götürecektir. Kudüs, bunu yaparken Dimaşk arazisine zarar verilmeyeceğini tekeffül eder".⁴⁷⁷ Muînüddin Üner, mesajı getiren Bernard Vacher'i teklifin akılsızca ve hukuka aykırı olduğuna ikna etmeyi başardı. Bernard, hemen Kudüs'e döndü. Bernard'ın ikna ettiği genç kral III. Baudouin, danışma kurulunda yapılan müzakereler sonunda "seferin iptal edilmesi" kararını çıkarttırdı. Bu arada Taberiye'de toplanma emri verilen ordu "verimli bir yağma seferi ve dinsizlere⁴⁷⁸ karşı savaşmak için" bilenmişti.⁴⁷⁹ Seferin iptali yönündeki kararı duyan ordu içindeki entrikacılar, Bernard Vacher'i ihanetle suçlayarak seferin yapılmasında ısrar ettiler. Kral ve Baronlar da ordudan çekinerek bu isteğe boyun eğmek zorunda kaldılar.⁴⁸⁰

Muînüddin Üner, bir yandan Kudüs'le diplomasi yürütürken diğer yandan da Haleb'e elçi göndermiş, Kudüs ordusuna karşı Nureddin'den bizzat yardım talep etmişti. Nureddin, Üner'in bu isteğini anlayışla ve sıcak karşıladı. Evliliği gerçekleştirmiş olan Halep Atabegi Nureddin Zengî, kâimbabası Üner'in yardım talebini haber aldığıında, bu talebi akrabalık bağı sebebiyle olumlu karşılamış, kuzeye Antakya'ya doğru çıktığı seferin yönünü değiştirerek güneydeki Üner'e yardıma gelmişti.

2.2.5.2 Busrâ ve Sarhad'ın Zaptı

1147 Mayıs ayında Kudüs kralı III. Baudouin'in komutasındaki haçlı ordusu Ürdün nehrini geçip Cevlân⁴⁸¹ bölgesine yürüdü. Tabii ki askerlerin hayal ettiği gibi bir zafer yürüyüşü olmadı. Üner, elçilerle yapılan müzakereler sebebiyle bu gelişmelerden yeterince haberdar olduğundan Kudüs ordusunun yürüyüşe geçeceğini sezmiş ve gerekli tedbirleri almıştı. III. Baudouin'in ordusu zorluklarla da olsa Yermük vadisini geçmiş Dimaşk'ın güney batısı yakınında bulunan Derâya denilen yerleşim yerine ilerlemekteydi. Muînüddin Üner'in hafif silahlarla donattığı Türkmen atlıları ve civarın Arapları işbirliği içinde, Havrana doğru seyreden Kudüs ordusunu, sürekli taciz etmişti. Bu şartlar altında Kral III. Baudouin'in askerleri Mayıs sonunda Busrâ'ya giden yolun çoğunu aşmış Derâya'ya varmışlardı.

⁴⁷⁷ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 109. Runciman, *a.g.e.*, 2: 199.

⁴⁷⁸ Batılı kaynaklarda Müslümanlar için genellikle İbrahim peygamberin hanımı Sara'ya nispetle Serazen denilmektedir. Buradaki "dinsizler" ifadesi Haçlı askerlerin Müslümanlara olan öfkelerini göstermektedir.

⁴⁷⁹ Runciman, *a.g.e.*, 2: 199.

⁴⁸⁰ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 147-149; Runciman, *a.g.e.*, 2: 199.

⁴⁸¹ Dimaşk'ın 80 km. güneybatısında Havran'da bugünkü Nevâ'ya çok yakın bir mevki adı. İbn Kesîr, *Bidâye*, 7: 55-60, 75-79; Yâkut, *Mu'cemü'l-Büldân*, 2: 91-92, 416-417.

İstihbarat devam ederken Üner, önemli bir kuvvetle Busrâ'ya değil Sarhad'a doğru yönelmişti. Üner böylece, Sarhad'a dönüş yolunu kestiği gibi Busrâ'ya gidiş yollarını da kesmişti. Üner, askerleriyle Sarhad kalesini kuşattı.⁴⁸² Üner'e Kudüs'ten sürekli Sarhad kuşatmasını kaldırmasını isteyen elçiler gelip gidiyordu. Elçiler bir yandan diplomatik bir dille kuşatmayı kaldırması ricasında bulunuyor, bir yandan da bu ricayı kabul etmeyecek olursa, ittifakın bozulacağı tehditlerini savurarak müttetik olarak kalmak istediklerini bildiriyorlardı.⁴⁸³ Kudüs'ten gelen elçilerle yürütülen bu müzakerelerin uzatılmasının Üner'in işine geldiği anlaşılıyor. Müzakere edilmekte olan Sarhad kuşatmasının bir şaşkınlığa olduğu⁴⁸⁴ anlaşıldığında, Üner'in hedefine ulaştığı da farkedilecekti. Üner'in, Halep Atabegi Nureddin Zengî'den gelecek yardım için zaman kazanmakta olduğu anlaşılıyor. Üner, aynı zamanda Altuntaş ve Kudüslü işbirlikçilerinin nerede toplanacaklarının istihbaratını yapıyordu.

Üner'in yardım talebi, Halep Atabegi Nureddin Zengî'ye çoktan ulaşmıştı. Nureddin bu sırada ordusu ile kuzeydeki göz diktiği Antakya Prinkepsliğine bağlı Âsi ırmağının doğusundaki bazı yerlere⁴⁸⁵ sefer halinde idi. Üner'in yardım isteğini duyunca Nureddin, hemen ordusunun yönünü değiştirip kayınbabası Üner'e yardıma yöneldi. Önce Dimaşk arazisine ulaştı. Ayn-Şuvâkâ mevkiinde ordugâh kurup birkaç gün konakladıktan sonra Sarhad'a yürüdü. Ebu Şâme'nin tasvirinden anlaşıldığına göre; "Nureddin, o güne kadar bölgede görülmemiş ihtişamlı bir ordu" ile 5 Haziran 1147'de Üner'in yardımına geldi.⁴⁸⁶ Üner'in askerleri ile Nureddin'in ihtişamlı ordusu bir araya gelince Sarhad'dan eman dileyen ve şehri teslim etmek için birkaç gün mühlet isteyen elçiler geldi. Onların da asıl amaçları, Kudüslü Haçlılardan bekledikleri yardımın yetişmesi için zaman kazanmaktı. Nitekim Üner'e beklediği haber ulaşmıştı. Altuntaş'ın hamlesine destek vermeye razı olan Haçlılar, toplanmışlar ve Busrâ'ya doğru yola çıkmışlar ve yolun yarısını kat etmişlerdi. Üner, İbnü'l-Kalânîsî'nin anlatımıyla, hemen "avına atılan şahinler ve keklige atılan doğanlar"⁴⁸⁷ misali piyade ve süvari askerlerden oluşan büyük bir kuvvetle hızlı bir şekilde hareket ederek Haçlılardan önce Busrâ'ya varıp onların yollarını keserek şehri kuşatmışlardı. Runciman'a göre; şehri Üner'e

⁴⁸² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 160; Zehebî, *Tarih'u-l İslam*, 37: 23.

⁴⁸³ Runciman, *a.g.e.*, 2: 199.

⁴⁸⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 160; Runciman, *a.g.e.*, 2: 199.

⁴⁸⁵ Bu yerlerin nereler olduğu sonra anlaşılıyordu. Nitekim Nureddin, 1147'nin sonunda Ertah, Keferlâta, Basarfut ve Balat'ı teslim almıştır. Bkz. Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 183; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'at*, 20: 375; ayrıca bkz. Runciman, *a.g.e.*, 2: 200.

⁴⁸⁶ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 181.

⁴⁸⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 160-162, Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 180.

Altuntaş'ın karısı teslim etti.⁴⁸⁸ Busrâ'nın teslim olduğu haberi, kral III. Baudouin'e ulaştığında Haçlı ordusunun içme suları bitmek üzere, askerler yorgun ve bitkin durumdaydılar. Vakit akşam olmak üzereydi. Busrâ'yı uzaktan görebilecekleri yere kadar gelen Haçlılar, Üner'in askerlerine saldırmaya cesaret edemediler. Çünkü yiyecekleri azalmış, yolları üstündeki otlaklar tahrip edilmiş, su kaynakları kurutulmuştu. Haçlılar perişan olarak kaçışmaya başladılar. Üner'in süvarileri, kaçışan Haçlıların peşlerinden yetişmiş geriye kalanları telef etmekteydi. Haçlıların geriye çekilmeleri daha da zor oluyordu.⁴⁸⁹

Kaçış yolları üzerindeki okçulardan da nasiplerini alan Haçlıların kurtulanlarını takibe giden askerlere, Üner engel oldu. Çünkü Üner, ya ileride onların başka gruplarla birleşip tekrar hücum etmeleri ihtimalini düşünmüştü. Ya da bölgedeki siyasî dengeleri gözetererek, zaman zaman ittifak ettiği Haçlıların varlığını tümüyle bitirmeyi istemiyordu.⁴⁹⁰ Zira tek gayesi Dımaşk'ın bağımsızlığını korumak olan Üner için Haçlıların bölgedeki varlığı, Dımaşk'ın bağımsızlığını sürdürme politikasında Üner'in elini güçlendiriyordu. Haçlılar, Muînüddin Üner'in diplomatik manevraları için yerine ve zamanına göre ciddi bir malzeme, iyi bir müttefik veya kendisi için tehlike olanlara karşı kullanılabilecek iyi bir taşeron konumunda idiler.

Haçlıların karşılaştıkları bu çetin zorluklar üzerine, yakın adamları genç Kral'a, seçme bir yakın koruma eşliğinde esas ordudan ayrılıp kaçmasını önerdiler. Fakat o, bu teklifi reddetti. Onun bu yaklaşımı, orduda bir toparlanmaya sebep olduysa da sonunda baronlar Üner'le anlaşmaya meylettiler ve ona ateşkes istemek üzere Arapça bilen bir elçi gönderdiler. Ancak, elçinin yolda öldürüldüğü anlaşıldı. Bu şartlar altında Kudüs ordusu er-Rahub'a geldiklerinde Üner'in gönderdiği bir elçi orduya yetişip yiyecek maddesi vermeyi teklif ediyordu.⁴⁹¹ III. Baudouin, mağrur bir eda ile bu teklifi geri çevirmişti bile. İşte tam bu sırada beyaz bir at üzerinde kırmızı bayrakla gizemli bir rehber ortaya çıkmış ve onları Gadara'ya kadar zararsız ziyansız ulaştırmıştı.⁴⁹² Böylece Ürdün'ü geçen ordu Filistin'e geri dönmüştü.⁴⁹³ Çok masraflı ve anlamsız görünen bu sefer, "Haçlıların iyi savaşçı olsalar da beceriksiz siyasetçi" ve zayıf taktikçi olduklarını

⁴⁸⁸ Runciman, *a.g.e.*, 2: 199.

⁴⁸⁹ Runciman, *a.g.e.*, 2: 200.

⁴⁹⁰ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 148-54. Runciman, *a.g.e.*, 2: 200.

⁴⁹¹ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 156.

⁴⁹² Runciman, *a.g.e.*, 2: 200.

⁴⁹³ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 157.

da gözler önüne sermişti.⁴⁹⁴ Nitekim er-Râhub’da bitmek üzere olan Haçlılara rehberlik eden bu gizemli rehberin kimin tarafından gönderildiği veya niçin ve ne karşılığında onlara bu hizmeti verdiği kaynaklarda aydınlatılamıyor. Bunların, Surlu William’ın bildirdiği gibi Üner’in bir elçisi mi yoksa uydurma bir savaş hikâyesi mi olduğu bilinmemektedir. Bize bu konuda en doğru bilgiyi verecek olan İbnü’l-Kalânîsi’de ne bu rehber ne de yiyecek yardımı konusunda bir kayıt bulunmamaktadır. Bu durumu sadece Hıristiyan kaynaklardan okuyor olmamız, bize ister istemez şunları çağrıştırmaktadır. Ya bu Hıristiyan müellifler, kendi vicdanlarında bir psikolojik telâfi söylemi oluşturmak amacıyla, Hıristiyan liderin düştüğü zor durumu romantize eden, bu tarz hikâyeler dile getirmişlerdir. Ya da Müslüman müellifler, Nureddin Zengî’yle olan ittifakı zarara sokmamak ve Dımaşk’ın zaferini gölgelemek istemedikleri için bu durumdan bahsetmemeyi uygun görmüşlerdir. İbnü’l-Kalânîsi’ye göre; Busrâ’lılara yardıma gelen Haçlılar, perişan ve bitkin vaziyette püskürtülünce şehrin kurtuluş umudu da tükenmişti. Şehrin iç kısımlarında kalan savunma güçleri, kendilerine teklif edilen iktâlar karşılığında anlaşıp Busrâ’yı Muînüddin Üner’e teslim ettiler.⁴⁹⁵

Üner hemen, önceden kuşatma altına aldığı Sarhad’a döndü. Sarhad kalesi içinde Kudüs’ten gelecek yardımı bekleyen savaşçılar, umutları tükenmiş olduğundan, hemen teslim oldular.⁴⁹⁶ Böylece Sarhad’ı da teslim alan Üner, kalenin idaresini, yıllık belli bir miktar para, tahıl ve yerine getireceği bazı şartlarla valilik ünvanıyla Emir Mücahideddin Buzan b. Mâmîn’e bıraktı.⁴⁹⁷ Üner ve Nureddin, askerleri ile birlikte, iki ordu⁴⁹⁸ halinde 4 Temmuz 1147’de muzaffer olarak Dımaşk’a döndüler. Nureddin iki üç gün Üner’in sarayında misafir kaldıktan sonra ordusuyla Halep’e doğru yola çıktı.⁴⁹⁹

Runciman’a göre; bu durumdan en çok fayda elde eden Nureddin oluyordu. Babasından miras kalan hedef Dımaşk, ele geçirilememiş olsa da sağlam bir müttetik haline gelmiş ve Kudüs Haçlı ittifakından geçici de olsa koparılmıştı.⁵⁰⁰ Dımaşk Veziri Muînüddin Üner, Nureddin Zengî’nin kayınbabası olmuştu. Nureddin’in güney Suriye’de etkisi artmıştı. Haçlıların gözünde baş düşman, Müslümanların gözünde ise başkahraman olmuştu. Üner’le yaptığı anlaşmaya sadık kalan Nureddin, kuzeye

⁴⁹⁴ Runciman, *a.g.e.*, 2: 200.

⁴⁹⁵ İbnü’l-Kalânîsi, *Zeyl*, 161.

⁴⁹⁶ Sallabî, *ed-Devletü’z-Zengiyye*, 3: 179.

⁴⁹⁷ İbnü’l-Kalânîsi, *Zeyl*, 163. Alptekin, “Dımaşk Atabegliği”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Edt: Hakkı Dursun Yıldız: (İstanbul: Çağ Yayınları 1988), 7: 519.

⁴⁹⁸ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 181.

⁴⁹⁹ İbnü’l-Kalânîsi, *Zeyl*, 163; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 182.

⁵⁰⁰ Runciman, *a.g.e.*, 2: 200.

yönelmiş, Antakya prinkepsliğiyle göreceği hesaba odaklanmıştı. Nureddin, kuzeydeki bu akınları için Muînüddin Üner'den yardım istedi. Üner de Emir Buzan'ı bir miktar askerle ona yardıma gönderdi. Nureddin, İnnib kalesini kuşattığında, kaledekilere yardıma gelen Antakya Kontu II. Raymond'u bozguna uğratarak onu öldürdü.⁵⁰¹

Nureddin, Emir Buzan'ın desteğiyle Antakya önlerinde karargâhını kurdu. Şehir Nureddin'e teslim olmakta direndi. Bu arada Nureddin, emirlerinden Selahaddin Yağısıyan'ı Hama yakınlarında bulunan Efamiye kalesini⁵⁰² fethetmek için gönderip kaleyi teslim aldılar. Antakya ile bir anlaşma yapan Nureddin, Haleb'e dönüş yolunu tuttu. Emir Buzan'da Dımaşk'a dönüş yaptı. Yegâne kaygısı Dımaşk'ın bağımsız kalması olan Muînüddin Üner ise Nureddin'in artan gücünün hep farkında, Kudüs'le bozulan ittifakın yükünden kurtulmanın rahatlığında ve muhtemel saldırılara karşı önlem olarak, Kudüs'le yeni şartlarla bir ittifakın, yeniden kurulmasına yönelik yeni taktiklerin peşine çoktan düşmüştü.⁵⁰³

Haçlılarla işbirliği yapan ve aptalca bir siyasî oyuna kalkışarak Sarhad'dan Kudüs'e gitmiş olan Altuntaş, bütün bu olanlardan sonra tam bir cahil cesareti göstererek hiçbir eman veya giriş izni olmaksızın Dımaşk'a geldi.⁵⁰⁴ Altuntaş, kendisinin hoş karşılanacağını, ihanetinin ve kalkıştığı şer işlerin hesabının sorulmayacağını zannedecek⁵⁰⁵ kadar "cahil ve aptal" cesaretine sahipti⁵⁰⁶ ve safça duygularla Dımaşk'a dönmüştü. Nicolle'e göre ise "Dımaşk'la bütün ilişkileri koparmak istemeyen Kral III. Baudouin ve annesi Melisende, Altuntaş'ı Dımaşk'a sürgün etti."⁵⁰⁷ Altuntaş, Busrâ emîriyken kardeşi Kutluğ'un gözlerine haksız yere mil çektiği ve Kutluğ Dımaşk'ta âmâ olarak yaşıyordu. Kardeşi Kutluğ, onun Dımaşk'a geldiğini duyunca, bu sebeple Altuntaş'tan davacı oldu. Fakihlerden ve kadılardan oluşan bir mahkeme, bu davaya baktı ve kısas hükmü verdi. Altuntaş'ın da gözlerine mil çekilerek hüküm yerine getirildikten sonra Dımaşk'ta kendisine verilen bir evde oturmasına izin verildi.⁵⁰⁸ Dımaşk'ta Altuntaş ve Kutluğ'a "iki âmâ deniyordu."⁵⁰⁹

⁵⁰¹ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 204; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 247.

⁵⁰² Humus eyaletinde 10.yy'ın başlarında harap olduğu kaydedilen eski bir Rum kalesi. Bkz. Yâkubî, *Kitabü'l Büldan -Ülkeler Kitabı*, 100.

⁵⁰³ Runciman, *a.g.e.*, 2: 200.

⁵⁰⁴ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 181.

⁵⁰⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 162.

⁵⁰⁶ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 180-181.

⁵⁰⁷ Nicolle, *a.g.e.*, 39.

⁵⁰⁸ William Tyre, *a.g.e.*, 157; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 162; Nicolle, *a.g.e.*, 39.

⁵⁰⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 162; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 2: 181.

Böylece Altuntaş'ın başlattığı siyasî hamle, Sarhad ve Busrâ'nın Üner'e yeniden bağlanmasıyla sonlanmış oldu.

Bu konuya farklı bakan müelliflerden birisi Aydın Usta'dır. Usta, “*Mayıs 1147’de ordusuyla güneye yönelen Nureddin Mahmûd önce Busrâ ve ardından Sarhad’ı ele geçirerek Dimaşklılara teslim etti*”⁵¹⁰ şeklindeki ifadesiyle Nureddin Mahmûd’u ön plana çıkarmaktadır. Muînüddin Üner’in Nureddin’e yaptığı çağrısı, Üner’in çabalarını ve taktiklerini yok saymaktadır. Oysa bu iki şehrin, yeniden zaptının planlayıcısı ve savaş taktiği olarak şaşırtmacaları uygulayanı, bizzat Muînüddin Üner idi. Nureddin Zengî, Üner’in çağrısı üzerine, başladığı bir seferin yönünü değiştirmek suretiyle güneye, Üner’e yardıma gelmişti.⁵¹¹ Üner, Nureddin’i yardıma çağırılmış olmakla birlikte, Busra ve Sarhad’ı kendi çabalarıyla yeniden ele geçirmişti. Bu iki şehri Nureddin kendi başına ele geçirip Dimaşklılara teslim etmiş değildi. Yani Nureddin’in ordusunun oraya kadar gelmiş olması, bu iki şehri onun teslim almış olup da Üner’e vermiş olduğu anlamına gelmediği söylenebilir.

2.2.5.3 İki Rakip Halifenin Takdiri

Sarhad ve Busrâ'nın Altuntaş'ın elinden alınması üzerine Üner'i takdir ve taltif etmek amacıyla Bağdat'tan halife Muktefi-Liemrillah'tan (1135-1160) ve Irak Selçuklu Sultanı Mes'ud b. Muhammed Tapar'dan (1134-1152) iki ayrı elçi geldi. Elçiler getirdikleri menşur ve hil'ati hediyelerle birlikte Muînüddin Üner'e Temmuz 1147'de takdim ettiler. Bundan bir müddet sonra Dimaşk'a yine Üner'i tebrik ve taltif için Bağdat'ın rakibi Mısır'dan da elçiler geldi. Kahire'deki Fâtımî Halifesi Hâfız-Lidînillah'ın (1131-1149)⁵¹² menşuruyla, para ve atların da bulunduğu çeşitli hediyelerini Dimaşk'ta Muînüddin Üner'e sundular.⁵¹³

Asbridge; “Bu gelişmeler üzerine Suriye'deki Müslümanlar üzerinde Halep'ten çok Dimaşk'ın nüfuzunun arttığı” yorumunu yapar. Oysa Nureddin Zengî, bölgede sürekli artan nüfuzuna engel olarak gördüğü Dimaşk'la işbirliği yaparak ve siyasî evlilik yoluyla da Dimaşk'ı rakip olmaktan çıkarmış, müttefik konumuna getirmişti. Böylece

⁵¹⁰ Aydın Usta; *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016), 169.

⁵¹¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 160-162, Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 180, 181.

⁵¹² Eymen Fuad es-Seyyid, “Fâtımîler”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 228-237

⁵¹³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 162. Bağdat'tan gelen menşurda “Zahîrüddin ve Muînuhu” yazmaktadır.

daha emin bir şekilde enerjisini ve dikkatini, yapacağı yeni fetihlere yöneltme fırsatı yakalamıştı.⁵¹⁴

2.2.5.4 Havran'a Son Geliş

İleride anlatacağımız İkinci Haçlı Seferinden sonra Haçlılar, Sur,⁵¹⁵ Akkâ⁵¹⁶ ve Dımaşk'tan çekilerek sahil şehirlerinde yaşamaya başlamışlardı. Sahil şehirlerinde yaşayan bu yerel Haçlılar, Dımaşk'la yaptıkları anlaşmaya aykırı davranıyorlar, ara sıra Dımaşk illerine vur kaç saldırılar düzenleyerek, terör estiriyor ve zarar veriyorlardı.⁵¹⁷ Üner, bu terör sorununu çözmek için Mayıs 1149'da ordusunun başında Havran'a gelip karargâhını kurdu.⁵¹⁸

Bu tür terörist faaliyetlerde bulunan Haçlı odaklarla yazışmalar yapıldı. Sorunlar sulh yoluyla çözülmeye çalışıldı. Bu yolun sonuç vermediği durumlarda onların topraklarına sürekli akınlar düzenlendi.

Üner'in davet ettiği büyük Türkmen savaşçı gruplarına, bu Haçlı terörist odaklardan istediklerine saldırı ve yağma yapmalarına, onların topraklarında ele geçirecekleri hırsızları ve yol kesicileri, fesat çıkaranları ve talancıları öldürmelerine göz yumulacağıının işareti verilmişti.⁵¹⁹ Sahil bölgeleri Haçlıları bu konuda sürekli sıkıştırıldı. Bunlardan bunalan sahillerde yerleşik Haçlılar, belli bir meblağ karşılığında Dımaşk'la yeniden barış ve dostluk anlaşması yapmaya zorlandı.⁵²⁰ Elçiler karşılıklı olarak gelip gittiler. Haziran 1149'da bu Haçlı gruplarıyla iki yıl sürecek bir anlaşmaya varıldı.⁵²¹ Anlaşma şartlarına sadık kalacaklarına dair yeminler edildi. Böylece Dımaşk illeri halkı da, sahillerde yerleşik Haçlı halkı da huzura kavuştu.⁵²²

Temmuz 1149'da Emir Mücahidüddin Buzan b. Mâmîn komutasında Nureddin'e yardıma giden Dımaşk ordusundan geriye kalanların başında Muînüddin

⁵¹⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 162; Thomas Asbridge, *a.g.e.*, 243; Asbridge bu konuyu "Basra" olarak vermektedir. Busrâ'yı sehven Basra olarak verdiği düşünülmektedir.

⁵¹⁵ Yakubî, 9. yüzyılda Sur'da "Dârü's Sınâ'a" denilen bir tersanenin varlığından söz eder. Bkz. Ya'kubî, *Kitabü'l Büldan -Ülkeler Kitabı*, 103. Sur ve Akkâ, Akdeniz'in Suriye sahilinde aynı körfezin iki ucuna kurulmuş liman kentleridir. Sur (Tyre), denizin içine doğru kurulmuş korunaklı bir liman şehridir ve şehrin karadan tek giriş kapısı vardır. Bkz. Mukaddesî, *Ahsenü't- Takasim- İslam Coğrafyası*, 177; Ebü'l-Fidâ, şehrin 14.yüzyılda harap ve boş olduğunu bildirir. Bkz. Ebü'l-Fidâ, *Takvimül Büldan*, 210.

⁵¹⁶ Akkâ, Suriye'nin Akdeniz sahilinde büyük bir liman şehridir. Taberiye'ye 24 mil, Sur'a 12 mil uzaklıktadır. Bkz. Ebü'l-Fidâ; *a.g.e.* 209.

⁵¹⁷ Zehebî, *Tarihu'l- İslam*, (Beyrut: Darü'l- Kitabu'l- Arabî 1987) 37: 22.

⁵¹⁸ İbnü'l-Kalânîsî, 169; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z- Zaman*, 20: 397.

⁵¹⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Ebi Yâ'lâ*, 1: 183; Ebü Şâme, *Ravzateyn*, 1: 203.

⁵²⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 169; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z- Zaman*, 20: 397.

⁵²¹ Ebü Şâme, *Ravzateyn*, 1: 203.

⁵²² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 169; Ebü Şâme, *Ravzateyn*, 1: 204.

Üner'in, Havran'da kaldığı görülüyor.⁵²³ Maksat, kısa süre önce bölgede huzuru tesis amacıyla, Akdeniz sahillerindeki Haçlılarla yapılan barış şartlarının yürütülmesini gözlemlemektir. Bir diğer amaç da, Havran bölgesi illerini, oradaki Arapların durumlarını teftiş etmek ve bölgeden Dımaşk'a gönderilmesi gereken mahsullerin sevkiyatını hızlandırmaktır. Bu defa Havran'da bulunma nedeni gözlem yapmak ve tahsilâtı hızlandırmaktır.⁵²⁴

2.3 KUDÜS'LE İTTİFAK

Tuğtegin, bugünkü Suriye'nin önemli bir bölgesiyle, Doğu Lübnan ve Ürdün'ü de kapsayan bir coğrafyada kurduğu hâkimiyetini, miras bırakmıştı. Tuğtegin'den sonra, oğlu Böri ve onun çocukları, son olarak da Böri'nin torunu Mücîrüddin Abak Dımaşk Atabegi olmuştu. Tuğtegin'in ölümünden (1128) sonra Dımaşk, iç siyasî istikrarsızlıklar sebebiyle ciddi bir güç kaybına uğramıştı. Asbridge bu duruma, Böri hanedanına mensup yeteneksiz emirlerin kentte yıkıma sebep oldukları yorumunu yapar.⁵²⁵ Nitekim Tuğtegin'in veliahdı olarak idareyi ele alan oğlu Böri'nin hâkimiyeti sadece dört sene sürmüştür. 1131'de Haşhaşîler saldırısıyla yaralanan Böri, bir sene sonra vefat etmişti.⁵²⁶ Böri'nin ölümünün ardından 1140 senesine kadar, atabeg olan oğulları; Şemsü'l-Mülûk İsmail'in hal edilmiş, Şihâbüddin Mahmûd suikasta uğramış, Cemâleddin Muhammed de hastalığı sebebiyle eceliyle ölmüşlerdi. Peşpeşe gelen bu olumsuzluklar Dımaşk'taki karışıklıkların devamlılığına sebep olmuştu.⁵²⁷ Asbridge'in yorumu, Muînüddin Üner'in "yetkinliği ve işi ele alması sayesinde Börilerin güçlenip ayakta kaldığı" şeklindedir.⁵²⁸

Siyasî iç karışıklıklar ve Musul Atabegi İmâdüddin Zengî'nin 1128'lerden itibaren Suriye'de varlığını hissettirmesi Dımaşk için, yeni bir endişe kaynağı idi. Zengî, Haçlılara karşı mücadeleyi tek bayrak altında yapmak arzusuyla Haleb'i ele

⁵²³ Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-Zaman*, 20: 397.

⁵²⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 170; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 203; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-Zaman*, 20: 397.

⁵²⁵ Asbridge; *a.g.e.*, 205.

⁵²⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 116; İbn Hallikan, *Vefeyât*, 1: 274; Ali Sevim, *Azîmî Tarihi Selçuklularla ilgili Bölümler*, 260; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, (Ankara: 1983), 254; Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", *a.g.e.*, 7: 493; Alptekin, "Böri", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992) 6: 326-327.

⁵²⁷ Aydın Usta, *a.g.e.*, 164.

⁵²⁸ Asbridge, *a.g.e.*, 205-207.

geçirdikten sonra gözünü Dımaşk'a dikmişti.⁵²⁹ Zengî'nin, Dımaşk üzerinde oluşturduğu baskıların yanısıra, yerel Haçlılar da Dımaşk'ın güneyinde bir tehdit oluşturmaya başlamışlardı.⁵³⁰ Dımaşk'taki iç karışıklığı fırsat bilip Atabegliğe bağlı şehir ve kasabalara saldırılar ve yer yer işgaller yapıyorlardı.⁵³¹

Tuğtegin'in adeta mirasını devralan Atabeg Muînüddin Üner, Dımaşk'ın bağımsız ve güçlü kalmasının önemini idrak etmişti. Üner'in, önce Böri'nin atabegi sıfatıyla, sonrasında da tecrübeleri ve doğru hamleleri sonucu Dımaşk Atabegliği'nin güçlü ve söz sahibi bir atabeg veziri olarak, ölünceye kadar iktidarını devam ettirmiş olduğu anlaşılıyor. Zengî'nin, 1139-1140'lara kadar süren Dımaşk'ı ele geçirme ısrarı, Muînüddin Üner'i, Haçlılarla ittifaka mecbur bırakıyordu.⁵³²

Muînüddin Üner'in, Dımaşk'ı güçlü ve bağımsız olarak yönetmek konusunda, tavizsiz davrandığı ve bu idrakle gerektiğinde Kudüs kralı Foulque'la ve diğer Haçlılarla, ittifaklar yaptığı anlaşılmaktadır. Zengî'nin 1140'daki Dımaşk kuşatması devam ederken Üner, Üsâme b. Münkız başkanlığında bir elçi heyetini Kudüs'e gönderdi. Üner, daha bir yıl öncesinde Kudüs'le bir işbirliği imkânını araştırmış ve Kudüs'ü tatmin etmeyen şartlar sebebiyle antlaşma sağlanamamıştı. Muînüddin Üner'in elçileri, bu defa işbirliği için Kudüs'ü tatmin edecek tekliflerle gelmişlerdi. Elçilerin, Kudüs'teki müzakereleri sonunda Kudüs Kralı Foulque, askerî ve stratejik gereklilikleri de göz önünde bulundurarak, işbirliği anlaşmasına ikna oldu.⁵³³ Foulque'la birlikte hareket eden diğer yerel Haçlılar, bu anlaşma üzerine Dımaşk'ın savunmasına yardıma gitmeye karar verdiler.⁵³⁴

Haçlılarla ittifakı gerçekleştiren elçi heyetinin başkanı İbn Münkız, bu ittifaktan hoşnut olmadığını bilakis rahatsız olduğunu, yazdığı bir şiirde şöyle dile getirmiştir:

Hiçbir özrün temizleyemeyeceği bir günah işledik,

Peki, neydi günahı kadınların ve çocukların.

Biz onları, yaptıkları Rahmanı bile kızdıran

⁵²⁹ Asbridge, *a.g.e*, 207.

⁵³⁰ Yukarıda anlatıldığı veçhile, II. Baudouin, Kasım 1129'da Dımaşk'ı kuşatmıştı. Bkz. Bu tezde Haçlıların Dımaşk kuşatması.

⁵³¹ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, 37: 22.

⁵³² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 146-148.

⁵³³ Runciman, *a.g.e*, 2: 187.

⁵³⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 148-49; William of Tyre, *a.g.e*, 2: 105, 109-112; İbn'ül-Esîr, *Kâmil*, 2: 74-75; İbnü'l-Adîm, *a.g.e*, 2: 274; Aydın Usta, *a.g.e*, 165.

*Azgın Frenklerin insafına terk ettik.*⁵³⁵

2.3.1 Kudüs'le İttifakın Şartları ve Sonuçları

Kudüs'le yapılan antlaşmanın temel ittifak konusu, “ortak düşman”⁵³⁶ İmâdüddin Zengî'nin Dımaşk çevresinden uzaklaştırılmasıydı. Bunun için, taraflar birlikte hareket edeceklerdi. Kuşatmaya maruz kalması halinde, Kudüs Krallığı Ordusu, Dımaşk'a askerî destek verecekti.⁵³⁷ Zengî'yi Dımaşk'tan uzaklaştırması karşılığında Kudüs Krallığı'na aylık 20.000 Byzantios (altın Bizans Parası) ödenecekti. Zengî'nin hâkimiyetine geçmiş olan Banyas kalesi, müştereken Zengî'nin elinden kurtarılacak ve Kudüs'e teslim edilecekti. Geçen yıl tatmin olmayan Kudüs Kralı Foulque'un, Banyas kalesinin iade edilmesi teklifi karşısında ikna olduğu anlaşılıyor. Kral Foulque hemen saltanat meclisini toplayıp öneriyi müzakere etti ve kabul edilmesini sağladı.⁵³⁸

İbnü'l-Kalânîsî'nin bu ittifakla ilgili verdiği ilave bilgiler arasında şunlar da vardı: Taraflar birbirlerine sadakat yeminleri edecekler, derhal belli bir meblağ ödenecek ve bu meblağ gelinceye kadar Kudüs'e, komutan yakınlarından bazı rehinelere verilecekti.⁵³⁹

Bu antlaşmaya göre; Muînüddin Üner'in her ay ödeyeceği 20.000 Byzantios altın para ne kadar devam edecekti? Bu antlaşmanın geçerlilik süresinin ne kadar olduğuna dair kaynaklarımızda bir bilgiye rastlayamadık. Muînüddin Üner bu antlaşmanın kendisine getireceği ekonomik külfete ne kadar dayanacaktı? Bu külfetten kurtulmak için nasıl bir hamle yapacaktı ve bu hamle için hangi gelişmelerin olmasını bekliyordu? Bu sorulara cevap teşkil edecek bir ifadeyi veya kaydı da kaynaklarımızda göremedik.

Kudüs ile yapılan ittifaktan elde edilen sonuçlara gelince; Üner'in Zengî'ye karşı bu planı işe yaramış, savunma işbirliği antlaşması sayesinde, Dımaşk'ı yıkacak büyük çaplı hiçbir çatışmaya fırsat verilmemişti. Üner kısa vadeli de olsa, emeline ulaşmış, Zengî'yi Dımaşk önlerinden uzaklaştırmıştı. Bu ittifak, Dımaşk'ın bağımsızlığını

⁵³⁵ İbn Münkız, *Divanu Üsâme b. Münkız*, thk. Ahmed Bedevî ve Hamid Abdülmeccid, (Kahire: 1953), 147; Bkz. İbrahim Ethem Polat, *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*, (Ankara: Vadi Yayınevi, 2016), 189; Aydın Usta, *a.g.e*, 168.

⁵³⁶ Asbridge, *a.g.e*, 208.

⁵³⁷ William of Tyre, *a.g.e*, 2: 105.

⁵³⁸ William of Tyre, *a.g.e*, 2: 106.

⁵³⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 148-149; William Tyre, *a.g.e*, 2: 106; Runciman, *a.g.e*, 2: 187.

sürdürmesini sağlamıştı.⁵⁴⁰ Muînüddin Üner'in, Kudüs ve civarına İbn Münkız'la birlikte yaptığı bir seyahatle, bu antlaşmayı daha da güçlendirmeye çalıştığı anlaşılıyor.⁵⁴¹ Üner'in seyahati bir sonraki başlıkta konu edilecektir.

2.4 SİYASİ SEYAHAT VE TEMASLARI

Böri Hanedanlığında uzun süre önemli görevlerde bulunan tarihî şahsiyet Muînüddin Üner, kaynaklarımızda sadece rakipleriyle mücadele, haçlılara karşı savaş ederken ve gerektiğinde haçlılarla ittifak da dâhil, politika yaparken görülüyor. O, kendi egemenlik alanı dışına, resmî ya da sivil seyahatler ederken de görülüyor.

Kaynaklarımızdan bu konuda bize en çok bilgi veren, birlikte seyahat ettiği, bazen de elçi olarak ona hizmet veren, edip şair, tarihçi Şeyzer'li emir, Üsâme b. Mürşid b. Alî b. Nasr b. Münkız'dır.⁵⁴² Üsâme İbn Münkız, kendine özgü üslûbdaki anlatımlarında bu seyahatlerin resmî yönüne ilişkin ayrıntı vermese de bize en azından nerelere seyahat ettiklerini ve bu seyahatlerin eğlenceli yönlerini anlatır. Muînüddin Üner'in İbn Münkız'la birlikte seyahat ettiği yerler arasında Kudüs, Nablus, Akkâ, Hayfa ve Taberiye bulunmaktadır.⁵⁴³

İbn Münkız; “Emir Muînüddin, Akkâ'dan Taberiye'ye giderken ona Frankların büyük liderlerinden Taberiye hâkimi William de Bures eşlik ediyordu” diye başlayan garip bir tababet hatırası anlatır.⁵⁴⁴ Muînüddin Üner'in yaptığı bu seyahatlerinde bazen de komşu krallıkların egemen liderleriyle birlikte yolculuk ettikleri anlaşılıyor.⁵⁴⁵

İbn Münkız'ın Emir Muînüddin'le birlikte Akkâ'ya seyahat ettiklerini Runciman'ın “ Üner, Üsâme refakatinde Akkâ'daki Kral sarayını resmen ziyaret etti” demesinden bu ziyaretin taraflar arasındaki ittifakı güçlendirme amacıyla yapılan resmî ziyaret olduğunu ve 1140 yılında yapıldığını anlaşılmaktadır.⁵⁴⁶

⁵⁴⁰ Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

⁵⁴¹ İbn Münkız, *Kitabu'l-İtibar*, 73;

⁵⁴² Bkz. Ali Sevim, “İbn Münkız”, *DİA*; (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 221-222.

⁵⁴³ İbn Münkız, *a.g.e.*, 173, 175, 233.

⁵⁴⁴ Akkâ Taberiye arasında Muînüddin Üner'le yaptıkları yolculukta onlara refakat eden Taberiye hâkimi William de Bures anlatır. Ünlü bir rahipten ağır bir hastayı tedavi etmesini istedik. Biz, rahip hastaya elini değince hasta şifa bulacak diye umuyorduk. Rahip balmumunu parmak gibi yuvarlayıp hastanın burun deliklerine tıkadı. Hasta anında öldü. Rahibe; “adam öldü” diye şaşkınlığımızı gösterince rahip bize: “Evet. Çok ıstırap çekiyordu, ölsün de kurtulsun diye burun deliklerini tıkadım, kurtuldu” dedi. İbn Münkız Haçlıların böyle tuhaf bir tedavi usulünü anı olarak anlatır. Onikinci yüzyılda Haçlıların tıp ilmindeki komik durumunu da açık etmiş olur. İbn Münkız, *Kitabü'l-İtibar*, 173.

⁵⁴⁵ İbn Münkız, *a.g.e.*, 173.

⁵⁴⁶ Runciman, *a.g.e.*, 2: 187.

Muînüddin Üner, İbn Munkızla birlikte Akkâ'ya yaptığı bu ziyarette samimi karşılanmış, onuru okşanacak şekilde ağırlanmıştı.⁵⁴⁷ Müslümanlarca da kutsal kabul edilen Aksa mescidini⁵⁴⁸ ve Kubbetü's Sahre'yi⁵⁴⁹ ziyaret etmişlerdi.⁵⁵⁰ Üner bu ziyaretle, Kral Foulque ile Dımaşk arasında tesis edilmiş ittifakı güçlendirmeyi amaçlamıştı. Tarafların memnun olduğu Akkâ'daki görüşmelerden sonra iki lider, buradan Hayfa ve Kudüs'e birlikte gitmişlerdi. Oradan da Nablus ve Taberiye üzerinden her biri kendi ülkelerine dönmüşlerdi.⁵⁵¹ Bu gezinin sonuçlarını Dımaşk'lular hemen almaya başlamışlardı. Kral'ın Banyas'daki naibi Rainer de Brus hakkında, Dımaşk'luların yaptığı şikâyetler vardı. Rainer, Banyas'dan çıkarak Dımaşklı köylülerin sürülerini yağmalıyordu. Üner, görüşmede kral Foulque'a bu şikâyetleri iletti. Üner'in bu resmî ziyaretinden sonra Kral Foulque, Rainer'e zarara uğrayan Dımaşk köylülerine tazminat ödemesini ve şikâyete konu olan baskınlarını tekrarlamamasını emretti. Kral Foulque, böylece Dımaşk emîri Muînüddin Üner'in ziyaretinden memnun kaldığını ve dost kalmak hususunda samimiyetini göstermiş oluyordu. Banyas'ın Rainer'in elinde olmasından ve ziyaretin ittifakı güçlendirme amacına matuf oluşundan bu seyahatin 1140 yıllarının başlarında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵²

Muînüddin Üner, bu seyahatlerin dışında elçiler ve ulaklar eliyle gönderdiği mektuplarla da diplomatik temaslarda bulunuyordu. O, Dımaşk Atabeg naibi sıfatıyla sadece Haçlılarla veya Kudüslülerle diplomatik temas kurmuyordu. Onun aynı zamanda çevresindeki diğer Arap veya Türk devletlerin emîr ve egemenleriyle de diplomatik ilişkiler içinde olduğunu anlıyoruz. Bunlar arasında Bağdat'taki Abbasi Halifesini, Mısır'daki Fâtımî halifesini ve Selçuklu Sultanlarını veya meliklerini ve Şeyzer emirliğini de sayabiliriz. Üner'in Haçlı Kudüs Krallığıyla olan diplomatik temaslarını, onlarla yaptığı savunma işbirliği ve saldırmazlık anlaşmalarıyla ve Kudüs krallığına yaptığı resmî ziyaretlerle destekleyip zenginleştirdiği anlaşılıyor. Üner'in diplomatik

⁵⁴⁷ Runciman, *a.g.e.*, 2: 188.

⁵⁴⁸ Yakûbî, *Tarih*, 2: 261; İbn Kesîr, *Bidâye*, 7: 57, 8: 283-284; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 1: 194; Makdisî, *Ahsenü't- Tekasim*, 159-169. Bkz. Nebi Bozkurt, "Mescid-i Aksâ" *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004) 29: 268-271. Bu mescid hakkında farklı bir yorum için bkz. Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013) 173-183.

⁵⁴⁹ Yakûbî, *Tarih*, 2: 261; Makdisî, *Ahsenü't- Tekasim*, 159-169; İbn Kesîr, *Bidâye*, 7: 57, 8: 283-284. Kubbetü's Sahre; Kudüs Haremindeki kutsal kaya üzerine inşa edilmiş kubbe ve sekizgen yapı. Bkz. Nebi Bozkurt, "Kubbetü's Sahre", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 26: 304-308.

⁵⁵⁰ Asbridge, *a.g.e.*, 203.

⁵⁵¹ Runciman, *a.g.e.*, 2: 188.

⁵⁵² Runciman, *a.g.e.*, 2: 187; Asbridge; *a.g.e.*, 203.

görüşme yaptığı Haçlı liderler arasında Kral Foulque, Kraliçe Melisende, Kral III. Baudouin, William de Bures, Trablus kontu Raymond'u sayabiliriz.⁵⁵³

1147 yılının Temmuz ayı içinde Bağdat'tan Naip Kâtip Mahmûd başkanlığında bir elçi heyetinin geldiğinden söz etmiştik. Muînüddin Üner'le Bağdat arasında gidip gelen elçi heyetleri marifetiyle sürdürülen diplomasinin varlığı anlaşılıyor. Bize bu diplomasi trafiğini aktaran İbnü'l-Kalânîsî bu diplomasinin içeriği hakkında bilgi vermemektedir. Gelen bu elçi heyeti, Muînüddin Üner'in gönderdiği mektuplarına verilen cevapları ve halifenin hil'at ve menşurunu getirmişlerdi. Menşurda onun hakkında "dinin desteği ve yardımcısı" anlamında "Zahîruddin ve Muînühu" kelimeleri kullanılmaktaydı. Gelen bu heyet birkaç gün Dımaşk'ta kaldıktan sonra 23 Ağustos 1147 de geri dönmüşlerdir.⁵⁵⁴

Mısır'daki Fâtımî vezirlerin veya Halifenin de doğrudan Dımaşk'la temas halinde olduğunu anlıyoruz.⁵⁵⁵ Fâtımîlerin sanki Abbasilerle bir bağ kurmak için Dımaşk üzerinden bir siyasî çabası olarak yorumlayabileceğimiz bir gelişmeye tanık oluyoruz. Az önce sözünü ettiğimiz 1147 Ağustos ayında Bağdat'tan gelen elçilerin Dımaşk'a gelişinden birkaç hafta sonra 19 Eylül 1147'de Mısır'dan, Fâtımîlerden de bir başka heyet Dımaşk'a geldi. Bu elçiler de Mısır'ın takdirini ve tebrikleriyle hediyelerini Muînüddin Üner'e sunmuşlardı.⁵⁵⁶ Mısır'dan Fatımî halifenin elçilerinin gelmesi, Bâtınîlere karşı amansız bir mücadele veren Dımaşk'ı takdir ettiğini bildirmek ve Tuğtegin zamanından beri kurulmuş olan komşuluk ilişkisinin bir sonucuydu. Bu aynı zamanda Abbasî Halifeliğiyle bağ kurma çabası veya Bağdat'a, "Dımaşk senin olduğu kadar bizim de kahramınızdır" mesajının verilmesi olarak yorumlanabilir.

2.5 İÇ KARIŞIKLIKLAR

18 Şubat 1128'de Atabeg Tuğtegin, yakalandığı hastalık sebebiyle vefat etmişti. Onun vasiyeti gereği oğlu Tâcü'l-Mülûk Böri, Dımaşk Atabegi olmuştu. Muînüddin Üner de Böri'nin çocukluğundan beri atabegi olarak daima onun yakın çevresindeydi.

⁵⁵³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 162.

⁵⁵⁴ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1:181-182; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman*, 20: 397.

⁵⁵⁵ Mısır'dan gelen elçilere bir örnek; Emîr el-Müntedî Ebü'l-Fevâris Vassâb b. Musafir el-Ganevî 4 Ekim 1133'de Dımaşk'a gelerek, mektup ve beraberinde pek kıymetli hediyeler, hil'atlar, kumaşlar, atlar ve para getirmiş ve Dımaşk Atabegine sunmuştur. 1 Şubat 1134'de Mısır'a geri dönmüştür. Bkz. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 122.

⁵⁵⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 162.

Böri'nin Atabeg olduğu ilk yıllarda geniş Suriye coğrafyası siyasî durumunda yeni gelişmeler olmuştu. Daha bir yıl öncesinde Musul Atabegi İmâdüddin Zengî'nin Haleb'e egemen olmasıyla Dımaşk Atabegliğine kuzeyde yeni bir rakip ortaya çıkmıştı.⁵⁵⁷ Güneyden tümüyle Dımaşk'ı çevreleyen Kudüs Krallığının gözü de Dımaşk'ta idi.⁵⁵⁸ Çevredeki kentlerle ve devletlerle yürütülen ticaret yollarının birçoğu Haçlılar tarafından kesilmiş, sahil şehirleri neredeyse tümüyle Haçlıların eline geçmiş, sadece Dımaşk'tan Rahbe ve Rakka'ya giden iki yol kalmıştı, onların da güvenliği sık sık Arap bedevileri tarafından kesilmekteydi.⁵⁵⁹ Humus bir yandan Antakya Prinkepliğinin diğer yandan Musul Atabegi'nin saldırısına açıldı. Böri güneydeki Kudüslü Haçlılarla savaşmaktan Zengî'nin Humus'u kuşatmasına ve oğlu Sevinç'i esir almış olmasına müdahale edemiyordu.⁵⁶⁰ Bunlar kısaca, Dımaşk Atabegliği'ndeki siyasî zeminin dış etkenlerini oluşturuyordu. Bir de iç siyasî etkenler vardı. Bu bölümde, Asbridge'in "1130'larda kentte yaşanan büyük kargaşa ve kan davaları" dediği iç karışıklıklar ve "Böri Hanedanına mensup yeteneksiz yöneticilere" rağmen Muînüddin Üner'in iş başına gelmesiyle "Dımaşk'ın gerçek gücüne kavuştuğunu" söylediğibir süreç ele alınacaktır.⁵⁶¹

Burada iç karışıklık olarak söz edeceğimiz olayların ilki ve en önemlisi; birbirini tetikleyen, kişisel hesapları için fırsat kollayanların Dımaşk'ta aradığı, kargaşa ortamını hazırlayan olaydır. Yani Dımaşk'ta çoğalan ve etkili hale gelen, daha sonra Haşhaşiler adıyla kayıtlara geçen Bâtınîlerin,⁵⁶² Dımaşk ve illerinden uzaklaştırılması, temizlenmesi / tenkîli meselesidir. Bâtınîlerin Suriye coğrafyasında ortaya çıkışlarıyla, Haçlıların bu bölgeye gelişinin aynı yıllara tevafuk etmesi, on ikinci yüzyıl Doğu Akdeniz ve Suriye siyasî hayatında önemli değişikliklere sebep olmuştu.⁵⁶³ Batılı Hıristiyanların Birinci Haçlı Seferini düzenlemelerinin üstünden henüz otuz yıl geçmemişti. Filistin, Kudüs, Trablus ve Antakya'yı içine alan, Suriye'nin Akdeniz sahillerinde⁵⁶⁴ kendi krallık, kontluk ya da prinkepliklerini kurmuşlardı.⁵⁶⁵ Suriye ve

⁵⁵⁷ Runciman, *a.g.e.*, 2: 7; Hillenbrand, *a.g.e.*, 74; Asbridge, *a.g.e.*, 205, 210.

⁵⁵⁸ Runciman, *a.g.e.*, 2: 147.

⁵⁵⁹ Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Edt: Hakkı Dursun Yıldız, (İstanbul: Çağ Yayınları 1988), 7: 489.

⁵⁶⁰ Runciman, *a.g.e.*, 2: 150.

⁵⁶¹ Asbridge, *a.g.e.* 207.

⁵⁶² Hillenbrand, *a.g.e.*, 69; Farhad Daftary, *a.g.e.*, 20; Karakuş, *Haşhaşiler*, 14. İrandaki İsmailîler için Bâtınîyye ve Melâhîde denilirken Suriye'dekiler için sonradan Haşîşîyye adı kullanılmıştır. Fazla bilgi için Bkz. Mustafa Öz, "Haşîşîyye", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 418.

⁵⁶³ Claude Cahen, *a.g.e.*, 28.

⁵⁶⁴ Bkz. Ekler Harita 6.

Filistin İslam coğrafyasındaki emîrlıklar veya devletler, doğusunda Selçuklu sultanlarıyla Sünnî Abbasi halifesinin ve batısında Şîî Fâtımî halifenin rekabeti arasında gelgitler yaşıyorlardı. Bu emîrlıklar, öte yandan bölgede yeni oluşan Lâtin Haçlı devletleriyle ilişkilerini hangi temel üzerine konuşlandıracaklarının bilinmezliklerini de yaşıyordu. Ayrıca Kudüs Krallığına tâbi Urfa Haçlı Kontluğu, bütünüyle İslam coğrafyasının bağrına saplanmış bir Haç gibi el-Cezire bölgesinde varlığını sürdürüyordu.⁵⁶⁶

Bölgedeki Müslümanlarla bölgenin yeni sakinleri Haçlılar, didişerek de olsa birlikte yaşamayı öğrenmeye başlamışlardı.⁵⁶⁷ Müslüman yöneticilerin mücadele etmek zorunda olduğu Hıristiyanların dışında bölgedeki bir başka ihtilaf ve huzursuzluk kaynağı Bâtînîler idi. Bâtînîler, kendilerine düşman kabul ettikleri Müslüman liderlere, son derecede sistematik planlanmış, sinsice ve acımasızca suikastlar düzenliyorlardı. Bu suikastlarına gerekçe olarak kabul ettikleri “inançlarını yaşatma ve yayma stratejilerini,” üç temel esasa dayandırıyorlardı. Bu esaslar; *muhkem kalelerde korunma, siyasî ittifaklarla esneklik*, kendileri için tehlike arz eden *düşmana suikast*’tan oluşuyordu.⁵⁶⁸

Bâtînîlerin bu tarz suikastlarından bazıları, bir şekilde Dımaşk’lı yöneticileri etkiliyordu. Bu suikastlardan Dımaşk’lı yöneticileri etkileyen birkaç örnek verebiliriz. Meselâ; 1113’de Dımaşk’ta Cuma namazı çıkışında Tuğtegin’in yanında Musul Atabegi Mevdud’un⁵⁶⁹ öldürülmesini,⁵⁷⁰ Mayıs 1116’da Bağdat’ta Sultan Muhammed Tapar’ın yanında iken suikastın asıl hedefi olan Tuğtegin’in kurtulmuş, Merâga Emiri Ahmedil b. Vehsuzan’ın öldürülmüş olmasını,⁵⁷¹ 25 Kasım 1126’da Musul İsfefsâlârı Seyfeddin Aksungur el-Pursukî’nin⁵⁷² Musul’da camide şehit edilmesini⁵⁷³ sayabiliriz. Bazı suikastlar de doğrudan Dımaşk yöneticilerini hedef alıyordu. Meselâ; Böri b.

⁵⁶⁵ Runciman, *a.g.e.*, 2: 9-10.

⁵⁶⁶ Runciman, *a.g.e.*, 2: 7.

⁵⁶⁷ Asbridge, *a.g.e.*, 192-198.

⁵⁶⁸ Şankî Muhammed b. el-Muhtar; “*Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünnî-Şîî İlişkileri*” çev: İdris Çakmak, (İstanbul: İlimyurdu Yayıncılık, bty), 153.

⁵⁶⁹ Sultan Muhammed b. Tapar, 1108 yılında Mevdûd b. Altuntegin’i, oğlu Mes’ud için atabeg ve Çavlı Sakavu’nun yerine Musul valisi olarak atamıştı. Bkz. Demirkent, “Mevdûd b. Altuntegin” *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 427-429.

⁵⁷⁰ William of Tyre; *a.g.e.*, 2: 496; Urfalı Mateos; *Vekâyinâmesi*, 252; Runciman, *a.g.e.*, 2: 104; Mevdud’un öldürülmesinde Tuğtegin’in azmettirici olduğunu ifade ederler. Fakat bu suikastı Tuğtegin’in tertiplemiş olduğu kanıtlanmış değildir. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 187; Zehebî, *el-İber fî Haber*, 2: 389; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 32; Karakuş, *Haşhaşiler*, 47.

⁵⁷¹ İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, 9: 162; Sibt İbnü’l-Cevzî, 20: 79; Karakuş, *Haşhaşiler*, 56.

⁵⁷² Selçuklu Sultanları Muhammed Tapar ve oğlu Mahmûd’un gözde emirlerindedir. Bkz. Alptekin, “Aksungur el-Porsukî”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 297.

⁵⁷³ İbnü’l-Kalânîsî, *Zeyl*, 93-94.

Tuğtegin, Bâtınîlerin suikastından kurtulma konusunda babası kadar şanslı değildi ve suikasttan yaklaşık bir yıl sonra, aldığı yara sonucu 13 Haziran 1132'de Dımaşk'ta öldü.⁵⁷⁴

Böri'yi bu suikastın hedefi yapan, onun Dımaşk ve illerinde giriştiği Bâtınîlere yönelik temizlik harekâtıydı. Böri, Bâtınîlere karşı babası gibi yumuşak ve tavizkârdavranmadı.⁵⁷⁵ Çünkü O, Bâtınîlerin tehlikesinin gittikçe arttığını anlamıştı. Böri, onların en büyük destekçileri olan kendi veziri Mazdekânî'yi, Muînüddin Üner'in alışık olduğu infaz yöntemiyle⁵⁷⁶ Gül Kubbesi altında 9 Eylül 1129'da Divan toplantısında infaz ederek⁵⁷⁷ temizlik harekâtını başlattı. Bu infaz, şehirde halkı galeyana getirdi.⁵⁷⁸ Şehrin kalabalığı / ahdâs kuvvetleri, ne kadar bilinen Bâtınî ve onlarla irtibatlı insan varsa hepsini kılıç veya hançerlerle parça parça edip öldürdüler ve cesetlerini çöplüğe attılar. İbnü'l-Kalânîsî, “ertesini gün köpekler onların leşleri ve uzuvları için aralarında hırlaşıyorlardı” diyerek Bâtınîlere karşı şehirde yapılan temizliği ve Bâtınîlerin ibretlik sonlarını tasvir etmektedir.⁵⁷⁹

Vezir Mazdekânî'nin infazına kadar geçen süreçte Böri'nin ona yaklaşımında, kendi gelirinin onda birini vezire tahsis etmesinde, diğer vali ve emirlerin gelirlerine zam yapmasında, iktâ sahiplerinin gönüllerini hoş edecek uygulamalar yapmasında hep Muînüddin Üner'in siyasî aklının izlerini sezinlenmektedir. Mazdekânî'nin infazında Üner'in fiilen görevinin olup olmadığı kesin olarak bilinmiyor. Ancak vezirin infaz edilmesinde izlenen yöntemden ve anlatacağımız iki husustan dolayı, Üner kayıtlarda bu Bâtınî temizliğinde ön plana çıkmamış olsa da onun başrolde olduğu tahmin edilebilir.⁵⁸⁰ O hususlar şudur: Birincisi; Üner, özellikle sünnî fıkıh âlimlerine destek veriyordu, esirleri kurtarmak için yaptığı vakfın senedine “kurtarılacak esirlerin sünnî

⁵⁷⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 116; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 492.

⁵⁷⁵ Tuğtegin, ünlü Bâtınî davetçisi Behram ve cemaatine Banyas kalesini Aralık 1126'da tahsis etmişti. Bkz. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 95; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 236; Daftary, *a.g.e.*, 527; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 27: 79.

⁵⁷⁶ Bkz. Bu tezin 40 nolu dipnotu.

⁵⁷⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 103.

⁵⁷⁸ Daha öncesinde Bâtınîlerin ünlü davetçisi Behram, Teym'li aşiret reisi Barak b. Cendel'i öldürmüştü. Bu nedenle Barak'ın kardeşi Dahhak b. Cendel, çadırını basarak Behram'ı öldürmüştü, onun parmaklarını ve kellesini kesip Mısır'a göndermişti. Kelleyi ve parmakları Mısır'a götüren adam orada ödülleri ve hil'atler verilerek taltif edilmişti. Bkz. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 102-102. Karakuş; bu olaydan bir yıl önce Şîh Fâtımî Halifenin Bâtınîler tarafından öldürülmesiyle Mustali-Nizari gerginliğinin artmış olduğunu, bu sebeple Mısır'daki Şîhlerin Behram'ın öldürülmesine sevindiklerinden haberciyi ödüllendirdikleri yorumunu yapar. Bkz. Karakuş, *Haşhaşiler*, 59.

⁵⁷⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 104.

⁵⁸⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 99-103.

olması, Kur'an'dan ezberlerinin bulunması" şartını koymuştu.⁵⁸¹ Onun bu yaklaşımı, Bâtınî karşıtı birisi olarak en azından halkı bu konuda harekete geçirenlerden birisi olduğunu düşündürmektedir. İkinci husus ise; kesin olarak bildiğimiz üzere Muînüddin Üner, Tâcü'l-Mülûk Böri'nin atabegi olarak hep onun yakınında ve Bâtınî temizliği sırasında Mabeynci Hâcip Yusuf b. Fîrûz ile Ahdâs Reisi Ebu'z- Züvad Müferric b. el-Hasan İbnü's- Sûfî'yle birlikte hareket etmişti. Üner, böylece Bâtınîlerin yok edilmesinde onlarla güzel işbirliği yapmıştı⁵⁸² Neticede Dımaşk Atabegliği'nin iç karışıklıkları başlatan olay gerçekleşmişti. Böri'nin en yakınındaki korumaları arasına sızan Bâtınîlerin suikastına hedef olan Tâcü'l-Mülûk Böri, aldığı yarası nedeniyle rahatsızlığı şiddetlenince oğlu Şemsül Mülûk İsmail'i veliaht ilân ettikten sonra 13 Haziran 1132 de Dımaşk'ta öldü.⁵⁸³

2.5.1 Şemsü'l- Mülûk İsmail Dönemi

İsmail b. Böri'nin Dımaşk Atabegi oluşu ve döneminde cereyan eden olaylar belki de Muînüddin Üner'in yükselişine giden ilk fırsat basamaklarını oluşturuyordu. Bâtınîlerin saldırısıyla yaralanmış olan Tâcü'l-Mülûk Böri, oğlu Şemsü'l-Mülûk İsmail'i Veliiaht ilân etmişti. Böri'nin ölümünden⁵⁸⁴ hemen sonra Şemsü'l-Mülûk İsmail 1132'de Dımaşk Atabegi oldu. Şemsü'l-Mülûk İsmail, ilk zamanlarında halkın da takdirini kazanan bir siyaset izledi. Adaletli bir yönetim sergiledi.⁵⁸⁵ Babasının vezirini, valileri ve diğer görevlileri değiştirmede, göreve devam ettirdi. Halka ve çalışanlara bol ihsanda bulundu. Maaşları ve yardımları artırdı. İktâ sahiplerine de güvenceler verdi. Zanaatkâr ve çiftçilere, dar gelirli halka yardımlarda bulundu, halktan alınan fey vergisini⁵⁸⁶ kaldırdı, toplanmasını da yasakladı. Kararları uygulamada ve devlet işlerinde Mabeynci Yusuf b. Fîrûz'a tam yetki verdiğine ona çok güvendi.⁵⁸⁷ Her işini ona danıştı. Yusuf b. Fîrûz'un bu kadar yetkilerle donatılmasında Muînüddin Üner'in telkinlerinin veya yönlendirmesinin etkili olduğunu tahmin ediyoruz.⁵⁸⁸ Halkta huzur ve

⁵⁸¹ Hillendrand, *a.g.e.*, 574.

⁵⁸² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 104.

⁵⁸³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 116; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 492.

⁵⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 492.

⁵⁸⁵ Safedî, *Vaî bi'l-Vefeyât*, 3: 204.

⁵⁸⁶ Fey vergisi, İslami devletlerde yaşayan gayri Müslim halktan alınan bir çeşit arazi vergisi. Bkz. Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerimde Fey Gelirleri ve Dağılımı", *UludağÜniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2001, 10/ 2: 67-68.

⁵⁸⁷ İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 220.

⁵⁸⁸ İlerleyen zamanda Atabeg İsmail ümerâya kıyımına başladığında Yusuf, Şihâbüddin Mahmûd'un vali olduğu ve kendisine iktâ edilmiş olan Tedmür'e kaçarak İsmail'in kıyımından kendisini kurtarır. Onun

güven ortamı oluşmuştu. Şemsü'l-Mülûk İsmail kendisinden beklenmeyen cesaret ve yiğitliklerle dolu bir dizi askeri harekât yaptı. Şemsü'l-Mülûk İsmail döneminde de Muînüddin Üner, Atabeg olarak vezirlik ve komutanlık gibi görevlerini sürdürmekteydi.⁵⁸⁹

İsmail, ilk askerî harekâtı Ba'lebek'e ve yakınlarındaki el-Lebve ve er-Re's kalelerine düzenledi.⁵⁹⁰ İsmail, bu iki kalede görevli memurlarla Muhammed'in kendi aleyhine işler çevirdiklerini haber almıştı. Bu sebeple Ba'lebek ve bağlısı kalelere kuşatmalar yaptı. Oradan da kardeşini kuşatmak üzere Ba'lebek'e yöneldi ve Mayıs 1132'de Ba'lebek önlerinde ordugâhını kurmuştu.⁵⁹¹ Elçilerle yapılan görüşmeler sonunda Şemsü'l-Mülûk İsmail, merhamet edip kardeşinin istediğini ona verdi. Yani Ba'lebek ve çevresindeki kaleleri ona bıraktı. Bu nifak, İsmail döneminde kardeşler arasında açığa çıkan ilk nifaktı. Sonucu tatlıya bağlanmış gibi görülüyordu. İsmail'in ana-baba bir kardeşi Şihâbüddin Mahmûd, idi. Sevinç ile Cemâleddin Muhammed ve Behramşah da İsmail'in baba bir kardeşiydi. İsmail, Cemâleddin Muhammed'e merhametle yaklaşmış olsa da bir kere aklına kardeşleri hakkında kötü düşünceler, vesveseler girmişti.⁵⁹²

Şemsü'l-Mülûk İsmail, Ba'lebek harekâtını takiben, Banyas üzerine de bir harekât düzenledi. Bunun gerekçesi ise Dimaşk'lı bir grup tüccarın kumaşlarına Beyrut hâkimi tarafından el konulmasıdır. İsmail mektuplar yazıp elçiler göndererek kumaşların sahiplerine iade edilmesini istedi.⁵⁹³ Fakat bu istek yerine getirilmedi.⁵⁹⁴ Bu duruma öfkelenen İsmail, Haçlıların elinde bulunan Banyas ve kalesini bir kuşatma sonunda ele geçirdi.⁵⁹⁵ Bu fethi takiben İsmail, Zengî'nin hâkimiyetindeki Hama'yı da Ağustos 1133'de teslim aldı.⁵⁹⁶

Tedmür'e gitmesinde de Üner'in telkini olabilir. Çünkü bir kaç yıl sonra Yusuf, Tedmür karşılığında Humus'un alınmasında aracılık edecektir. Üner Humus valisi olduğunda, Yusuf b. Firûz'u vali naibi olarak görevlendirecektir. Bu konuların ayrıntıları ilgili başlıklarında anlatılmaktadır. Bkz. Bu tezin Humus, Valilik, başlıkları altında anlatılanlar.

⁵⁸⁹ Safedî, *Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3: 204.

⁵⁹⁰ Bu iki kale Havran bölgesinde Âsi ırmağının ilk çıkış yerinde bulunuyordu. Er-Re'sü'l- Ma' yani suyun başı, suyun kaynağı deniyordu. Bkz. İbnü'l-Adîm, *Bugye*, 1: 108.

⁵⁹¹ Zehebî, *Iber*, thk. Ebû Hacer Muhammed b. Es-Said b. Besyûnî Zaglûl, (Beyrut: Darü'l- Kütübü'l-İlmiyye, ty), 2: 435.

⁵⁹² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 118; Ebü'l-Fidâ, *Tarih*, 2: 211.

⁵⁹³ İbn Münkız, Emir Muînüddin Üner'le birlikteyken kumaşları eşkıya tarafından çalınan bir kervana yardıma gittiklerinden söz eder. O olaydaki eşkıyanın Beyrut Hâkimiyle veya burada sözü edilen kumaşlar konusuyla ilgisinin olup olmadığı İbn Münkız'ın tarih belirtmemesi sebebiyle tespit edilemedi. İbn Münkız, *a.g.e.*, 189.

⁵⁹⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 119.

⁵⁹⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 120; Ebü'l-Fidâ, *Tarih*, 2: 212, 2: 37; İbnü'l-Adîm, *Bugye*, 2: 191.

⁵⁹⁶ Ebü'l-Fidâ, *Tarih*, 2: 213, 3: 148; İbnü'l-Adîm, *Bugye*, 2: 191.

İsmail, Dımaşk'ın yakın çevresinde çıktığı bir av sırasında İlbâ adında bir Türkmen memlûkün suikast girişimine maruz kaldı. Suikastçı yakalanarak sorguya alındı. Suikastçı, İsmail'i halka zulüm yaptığı için öldürmek istediğini ifade ve kendisine yardım eden muhafızları da itiraf etti. İsmail, bu suikastçıyla beraber onun itirafında yardımcı olan muhafızları adı geçenleri de sadece suikastçının beyanına dayanarak ve kesin bir delil olmaksızın öldürttü. İsmail'in buna benzer yargısız infazları halk ve saray erkânı arasında korku, nefret ve kaygıya sebep olmuştu. Fakat İsmail'in zihninde kendisinin bir tuzağa düşürülerek öldürüleceği korkusu yerini evhama bırakmaya başlamıştı.⁵⁹⁷

Dımaşk'la saldırmazlık anlaşması yapmış olan Haçlılar, 1134 yılı içinde anlaşmaya uymayıp Havran bölgesine saldırmışlardı. Bunun üzerine sefere çıkan İsmail'in askerleriyle Haçlılar arasında Havran'da çok şiddetli çatışmalar yaşanmıştı. Pek çok piyade ve atlı öldürüldü. Çok sayıda savaşçı da yaralandı. İsmail ordugâhında ok yağmuru altında kuşatılmışken cesur bir yarma harekâtıyla üstünlük sağladı. Bu üstünlükle İsmail ve ordusu, Akka, Nasıra, Taberiye ve daha pek çok civar illere kadar ilerlediler. Karşı koyan herkesi kılıçtan geçirdiler. Sayısız hayvan, katır ve pek çok esir ele geçirdiler. Esirler arasında erkekler, kadınlar ve çocuklar vardı.⁵⁹⁸ 1134 yılı Ekim ayının sonlarına doğru yüklü ganimetlerle ve esirlerle muzaffer bir şekilde ordusuyla Dımaşk'a döndüler. Şemsü'l-Mülûk İsmail Atabegliğinin ilk zamanlarında sergilediği adaletli ve iyiliksever yönetiminden ve onca fetihlerinden sonra isminin önüne bir de Ebü'l-Feth lâkabını ekletmeyi başarmıştı. Halk ve âyan ona Şemsü'l-Mülûk Ebü'l-Feth İsmail diyordu.⁵⁹⁹

İsmail'in zihnine bulaşan korku, evhama dönüşmüş, yaptığı infazlar ile yetinmeyip av sırasında uğradığı suikast girişiminin azmettiricileri arasında kardeşi Sevinç'in olduğu vehmini de inanca dönüştürmüştü. İsmail, vehme dayalı bu inancı sebebiyle hiçbir sorgulama yapmadan kardeşi Sevinç'i bir odaya aç ve susuz kapatıp üzerine duvar ördürerek onu orada öldürdü.⁶⁰⁰ Halk ve saray erkânı artık İsmail'in vesveseleri ve korkuları hakkında konuşuyor, uygunsuz sözlerle İsmail'in yoldan çıkmış olduğunu dillendiriyor ve kendilerini onun şerrinden nasıl koruyacaklarının planlarını

⁵⁹⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 125.

⁵⁹⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 126.

⁵⁹⁹ Safedî, *Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3: 204.

⁶⁰⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 126; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 221'de, Sevinç'in 1133'de öldürüldüğünü, İbnü'l-Verdî, *Târih*, 2: 38; Runciman, *a.g.e.*, 2: 161'de ise, üzerine duvar örülerek öldürüldüğü bildirirler.

yapıyorlardı. Dımaşk'ta askerler arasında bu nedenle fitne çıkmıştı.⁶⁰¹ İsmail ise artık basit ve seviyesiz işleri çekinmeden yapıyor, zayıf, kimsesiz ve önemsiz insanlara acımadan düşmanlık edebiliyordu.⁶⁰²

İsmail, hizmetine aldığı din, şeriat, kanun usul ve adap bilmez, merhametsiz ve kaba bir insan olan Bedran adındaki adamı vasıtasıyla eşrafın mallarına hoyratça el koyarak, işkence ve zulümle⁶⁰³ emîrlerin, saray erkânının özel mülklerini ellerinden alarak huzursuzluk yaratmaktaydı.⁶⁰⁴ Hedefteki ilk kişi, Yusuf b. Fîrûz olmuştu. Çünkü Yusuf, Atabeg Böri zamanından beri üst düzey görevdeydi ve epeyce mülk edinmişti. Dahası İsmail'in annesi Zümrüt Hatunun Yusuf'a, âşık olduğu dedikoduları da vardı.⁶⁰⁵ İsmail, Bedran'a görevi gizliden verse de Yusuf b. Firûz onun niyetini anlamıştı.⁶⁰⁶ Ya da Muînüddin Üner tarafından uyarılmış olduğu anlaşılıyor.⁶⁰⁷ Yusuf b. Firûz, canını kurtarmak için Tedmür'e kaçarak ve oradan itaatini arzetti.⁶⁰⁸ Runciman gibi Karakuş da Zümrüt Hanımla Yusuf arasındaki aşk dedikodusu bahanesiyle İsmail'in Zümrüt Hanımı öldürmeyi planladığını ve Zümrüt'ün bu nedenle aşığı Yusuf'u korumak için İsmail'in öldürülmesi emrini verdiğinden söz eder.⁶⁰⁹

İsmail vesveseleri ve hezeyanlarıyla zulüm ve korku saçarken, İmâdüddin Zengî'nin Dımaşk'ı kuşatacağını ve almaya kararlı olduğunu öğrenmişti. Bunun üzerine sahip olduğu ve gasp ettiği kıymetli eşyaları, paraları, elbise ve silahları Sarhad kalesine yollamakta ve orada depolamaktaydı.⁶¹⁰ Vehimleri ve hezeyanları sonucu, kendi eliyle bir mektup yazarak gizlice Zengî'ye göndermişti.

Mektubunda Zengî'ye, şehri kendi rızasıyla teslim edeceğini söylüyor ve onu Dımaşk'a çağırıyordu.⁶¹¹ Hatta “eğer ki bu işte bir ihmâl, gaflet veya gecikme olursa Haçlıları kendi topraklarına yardıma” çağırarak zorunda kalacağını ve şehri onlara teslim edeceğini, “içindekilerin kanlarının günahının da İmâdüddin'in boynuna olacağını” ifade ediyordu. O, bu davetiyle memnun olmadığı komutanları, emirleri ve

⁶⁰¹ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 5: 65.

⁶⁰² Zehebî, *İber*, thk. Ebû Hacer Muhammed b. Es-Said b. Besyûnî Zaglûl, (Beyrut: Darü'l- Kütübü'l-İlmiyye, ty), 2: 435.

⁶⁰³ Safedî, *Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3: 204; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 20: 270.

⁶⁰⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 20: 271.

⁶⁰⁵ Runciman, *a.g.e.*, 2: 161.

⁶⁰⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 20: 271.

⁶⁰⁷ Bkz. Bu tezde dipnot 588.

⁶⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 279; Runciman, *a.g.e.*, 2: 161; Maalouf, *a.g.e.*, 164.

⁶⁰⁹ Karakuş, “Haçlı Seferlerinde Üç Kadın”, *a.g.m.*, *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, sy.43: 260.

⁶¹⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 20: 271.

⁶¹¹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 57.

şehrin önderlerini Zengî'ye öldürteceğini, kendisinin de onların mülklerine el koyup onlardan intikamını alacağını düşünüyordu.⁶¹² Bu tam bir hezeyandı.

İsmail, Sarhad kalesine taşıdığı eşyalar, paralar ve silahların kendisine kalacağını vehmediyordu. Onun bu halleri açığa çıkmaya başladıkça saray erkânı korku içinde bu işe bir çare ararlarken İsmail artık saklı gizli bir şeyin kalmadığını düşünmekte, arkadaşlarından, kâtiplerinden ve maiyetinden bazılarını öldürtmüştü. Dımaşk halkının önderlerini, emirleri ve eski atabeg muhafızlarını, komutanlardan önde gelenleri tutuklatmaya başlamış, halkta korku ve dehşet oluşmuştu. Saray erkânı durumu değerlendirmiş, sarayda yersiz kıyımlar ve halkta endişe olduğu, bu durumda Zengî şehri ele geçirirse çok kan akacağı Zümrüt Hatun'a izah edilmişti.⁶¹³

Şemsü'l-Müluk İsmail'in onca fetih ve iyiliklerden sonra yaptığı zulüm ve baskılar, yargısız infazlar, en sonunda yakın çevresinden ve eşraftan tutuklamalar yaptırmasına annesi Zümrüt Hatun, çok üzülmüş ve harekete geçmişti. Zümrüt Hatun, oğlu İsmail'i çağırarak onu açıkça azarlamış, İsmail de kendisinin sarayda bile güvende olmadığını anlamaya başlamıştı.⁶¹⁴

Dımaşk halkının güvenini yeniden kazanmak için konuyu akliselim ile değerlendiren Zümrüt Hatun, gönlüne ağır gelse de, İsmail'in öldürülmesine karar verdi.⁶¹⁵ Esasen Zümrüt Hatun'un tek başına böyle bir karar alıp uygulayacak kadar cesur olmadığı, O'nun etrafındaki erkânın bu hususta etkili olduğu düşünülmektedir. Bu karar fazlaca dillendirilmeden uygulamaya konulduğu ve İsmail'in yalnız ve muhafızlarının yanında olmadığı bir anı kollanmaktaydı. İşte böyle bir an geldiğinde; Zümrüt Hatun, onun derhal öldürülmesi için emrini verdi.⁶¹⁶ Zümrüt Hatun'un bu emri verirken, annesi olarak onun kaybindan dolayı üzüntü duymadığını ve merhamet etmediğini İbnü'l-Kalânisîden öğreniyoruz.⁶¹⁷ İsmail, 7 Şubat 1135'de öldürüldü. Cesedi, muhafızlarının görmesi için sarayda göz önü bir yere bırakıldı. Bir gün öncesinde onun şer işlerine bakan adamı Bedran'ın da yine bir şer işi yaptıktan sonra evine döndüğünde, birden bire hastalanıp dili nefesini kesecek kadar şişmesi sonucu

⁶¹² İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl*, 128; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 279; Safedî, *Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3: 204; Runciman, *a.g.e.*, 2: 161.

⁶¹³ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 20: 271.

⁶¹⁴ Safedî, *Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3: 204; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 20: 271.

⁶¹⁵ Safedî, *Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3: 204; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 20: 271.

⁶¹⁶ İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl*, 126; Zehebî, *İber*, thk. Ebû Hacer Muhammed b. es-Said b. Besyûnî Zaglûl, (Beyrut: Darü'l- Kütübü'l- İlmiyye, bty), 2: 435.

⁶¹⁷ İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl*, 129.

ölmesi de kuşkulu bir rastlantıdır. Ya da İsmail'in öldürülmesi planının bir parçası olarak zehirlenmiş olduğu kuşkusu hep zihinleri kurcalamaktadır.⁶¹⁸

Gerçi Zümrüt Hatun'un aklîselim ile aldığı bu kararı için Runciman, "oğlu Seviç'in öldürülmesini çok da umursamayan Zümrüt Hatun, sevgilisi Yusuf b.Firûz'u kurtarmak için İsmail'e bir suikast hazırladı" yorumunu yapar. Zümrüt Hatun'un meşveret ettiği bu önde gelen muhafızlar arasında Muînüddin Üner'in de olup olmadığına dair kesin bir kayda rastlamamakla birlikte, İsmail'in öldürülmesinde uygulanan yöntem sebebiyle Üner'in bu ekip içinde olduğunu tahmin edilebilir.⁶¹⁹

Kurucu Atabeg Tuğtegin'den sonra gelen Böri, Bâtınî suikastında aldığı yara sonucu ölünce⁶²⁰ Böri'den sonra onun birinci eşi Zümrüt Hatun'dan doğan İsmail 1132'de ve Mahmûd⁶²¹ 1135'de sırasıyla hükümdar oldular.⁶²² Ama Mahmûd da kendi yatağında, 23 Haziran 1139'da öldürüldü.⁶²³ Böylece Zümrüt Hatun'dan gelen Böri oğulları peş peşe sanki tasfiye edilmişlerdi. Onlardan sonra ise, Böri'nin ikinci eşi, adı tespit edilemeyen ve Muînüddin Üner'le evlenen, hanımından doğmuş çocuklarından sonuncusu Muhammed⁶²⁴ ve onun oğlu Abak, Dımaşk hükümdarı olmuştu. Böri'nin bu hanımdan olan diğer iki oğlu Sevinç ile Behramşah hükümdar olamamıştı.⁶²⁵

İsmail'in, annesi Zümrüt Hatunun emriyle sarayda öldürülmesine karar aşamasında Atabeg Muînüddin Üner'in payı veya etkisinin ne kadar olduğu bilinmemektedir. Kurucu Atabeg Tuğtegin'den devraldığı aslî görevi Dımaşk'ın bağımsızlığını korumak olan Muînüddin Üner'in, İsmail'in Atabegliği döneminin sonlarında başlayan kötü yönetimi, Böri'nin Zümrüt hanımdan olan çocuklarından, Zümrüt Hanım'ın kuması olan ikinci hanımından olan çocuklarına geçmesi için özel çabasının olup olmadığı da bilinmemektedir. Ancak şu sorular araştırmacı zihinleri meşgul etmektedir. "İsmail'in hal edilmesinde Üner'in parmağı var mıydı ya da İsmail'in öldürülmesi Üner'in bir stratejisi miydi?" Çünkü bu ikinci hanımın oğlu Muhammed, Atabeg ilân edilince memnuniyetini belirtmek için Ba'lebek'i Üner'e iktâ

⁶¹⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130; İbnü'l-Adîm, *Bugye*, 2: 91; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. 9: 279; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 221.

⁶¹⁹ Runciman, *a.g.e.*, 2: 161.

⁶²⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 116; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 492.

⁶²¹ Urfalı Mateos *Vekâyinâmesi*, 287; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130-131; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 265; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 261.

⁶²² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 184; İbnü'l-Verdî, *Tarih*, 2: 42.

⁶²³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 144; Divâderî, Ebu Bekir b. Abdullah b. Aybek ed- Divâderî, *Kenzü'd Dürer ve Camiü'l Gurur*, thk. Selahaddin el-Müncid, byy, 1961, 6: 530.

⁶²⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 146; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 189.

⁶²⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 148; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 5: 17, 11: 27; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 184; Zehebî, *Tarihu'l İslâm*, 37: 13; İbnü'l- Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 86.

etmiş, annesiyle de Üner'in evlenmesini onaylamıştı. Bu kadar hızlı gelişen sadece bir siyasî evlilik miydi yoksa duygusal bir geçmişi var mıydı aydınlatılamamaktadır.⁶²⁶

Zehebî, İbnü'l-Kalânîsî'den naklen İsmail b. Böri'nin bir topluluk tarafından katledilmesi emrini bizzat annesinin verdiği⁶²⁷ ve onun yerine kardeşi Mahmûd'u Atabeg ilân ettirdiğini bu husustaki tedbirleri ve işleri Muînüddin Üner'in yaptığını bildirir. Zehebî, İsmail'in yirmi üç yaşında iken öldürüldüğünü kaydeder. İbnü'l-Kalânîsî'de bu konuda açık bir ifade yokken, Zehebî'nin, "işleri Muînüddin Üner'in yaptığını" bildiren ifadesi, bizi sadece bir tahmine sevk edebilir. Müellifin bu ifadeyi kullanması, infaz işlerini Muînüddin Üner'in yaptığı şeklinde anlaşılabilir gibi, "devlet işlerini yapmıştır" şeklinde de anlaşılabilir.⁶²⁸

Zehebî'nin de kaynağı olan yoktur. Bu hâdiseden sonra Muînüddin Üner'in Atabeglik merkezinde görülen etkisine, işlere vaziyet edişine ve yükselişine bakarak biz de yakın dönem tarihçileri gibi, bu işin gerisinde Üner'in olduğu ihtimalini düşündüğümüzü söylemekle yetiniyoruz. Şemsü'l-Mülûk İsmail'in Atabeglik süresi iki yıl, sekiz ay, yirmi dört gündür ve o yirmi üç yaşındayken hal edilmiştir.⁶²⁹

2.5.2 Emir Bazvaç'ın Hal'i

Dımaşk sipehsaları olan kudretli Emir Bazvaç, Nisan1137'de Dımaşk ordusundaki Türkmenlerden oluşturduğu büyük bir güçle Trablus bölgesine akın yaptı. Bazvaç, bu akına karşı koyan Trablus Kontu Pons'u püskürttü ve askerlerinin çoğunu kılıçtan geçirdi. Vadî İbnü'l-Ahmar ve çevresindeki bazı kaleleri aldı. Fakat onun bölgedeki bu hareketleri şiddet ve zulüm yoğunluklu idi. Bazvaç, pek çok insanı esir almıştı. İnsanları esir alıp onları yüksek meblağlar ödemeye mecbur ediyordu. Bu suretle çok büyük meblağlar elde etti. Ancak onun bu tutumları Dımaşk Atabegliğini de Haleb'in yeni sahibi İmâdüddin Zengî'yi de huzursuz ediyordu.⁶³⁰ Bazvaç'ın, kendi başına buyruk hareketlerinden Atabeg Şihâbüddin Mahmûd da hoşnut değildi. Atabeg Şihâbüddin Mahmûd, Bazvaç'ın daha önce, Yusuf b. Fîrûz'a yaptığı bıçakla yaralama saldırısı sebebiyle onun tehlikeli bir insan haline geldiğini düşünmekteydi.⁶³¹ Atabeg, Emir Bazvaç'ı affetmiş gibi davranarak, huzuruna davet etti. Kendisine vezirlik görevi

⁶²⁶ İbnü'l-Verdî, *Târih İbnü'l-Verdî*, 2: 38.

⁶²⁷ Zehebî, *İber*, 2: 445.

⁶²⁸ Zehebî, *Siyer'u A'lâmu'n Nübelâ*, 19: 576.

⁶²⁹ Zehebî, *Siyer'u A'lâmu'n Nübelâ*, 19: 576.

⁶³⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 136.

⁶³¹ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 4: 499.

isteyen Bazvaç, belki de bu beklentisi sebebiyle Atabegin huzuruna silahsız ve korumalarını almadan geldi. Oysa bu davet, onun hal edilmesi için yapılmış bir plandı. Bazvaç, 19 Nisan 1138'de Atabegin huzurunda Dımaşk sarayında öldürüldü. Onun ölümü ile boşalan sipehsalarlık görevi 30 Nisan 1138'de Atabeg ünvanıyla Muînüddin Üner'e verildi.⁶³²

2.5.3 Şihâbüddin Mahmûd'a Suikast

1135'de Şemsü'l-Mülûk İsmail, annesi Zümrüt hanımın emriyle hal edilince⁶³³ yerine, kardeşi Şihâbüddin Mahmûd atabeg ilân edilmişti. O'nun atabeg ilân edildiği gün, avam ve havas Dımaşk halkı coşkulu bir şekilde sevinçlerini belli etmişler, bağlılık ve itaat sözü vermişlerdi. Âyan sadakat yeminleri etmişlerdi.⁶³⁴ İsmail'in zulümlerinden ve baskılarından kurtulmanın, işlerin yoluna girmiş ve umutların yeşermiş olmasının Dımaşklılarda oluşturduğu sevinç ve coşkuyu İbnü'l-Kalânîsî " Bu mutlu an ve takdire şayan işler tasvir edilebilmenin ötesindedir" diye ifade etmektedir.⁶³⁵

Böylesine coşku ve sevinçle Dımaşk atabegi olan Şihâbüddin Mahmûd, Zengî tarafından kuşatılan Dımaşk'ı teslim etmekten, Halife'nin elçilerinin gelmesiyle kurtulmuştu.⁶³⁶ Humus ise, Kırhan b. Karaca'nın oğulları adına Humartaş tarafından yönetilmekteydi. Savunma gücü ve erzak stoku neredeyse tükenmek üzereydi. Zengî'ye karşı koyamayacağını anlayan Humartaş ile Tedmür Valisi Yusuf b. Fîrûz'un karşılıklı anlaşmaları sonucu, korunması kolay ve güçlü kalesi olan Tedmür karşılığında Humus Dımaşk Atabegliği'ne geçmiş, Humus Valiliği Muînüddin Üner'e verilmişti.⁶³⁷ Şihâbüddin Mahmûd, Zengî'nin Hama'daki naibi Emir Sâvâr'ın, başta Humus olmak üzere Dımaşk'a bağlı birçok illerin ekili arazilerine yaptığı zararlı akınlarını diplomatik yollarla durdurmuş, dostluk ve barışı tesis etmişti.⁶³⁸ Annesi Zümrüt Hatun Zengî ile evlenmiş, Halepte oturuyordu. Kendisi de Zengî'nin kızlarından biriyle evlenmişti.⁶³⁹ Sanki Dımaşk Atabegliği'nde işler yoluna girmiş gibi görülüyordu. Fakat 23 Haziran 1139'da Şihâbüddin Mahmûd bir suikastla öldürüldü. Suikastı gerçekleştirenler, onun

⁶³² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 141.

⁶³³ İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 9: 279; İbnü'l-Adîm, *Bugye*, 2: 91; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 221; Safedî, *Vâfi bi'l Vefeyât*, 3: 204.

⁶³⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130; İbn Kesîr, 12: 184; İbnü'l-Verdî, *Tarih*, 2: 42.

⁶³⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130.

⁶³⁶ İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 265.

⁶³⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 133-134; *Tarihu Ebî Yâ'la*, 1: 156; *Tarihu Dımaşk*, 1: 398; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 5: 6; Sallâbî, *ed-Devletü 'z- Zengiyye*, 1: 158.

⁶³⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 134; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 5: 6.

⁶³⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 143-144; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 229; Nicolle, *a.g.e.*, 9.

çok yakınında, sürekli olarak her işinde hizmet eden ve yanında uyuyan gulâmlardı.⁶⁴⁰ Suikastçılardan birisi, kölesi Ermeni asıllı el-Bagaş idi. Diğerleri iki hizmetçisi, Yusuf ve el-Harkavî idi. Anlaşılan suikast daha önceden ayrıntılı olarak planlanmıştı. Bu iki hizmetçi, her zaman olduğu gibi Atabeg Şihâbüddin Mahmûd'un yanında idiler. Onu uykusundayken öldürdükleri anlaşıldı. Kaynaklar, aynı yerde Atabeg ile birlikte uyuyan bir başka hizmetçinin daha varlığından söz ederler. Bu hizmetçinin suikastçılarla işbirliği içinde olmadığı ve yardım istediği için öldürüldüğü anlaşılıyor.⁶⁴¹ Derhal suikastçılar araştırıldı. El-Bagaş kaçmıştı, evinde bulunamadı. Bagaş'ın evi talan edildi. Diğerleri el-Harkavî ve Yusuf, yakalanarak Cabiye kapısı üzerinde çarşıya gerilerek idam edildiler.⁶⁴²

Zümrüt Hatun'un son oğlu Mahmûd'tan sonra Dımaşk hükümdarlığının Muînüddin Üner'in eliyle Zümrüt Hatun'un kumasından olan çocuklara geçmiş olması ve Üner'in bu Hatunla evlenmesinden ötürü, "suikastın azmettiricisi Üner miydi" kuşkusu akla geliyor. Şihâbüddin Mahmûd'un ölüm haberiyle Cemâleddin Muhammed'in atabeg ilânı haberini birlikte öğrenen Zümrüt Hatun'un, o vakit el-Cezire'de bulunan, kocası Zengî'ye mektup yazarak onu "intikam almaya" teşvik etmiş olması bu kuşkuyu güçlendirmektedir. Fakat kaynaklarımızda bu şüpheyi aydınlatacak açık bir ifade bulunamamıştır. Bununla birlikte Runciman, bu suikast sebebiyle Zengî'nin itham edildiğinden ve bu suretle devleti ele geçirmeyi umduğunu fakat Üner'in duruma el koymasıyla hayal kırıklığı yaşamış olma ihtimalinden söz eder.⁶⁴³

Günümüz müelliflerden Sallâbî'nin *ed-Devletü'z Zengiyye* adlı eserinde, "Mahmûd'un öldürülüp Muhammed'in getirilmesinin arkasında Üner vardı" şeklinde kesin bir ifadeye rastladık. Bu ifade, kesin kanıt oluşturmamaktadır.⁶⁴⁴ Fakat bir başka müellif, Üner'in Zümrüt Hatun'un çocuklarını iktidardan tasfiye etmek için onların yanında yer aldığını telmih ediyor. Söz konusu ifade şöyledir: "Böri'nin 1132'de ölümünden sonra genç çocukları anlayamadılar, büyük bir önder olan Üner, çocuklardan biri adına Şam'ı (Dımaşk'ı) ve diğer oğlu da Ba'lebek'i ele geçirdi." Bu ifadeden anlaşılan, Muînüddin Üner Ba'lebek'teki Muhammed'i onaylıyor olsa da Dımaşk'ta İsmail'in yanında yer alarak, İsmail'i kontrol altında tutmak ve diğer kardeşleri Muhammed, Sevinç ve Behramşah'ı korumayı hedeflemiş olabilir. Çünkü Böri'nin

⁶⁴⁰ İbnü'l-Verdî, *Târih*, 2: 42.

⁶⁴¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 143-144; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 229.

⁶⁴² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 145; Runciman, *a.g.e.*, 2: 186.

⁶⁴³ Runciman, *a.g.e.*, 2: 186.

⁶⁴⁴ Sallabî, *ed-Devletü'z- Zengiyye*, 1: 161.

Zümrüt'ten olan oğulları sırasıyla İsmail ve Mahmûd kısa sürede ya infaz edilerek veya azmettiricileri tespit edilemeyen suikastle iktidardan uzaklaştırıldılar. Üner, hep onların yakınındaydı ve sürekli kendi yetkilerini artırıyordu. İlerleyen zamandaki gelişmeler de Üner'in bu tasfiye işlerinde parmağının olduğu ihtimaline inanmamızı destekler mahiyettedir.⁶⁴⁵

⁶⁴⁵ Adı bilinmeyen Süryânî, *a.g.e.*, 44.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ HAÇLI SEFERİ ve ÜNER

3.1 SEBEPLER

Tarihte “Haçlı Seferleri” sözünün, günümüz Müslüman dünyasının zihninde uyandırdığı resim şudur: Ciddi bir tahrik neticesinde İslam’a karşı bilenen Hıristiyanlar, “Cenneti kazanacakları” inancıyla,⁶⁴⁶ dini kutsallarını korumak⁶⁴⁷ veya Müslümanların sözde “zulmü altında ezilen Hıristiyan din kardeşlerini bu zulümden kurtarmak”⁶⁴⁸ gibi yüksek emellerle “Tanrı adına savaşmak”⁶⁴⁹ üzere yola çıkmışlardır. Bu tahriklerle sefere katılan savaşçıların ve onları destekleyen halk kitlelerinin Müslüman coğrafyasında yaptığı şiddet, kabalık, vahşet, yağma, talan ve kıyım içerikli seferler ve buna tepki olarak yapılan savunma veya engelleme amaçlı çatışmalarla dolu vahim bir tablodur. Oysa Haçlı Seferlerinde şiddet, vahşet, yağma ve kıyımlar sadece Müslüman coğrafyada icra edilmemiştir. İkinci Haçlı Seferinde İber yarımadası, Baltık bölgesi ve Kuzey Afrika’da da cephelerin açılmasına Papalık tarafından onay verildiğini⁶⁵⁰ ve Seferin icra edildiği coğrafyalarda barbarca,⁶⁵¹ vahim çatışmalar yapıldığı görülür. Savaş psikolojisinin tabiatından olarak, Haçlı Seferlerinin güzergâhındaki Hıristiyan coğrafya Balkanlarda, Macaristan’da, Trakya’da ve İstanbul’da yaşayan Hıristiyan insanlar da bu olumsuzluklara maruz kalmışlardır.⁶⁵² Bu olumsuzlukları anlatma sadedinde, Haçlı yöneticiler arasındaki bariz ve derin siyasî ihtilaflardan söz açan Runciman’ın, Avrupa’daki krallar ve imparatorlar ile Hıristiyanlığa ihaneti dillendirilen Bizans İmparatoru İmanuel arasındaki ihtilaf konuları ayrı bir bahistir. Runciman’ın, bu

⁶⁴⁶ Asbridge, *a.g.e.*, 37-38, 222; Nicolle, *a.g.e.*, 12.

⁶⁴⁷ Asbridge, *a.g.e.*, 38, 222.

⁶⁴⁸ Asbridge, *a.g.e.*, 56-57.

⁶⁴⁹ Asbridge, *a.g.e.*, 222.

⁶⁵⁰ Nicolle, *a.g.e.*, 34; Asbridge, *a.g.e.*, 227.

⁶⁵¹ İkinci Haçlı Seferi tarihçisi John Kinnamos, Haçlıların bu seferler sırasında yaptıkları vahşetleri anlatarak Haçlılar için “barbar” tabirini kullanmaktadır. Bkz. Mahmoud Said Omran, “John Kinnamos As A Historian Of The Second Crusade”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran 1997 İstanbul*, (Ankara: 1999, Türk Tarih Kurumu), 46.

⁶⁵² Niketas Khoniates “*Historia Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*”, çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayını, (Ankara: 1995), 40-42; Asbridge, *a.g.e.*, 61’de Ren Havzasında Musevilere karşı yapılan barbarlıkların soykırım olarak nitelenebilecek boyutta olduğundan söz eder.

ihtilafın veya strateji yanlışlığının, Osmanlı'nın İstanbul'u fethiyle kısmen, Viyana kuşatmasıyla da daha iyi anlaşıldığını ifade eden tespiti ilginçtir.⁶⁵³

Haçlı Seferleri Roma'daki Papalığın organizasyonu ve daveti sayesinde dinî duyguların tahrikiyle başladı.⁶⁵⁴ Avrupa'da onbirinci ve onikinci yüzyılda geçerli feodal sistemdeki olumsuzluklardan etkilenen, maceraperest şövalyelerin hevesleriyle⁶⁵⁵ seferler daha da güçlendi. Birinci Haçlı Seferi'nden sonra Doğu Akdeniz'de, Filistin topraklarında, bugünkü Ürdün, Suriye, Lübnan ve kısmen Anadolu'nun güneyinde Nicolle'un "Türedi Haçlı Devletleri"⁶⁵⁶ dediği, bir takım yeni devletçikler kurulmuştu. Kudüs Krallığı ve bağlısı Kontluklar, Prinkepslikler oluşmuştu. Kudüs Krallığına tâbi Antakya Prinkepsliği, Urfa/ Ruha Kontluğu, Trablus ve Lazkiye Prinkepslikleri bölgede tutunmuşlardı.⁶⁵⁷ Bu "türedi Haçlı devletleri", Avrupa'daki imparatorluklar, Krallıklar ve feodaller ile Papalık kurumu ve ruhani sınıflar tarafından, Hıristiyanlığın ileri karakolu veya kutsal toprakların, kutsal haçın, hatta kutsal mezarın bekçileri olarak kabul ediliyorlardı.⁶⁵⁸ Bu kabul veya varsayım, "türedi Haçlı devletlerinde" yaşayan halkı çok ilgilendirmiyordu. Sadece kendinden sonra yerine geçecek erkek çocuğu olmayan kral veya kontlar için Avrupa'dan ithal edilen soylu şövalyelerin, kral olması gibi durumlarda bu varsayım, halkı ilgilendiriyordu. Hatta gerek Müslüman emîrlükler veya devletlerde, gerekse bu "türedi Haçlı devletlerde" Hıristiyan ve Müslüman olan

⁶⁵³ Runciman, kaba saba ve maceraperestlerin, akılsız idealistlerin komutasında ara sıra muhteşem ve kahraman orduların, " varlığını Müslümanların tesanüdsüzlüğüne borçlu bir zoraki devlete", -yani Kudüs krallığı ve bağlısı devletlere- yardım etmek üzere doğuya gelmesi mi Hıristiyanlığa hizmet olurdu, yoksa Bizans'ın, batının kendisini engellemesiyle karşılaşmadan, uzun zamandan beri olduğu gibi, Hıristiyan dünyasının doğu sınırını koruması mı daha iyi hizmet olurdu," sorusunu sorduktan sonra, bu siyasetten hangisinin en doğrusu olduğunun anlaşılması, "Türkler İstanbul'u fethettikten sonra Viyana kapılarına geldiklerinde mümkün olacaktı" yorumunu yapar. Bkz. Runciman, *a.g.e*, 2: 224- 230.

⁶⁵⁴ Asbridge, *a.g.e*, 26-27.

⁶⁵⁵ X. ve XI. yüzyılda Avrupa'da geçerli feodal sisteme göre; ölen bir feodalın bütün iktidar gücü ve toprakları en büyük oğluna miras olarak kalıyordu. Primogeniture denilen bu sistem, daha kabiliyetli de olsa, ölen feodalın diğer çocuklarını ve savaşçı şövalyelerini farklı maceralara veya Haçlı Seferleri dolayısıyla gidilecek coğrafyada kendilerine yeni iktidar alanı bulma hırsıyla hareket etmeye mecburen yöneltiyordu. Bu tarz sistemin mağduru olarak seferlere katılmış ve Haçlı Seferleri tarihinde adları sıkça geçen asilzadelerden bazıları şunlardır: Soy ağacı Charlemagne'ye kadar dayanan Godfrey, Boulogne kontunun ikinci oğlu olarak doğmuştu, kardeşi Boulogne'li Baldwin de aynı kaderi paylaşarak mirastan mahrum edilenlerdendi. Kırk yaşlarında güney İtalyalı bir Norman olan Bohemond, Toulouse'lu Raymond, Hauteville'li Tancred, gibi asilzadeler de benzer kaderi paylaşan Primogeniture sistem mağdurlarıydı. Bkz. Asbridge, *a.g.e* 62-65

⁶⁵⁶ Nicolle, *a.g.e*, 10.

⁶⁵⁷ Bkz. Ekler 1, Harita 6.

⁶⁵⁸ Kutsal Mezar, ilk kez çarınha gerilme yeri olarak kabul edilen ve İsa'nın çilesiyle ilgili bir dizi tapınaklar ile Şövalye Şapelini de bulunduğu kiliseler ve mekânlardır. 1130-1140'larda kral Foulque ve kraliçe Melisende döneminde yeniden inşa edilerek geniş çaplı onarım yapılan, Hıristiyanlarca kutsal mekânlara verilen genel isimdir. Asbridge, *a.g.e*, 200.

tebaa, birlikte yaşama kültür ve alışkanlığını oluşturmaya başlamışlardı.⁶⁵⁹ Bunun bir neticesi olarak, bölgeye yerleşmiş ve orada yaşamakta olan haçlılara “el-Efrencü’s-Sahiliyyûn” yani “Kıyı/ Sahil Haçlıları”, Batılı Haçlılar için de “el-Efrencü’l- Gureba” yani “Gurbetçi / yabancı Haçlı” tabirlerini kullanıyorlardı.⁶⁶⁰ Buna rağmen daha önce söz ettiğimiz gibi, ara sıra bu devletlerin kendi aralarında veya emîrlüklerle din farkı gözetilmeden sırf çıkar amaçlı veya o günkü durumlara bağlı olarak çatışmalar da ittifaklar da oluyordu. Bu çatışmalar Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında cereyan etmiş olmasına rağmen “Haçlı Seferi” olarak adlandırılmamaktadır. Bu sebeple, 1101’den 1145’e kadar geçen sürede bir daha Haçlı Seferi yapılmamıştır denilebilir. Bu sürede bazı kilise ve din adamlarının, birinci seferin benzeri, seferler yapmaya yönelik girişimleri veya vaazları olmuştu. 1129’da Kudüs Kralı II. Baudouin’in Dımaşk’a yaptığı kuşatma buna örnek olarak verilebilir. Bu kuşatma için, Avrupa’dan toplanan ve gemilerle getirilen Haçlı askerleri de katılmıştı. Ancak tarihçiler tarafından bu ve benzerleri, bir “Haçlı Seferi” olarak kabul edilmemektedir. Bunun sebebi, seferi düzenleyen Kudüs Krallığı olması ve bu sefer için, papalık tarafından vaat edilmiş herhangi bir kutsal ödülün olmamasıdır. Esasen batılı tarihçiler arasında tümüyle bu seferlere “Haçlı Seferi”, Doğu Akdenizde oluşan Lâtin devletlere de “Haçlı Devletleri” denilmesi de tartışma konusudur.⁶⁶¹

İkinci Haçlı Seferi’nin hazırlanmasına, İmâdüddin Zengî’nin Urfa’yı ele geçirmesi sebep oldu. Bölgede neredeyse kırk beş yıldır mevcudiyetiyle övülen ve ilk kurulan Haçlı devleti Edessa / Urfa Kontluğu’nun merkezi Urfa’nın düşmüş olması, Papa’nın harekete geçmesine gerekçe olmuştu. Esasen Papalık, Avrupa feodalleri nezdinde kaybettiği otoritesini yeniden kazanmak ve yetki paylaşımı sebebiyle ruhbanlar arasında oluşan iki başlılığı, bölünmeleri ve ihtilafları ortadan kaldırmak istiyordu. Ruhbanlar arasındaki ihtilaflar nedeniyle papanın yaşamakta olduğu bir çeşit sürgün hayatını, sonlandırmak gerkiyordu.⁶⁶² Bu sebeple Papalık İkinci Haçlı Seferi

⁶⁵⁹ Hillenbrand, *a.g.e.*, 358, Asbridge; buna örnek olarak şunlardan söz eder. Dımaşk’ın 25 km kuzeyindeki Saidnaya’daki bir Rum Ortodoks kilisesinde bulunan Meryem Ana İkonasının, her iki din mensuplarından da ilgi gördüğünü, bu ikonanın memelerinden akan yağın kutsal ve şifa kaynağı olarak ünlendiğini, Hıristiyan hacıların bu sıvıyı şişelere doldurarak deniz aşırı ülkelere götürdüklerini, ayrıca Müslümanların da buna ilgi gösterdiklerini anlatır. Bölgede yaşayan Müslümanların ve Hıristiyanların birbirlerinin topraklarına ve kutsal mabedlerine ziyaret yaptıklarını da bu hususa örnek olarak verir. Bkz. Asbridge, *a.g.e.*, 202-203.

⁶⁶⁰ Hillenbrand, *a.g.e.*, 359.

⁶⁶¹ Bkz. Asbridge, *a.g.e.*, 60 ve 697’deki 49 nolu not.

⁶⁶² III. Eugenius Papalık görevine geldiğinde, kendisinin Papalığını tanımayan, başka bir Papa’ya bağlılık bildiren ruhani bir oluşumun yanında yer alan bir Roma halkı bulmuştu. Ayrıca öteden beri süregelen

düzenleyerek sorunları tek hamleyle çözebileceğinin fakındaydı. Bu hamle için etkili bir gerekçenin bulunması veya değişim olması bekleniyordu. Beklenen değişim ve etkin gerekçe 24 Kasım 1144'de zuhur etmiş oldu. Musul Atabeg'i İmâdüddin Zengî dört hafta süren⁶⁶³ bir kuşatma sonunda Edessa / Urfa kontluğunun merkezi Urfa'yı ele geçirmişti.⁶⁶⁴ Bu, Hıristiyan dünyasında şok etkisi yarattı. Çünkü Hıristiyan dünyasında, yarım asırdır sürdürülmeye çalışılan "Haçlı şövalyelerin ve ordularının yenilmezliği" efsanesi tümüyle silinirken, Edessa'nın düşmesiyle, bölgenin "İlk Haçlı Devleti" de yıkılmış oluyordu.⁶⁶⁵

Avrupa'da İkinci Haçlı Seferi için fırsat kollanırken, Edessa / Urfa kontluğunun düşmesi üzerine, Doğu Akdeniz'deki Haçlı devletlerinde, Zengî'den duyulan korku da artmıştı. Bu korku sebebiyle, Avrupa'daki Hıristiyanlardan yardım istekleri gün gün artmaktaydı. Kudüs Kralı'nın annesi ve naibi Kraliçe Melisende, derhal bölgedeki Antakya, Trablus prinkepleri ve diğer prenslerle bir toplantı yaptılar. Toplantıda Papalıktan yardım istenmesi için bir elçi heyeti ve mektup gönderilmesi kararı aldılar. Taberiye / Cebele piskoposu Hugue elçi olarak Roma'ya gönderildi. Çukurova bölgesinin Ermeni kiliselerindeki piskoposlar da benzer bir kaygıyı Papalığa duyurmak ve beklentilerini iletmek için, bir elçi heyetini Roma'ya göndermişlerdi.⁶⁶⁶

Kudüs ve Çukurova'dan gelen elçilerle görüşen Papalık, derhal harekete geçti. Kutsal savaşı yeniden canlandırmak için, Birinci Haçlı Seferinin güdüleyici "Tanrı için savaşmak"⁶⁶⁷ sloganından farklı, yeni söylemler geliştirecek sebep zuhur etmişti. Birinci Haçlı Seferi Papa II. Urban'ın, amacının ve tezlerinin tam olarak ne olduğu bilinmeyen vaazı ile başlatılmıştı. Bu yeni düzenlenecek İkinci Sefer hakkında "Seleflere Sadakat" adı verilen ve Papa III. Eugenius'un yayınladığı genelgenin⁶⁶⁸ yazılı bir metninin günümüze kadar ulaşmış olması, seferin ne şekilde ve hangi temel fikirlere dayandırılarak başlatıldığını haber vermektedir.⁶⁶⁹

kentin yönetimi konusunda çözümlenemeyen bir problemle karşı karşıya olduğunu anlamıştı. Bu sebeple Roma'nın 80 km. kadar kuzeyindeki Viterbo'da âdeta sürgün hayatı yaşamaya mecbur kalmıştı. Bkz. Asbridge, *a.g.e.*, 215.

⁶⁶³ Runciman, *a.g.e.*, 2: 194.

⁶⁶⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 152-155; Urfalı Mateos, *Vekâyinâmesi*, 297.

⁶⁶⁵ Runciman, *a.g.e.*, 2: 236.

⁶⁶⁶ Runciman, *a.g.e.*, 2: 205; Asbridge, *a.g.e.*, 211-225.

⁶⁶⁷ Asbridge, *a.g.e.*, 219.

⁶⁶⁸ Hıristiyanların Bulla adı verdikleri bu genelgenin 1 Aralık 1145'de yayımlandığı kanıtlanmıştır. Bkz. Runciman, *a.g.e.*, 2: 206.

⁶⁶⁹ Asbridge, *a.g.e.*, 213-217.

3.2 SELEFLERE SADAKAT GENELGESİ

Lâtinçe adıyla “Quantum praedecessores” denilen, “Seleflere Sadakat” anlamına gelen ve Lâtinçe sözlerle başlayan bu metin, elden ele dolaştırılıyor ve İkinci Haçlı Seferini başlatmak, kuvvet toplamak için yapılan vaazlarda, toplantılarda, mitinglerde kullanılıyordu. Genelge, düzenlenecek seferle ilgili “Papalığın resmi görüşünü beyan etmek” ve “gönüllümü katılımı teşvik etmek” gibi iki temel hedefi kapsıyordu.⁶⁷⁰

Genelgenin metni, seferin amacını beyan ile katılımcılarda aranan özellikleri ve onlara tanınacak imtiyazlarla ödülleri belirterek üslubu ve içeriğiyle insanların onurlarını okşuyordu. Yer yer Birinci Seferin mimarı Papa II. Urban’ın söylemleri daha da zenginleştirilmiş, yeniden düzenlenmişti ve savaşçıları önceleyen düzenlemeleri içermektedir. Seferi düzensiz ordu görüntüsünden kurtarmak için, yaşlılar, hacı adayları ve savaşçı olmayan maceracı tiplerden çok, “Tanrı’dan yana olanlara, güçlü ve soylu olanlara” sefere katılma çağrısı yapılıyordu.⁶⁷¹ Buna rağmen kitlesel katılım sağlama ile seçkinleri çağırma arasında bir denge bulunamamış olduğu anlaşılıyor.⁶⁷²

Genelgede, sefere katılanların eşlerini, çocuklarını, ürünlerini ve eşyalarını kilisenin koruyacağı, borçlarıyla ilgili faiz ödemelerinin iptal edileceği, arazileriyle ilgili devam eden yasal davaların görülmesinin dönüşe kadar erteleneceği, günahlarından tümüyle arınacakları şeklinde, ortaçağ Hıristiyan insanlarını ikna edecek vaatler, kesin ifadelerle bildiriliyordu. Bu genelge daha sonraki çağlarda papaların örnek olarak aldığı bir belge özelliğine kavuşacaktı. Fakat yine de bir hususun eksikliği hemen fark ediliyordu. Edessa / Urfa’nın geleceğinden söz ediliyor ama ele geçirilmesi gerektiğinden söz edilmiyordu. Zengî veya başka bir emîr veya komutan bir düşman olarak tanımlanmıyordu. Yani seferin güdülemesi yüksek, fakat hedefi belirsizdi.⁶⁷³

Papanın yayınladığı bu genelge eksiklerine rağmen bir seferin ilânı anlamını taşıyordu ve ruhbanlar vaazlarında bu genelgenin içeriğini dillendirmeyi görev kabul etmişlerdi. Bu konuda Clairvaux’lu başrahip Bernard çok gayretli ve etkili idi. Avrupa’nın çeşitli merkezlerini dolaşarak imparatorları, kralları vaazlarıyla ikna ediyor, kutsuyor ve daha geniş kapsamlı vaaz ve mitingler düzenleme konusunda onların

⁶⁷⁰ Asbridge, *a.g.e.*, 216.

⁶⁷¹ Asbridge, bu yönüyle Seferle katılanların Haçlı devletleriyle münasebetleri noktasında Birinci Haçlı Seferiyle İkincisi arasında bir uyumsuzluk olduğuna işaret eder. Birinci Seferde itici gücün bireysel manevi hedefler ve dinî isteklendirme olduğunu, ikincisindeki itici gücün ise; Deniz ötesindeki Lâtin Haçlı krallarının ihtiyaç duyduğu askerî destek olduğunu tespit eder. Asbridge, *a.g.e.*, 219.

⁶⁷² Asbridge, *a.g.e.*, 218.

⁶⁷³ Asbridge, *a.g.e.*, 218- 219.

desteklerini alıyordu. Artık Papa'nın "Seleflere Sadakat" genelgesiyle mayalanan yeni Haçlı Seferi çağrısı cevap bulmaya başlamıştı.⁶⁷⁴ Bu defaki Haçlı Seferi, Papa'nın isteği ve önderliğiyle, Kralların ve İmparatorun komutasında, düzenli orduların katılımıyla, şövalyeler, kontlar ve düklerin, prenslerin katıldığı seçme ve kalabalık gönüllülerden oluşan daha planlı bir sefer düzenleniyordu. Amaç sadece Tanrı adına savaşmaktı ama hedef belirsizdi.⁶⁷⁵

Başrahip Bernard'ın iki üç yıl süren azim ve gayretle gerçekleştirdiği toplantılar, vaazlar meyvelerini vermeye başlamıştı. 1146'da büyük başarıyla gerçekleştirilen Vezelay'deki toplantıya ilgi büyüktü. Kuzeydoğu Avrupa'nın gözde soyluları ile birlikte Fransa kralı VII. Louis ve eşi Kraliçe Eleanorda katılmıştı. Kraliçe Eleanor güçlü Akitanya dükâliğinin vârisi idi. Amazon savaşçı olarak efsaneleşmiş, "altın çizmeli" olarak konuşulan genç ve güzel kraliçe, kocasının yanında baskın bir karakter olarak ön plana çıkıyordu. Bu toplantıya Haçlı seferleriyle güçlü bağları bulunan pek çok Fransız beyleri, kontlar ve haçlı lider de katılıyorlar ve bu sefere kabul edildiklerinin sembolü olarak Papanın gönderdiği haçı almak için yarış ediyorlardı. Kral VII. Louis ve eşi Eleanor da sefere bizzat katılma sözü vermiş olmaları Avrupalı pek çok soyluyu, şövalyeleri ve askerleri ile sefere katılma konusunda teşvik etmişti.⁶⁷⁶

Sefere katılacak olanlar arasında Toulouse'lu Haçlı liderlerden Raymond'un oğlu ve Trablus'taki prenslerin de akrabası olan, Toulouse'lu Kont Alphonse Jordain ve Flandra'lı Kont Thierry de bulunuyordu. Bu isimler, Dımaşk kuşatması ve sonrasındaki Arime/ Ureyne Kalesine yapılacak kuşatmada dikkat çekeceklerdir. Bütün bu gelişmeler yukarıda anlattığımız "Seleflere Sadakat" genelgesinin uygulanmasına ve yeni bir seferin düzenlenmesine ve bunun için "Büyük Ordu"nun sefere çıkmasını hızlandırmıştı.⁶⁷⁷

⁶⁷⁴ Asbridge, İkinci Haçlı Seferinin hazırlığında tanınan etkili vaiz, Clairvaux'lu Bernard'ın çabalarıyla Lâtin ordularının iki kat güçlendiği, vaizin dolaştığı yerlerde sefere katılımlar sebebiyle erkek nüfusunun kadınlara oranla yedide bire kadar düştüğü tespitini yapar. Bkz. Asbridge, *a.g.e.*, 223.

⁶⁷⁵ Asbridge, *a.g.e.*, 222,

⁶⁷⁶ Niketas Khoniates, *a.g.e.*, 40; William of Tyre; *a.g.e.*, 2: 180, 196; Asbridge, *a.g.e.*, 220-222.

⁶⁷⁷ Asbridge, *a.g.e.*, 231.

3.3 BÜYÜK ORDU

Batılı yazarların eserlerinde sadece, “Seleflere Sadakat” genelgesi ile başlatılan bu Haçlı Seferinin ordusu için “ Büyük Ordu” nitelemesi yapılır. Bunun sebebi ordu nüfusunun çokluğu olmakla birlikte, bu defaki sefere bizzat bir kral ve bir İmparatorun komuta etmesi ve kendi özel askeri birlikleriyle savaşa katılmış olmalarıdır. Fransa’nın genç Kralı VII. Louis, kendisi ordusunun başında sefere katılıyordu. Krala, siyasî hırsı, güzelliği ve zekâsıyla göz dolduran eşi Kraliçe Eleanor’la birlikte onlarca asilzade, genç ve güzel prensesler ve şövalyeler refakat ediyordu.⁶⁷⁸

Ayrıca Alman imparatoru III. Konrad da kendi düzenli ordusuna bizzat komuta ediyordu. En şöhretli asilleri de ona refakat ederek bu sefere katılıyordu. III. Konrad’ın, 1125’li yıllarda Kudüs Krallığı’nda genç bir Alman asilzadesi olarak “konuk şövalye” sıfatıyla hizmet etmiş ve Kral II. Baudouin’in Dımaşk’ı kuşatmak için yaptığı saldırıda görev almış olduğu biliniyordu.⁶⁷⁹ Yani seferin icra edileceği toprakları ve koşulları bilen bir İmparator olarak kabul ediliyor ve bununla övünülmüyordu.⁶⁸⁰

Bu defaki ordu, Birinci Haçlı Seferin’de görülen düzensizliklerden, rastgelelikten, sivillerden, hacı olmak emeliyle katılan ihtiyarlardan arındırılmaya çalışıldı. Maceracılar, kişisel ikbali için savaşa hedefinde olan pek çok şövalyenin içinde yer aldığı ve ne olduğu belirsiz düzensiz ordu görünümünden uzaklaştırılmaya gayret edildi. Bu defa katılımcıları ve teçhizatlarıyla da daha düzenli ordulardan oluşan birleşik Haçlı ordusuna bu yönüyle de “Büyük Ordu” deniliyordu.⁶⁸¹

Büyük Ordu söylemi, zihinlerde yüz binlerle ifade edilen çok kalabalık bir ordu izlenimi oluşturuyorsa da ne klasik İslam Tarihi kaynaklarından, ne de batılı kaynaklardan net ve inandırıcı bir rakam tespit edilememektedir. İlk hareket merkezlerinden bir milyona yaklaşan sayılarda yola çıkmış olsalar da önemli bir kısmının geri döndükleri veya yollarda telef oldukları haber veriliyor.⁶⁸²

⁶⁷⁸ William of Tyre; *a.g.e.*, 2: 180, 196.

⁶⁷⁹ Bkz. Runciman, *a.g.e.*, 2: 143.

⁶⁸⁰ Nicolle, *a.g.e.*, 5.

⁶⁸¹ Runciman, *a.g.e.*, 2: 3-4.

⁶⁸² İbnü’l-Kalânîsî, *Zeyl*, 163-164; William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 751; Surlu William, “atalarının kahramanlıklarını canlandırmak için yola çıkan” İkinci Haçlı Seferinin askerlerinin darmadağın olduğunu, binlercesinin ya firar ettiğini veya açlıktan, soğuktan ya da savaştan öldüklerini ve kahramanlık ününün artık yerlerde sürünmekte olduğunu bildirir. Bir zamanlar Haçlı askeri adını duyduklarında “ korkuya kapılan pis insanların dilinde artık Haçlı askerlerin maskara durumuna düşecekleri” yorumunu yapar. Asbridge, *a.g.e.*, 234.

Nicolle; Birinci Sefere göre daha kalabalık, daha donanımlı ve daha düzenli olduğunu belirttiği “Büyük Ordu” denilen Hıristiyan kuvvetlerinin donanımı ve insan nüfusu hakkında, Bizans imparatoru İmanuel’in İstanbul boğazını geçen 900 bin Alman saydığı yolundaki ifadeleri, çok şiirsel ve abartılı bulduğunu söyler ve bazı sayılar verir. Alman İmparatoru III. Konrad’ın imparatorluğundan en fazla ikibin şövalye, Fransa Kralı VII. Louis’nin de kendine özel askerlerinden en fazla yediyüz şövalye ile derebeylerinden ise daha az sayıda şövalyeyi bu sefere katabildiklerini yazar. Flandre Kontu’nun altıyüz şövalyesi, Kudüs Krallığı’nın ise beşyüz elli şövalyesine ilaveten altı bin piyadesinin olduğundan söz eder. Tamplier Şövalyelerinin ise Paris’teki toplantıda yüz otuz kadar asker sözü verdiklerini bildirir. Bunların dışında sayı vermese de Haçlılardaki feodal yapının sonucu olarak, çağırıldıklarında eli silah tutan tüm erkeklerin orduya alınmasının mümkün olduğunu, bunlardan başka paralı yani lejyoner savaşçılardan ve Türkopol⁶⁸³ denilen bazı askerlerin de varlığından söz eder.⁶⁸⁴

Verilen şövalye sayıları, nitelikli savaşçı denilebilecek, kendilerinin komutası altında onlarca veya yüzlerce savaşçıların oluşturduğu müfrezeyi toplayıp onlara komuta edebilen şövalyeleri ifade etmektedir. Bu da, 900 bin sayısının abartılı, fakat ordunun en azından yüz bini aşkın olarak ifade edilecek sayıda olduğunu düşündürmektedir.⁶⁸⁵

Nicolle, Alman ve Fransız ordularının kabiliyetleri ve disiplinleri konusunda da karşılaştırmalı bilgiler verir. Bu konuda örneklemeler yaparken onların Avrupa kıtasının ortasından Balkanları, Tuna Nehrini, Macaristan ve Bulgaristan’ı geçip Trakya’ya ulaştıklarını bildirir. İstanbul Boğazı’nı geçerek Anadolu içinde farklı güzergâhlar izleyerek⁶⁸⁶ Kudüs’e ve Antakya’ya ulaşmalarını anlatır.⁶⁸⁷ Ayrıca “Atlantik üzerinden yapılan ve yolda Lizbon’un Haçlılarca alınmasına da yardımcı olan⁶⁸⁸ İngiliz soyluların

⁶⁸³ Türkopol; on ve onbirinci asır ve sonrasında Kuzeybatı Anadolu’da Bythinya denilen bölgede meskûn, Türklerin Rumlardan doğan çocukları olup Bizans veya haçlı ordusunda paralı asker olarak savaşan, okçu süvarilerdir. Bunlar İznik’in fethinden sonra oluşmaya başlamış bir topluluk olup I. Haçlı seferinde ezilmiş, can korkusuyla Hıristiyan oldukları ve Müslüman savaşçıların eline düşüncü Mürtedlik suçlamasıyla katledilmeye de uğrayabilen veya başka koşullarda Hıristiyanlığa geçmiş cengâver ruhlu dönmeler olarak tanımlanırlar. Nicolle, *a.g.e.*, 24; Zerrin Günel; “Ece Bey” *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994) 10: 379.

www.mutlakaoku.com ; “Tarihte Türkler ile Rumlar arasındaki evlilikler ve Türkopoller” erişim tarihi 03.12.2018.

⁶⁸⁴ Nicolle, *a.g.e.*, 23-33.

⁶⁸⁵ Nicolle, *a.g.e.*, 23-26.

⁶⁸⁶ Nicolle, *a.g.e.*, 41, 46, 47, 50.

⁶⁸⁷ Nicolle, *a.g.e.*, 50, 51-53.

⁶⁸⁸ Nicolle, *a.g.e.*, 35. Portekiz kontu Alfonso Henri, 1139’da Murabıtın Hanedanının içinde bulunduğu zorluklardan istifade ederek Ourique’de zafer kazanmış ve kral ünvanı almak için Papalık makamıyla

yönetimindeki deniz seferinden, İkinci Haçlı Seferi'nin yegâne başarısı olarak söz eder. Yolculuklarının büyük kısmını karadan yaptıktan sonra Anadolu'da şiddetli mukavemetle karşılaşan Alman ve Fransız ordularının Akdeniz üzerinden gemilerle yollarına devam etmek zorunda kaldıklarını anlatır. Kısmen karadan kısmen de deniz yolundan kutsal topraklara ulaşmış olan Haçlılardan ve yapılan bu deniz seferlerinin etkisiyle denizciliğin gelişiminde görülen değişimden de bahseder.⁶⁸⁹

3.4 AKKA SAVAŞ KONGRESİ

Fransa Kralı VII. Louis ve beraberindekiler, epeyce zahmetli ve zaman zaman da öldürülme tehlikesi⁶⁹⁰ atlatarak, Anadolu'daki yolculuğun ardından, yolun kalan kısmını denizden tamamlamaya karar verdiler ve 19 Mart 1148'de Süveydiye / Samandağı limanından karaya çıktılar. Trablus Kontu Raymond, kendisi de bir Fransız asilzadesi olması hasebiyle, Kral VII. Louis'nin gelişinden haberdar oldu. Saray erkânı ve çevresindeki asiller ve onların eşleriyle birlikte Kral VII. Louis'yi ve Kraliçe olan yeğeni Elenaor'u⁶⁹¹ şanlarına yakışır şekilde karşıladı. Kral ve Kraliçe ile beraberindeki soylu hanımlar ve şövalyeler Antakya'da birkaç gün eğlendirilip ağırlandılar. Sonra seferin seyrini konuşmak için bir toplantı yaptılar. Raymond bu Haçlı seferinden kendi hesabına çok ümitler besliyordu. Çünkü Edessa / Urfa'nın düşmesi, en çok onu endişelendirmişti. Bu sebeple Haçlı ordusunu, baş düşman olarak gördüğü Nureddin Mahmûd Zengî'nin başkenti Halep'e saldırmaya yönlendirmekteydi.⁶⁹² Kraliçe Eleanor, Raymond'un yeğeni idi ve onun bu stratejisini destekliyordu. Kraliçe'nin bu tutumundan Kral Louis rahatsızlık hatta kıskançlık duydu. Ettiği Haçlı yeminine sadık kalacağını bildirerek diğer Avrupalı ve yerel Haçlı krallar ve komutanlarla yapılacak kongreyi önemsemediğini söyleyerek, Kudüs'e gitme kararı aldı. Onun bu kararı, Halep ile

müzakereler yürütmekteydi. Kont, 1147 Mart ayında Tagus ırmağının kıyılarında Santarem dâhil pek çok toprak elde etmişti. Şimdi de Murabitîn Müslümanlarının başkenti olan Lizbon'a saldırmaya hazırlanıyordu. Tam bu sırada İkinci Haçlı Seferi için İngiltere'den yola çıkan küçük bir donanma Portekiz sahillerine ulaşmış bulunuyordu. Bu İngiliz donanması, Oporto piskoposunun yönlendirmesiyle Lizbon'a saldırıp ele geçirilmesi için Portekiz kontuna yardım etmişlerdi. Bkz. Runciman, 2: 214.

⁶⁸⁹ Nicolle, *a.g.e.*, 26-27.

⁶⁹⁰ Nicolle, Denizli Honaz dağındaki bu trajik durumu illüstrasyon yoluyla görselleştirerek oldukça detaylı anlatır. Bkz. Nicolle, *a.g.e.*, 62.

⁶⁹¹ William of Tyre; 2: 180, 196. Trablus Kontu Raymond, Kraliçe Eleanor'un amcası idi. İkinci Haçlı seferinden döndükten sonra Kraliçe, Fransa kralı VII. Louis'den boşandı ve İngiliz prensi Henry ile evlendi. Henry daha sonra İngiltere kralı oldu, doğal olarak eşi Eleanor da İngiltere kraliçesi oldu. Sur'lu William, Eleanor'un kocası Louis'ye ihanet ettiğini iddia etmese de ondan "aptal ve kendini beğenmiş kadın" olarak söz eder.

⁶⁹² William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 181; Nicolle, *a.g.e.* 53.

ilgili stratejinin önemsenmemiş olması ve kraliçe için gösterilen kıskançlık, Raymond'u kırgınlığa ve hatta Kudüs krallığında yapılacak kongreye ve Haçlı Seferine Antakya Kontluğunun katılmamasına sebep oldu. Tel Bâşir Kontu Joscelin, Urfa'nın düşmesinden dolayı Haçlı ordusunun kendisine yardıma geleceğini ve seferin Urfa'ya yapılacağını ummaktaydı. Haçlı liderlerin nezdinde bu isteğin kabul görmemesi sebebiyle ve içinde bulunduğu siyasî ve askerî müşküllerini bahane ederek, Joscelin de bu sefere katılamıyordu.⁶⁹³

Anadolu'daki zorlu yolculuğunu yarıda bırakmak zorunda kalıp İstanbul'a dönen Alman imparatoru III. Konrad, oradan Bizans imparatorunun malî ve fiilî desteğini alarak, deniz yoluyla kutsal Filistin topraklarına yolculuğuna devamla, 1148 Nisan ayının ortalarında maiyetindeki en şöhretli asilleri ve avaneleriyle birlikte Akkâ limanına ulaşmışlardı. Kudüs kraliçesi Melisende ve oğlu Kral III. Baudouin, onları samimî bir törenle karşılamışlardı. III. Konrad için yapılan törenlerin aynısı bir ay sonra Fransa Kral ve Kraliçesi'nin Kudüs'e gelişlerinde de yapıldı. Filistin'de yerleşik bütün prensler, kontlar, baronlar ve Avrupa'dan kuvvetli bir birlikle gelen Toulouse kontu Alfonso Jourdain⁶⁹⁴ de dâhil, Haçlı yemini yapan Avrupalı bütün kontlar, dukler, şövalyeler ve asilzadeler Kudüs'e akın etmişlerdi. Kudüs adeta, parlak ve kalabalık şövalye ve asil hanım işgali altında idi.⁶⁹⁵ Alfonso Jourdain Akkâ'dan Kudüs'e giderken yolda Kaysâriye'de konakladığında yediği yemekten rahatsızlanarak öldü. Onun bu kuşkulu ölümü, beraberinde sefere katılmakta olan oğlu Bertrand'ın kuşkularını, amcazadesi mevcut Trablus kontu Raymond'a yöneltti. Bu nedenle de Bertrant ondan intikam almaya azmetti. Alfonso'un ölümü hususunda kuşkulananlar arasında, Kudüs kraliçesi Melisende de bulunuyordu. Çünkü Raymond'un karısı olan Hodierna, Kraliçe Melisende'nin kız kardeşiydi ve Melisende'nin, kızkardeşini korumak için Alfonso'a gizli bir suikast yaptırmış olmasından kuşkulanıyordu. Bunlar ispatlanamamış zanlar olmakla birlikte Trablus Kontu'nun sefere hiç bir şekilde katılmamasına bir başka

⁶⁹³ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 196.

⁶⁹⁴ Toulouse kontu Alfonse Jourdain İstanbul'dan deniz yoluyla yola çıkarak Konrad'dan bir kaç gün sonra Akka'ya inmişti. Ancak onun bu gelişi Trablus kontunu huzursuz etmişti. Çünkü Alfonso Jourdain'in Trablus üzerinde hak iddia etme ihtimali vardı. Mevcut kont Raymond, Alfonso'nun büyük babası olan Trablus eski kontu Raymond'un gayri meşru oğlu olan Bertrand'ın torunu idi. Bu sebepten Alfonso asaleti sebebiyle Trablus üzerinde hak iddia edebilirdi. Nitekim Runciman onun aniden ölüm nedenini onun Trablus kontluğunda hak iddia edeceği hususunu dile getirmesine bağlar. Runciman, *a.g.e.*, 2: 233.

⁶⁹⁵ Runciman, *a.g.e.*, 2: 232.

gerekçe oluyordu. Bu kuşkulu ölüm, aynı zamanda ileride Arîme Kalesi başlığı altında anlatılacak olan kuşatmanın da sebebi olmuştur.⁶⁹⁶

Bütün Haçlılar kutsal Filistin topraklarında bir araya gelince Kudüs Kraliçesi Melisende ve oğlu Kral III. Baudouin, 24 Haziran 1148'de Akkâ'da bir çeşit savaş kongresi düzenlemişlerdi. Bu toplantıya, Filistin'in yerleşik asilzadeleriyle İkinci Haçlı Seferine iştirak için Filistine gelmiş olan tüm asilzadeler, baronlar, şövalyeler, azizler ve kilise ruhbanları davetliydi. Doğal olarak, Kral Louis ve Kraliçe Eleanor'la beraberindekiler ve Alman imparatoru III. Konrad ve beraberindeki asiller, şövalyeler de davet edilmişlerdi. Kongrenin ev sahibliğini ise, Kraliçe Melisende ve Kral III. Baudouin ile Patrick Foulcher, bazı başpiskoposlar, Templier ve Hospitalier şövalye tarikatlarının büyük üstatları ve krallığın asilleriyle, ruhaniler yapmaktaydılar.⁶⁹⁷

Akka'daki bu savaş kongresinde müzakerelerin nasıl geçtiğinin ve Dımaşk'ın kuşatılması teklifinin kimin tarafından verildiğinin bilinmediğini kaydeden Runciman, bu toplantıda, bazı tereddütler ve müzakerelerden sonra, "Dımaşk hedef olmak üzere, bütün kuvvetlerin birleşik olarak taarruz etmesine" karar verildiğini bildirir. Bu karar için "üzerinde tartışılmayacak kadar budalaca" tespitini yapar.⁶⁹⁸ Bu tespitinin doğruluğunu ve kararın nasıl "aptalca" ve "stratejik hata" olduğunu ikna edici bir şekilde savunur.⁶⁹⁹ Runciman'ın bu ikna edici savunmasından önce, biri Doğudan diğeri de Batıdan, iki farklı kaynaktan, müzakerelerin seyri ve kutsal Filistin topraklarına ulaşan Haçlıların, sayıları hakkında küçük bir ayrıntıya ve müzakerelerin içeriği hakkında fikir verecek bir analiz ise şunları içermektedir:

İbnü'l-Kalânîsî; Avrupalı Haçlıların sayılarının "hâlâ yüz bin" kadar olduğunu söyleyildiğini kaydeder. Beytü'l-Makdis'e gidip hac görevlerini yaptıktan sonra bir kısmının deniz yoluyla ülkelerine döndüklerini bildirir. Alman imparatoru III. Konrad'ı kastederek "en büyük melikleri olan Alman'ın" Akkâ'da kalıp İslam beldelerinden ve Suriye topraklarında hangi illere saldıracakları hususunda farklı görüşleri müzakere ettiklerini ifade eder. Bu müzakereler sonunda Dımaşk'a saldırmaya karar verdiklerini bildirir.⁷⁰⁰ "Şehri alacaklarından o kadar emindiler ki şehrin ekili topraklarını ve

⁶⁹⁶ Runciman, *a.g.e.*, 2: 233.

⁶⁹⁷ Runciman, *a.g.e.*, 2: 233.

⁶⁹⁸ Runciman, *a.g.e.*, 2: 230-233. William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 185'deki 4 nolu dipnotta, kaynağımız nüshanın editörü Austin P. Evans, Surlu William'ın henüz 18 yaşında bir teoloji öğrencisi olarak bu konuda ayrıntılı bilgiyi elde edememiş olabileceğini bildiren bir kayıt vardır.

⁶⁹⁹ Runciman, *a.g.e.*, 2: 281.

⁷⁰⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 164.

mahallelerini aralarında çoktan pay ettiklerine”⁷⁰¹ dair Muînüddin Üner’e haberlerin geldiğini ve Üner’in savunma hazırlıklarına başladığını bildirir. İbnü’l-Kalânîsî bu anlatımıyla müzakerelerde paylaşımların yapıldığını, hedef seçiminde farklı görüşlerin olduğunu haber verir.⁷⁰²

Nicolle bize, III. Konrad’ın “mutlak varış noktası olarak Urfa’yı gördüğünü,” buna karşılık Kudüs’lü birçok yöneticinin Urfa kontluğu topraklarının iki kez kaybedilmiş ve yağmalanmış olduğundan Urfa şehrinin geri alınmaya değer görmediklerini ve Suriye’de hâlihazırda önceliklerin değiştiğini düşündüklerini bildirmektedir. Bazılarının ise kuzey Suriye’deki güçlendirilmiş kalesiyle heybetli ve bağımsız Arap hudut emirliği Şeyzer’in ya da Zengî’lerin kalbi Haleb’in daha uygun bir hedef olacağını tartıştıklarını not eder. Kudüs’lü bazı baronların da gücü azalan Fâtımî Halifeliği’ne bağlı Askalan’ı, stratejik tehdit olmaktan çıkarılması umuduyla hedef gösterdiklerini ve bunlara karşı yükselen birkaç sesin de Dımaşk’ı hedef gösterdiğini söylemektedir.⁷⁰³ Nicolle de, Runciman gibi Dımaşk’ın hedef seçilmesinin yanlışlığını “ kabul edilemez bir çılgınlık” olarak nitelemekle birlikte yakın tarihli bir yorumda “tıpkı Askalan gibi Dımaşk’ın da Kudüs Krallığının henüz fethedilmemiş “ doğal” bir parçası olarak görüldüğünü” ve “çok cesur bir stratejik karar” olarak yorumlandığını söyler.⁷⁰⁴ Dımaşk’ı ele geçirmesi halinde güçlenme ihtimali olan Haçlı Celile Prensiği’nin güçlenip rakip olmasını önlemek ve bu ihtimali yok etmek isteyen, Kudüslü yöneticilerin, Dımaşk’a taarruz için ısrarcı olduklarını ve tezlerini şu görüşlerle desteklediklerini ilave eder. Dımaşk’la Kudüs arasında sürekli ihtilaf konusu olan verimli Havran arazilerinin gelecekte Haçlılara karşı olası saldırılarda üs olmaktan çıkarılmasını⁷⁰⁵ önemli bir gerekçe olarak ileri sürmüşlerdi.⁷⁰⁶ Bu gerekçeyi şu fikirlerle açıklamışlardı. 1126 ve 1129’da ve daha yakın bir zamanda Dımaşk’a karşı yapılan girişimlerde Havran, Dımaşk’a iyi bir destek üssü görevi yapmıştı.⁷⁰⁷ Eğer bu defa Dımaşk’a yapılacak saldırı başarılı olursa kuzey Suriye topraklarında Haçlılar, Zengî’ye

⁷⁰¹ Akkâ’daki bu kongreye katılan ve bir asilzade olan Beyrut Hâkimi Guy Brisebarre, Dımaşk’ın alınmasını hararetle savunanlardandı. Kral Baudouin, Dımaşk ve hatta Havran’ın alınmasından sonra buraların yönetiminin, bu sadık taraftarı Guy’a verilmesini kendi çıkarına uygun görüyordu. Nicolle, *a.g.e.*, 55.

⁷⁰² İbnü’l-Kalânîsî, *Zeyl*, 164.

⁷⁰³ Nicolle, *a.g.e.*, 35.

⁷⁰⁴ Nicolle, *a.g.e.*, 37.

⁷⁰⁵ Burada üs olarak kullanılmasından söz edilen yerlerin, bölgeye geçit yeri ve kontrol tepesi durumunda olan Golan Tepelerinin bugün dahi aynı stratejik öneme sahip olduğunu ve 1967’den beri İsrail’in işgali altında olduğunu ibretle gözlemlemekteyiz.

⁷⁰⁶ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 142.

⁷⁰⁷ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 142; Nicolle, *a.g.e.*, 36.

karşı daha güçlü hale geleceklerdir. Bu defa başaracaklarına inanıyorlardı. Zira Kuzey Suriye’de gittikçe güçlenen çetin düşman Nureddin Zengî’nin Dımaşk’ı almasından korkuyorlardı.⁷⁰⁸ Bu ihtimali onun elinden almak ve karşısına daha güçlü çıkmak için Dımaşk’ı “Büyük Ordu” adını verdikleri birleşik haçlı ordusu ile kuşatıp almak ve Haçlı egemenliğini Suriye’ye yaymak Urfa’nın intikamını almak olurdu. Müzakerelerin sonunda Dımaşk’ın hedef seçilmesi, her ne kadar Kudüs’le geçmişteki dostlukları hasebiyle hata olsa da Dımaşk, güney Suriye’de Haçlıların yegâne rakibi olarak kabul edildi. Sonunda Dımaşk İkinci Haçlı Seferin’e hedef seçildi.⁷⁰⁹

Akkâ’da yapılan toplantının sonucunda hedefin neden yanlış, stratejinin niçin hatalı olduğunu Runciman şöyle izah eder. Dımaşk’ın Haçlıların eline geçmesi ile Afrika ve Mısır’daki Müslümanlarla Kuzey Suriye ve Doğudaki Müslümanların irtibatı kesilecektir ve bu bir kazanç olarak görülebilir.⁷¹⁰ Fakat şehrin şu andaki egemenleri olan Böri’ler de “Haçlılar gibi uzak görüşlü bir siyasetle” Haçlıların baş düşmanı Nureddin Zengî’yi tehlikeli görmekteydiler.⁷¹¹ Bu sebeple Dımaşk’a yapılacak saldırı, şehri Zengî’nin kucağına atmak olurdu. Aksine Halep ile Dımaşk arasındaki husumetin sürdürülmesinin ve bu sebeple şimdiye kadar olduğu gibi Dımaşk’la dostluğun, Nureddin Zengî bertaraf edilinceye kadar devam ettirilmesinin daha doğru bir taktik olarak göz ardı edildiğini izah eder. Sonunda Kudüs asilzadelerinin ve baronların Dımaşk’ın verimli arazilerine duydukları iştahın⁷¹² onları böyle bir yanılsamaya sürüklemiş olduğunu belirtir. Belki de Dımaşk’ın zenginliklerine duyulan iştah yanında, Kudüs’ün genç kralının daha önce Dımaşk karşısında düştüğü utanılası durumun, telâfi edilmesi fikrinin de bu karara etki etmiş olabileceğinden bahseder.⁷¹³ Runciman bu analizinden sonra, bu hatanın günahının paylaşımında bir orantılamaya gider. Filistin’e bu defaki sefer vesilesiyle gelenler için Halep’in bir anlam taşımadığını hâlbuki Dımaşk’ın, Müslümanların elinden kurtarılması gereken “İncil’de takdis edilmiş şehir” anlamını taşıdığını ve bu suretle Tanrı’nın rızasının kazanılacağına inandıklarını, bu sebeple de

⁷⁰⁸ Nicolle, *a.g.e.*, 38.

⁷⁰⁹ Nicolle, *a.g.e.*, 37-38.

⁷¹⁰ Dımaşk yönetimi her ne kadar Mısır’daki Şîh Fâtımî Halifesiyle iyi ilişkiler içinde olsa da Bağdat’taki Sünnî Abbasî halifesine bağlı idi.

⁷¹¹ Runciman, *a.g.e.*, 2: 281. Nureddin Zengî ile Muînüddin Üner arasında kayınbaba damat bağı olsa da Üner, Zengî’lerin vazgeçilmez hedefinin Dımaşk olduğunun bilincinde ve bunun kaygısındaydı. Runciman, bu kaygıya işaret ediyor olmalı. Runciman’ın bu yorumunu destekler mahiyette ifadeler için, William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 224; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 9: 353; Sibt İbnü’l-Cevzi, “*Mir’atü’z-Zaman*”, 20: 382; İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kurûb*, 1: 112, 125-126.

⁷¹² Runciman, *a.g.e.*, 2: 234.

⁷¹³ III. Baudouin’in Busrâ ve Sarhad konusunda Altuntaş’a inanıp Dımaşk karşısında uğradığı hezimete işaret etmektedir. Runciman, *a.g.e.*, 2: 234.

sorumluluktan daha az pay sahibi olmaları gerektiğini belirtir. Bu yanlış kararın suçunun farklı görüşlerde olan kimseler arasında paylaştırmanın gereksiz gayret olacağını söylese de kusurun büyüğünün Filistin’de yerleşik Haçlı asilzadelerde olduğunu, sorumluluğun büyük payının da onlara düşeceğini söylemeden de geçmez.⁷¹⁴ Runciman’ın deyiimiyle “tartışmasız aptalca” olan bu karar sonunda, İkinci Haçlı Seferinin kutsal hedefinin Dımaşk olduğunu kaydeder.⁷¹⁵

3.5 SAVUNMA HAZIRLIKLARI

Gerek Surlu William’a gerekse İbnü’l-Kalânisi’ye dayandırarak kuşatmayı ve öncesini ayrıntılı olarak anlatan Runciman, Haçlı ordusunun savaş düzeni ve kuşatmanın nasıl icra edileceğine dair planlarının ne olduğu hakkında neredeyse hiç bilgi vermezken Muînüddin Üner’in savunma hazırlığı olarak neler yaptığını daha ayrıntılı verir. Nicolle ise yer yer verdiği şematik bilgilerde her iki tarafın da bazı kuvvetlerinin sayılarından ve nasıl hareket ettiklerinden söz eder. Bkz. Ekler 1, Harita 5.

İbnü’l-Kalânisi’nin bildirdiğine göre, 1148 yılı içinde Alman ve Fransız Krallarının komutasındaki büyük ordunun Anadolu topraklarında, Bizans imparatorunun da izni ve yardımlarıyla, ilerledikleri haberi Dımaşk’a ulaşmıştır. Gelen haberler arasında ordunun piyade ve süvari sayısının bir milyondan fazla ve çok teçhizatlı oldukları, yanlarında kıymetli hazineler ile çokça paralar taşıdıkları bilgisi de vardı. Bunu haber alan Anadolu ve çevresindeki Müslüman ve Türk emîrlerin, en azından kendi bölgelerinden geçit vermemek veya onlara engel olmak için tedbirler aldıkları, geçitleri ve darboğazları tutarak, onlara karşı akınlar düzenlediklerinin duyulduğunu bildirir.⁷¹⁶ İbnü’l-Kalânisi’ye göre, çok sayıda Haçlının öldükleri yahut erzak ve yem kıtlığı ve maddi kayıplar sebebiyle hastalık ve açlıktan kırıldıkları ve sayılarının epeyce azaldığı, Anadolu topraklarında onların geçtikleri yerlerde lâşeleri sebebiyle kokuların yayıldığı da gelen haberler arasında yer alıyordu. Bu haberlere rağmen halkta, Haçlıların emellerine ulaşamayacakları inancı yerleşmişti. Halk huzur ve sükûnet içindeydi.⁷¹⁷ Bu sıralarda Muînüddin Üner ve Dımaşk yönetimi kendilerinin hedef olacağını hatırlarına bile getirmezken Nisan ve Mayıs aylarında Süveydiye (Samandağı), Akkâ ve Sur limanlarından Filistin topraklarına, Kudüs’e gelen asillerin

⁷¹⁴ Runciman, *a.g.e.*, 2: 234.

⁷¹⁵ Runciman, *a.g.e.*, 2: 233.

⁷¹⁶ İbnü’l-Kalânisi, *Zeyl*, 164.

⁷¹⁷ İbnü’l-Kalânisi, *Zeyl*, 163.

ve şövalyelerin karşılama merasimleri ve yapılan toplantı haberleri alındığında Muînüddin Üner tehlikeyi sezinlemişti. Haçlıların Paskalya bayramı dolayısıyla yaptıkları toplantı veya kutlamalar sırasında haberi alan Üner'in, Dımaşk'ın hedef olduğundan emin olmasa da savunma hazırlıklarını yapmak ve kendisine ulaşacak yardımları talep etmek için sahip olduğu zamanı iyi kullandığı anlaşılmaktadır.⁷¹⁸

Üner ilk hazırlık olarak, saldırıya uğrama ihtimali olan yerleri güçlendirmeye, yolları ve geçitleri gözetleyip beklemeleri için küçük birlikler görevlendirmeye başlamıştı. Bir yandan da onlarla savaşmak için teçhizat ve erzak hazırlamış ve muhtemel saldırı güzergâhlarında düşmanın kullanacağı erzak ve su ikmal yollarını kesmişti. Su kaynaklarını kurutmuş, kuyuları kullanılamaz hale getirmişti. Aldığı haberler doğrultusunda hemen, kendine bağlı olan valilerine ve çevresindeki Müslüman ve Türkmen dost emîrlıklere, gönüllü ya da paralı savaşçılara, Dımaşk'ın savunulması için haberciler göndermiş, yardıma hazır olmalarını istemişti. Bir başka yardım çağrısını yapmak için Musul⁷¹⁹ ve Haleb'e⁷²⁰ Zengî kardeşlere mektuplar ve elçiler göndermişti. Bkz. Ekler 1, Harita 2.

Bu arada Üner, şehrin gönüllü ihtiyat kuvveti olan insanları, ahdas ve mütetaviye çevrelerini de bilgilendirerek ve onları da savunmaya hazırlamıştı. Yani Üner'in savunma savaşı için, bir çeşit güç ve kamuoyu oluşturmaya çabaladığı anlaşılmaktadır. Anlaşılan o ki; Muînüddin Üner'in “Dımaşk'ın bağımsızlığı hedefi” uğruna yerel Haçlılarla sürdürdüğü ittifaklar artık halkta ve ulema arasında tereddütler veya huzursuzluklar oluşturmuştu. Haçlılar Dımaşk'ı kuşatıp işgal edecek olurlarsa Dımaşk uleması, bu işgalin oluşturacağı duygusal durumdan faydalanarak “cihad çağrısı” yapmaya hazır görünüyordu. Nitekim aşağıda sözü edilecek kuşatma sırasında şehrin ulemâ ve zahitleriyle Muînüddin Üner arasında geçen konuşmalar bize bu durumun oluştuğunu ve uygulandığını göstermektedir.⁷²¹

Haçlılar paskalya bayramlarını yaptıktan sonra Akkâ savaş kongresini tamamlayıp harekete geçinceye kadar Dımaşk, hazırlıklarını son hızla tamamlamaya çalışsa dursun, Üner'in habercileri çoktan varacakları yere haberlerini ulaştırmışlardı. Müslüman yöneticiler arasında bir rekabet olsa da “Haçlılara karşı koymak” için yardım

⁷¹⁸ Nicolle, Melisende'nin bu toplantıya katılmadığının ve Üner'in kesin olarak haber aldığının anlaşıldığını yazar. Nicolle, *a.g.e.*, 54.

⁷¹⁹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 112; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atu'z-Zaman*, 20: 382; Nicolle, ilk çağrının Musul'a Seyfeddin Gazi' ye yapıldığını bildirir. Nicolle, *a.g.e.*, 55.

⁷²⁰ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 112; Runciman, *a.g.e.*, 2: 234.

⁷²¹ Hillenbrand, *a.g.e.*, 144.

isteniyordu. Herkesin kendince doğru olan bir hesabı ve taktiği vardı. Tabii ki Dımaşk'ın yardım isteği, gerek Musul'da gerekse Halep'te olumlu karşılandı⁷²² ve hemen harekete geçildi. Musul kuvvetleri önce Haleb'e gidecek sonra da planlandığı üzere Halep ordusuyla birlikte Humus'ta yedekte bekleyecekti. Bu konuşlanma bile Üner'in çok yönlü hesabını içeren bir taktiği idi.⁷²³

Kuşatmanın seyrine geçmeden önce bölgedeki Haçlı kuvvetlerin hareketlerini ve Dımaşk'tan Musul'a giden habercilerin ve oradan Dımaşk'a gelecek yardımların hangi güzergâhı takip ettiklerini haritadan görmek, Üner'in stratejisini nasıl kurguladığını ve nasıl isabetli olduğunu gösterecektir. Diğer yandan nihayet harekete geçen Haçlı ordusunun izlediği güzergâhı ve bölgedeki Haçlı hareketlerini gösteren Nicolle'den aldığımız haritalara⁷²⁴ göz atmak konuyu daha kolay anlamamıza yardım edecektir.⁷²⁵

3.6 KUŞATMA

Kudüs Kralı, kraliyet konseyi toplantısı sonrasında Hıristiyan dünyasının bir kutsal emaneti olarak kabul ettikleri ve gerçek Haç'ın parçası olduğuna inandıkları bir kıymığı yanlarına alarak Taberiye civarında toplanmış bulunan Haçlı ordusuna katıldı. Kaynaklarda milyonu aşan abartılı rakamlara rastlansa da zaten, Avrupa'dan bu coğrafyaya ulaşmaya kadar yolu yarıda bırakıp dönenler, hastalık açlık veya saldırılarda ölenler, ordu nüfusunu ciddi oranda azaltmıştı.⁷²⁶ Bir de Filistin topraklarına ulaşmış olup savaşmaktan çok hac etmek niyetiyle gelmiş olanlardan, hac görevini tamamladığı için çok sayıdaki hacının deniz yoluyla memleketine dönmüş olması sebebiyle de büyük ordunun nüfusu iyice azalmıştı. Hülasa; kaynaklarda farklı rakamlar verilse de birleşik Haçlı ordusunun sayısı⁷²⁷ en az 50.000 kişi⁷²⁸ olduğu anlaşılıyor. Sanki bu rakam doğruya en yakın bilgi gibi görülüyor. Çünkü İbnü'l-Kalânîsi de "söylendiğine göre atlı ve piyadelerin sayısı 50.000'i buluyordu" diye gerçeğe yakın bir tahmini sayı bildiriyor.⁷²⁹ Oysa aynı müellif 1129'da Böri zamanında Dımaşk'ı kuşatmak için Banyas önlerinde toplanan yerel Haçlı devletlerinin ordusunu 60.000'i

⁷²² Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman*, 20: 382. Seyfeddin Gazi, Musul'dan yirmi bin kişilik bir orduyla Humus'a geldiğini kaydeder.

⁷²³ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürüb*, 1: 112; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman*, 20: 382.

⁷²⁴ Nicolle, *a.g.e.*, 56.

⁷²⁵ Bkz. Ekler 1, Harita 1 ve 2

⁷²⁶ Asbridge, *a.g.e.*, 234.

⁷²⁷ İbn Haldun, *Kitabul İber*, 1: 260'da bu sayıyı on bin atlı 60.000 yaya olarak verir.

⁷²⁸ Nicolle, *a.g.e.*, 55.

⁷²⁹ İbnü'l-Kalânîsi, *Zeyl*, 165.

aşkın olarak bildiriyordu.⁷³⁰ Bu sebeple bu defaki sayıda İbnü'l-Kalânîsî'nin gerçekçi olduğuna inanıyoruz. Ordunun insan sayısına ilaveten yük hayvanları, develer, süvarilerin atları, kesimlik büyükbaş hayvan sürülerinin de orduya refakat ettiğini düşününce ihtiyaç duyulan su, yem ve yiyecek miktarının bugünün ikmal şartlarında bile karşılanması ve organizasyonu oldukça büyük bir iş olarak görülür. Bu harekâtın seyrini ara sıra haritadan izlemek harekâtı anlamayı kolaylaştıracaktır.

3.6.1 Kuşatma Süreci

Aşağıda anlatılacağı üzere kuşatma, dört günde sona ermiştir. Burada tarafların kuşatmayı ve savunmayı nasıl planladıklarına genel bir bakış yaptıktan sonra ayrıntılı anlatıma geçilecektir. Taberiye'den harekete geçen Haçlılar, Banyas'a varınca yerel kurmaylar ve rehberlerden aldıkları bilgi doğrultusunda Hermon dağının güneyinden Acem vadisini aşağıya doğru inip Avvac nehrini karşıya geçmeyi ve Dımaşk'ın çok yakınındaki "Menazilü'l Asâkir"⁷³¹ mevkiine yerleşmeyi planlamışlardı. Konuşlanmayı planladıkları yere geldiklerinde buradaki su kaynaklarının tahrip edilmiş veya yönü değiştirilerek kullanılamaz hale getirilmiş olduğunu gördüler. 23 Temmuz 1148'de rotayı değiştirip Kalânîsî ve Runciman'a göre el-Mizza bölgesinde, Nicolle'e göre ise Kisve yakınlarında ordugâh kurdular.⁷³² Ordu ertesi gün karar değiştirip kuzeye yönelerek Derâyâ ve el-Mizza köyleri yakınındaki sulak Şahûra vadisine girdiler.⁷³³ Anlatımlar sırasında gerek duydukça eklerde yer alan harita ve tablolar üzerinden kuşatmanın takip edilmesi halinde konu daha iyi anlaşılacaktır.⁷³⁴

Mizza dağının kuzeyinden Rabvâ'nın güneyinden Şehrin surlarına göre batı yönünden gelip surların kuzeyinden, doğu yönüne ve oradan güneye doğru kıvrılarak akan Barada nehrini zihnimizdeki haritada muhafaza etmek, kuşatmanın daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır. Şehre Güneybatı istikametinden yaklaşan haçlı ordusu Mezzavi kanalını⁷³⁵ geçtikten sonra, Kuzeybatıdaki Kasyun dağının eteklerinden akmakta olan Barada nehrini geçmeyi ve şehrin batısındaki Rabvâ üzerinden nehrin Kuzey kıyısını takip ederek surlara yaklaşmayı planlamışlardı. Henüz nehri geçmeden

⁷³⁰ İbnü'l- Kalânîsî, *Zeyl*, 106 ve 165.

⁷³¹ Runciman, *a.g.e.*, 2: 234. Runciman burayı "Menakil el-Asâkir" olarak zikreder.

⁷³² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 165; Runciman, *a.g.e.*, 2: 234; Nicolle, *a.g.e.*, 55.

⁷³³ Nicolle, *a.g.e.*, 57.

⁷³⁴ Bkz. Ekler 1, Harita 1, 3, 4 ve Harita 5.

⁷³⁵ Bkz. Ekler 1, Harita 3.

Mizza dağının eteklerinde Derâya'da konakladılar. Burası aynı zamanda Lübnan istikametinden Dımaşk'a gelecek yardımların da güzergâhı idi. Nehrin öteki kıyısında Rabvâ vardı. Haçlı ordusu, öncü kuvvetler, merkez kuvvetler ve artçı kuvvetler olarak üç grup idi. Öncü birliğe, Kudüs Kralı III. Baudouin komuta ediyordu. Çoğunluğu Fransız olan merkez kuvvetlerin komutanlığını ise Fransa Kralı VII. Louis yapıyordu. III. Konrad ise Almanların çoğunlukta olduğu artçı kuvvetlere komuta ediyordu.

3.6.2 Dımaşk'ın Savunması

Savunma Hazırlıkları başlığı altında sözünü ettiğimiz gibi Dımaşk'ta hazırlıklar, kuşatmadan haftalar önce yapılmıştı. Surların zayıf bölgeleri onarılmış, yardım istekleri gönderilmiş hatta muhtemel güzergâhlara gözcü ve savaşçı küçük birlikler yerleştirilmişti.⁷³⁶ Muînüddin Üner'in hazırlık kapsamında Haçlı ordusunun muhtemel güzergâhları üzerine yerleştirdiği bu kuvvetler arasında, öncü engelleyici birlikler, içinde keskin nişancı okçuların olduğu savaşçıların, Rabvâ'da bağ ve bahçeler içinde ağaçların arasına kendilerini gizlediği anlatılmaktadır. Dımaşk halkı da, kalabalık gelen Haçlı ordusuna karşı şehri var gücüyle savunmaya artık fiilen hazırды. Ahdas kuvvetlerinin sayısı her gün artıyordu. Genç, yaşlı, çiftçi, köylü, şehirli, tüccar, esnaf ve zanaatkâr gençlerin yanı sıra zahitler ve fakihler, medrese hocaları da yaşlarına bakmaksızın şehri savunmaya can atıyordu.⁷³⁷

Dımaşk savunması olarak söz edilen karşılaşmanın ilki, surlar çevresindeki asıl kuşatmanın öncesinde, Haçlı ordusunun Barada nehrini geçtiği noktada, Rabvâ'da gerçekleştiği anlaşılıyor. Bu karşılaşmanın, Dımaşk ordusundan bir müfrezeyle destek veren Türkmen paralı askerleri, Dımaşklı köylüler ve ahdas milislerinin de katılımıyla günün ilk saatlerinde 25 Temmuz 1148'de, Barada nehrinin kuzey kıyısında yapıldığı tespit edilmektedir. Esasen buradaki kapışmayı yapan savunma kuvvetinin, geçidi tutmak üzere önceden Üner tarafından yerleştirilmiş küçük bir gözcü ve okçu müfrezesinden ibaret olmadığı, onlara yardıma koşan, yakın dövüşte usta, kılıç ve hançeri maharetli kullanan savaşçılardan oluşan Dımaşk'lı askerlerle, ahdas kuvvetlerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Haçlılar nehri geçtikçe onları ok

⁷³⁶ Bkz. Ekler 1, Harita 3.

⁷³⁷ İbnü'l Kalânîsî, *Zeyl*, 164.

yağmuruna tutmuş olsalar da buradaki önleyici birlik, sayıca çok az ve zayıf kaldıkları sonucu çıkarılabilir.⁷³⁸

Birinci Gün:

Surlar içindeki Dımaşk'ı, Barada nehrinin kuzey kıyısından kuşatmayı planlamış olan Haçlılar'ın önce Barada nehrini geçmeleri gerekiyordu. Haçlı ordusunun öncü birliğinin ardından, merkez kuvvetler nehri geçmeye çalışıyordu ki beklemedikleri bir direnişle karşılaştılar. Rabvâ yakınlarındaki geçitlerde Muînüddin Üner'in önceden yerleştirdiği kendilerini gizlemiş birliklerin direnci, Haçlıların nehri geçmelerini engelliyordu. Merkez kuvvetlerin nehri geçemediğini gören III. Konrad askerleriyle atlarından inerek ve bizzat çarpışarak ordunun, nehrin karşı kıyısına geçişini kolaylaştırmıştı.⁷³⁹ Haçlı komutanlar, nehri geçiş sırasında Üner'in sayıca az kalan önleyici birliklerine karşı üstünlük sağlamışlardı. Haçlı askerler nehrin iki yakasında geniş bir alana yayılmışlardı. Üner'in bu önleyici kuvvetlerine yardıma koşan Dımaşklılarla, nehri geçen haçlılar arasında Rabvâ'da çok şiddetli çarpışmalar oluyordu.

Bu çarpışmaların seyrini duyan halk artık Masyaf denilen yere çıkmış, sayıları bin yüz otuz kadar yaya insanlarla⁷⁴⁰ şehrin askerleri, ilk çıkışı yapıyordu.⁷⁴¹ Bu hazırlıkları gözden geçiren Muînüddin Üner, yaya olarak şehri savunmaya çıkan, silahlanmış halk arasında ihtiyar ve tanınmış insanları görmüştü. Onlarla Üner arasında ilginç bir konuşma geçmiştir.⁷⁴² Bu yaşlılar arasında ünlü maliki fakih müderris Yusuf el-Fendelâvî ve abit, zahit olarak tanınan Abdurrahman el-Halhûlî de bulunuyordu.⁷⁴³ Muînüddin onlara “*Ey muhterem ihtiyar, senin bu ilerlemiş yaşında savaşa girmene gerek yok, Müslümanları savunmak bize düşer*” diyerek askerlerin savaşmak için var olduğunu, savaşacak yeteri kadar genç insanın bulunduğunu ve onların şehre geri dönüp yaşlı olarak dua ile destek vermeleri gerektiğini ifade etti. Fendelâvî ise ona “*Ben kendimi sattım ve beni Allah satın aldı*” diyerek itiraz etti ve Tevbe suresi 111. âyeti okudu. Âyet “Allah mü'minlerin canlarını ve mallarını satın alıp karşılığında cenneti vermiştir ” mealinde idi. Bu konuşmadan sonra Fendelâvî ve Halhûlî kalabalık ahdas kuvvetleri içinde yaya olarak savaş alanına doğru yürüyüp gittiler.⁷⁴⁴

⁷³⁸ İbnü'l Kalânisî, *Zeyl*, 164. Nicolle, *a.g.e.*, 57-59.

⁷³⁹ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 189.

⁷⁴⁰ Zehebî, *İber*, 2: 463.

⁷⁴¹ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman*, 20: 382; İbn Haldun, *Kitabü'l İber*, 1: 260.

⁷⁴² İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl*, 165, Nicolle, *a.g.e.*, 66.

⁷⁴³ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, 37: 12; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 190.

⁷⁴⁴ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman*, 20: 386; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 190.

Rabvâ'da gün boyu süren kanlı çatışmalar sonunda Haçlılar üstünlük sağlamışlardı. Bikâ'a vadisinden Dımaşk'ın yardım almasını ve irtibatını kesmek için Rabvâ'da bir garnizon kurdular. Haçlı Ordusu nehrin her iki yakasından şehrin surlarının batısındaki Cabiye kapısına doğru iyice yaklaşıp surlara kadar sokuldular.⁷⁴⁵ İbnü'l-Kalânîsî, bu durumu “ne daha önce ne de yakın bir zamanda şehir, bu kadar yakından kuşatılmamıştı” şeklinde ifade eder.⁷⁴⁶ İbn Asâkir'in “Faradis şimdi harabeye dönmüştü” ifadesinden Dımaşk'ın kuzeyden ne kadar yakından kuşatılmış olduğu anlaşılmaktadır. Nicolle'ün şematik olarak anlatımından kuşatmanın da savunmanın da tam bir strateji savaşı olduğu anlaşılır.⁷⁴⁷

Bu ahdas kuvvetleri içinde savaşan Malikî fakihî müderris Yusuf el-Fendalâvî ile zahit Abdurrahman el-Halhûlî, her ikisi de Rabvâ'daki çatışmada şehit olarak emellerine ulaşmışlardı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin ağabeyi Şehinşâh Nurü'd- devle de bu çatışmada Rabvâ yakınlarında su kenarında şehit olanlar arasındaydı.⁷⁴⁸ Dımaşk askeri kuvvetleri ve ahdas, burada kahramanca savaşmasına rağmen, Haçlıların ciddi kayıpları olsa da sayısal üstünlük ağır basmış, pek çok Müslüman şehit olmuştu. Haçlı ordusu nehrin iki yakasından geniş bir alana yayılarak, surların dibine kadar ilerlemiş ve Cabiye kapısı karşısında 25 Temmuz 1148 akşamı karargâhlarını kurmuşlardı. O gün sivil halktan ve askerlerden 200 kadar şehit verilmişti. Haçlıların cankaybı ise çok daha fazla idi.⁷⁴⁹

Haçlılar, 25 Temmuz 1148 akşamına doğru Faradis mahallesinin evlerini, bağ ve bahçelerini yağma ve tahripmişlerdi. Cabiye kapısı karşısında barikatlar kurmak ve mevziiler oluşturmak için bahçelerden ağaçlar kesmişlerdi.⁷⁵⁰ Alman kralın komutasındaki on bin Haçlı asker sağlam ve korunaklı mevziiler yaparak buraya kuşatma vaziyetinde yerleşmişlerdi.⁷⁵¹ Haçlıların Dımaşk surlarının hemen dibinde denilebilecek muhtelif yerlerde konuşlandıkları anlaşılıyor. Bu yerleşmeyle aynı

⁷⁴⁵ İsfehânî, *Bustani'l- Cami*, 1: 363. Şehirde az sayıda asker ve komutanın insanlarla birlikte kaldığını ve şehirde kalan komutanların adlarını sayar. Bunlar arasında Mücahidüddin Buzan da vardır. Surların kapılarının gece ve gündüz hiç kapatılmadığını, sadece yaralananların içeri girdiğini yazar. Haçlıların pazar günü kuşatmayı başlattıklarını ve çarşamba günü geri çekilip kaçtıklarını bildirir.

⁷⁴⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 165.

⁷⁴⁷ İbn Asâkir, *Târih'u Dımaşk*, 2: 408.

⁷⁴⁸ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürüb*, 1: 112; Nicolle, *a.g.e.*, 67.

⁷⁴⁹ İbn Haldun, *Kitabü'l- İber* 2: 463. Ayrıca bkz. III. Konrad'ın mektubu. Munro Dana Carleton, *Letters of Crusades*, The Department of History of The University of Pennsylvania, (Philadelphia. 1902), çev: Abdurrahman Onur Çalışır; *Deniz Aşırı Ülkeden Havadisler: Haçlıların Mektupları 1097-1252*, (İstanbul Kutlu yayımevi, 2018), 37.

⁷⁵⁰ İbnü'l- Kalânîsî, *Tarihu Dımaşk*, 1: 464.

⁷⁵¹ İsfehânî, *Bustani'l- Cami*, 1: 363.

zamanda, Dımaşk'a Lübnan taraflarından gelmesi muhtemel desteğin de yolunu kesmiş oluyorlardı. İbnü'l-Kalânîsî "sayılarının ve teçhizatlarının çokluğu yüzünden küffar Müslümanlara üstün geldi. Suyu ele geçirdiler ve bostanlara dağılıp orada karargâh kurdular"⁷⁵² diyerek Barada nehrini geçip şehre ne kadar yaklaştıklarını ve işin vahametini anlatır. Burası yiyecek ve içecek temini bakımından Haçlılara uygun gibi görülüyordu.⁷⁵³ Burası surların dışında bağ ve bahçeler içinde küçük yerleşim yerleriyle şehrin kenar mahalleleri sayılan, daracık yollar ve bahçeleri duvarlarla çevrili savunulması kolay yerlerdi. Aslında bu yer, Haçlılara saldırıya gelecek olan ve bölgeyi onlardan daha iyi tanıyan, dar alanda savaşmakta mahir olan Dımaşk savaşçıları için bir avantaj oluşturuyordu. Haçlılar, daracık sokaklar, sık meyve ağaçları arasından onlara yapılacak vur-kaç saldırılarını erken fark edemeyeceklerini çok geçmeden anlayacaklardı.⁷⁵⁴

Cabiye kapısı karşısına mevzilenen Haçlı Ordusu karşısında, Dımaşk halkının moralini yükseltmek isteyen Muînüddin Üner, Büyük Emevî Camisinde bir dua meclisi düzenletmişti.⁷⁵⁵ Dımaşk'ın en değerli hatırasıolan Hz. Osman'a ait Mushaf⁷⁵⁶ halkın ziyaretine açılmış,⁷⁵⁷ Dua eden halk başlarından aşağı küller dökerek gözyaşları içinde şehirlerinin ve mücahitlerinin selâmeti için niyazda bulunmuşlardı.⁷⁵⁸ Muînüddin Üner, şehrin savunması için, halkın büyük kalaslarla tomruklarla ve molozlarla barikatlar kurmasını istemişti. Dımaşk'ın yakın çevresinde bulunan ve orduya katılmak üzere çağrı bekleyen paralı Türkmen savaşçılar ve Arap aşiretlerden gelen yardım birlikleri o gece şehre ulaşmaya başlamıştı. Bunlar surların Doğu kapısı ile kuzeydoğudaki Tûma kapısından şehre alınıyorlar ve askerler arasına katılıyorlardı.⁷⁵⁹

Musul'dan toparlanıp yola çıkan ve sayıları çok az olan bir silahlı birlik doğrudan Dımaşk'a gelmekteydi.⁷⁶⁰ Onlar da bu iki kapıdan şehre girerek Dımaşk

⁷⁵² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 165.

⁷⁵³ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z- Zaman*, 20: 382. Haçlıların buralardaki bağ ve bahçelerden yedikleri meyvalardan hastalandıklarından söz edilir.

⁷⁵⁴ Ebû Şâme, *Ravzateyn* 1: 128.

⁷⁵⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z- Zaman*, 20: 382; Asbridge, *a.g.e.*, 246.

⁷⁵⁶ Zehebî, *Tarihu'l- İslam*, 37: 12.

⁷⁵⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z- Zaman*, 20: 382; İbn Haldun, *Kitabü'l İber*, 1: 260; İbnü'l-İmad, *Şüzüratü'z-Zeheb*, 6: 219; Sallabî Ali Muhammed, *Selahaddin Eyyubî*, 1: 183-188; Sallabî, *ed-Devletü'z-Zengiyye*, 3: 140.

⁷⁵⁸ İbnü'l Cevzî, *el-Muntazam*, 10: 131; Zehebî, *Tarihu'l- İslam*, 37: 12; İbn Haldun, *Kitabü'l İber*, 1: 260; Asbridge, 246. Başlardan aşağı kül dökerek tezellül üzere Allah'a yalvarmak, yöresel bir âdet olmalıdır.

⁷⁵⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Dımaşk*, 1: 465; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 10: 131.

⁷⁶⁰ Burada sözü edilen birliğin Halifenin gönderdiği yardım kuvveti olduğu anlaşılıyor. Bu birlik Musul'dan geldiği için Seyfeddin Gazi Zengi'den gelen bir takviye kuvvet gibi anlaşılabilir. Oysa

ordusuna katılacaklardı. Zengî kardeşlerin müştereken komuta ettikleri ve asıl destek olarak hazırladıkları ordu, Musul'dan gelen yirmi bin kişilik kuvvete⁷⁶¹ Halep'ten katılanlarla birlikte, sayıları toplamda otuz bin kişiyi bulan Birleşik Zengî ordusuydu. Birleşik Zengî ordusu, Humus'ta Muînüddin Üner'den gelecek işareti bekliyordu.⁷⁶² Bu askeri hazırlıklar koordine edilirken, kuşatmanın yarılması için de planlar yapılıyordu. Anlaşılan o ki; Muînüddin Üner, her zaman yaptığı gibi, bir tarafta bir iş yaparken öte yanda başka bir strateji planlıyordu. Haçlı komutanlar arasındaki ihtilafların farkında olarak, diplomatik yollarla bu stratejisini uygulamaya koymak için gizlice görüşmeler yürüttüğü anlaşılmaktadır.⁷⁶³

Haçlılar, İkinci Haçlı Seferi'yle hedef seçtikleri Dımaşk'ı, "Büyük Ordu'nun" yanında, Kudüs Haçlı Krallığı, Doğu Akdeniz ve Filistin topraklarında bulunan Kontluklar ve Prinkepsliklerin ordusuyla da birleştirdikleri⁷⁶⁴ güçlü ve tecrübeli bir orduyla kuşatmaktaydılar. Bu sırada Dımaşk'ın muktedir veziri Muînüddin Üner'in, onları bölgeden uzaklaştırmak için, uyguladığı zekice taktiklerden birisinin, "Haçlı komutanlara rüşvet teklif etmek" olduğunu batılı kaynaklarda görüyoruz.⁷⁶⁵ Bu konudaki en geniş ve açık seçik ifadeleri "Süryânî Mikhael Vekâyinâmesi" nden okumaktayız. Bu hususu "hıyanet" olarak niteleyen Mikhael, büyük ordunun komutanlarından Roma Kralının hastalıktan öldüğünü, diğer komutanlardan Alman Kralı ile üç kontun Kudüs'e geldiklerini ve orada hıyanete kurban olduklarını kaydettikten sonra konuyu şöyle anlatır.

"Onlar Kudüs'ün Frank kralı (III. Baudouin) ile ittifak akdedip birlikte Dımaşk'ı muhasara altına aldılar. Dımaşk'lılar Kudüs kralına gizlice haber gönderip "Bu büyük kral, bu şehre hâkim olduktan sonra seni Kudüs'te bırakacağını hatırlıdır çıkar. Biz senin için onlardan daha menfaatliyiz. Krallığını muhafaza etmek için bizden para al ve bunları denizin öte tarafına yolla" dediler. Dımaşk'lılar Kudüs kralına 200 bin, Taberiye Senyoru Elinand'a 100 bin Dinar

Seyfeddin Gazi'nin komutasındaki kuvvet, çoktan Humus'a ulaşmış, hazırda beklemekteydi. Bkz. Bu çalışmada "Dımaşk'a Yardım" başlığı.

⁷⁶¹ Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman*, 20: 382.

⁷⁶² Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, 37: 13; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman*, 20: 382'de Seyfeddin Gazi'nin Üner'e haber gönderip Dımaşk'a girmek istediğini ve muzaffer olduktan sonra şehri bırakıp kendi memleketine dönmeyi taahhüt ettiğini yazar.

⁷⁶³ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürüb*, 1: 112; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman*, 20: 382; Asbridge, *a.g.e.*, 246.

⁷⁶⁴ Runciman, *a.g.e.*, 2: 233.

⁷⁶⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman*, 20: 382. Üner'in Haçlılara; Banyası Kudüs'lülere vermeyi vadettiğini ve Seyfeddin Gazi'nin tüm sahili alacağını söyleyerek onlara korku verdiğini bahseder.

vaat ettiler. Onlar altını alıp Kudüs'e geldikten sonra, altını muayene edip içlerinin bakır olduğunu gördüler. Bundan dolayı mahcup bir vaziyete düştüler"⁷⁶⁶

Bu konu, Muînüddin Üner'in, Haçlı ordusu komutanları arasında nifak oluşturmak için casusları aracılığı ile yaydığı bir dedikodu mu, yoksa gerçekten bir rüşvet teklifi olmuştur da paraların bakır olması mı uydurmadır, aydınlatılamamaktadır. Çünkü Müslüman tarihçilere ait kaynaklarda, bu rüşvet konusundan hiç söz edilmemektedir. Anlatıldığı şekilde rüşvetle ilgili açık ve kesin ifadeler, Süryânî Mikhael Vekâyinâmesi'nde geçmektedir. Hıristiyan bir yazar olan Süryânî Mikhael'in, mağlup ve perişan olan Haçlı ordusunun, düştüğü utanç durumunu hafifletmek ve Dımaşk'lı Müslüman yöneticileri karalamak için, böyle bir anlatım içinde rüşvet söylemine yer vermiş olabileceği düşünülmektedir. Haçlı komutanlar kendi aralarındaki ihtilafı ve uğradıkları hezimetin utancını hafifletmek ve kendi askerî ve siyasî beceriksizliklerini perdelemek için, böyle bir senaryo veya dedikoduyu yaymış da olabilirler. Buna rağmen Haçlıların açgözlülüğüne Üner'in zekâsı ilave olunca bu sahte para olayının gerçekleşmesi de ihtimal dâhilinde görülebilir.

Bununla birlikte, Müslüman kaynaklarda bizzat Muînüddin Üner tarafından yürütülen ve onları bu kuşatmadan vazgeçirmeye yönelik Haçlılar üzerinde bir algı diplomasisinin gizlice yapıldığı bilgisine ulaşılmaktadır.⁷⁶⁷ Bu algı operasyonu içerik ve söylem olarak: "Siz hangi akılla bu Gureba'ya⁷⁶⁸ yardım ediyorsunuz. Alman imparator Dımaşk'ı alırsa Kudüs krallığı da kalmaz," "Zengî kardeşler geliyorlar," "kuşatmayı kaldırmazsanız şehir Zengîlere teslim edilecek," "her iki durumda da zaten Kudüs krallığı kalmayacak," tarzında algıları oluşturacak haberlerden oluştuğu ve Haçlılara gizlice iletildiği anlaşılmaktadır.⁷⁶⁹

Rabvâ'daki çatışmada canlarını kurtarabilen Dımaşk askerleri ve Ahdas kuvvetleri şehre dönüp surlardan içeriye girmişlerdi. Ahdas kuvvetleri ve halk geceyi surların üstünde kaygı ve korku içinde nöbetler tutarak ve Muînüddin Üner'in emrettiği gibi büyük ağaçlar ve molozlarla barikatlar kurarak geçiriyordu.⁷⁷⁰ Muînüddin Üner'in

⁷⁶⁶ Süryânî Mikhael *Vekâyinâmesi*, Kitap 17: Fasil 5 byy, bty, (M.Azimli özel kitaplığındaki nüsha); Adı bilinmeyen Süryânî, *a.g.e.*, 44.

⁷⁶⁷ İbn Vâsil, *Müferricü'l-Kürüb*, 1: 112; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman*, 20: 382.

⁷⁶⁸ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, 37: 13; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman*, 20: 382. Müslümanlar, Avrupadan gelen haçlılar için "Gureba" yani batılı, yerli Haçlılar için "el-Efrancü's-Sahiliyyun" yani "Sahil Haçlıları" diyorlardı. Bkz. Hillenbrand, *a.g.e.*, 359.

⁷⁶⁹ Zehebî, *İber*, 2: 463; Zehebî, *Tarihu'l-İslam* 37: 13; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman*, 20: 382.

⁷⁷⁰ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 192. William, Dımaşklıların barikat kurmalarını şehir işgal edilmeden önce mallarını, karılarını ve çocuklarını kaçırmaya zaman kazanabilmek için yaptıklarını söyler.

çevredeki Arap aşiretlerine ve Türkmen emirlere gönderdiği haberciler gece boyunca görevlerini yapmış, yardımcı kuvvetler Dımaşk'a ulaşmaya başlamıştı. Bikâ bölgesinden çok sayıda okçu ve teçhizat da gün içinde ulaşmış, moraller yükselmişti. Musul'dan gelen kuvvetde şehre ulaşmak üzereydi.⁷⁷¹

Haçlılar ise gece boyunca içinde buldukları bağ ve bahçelerden ağaç keserek mevzilerini güçlendirmeyi ve uygun mesafelere arbalet⁷⁷² denilen savaş aletlerini yerleştirmeyi ve bentleri yıkmayı sürdürdüler. Hillenbrand, Haçlıların bizzat Dımaşk içinde katliam ve yağmaya giriştiklerini ancak Müslümanların üstünlüğü ele geçirmesiyle geri çekildiklerini kaydediyor. Hillenbrand'ın sözünü ettiği yağma ve katliam Haçlıların surların yakınındaki Faradis mahallesinde yaptıkları katliam ve yağmadır. Çünkü Haçlılar surlardan içeri geçişe muvaffak olamadılar. Geri çekilme sözü ile de Faradis mahallesinden uzaklaşmalarını kastediyor olmalıdır.⁷⁷³

İkinci gün:

26 Temmuz Pazartesi. Haçlılar, Rabvâ'daki döktükleri kanı henüz kurumamış üstünlüklerine ve kalabalık olmalarına güvenmişlerdi. Dımaşk'lıların savunma yapacağını, saldırmaya cesaret edemeyeceklerini ve eninde sonunda şehrin teslim olacağını sanıyorlardı. Haçlı ordusu içinde nasihatleri dinlenen, uzun sakallı bir papazın orduyu heyecanlandırmak için sergilediği bir hareket var ki onların Dımaşk'ı alacaklarına nasıl inanmış olduklarını göstermektedir. Papaz'ın her iki elinde birer haç vardır. Bir haç kendi boynuna bir haç da, binmekte olduğu eşeğinin boynuna asmıştır.⁷⁷⁴ Elinde Ahitler Kitabı ve önünde kutsal yazılar olduğu halde, çadır nöbetçileri hariç ordunun bütün savaşçıları etrafına toplamış, onlara nutuk atmaktaydı. Onlar bu nutku dinliyorlarken, 26 Temmuz sabahı Muînüddin Üner'in kurmaylığında planlanan bir saldırı, Üner'in komutanlığında başladı. Bu saldırı beklenmiyordu ve akıllıca planlanmıştı. Surların kapıları açılmış, savunma konumunda olan şehir, Haçlıların büyük ordusuna ölümüne saldırıyordu. Papaz tam etrafındaki Haçlı askerlere “Mesih

⁷⁷¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 168. Bu kuvvetin Halifenin gönderdiği kuvvet olduğu ve son gün geldiği anlaşılmaktadır. Bkz. Bu çalışmada “Dımaşka Yardım Meselesi”.

⁷⁷² Burç ve kalelerde gedikler açmak için uzak mesafelerden taşlar veya yanıcı maddelerle dolu şişe vb şeyler atmaya yarayan kurmalı mekanizması olup at sırtında veya tekerlek üzerinde gezdirilebilen bir çeşit yay, ortaçağın seyyar topçu yaylarıdır. Bkz. Nebi Bozkurt “Silah” *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 185-89, Ahmet Güner, “İbnü'l- Amîd Ebü'l-Fazl” *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 481-485, Hillenbrand, *a.g.e.*, 482.

⁷⁷³ Hillenbrand, *a.g.e.*, 359.

⁷⁷⁴ İsfehânî, *Bustani'l- Cami*, 1: 363.

bana, bugün bu şehrin kökünü kazıyacağım diye vaat etti”⁷⁷⁵ diyordu ki, Dımaşklı askerlerin saldırıları Papazın bulunduğu noktaya ulaşmıştı. Ahdas kuvvetlerinden bir mücahid, ön saftaki papazın yanına yaklaşmış ve bir vuruşta kellesini omuzlarından ayırmış, eşeğini öldürüp haçlarını da yakmıştı.⁷⁷⁶ Dımaşk halkı ve askerleri kahramanca saldırıyorlardı. İki tarafın askeri de göğüs göğüse çarpışıyor, surların üstünden yağmur gibi oklar yağıyordu. Surların dışındaki düzensiz mahallelerin dar sokaklarında, bağ ve bahçelerin içinde, vur-kaç usulü bir çeşit gerilla savaşı gibi saldıran Türkmen savaşçıları karşısında Haçlılar, ağır zayıatlar vermişlerdi. O gün akşama kadar Muînüddin Üner de bizzat, askerleriyle birlikte bu çarpışmalara katılmıştı. Üner’in Haçlılara karşı savaşmakta emsali görülmedik cesaret gösterdiğini, yiğitlik, sabır ve korkusuzluğunu sergileyip onları püskürtünceye kadar çabaladığını kaydeden İbnü’l-Kalânîsî; “savaşın değirmeni onları akşama kadar öğütmeden durmadı” diyerek çarpışmanın gün batımına kadar sürdüğünü bildirmektedir.⁷⁷⁷ O günün akşamında iki tarafın da düzenli ordusu teyakkuz halinde karşı karşıya istirahata ve komutanlar da karargâhlarına çekilmişler, ertesi günün planlarını yapmaya başlamışlardı. Dımaşk halkı yine gece boyunca surların üstünde nöbetteydi. Muînüddin Üner’in bu gece yine bir komplo tezgâhının başında veya gizli işlerin içinde olduğu anlaşılıyor. Her ne kadar Muînüddin Üner’in bu komplo tezgâhından veya gizli işinden ona yakın kaynaklar pek söz etmiyor olsa da batılı kaynaklardan edindiğimiz bilgiler onun stratejilerini çözümlenemize yardımcı olmaktadır. Meselâ; Sur’lu William, Haçlı ordusu içinde “bazı hain şövalyelerin, Dımaşklılardan rüşvet aldıklarının konuşulduğunu ve bunların ordunun mevzisinin değiştirilmesinde ısrarcı olduklarını” yazar.⁷⁷⁸ Hillenbrand ise İkinci Haçlı Seferi’nin başarısızlık nedeni olarak, Üner’in “Doğululaşmış Frenklerle Batılı Frenklerin arasını açma yolunu bildiğini” ve “iki kesimin bakış açısıyla hedeflerinin farklı oluşunu” ve bunu Üner’in, akıllıca hamleler yapmasının başlıca nedenlerden olduğunu kaydeder.⁷⁷⁹

Büyük ihtimalle bu gece Muînüddin Üner’e çalışan casuslar, Haçlı şövalyelerin ve komutanların kulaklarına ilk korku tohumlarını ekiyorlardı.⁷⁸⁰ Kulaktan kulağa aktarılan bu korku tohumları, büyük komutanların kulaklarına doğru uzandıkça

⁷⁷⁵ Zehebî, *İber*, 2: 463; Sıbt İbnü’l-Cevzi, *Mir’atü’z-Zaman*, 20: 382.

⁷⁷⁶ İbn Haldun, *Kitabul İber*, 1: 260; Nicolle, *a.g.e.*, 70-71.

⁷⁷⁷ İbnü’l-Kalânîsî, *Zeyl*, 166.

⁷⁷⁸ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 192.

⁷⁷⁹ Hillenbrand, *a.g.e.*, 359.

⁷⁸⁰ Sıbt İbnü’l-Cevzi, *Mir’atü’z-Zaman*, 20: 382; Asbridge, *a.g.e.*, 246.

korkunun kendisi de büyüyordu. Kulaklara fısıldanan haber şöyle diyordu: “ Melikü’ş-Şark Seyfeddin Gazi’nin komutasında Musul’dan yola çıkan, Zengî ordusu Humus’a geldi. Yarın Dımaşk’a ulaşır.”⁷⁸¹ “Diğer Zengî Komutan Nureddin de, ordusu ile Halep’ten yola çıkmış durumda.” Haçlı askerleri arasında Zengî’nin adının telaffuz edilmesi bile korkuya neden olabilmekteydi. Çünkü O, savaş meydanında çok acımasız ve güç yetirilemez bir komutan olarak biliniyordu. Bu algı Edessa / Urfa Kontluğunu deviren, İmâdüddin Zengî’nin oluşturduğu ve iki oğluna miras kalan bir güçtü. Muînüddin Üner de böyle bir günde, bu algı gücünü de kullanacak kadar zekî bir stratejist idi. Bu daha Muînüddin Üner’in stratejisinin ilk adımlarıydı.

Üçüncü gün:

27 Temmuz Salı. Daha çok karşılıklı vur-kaç saldırıları ve oklarla yapılan hücumlarla ve ikmal yapmakla geçirilmişti. Sanki fırtına öncesi sessizlik var gibiydi. Bir gün öncesi uğradıkları saldırı sonucu şaşkına dönen Haçlılar, ordugâhlarında abluka altına alınmışlardı. Dımaşk’ın bağ ve bahçelerinden kestikleri ağaçlarla kurdukları mevzilerinden pek çoğu başını bile uzatamamışlardı. Onlar orada ok ve taşlarla baskı altında tutularak Cesaretleri iyice kırılmıştı. Bir taktik uygulamak üzere, Müslüman savaşçıları bölgeden uzağa çekmek amacıyla, ya da kaçmak için, mevzilerinden çıkan, kurnazlık peşindeki birkaç piyade ve süvari ise, Türkmen mücahitler tarafından delik deşik edilmişlerdi. Bugünkü çatışmalar, bir önceki güne göre hafif sayılabilirdi. Fakat sonuçları oldukça ağırdı. Mevzilerinden çıkanlar yakalanıyor, kaçanların kelleleri koparılıyordu. Mevzilerde saklanmaya çalışanlar ise, okçular tarafından ya da mevzilere kadar sokulan savaşçılar tarafından taşlarla, kesici delici savaş aletleriyle öldürülüyordu. Barada nehrinin kuzey kıyıları, bütünüyle Dımaşk askerlerinin kontrolüne geçmişti. Günün sonunda pek çok kelle, ödül almak için komutanlara sunulmaktaydı.⁷⁸² Bu üstünlük, piyadenin de şehrin ahdas kuvvetlerinin de cesaretini artırmıştı. Haçlılar, savaşçıların moralini yükseltmek için kutsal haçı çıkarıp ordu içinde gezdirerek askeri yeniden motive etmeye çalışmaktaydılar.⁷⁸³

Uğradıkları bu felaket karşısında üç kral; Baudouin, Konrad ve Louis aralarında istişare ettiler. Yerel şövalyeler sürekli orduyu surların güney doğusundaki açık alana kaydırılması gerektiğini ifade ediyorlardı.⁷⁸⁴ Mevzilerinin yanlış olduğunu, bağ ve

⁷⁸¹ Sibt İbnü’l-Cevzi, *Mir’atü’z-Zaman*, 20: 382.

⁷⁸² İbnü’l-Kalânîsî, *Zeyl*, 166-167.

⁷⁸³ William Of Tyre, *a.g.e.*, 2: 193.

⁷⁸⁴ Asbridge, *a.g.e.*, 247.

bahçelerdeki ağaçların sütre görevi yaptığını, saldırganları göremediklerini, açık alanda daha iyi savaşacaklarını kabul etmişler, ordunun, surların güney doğusuna kaydırılması emri verilmişti. Henüz mevzilerin yeri değiştirilmemişti. Ertesi gün surların en zayıf olduğu kısımdan saldırıya geçeceklerdi. Fakat orada onları bir sürpriz beklemekteydi. Surların güney ve güneydoğusundaki bütün su kaynakları kurutulmuş, yiyecek ve içecek temin edecek yerler ya yok edilmiş veya tahribata uğratılmıştı. Hayvanlarını bile otlatacak alan bulunmuyordu. Arazi verimsiz ve susuzdu. Haçlı komutanlara, bu taraflarda surların zayıf olmasına karşın, yiyecek içecek ve su kıtlığı bilgisini getiren bir piskoposun raporu ciddiye bile alınmamıştı.⁷⁸⁵ Üner'in casusları marifetiyle ektiği, abartılı "Zengî kuvvetleri geldi" korkutmacası ve Haçlı komutanların arasına sokulan nifak stratejisi, yolunu bulan su misali mecrasında işlemekteydi.

Bu durum, Haçlı ordusu içinde korkuya, kaçış yolu veya bahaneleri aranmasına sebep olmuştu. Dımaşk'ı hedef seçmekle hata yaptıklarını düşünmeye, hatta aralarında konuşmaya başlamışlardı. İşte, Muînüddin Üner'in stratejisi kendini geliştirmektedir. Üner'le eskiden tanışan ve gizliden gizliye görüşen bazı Haçlı şövalyeler veya onların adamları vardı. Muînüddin bu defa, onlardan Kudüs kralı III. Baudouin'e mesajı ulaştıracak olan birisiyle, büyük ihtimalle Celile Prensi Elinand veya onun bir adamıyla bir haber göndermişti.⁷⁸⁶ Farklı kaynaklarda söz edilen bu mesaj Süryânî Mikhael'in üslûbuyla: "*Bu büyük kral, bu şehre hâkim olduktan sonra seni Kudüs'te bırakacağını hatırlından çıkar. Biz senin için onlardan daha menfaatliyiz. Krallığını muhafaza etmek için bizden para al ve bunları denizin öte tarafına yolla*"⁷⁸⁷ şeklindeydi.

Mesajın içeriği "Dımaşk'ı koruyamazsam, Zengî'nin evlatlarına teslim ederim, o zaman senin krallığın da kalmaz" anlamına gelmekteydi. "Büyük Kral" diye kastedilen, Alman imparatoru III. Konrad idi. Zaten Haçlı ordusu içinde, iki gündür uğradıkları saldırı ve beklemedikleri direnç sebebiyle, mevzilendikleri yerden uyguladıkları savaş taktiğine, hatta neden Dımaşk'a saldırdıklarına kadar, farklı konular üzerine komutanlar arasında anlaşmazlıklar ve tartışmalar da su yüzüne çıkmaya başlamıştı. Muînüddin Üner büyük ihtimalle bu tartışmaların haberini alıyordu. Yukarıda söz ettiğimiz mesaj bize bunu işaret etmektedir. Çünkü komutanlar arasındaki en ateşli tartışma konusu

⁷⁸⁵ Nicolle, *a.g.e.*, 75.

⁷⁸⁶ İbn Haldun, *a.g.e.*, 1: 260; Maalouf, *a.g.e.*, 142. Haçlı komutanların kendi anlaşmazlıkları su yüzüne çıkınca Kudüs Kralı, Dımaşklılara gizlice haber göndererek, Avrupalı Haçlıları deniz ötesine göndermesi karşılığında kendisine ne kadar para vereceklerini sormuştur. Bkz. Adı bilinmeyen Süryânî, *Vekâyinâmesi*, 70.

⁷⁸⁷ Süryânî Mikhael *Vekâyinâmesi*, Kitap XVII, Fasil 5; Adı bilinmeyen Süryânî, *Vekâyinâmesi*, 44.

Dımaşk alınırsa kimin yöneteceği konusuydu. Bu konudaki tartışmaların içeriği ve tarzı, Üner'in Kudüs Kralına "hatırından çıkarmamasını" söylediği şeyi doğruluyordu. Yani Dımaşk düşerse, bırakın kimin yöneteceğini, Kudüs Kralı'nın yerinde kalacağı da şüpheli görüldüğü ifade ediliyor ve bu husus ısrarla telkin ediliyordu.⁷⁸⁸

Haçlılar Akkâ'daki kongrede, Dımaşk'ı alırlarsa Kudüs'e bağlı bir malikâne olarak kalması ve yönetecek kişinin Beyrut'lu Guy Brisebarre olması hususunda anlaşmışlardı. Fakat şimdi, Trablus kontluğu gibi yarı bağımsız bir statüyle Dımaşk'a sahip olmaya göz diken Thierry de Flandre'nin, bu hususta Konrad ve Louis ile birlikte Kudüs Kralı Baudouin'in de desteğini aldığı konuşuluyordu.⁷⁸⁹ Bunları duyan Filistinli baronlar savaşıma şevklerini kaybettikleri gibi, duydukları hususa da öfkeleniyorlardı. Ordunun bu yeni mevzisine kaydırılmasını da ihanet ve uğursuzluk olarak görüyorlardı.

Artık ordu komutanları ve şövalyelerle, baronların arasında karşılıklı suçlamalar ve nifak başlamıştı. Üner'in stratejisi meyvesini vermeye başlıyordu. Üner'in korku tohumlarını eken casuslar fısıldanması gerekli kulaklara "Nureddin Zengî ve Doğunun Kralı⁷⁹⁰ Sahibu'ş Şark⁷⁹¹ Seyfeddin Gazi geldi, pişman olursunuz,⁷⁹² Zengî kardeşlerin komutasında iki büyük ordu Halep'ten güneye doğru yola çıktı. Yarın veya en geç ertesi günü Dımaşk'a gelmiş olurlar"⁷⁹³ diye fısıldıyordu. Muînüddin Üner ise Kral Baudouin'e gönderdiği mesaja şunları zaten ilave etmişti. Eğer Dımaşk'ı kuşatmayı kaldırıp onları deniz ötesine gönderirse Nureddin'le olan ittifakını bozacağını da vaat ediyordu. Bu, Kudüs kralı için yabana atılamayacak bir vaat idi. Kral, bölgede eski müttefikini yeniden kazanmış olacak, Zengîlerle sınır komşusu olmaktan kurtulacaktı. Zengîlerle arasında güvenilir bir müttefikin toprakları engel vazifesi görecekti.⁷⁹⁴

Dördüncü gün:

28 Temmuz Çarşamba. Dımaşk surlarının dibine ulaştıklarından sonra geçen iki günde başlarına gelenler, haçlılar için zor ve içinden çıkılmaz bir halde olduklarını gösteriyordu. Verdikleri kayıplar, uğradıkları eziklik, baş gösteren nifak ve korku,

⁷⁸⁸ İbn Haldun, *a.g.e.*, 1: 260.

⁷⁸⁹ Claude Cahen, *a.g.e.*, 151.

⁷⁹⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzi, *a.g.e.*, 20: 382. Muînüddin Üner, Seyfeddin Gazi'yi Kudüs'lülere "Melikü'ş- Şark" olarak takdim etmişti.

⁷⁹¹ Zehebî, *Tarihu'l- İslam*, 37: 13.

⁷⁹² Zehebî, *el-İber*, 2: 463.

⁷⁹³ İbn Haldun, *a.g.e.* 1: 260; Maalouf, *a.g.e.*, 142.

⁷⁹⁴ Süryânî Mikhael *Vekâyinâmesi*, Kitap XVII, Fasil 5 byy, bty, çev: yok; Adı bilinmeyen Süryânî, *Vekâyinâmesi*, çev: Vedii İlmen, 44.

onları hep yanlış kararlar almaya sevk ediyordu. Ordunun mevziisini surların batısından güneyine de alsalar korku ve nifak, kaçınılmaz sonu hazırlıyordu. Sabah erkenden surların güneyinden ve güneydoğusundan saldırmak üzere bu yeni mevziye akşamdan gelen küçük bir grup Haçlılar, durumdan hiç de hoşnut değillerdi. Bir yandan yeni mevziin olumsuz hali, diğer yandan Dımaşk halkına çevreden gelen sürekli destek, üstüne bir de Zengî kardeşlerin ordusunun da çok yakında olduğu dedikodusu eklenince, karar vermek zor oluyordu. Kuşatmayı kaldırıp memleketlerine dönmek, artık ordu ve komutanlar arasında dile getirilmeye başlamıştı.⁷⁹⁵

3.8 KUŞATMANIN SONA ERMESİ

28 Temmuz Çarşamba sabahı Dımaşk halkı, bir saldırıya karşı müteyakkız olarak nöbet yerlerindeydi. Haçlıların, sabah dağınık vaziyette kaçarcasına geriye doğru gitmekte oldukları görülmüştü. İbnü'l-Kalânîsî bu manzarayı bize “ *Çarşamba sabahı dağınık bir vaziyette kaçmaktan başka içine düştükleri bu tuzaktan, kendilerini içine attıkları bu derin dehlizden çıkacak başkaca bir yol bulamadılar ve ertesi gün yenik ve bitap bir halde kaçtılar*” cümleleriyle anlatır.⁷⁹⁶ Onların kaçışmaya başladıklarını gören Dımaşk askerleri ve halk, bunun bir taktik olmadığından emin olunca aynı gün sabah, hücumla geçmişlerdi. Önde okçu süvariler, onların peşinde halk, kaçmakta olan Haçlılara saldırmaktaydılar. Piyade veya atlı savaşçılardan geride kalanlar ve hayvanların çoğu, okçulara hedef olup öldürüldüler. Mevzilerinde ve karargâhlarının çevresinde, yollarda pek çok ölümler ve Haçlı leşleri vardı. Yine aynı müellif abartılı da olsa, kendine özgü betimlemeleriyle bu tabloyu bize “ölülerinden öyle pis bir koku yayılıyordu ki, havadaki kuşlar dahi buna dayanamadılar” diye tasvir eder. Müslümanların o gece er-Rabvâ, el-Kubbe ve el-Memdûdiyye’yi yaktıklarını yazar.⁷⁹⁷ Herhalde yakılan yerler olarak, buralarda Haçlıların geçici kurdukları garnizon olan mekânları kastedilmektedir. Runciman da bu kaçışı, “ok yağmuru altında kaçan haçlıların geçtiği yol, insan ve hayvan lâşeleriyle doldu. Bunların leş kokusu aylarca vadiyi zehirledi” diyerek anlatmaktadır.⁷⁹⁸

⁷⁹⁵ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 224; İbnü'l- Esîr, *Kâmil*, 9: 353; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 125-26; Runciman, *a.g.e.*, 2: 281.

⁷⁹⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 167.

⁷⁹⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 167-168.

⁷⁹⁸ Runciman, *a.g.e.*, 2: 236.

Haçlılar bu kaçış ile Banyas üzerinden Filistin topraklarına, Ağustos başında ulaşmışlardı. Ugradıkları bu hezimet, kendilerince telafi etmek içgüdüsüyle, Fâtımîlerin kontrolünde bulunan Askalan'a saldırmak üzere aralarında anlaşmışlardı. Fakat saldırı için sözleştikleri buluşma yerine Alman İmparatoru III. Konrad dışında kimsenin gelmemesi sebebiyle bu planın da akim kaldığı, III. Konrad'ın mektubundan anlaşılmaktadır.⁷⁹⁹ Kudüs'lü Haçlılar evlerine dağılırken, Kral III. Konrad Filistin'de fazla oyalanmadan Eylül başlarında, bütün maiyeti ve erkânı ile birlikte, Akkâ'dan deniz yoluyla Selanik'e ve oradan da İstanbul'a gitti.

Kral VII. Louis ise, hem kaçınılmaz son olarak görülen aile faciasını, Eleanor'un boşanma isteğini geciktirmek için, hem de Bizans'a ve müttefiki Alman imparatoruna ve Sicilya'ya dair bazı siyasî değişiklikleri yapabilmek için, Avrupa'ya dönüşünü, kendi naibinin üst üste gönderdiği "geri dön" içerikli mektuplarına rağmen, sürekli erteliyordu. Sonunda 1149 yazının başlarında Akdeniz'de dolaşan bir Sicilya donanmasına katılarak Filistin'den ayrıldı.⁸⁰⁰ Gerek Alman İmparatoru III. Konrad, gerekse Fransa Kralı VII. Louis, kendi aralarındaki ve Bizans İmparatoru I. İmanuel Komnenos (1143-1180) ile olan problemlere, Avrupa Haçlı dünyasındaki siyasî dengeler üzerine yeni ittifaklar kurmaya veya ittifakları bozmaya odaklandılar.⁸⁰¹ Bu taraf bu araştırmanın alanı dışında kalmaktadır. Zengî kardeşlerin Dımaşk'a yardım amacıyla kuşatma alanına gelip gelmedikleri konusunda, kuşatmaya katıldıktan sonra Avrupa'ya dönmeyen ve Trablus kontluğunun elinde bulunan Arîme Kalesi'ni zapt eden Haçlı komutan Toulouse Kontu Bertrand'ın durumu ayrı bir başlık altında incelenecektir.

⁷⁹⁹ Munro Dana Carleton, *Letters of Crusades*, (Philadelphia: The Department of History of The University of Pennsylvania, 1902), çev: Abdurrahman Onur Çalışır; *Deniz Aşırı Ülkeden Havadisler: Haçlıların Mektupları 1097-1252*, (İstanbul: Kutlu Yayınevi, 2018), 37.

⁸⁰⁰ William of Tyre, *a.g.e.*, 2: 195-96.

⁸⁰¹ Bkz. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev: Fikret Işıltan, (Ankara: TTK Yayınları, 1991), 354-355.

3.9 KUŞATMANIN SONUÇLARI

Haçlıların büyük umutlarla ve kutsal emellerle başlattıkları bu sefer, her iki tarafta da önemli sayılabacak can kayıplarıyla ve ciddi ekonomik kayıplarla sonuçlanmıştır. Gerçi kaynaklarda kayıplar konusunda her iki taraf için de bir rakam verilmemektedir. Fakat yapılan tasvirlerden ve kullanılan ifadelerden sayıların oldukça kabarık olduğunu anlaşılmaktadır. Şiddet ve zorbalığın hüküm sürdüğü ortaçağda insanın sayısal bir öneminin olmadığından veya istatistikî bilgi bilinci olmadığından kaynaklar sayı yerine “lâşelerin çokluğu ve ortamın kokudan zehirlendiği” tasviri ile anlatılmaktadır.⁸⁰²

Edessa / Urfa Kontluğunu kurtarmak, “Tanrı’nın kaybettiği toprakları geri almak” üzere harekete geçen Büyük Ordunun, asıl amacından sapması anlamına gelen Dımaşk’ı hedef seçmesi “aptalca bir karar” olmakla kalmamış, Haçlı komutanlar ve asilzadelerin, askerî ve siyasî anlamda beceriksizlikleri de ortaya çıkmıştı.⁸⁰³ Bu seferin asıl tahrik sebebi olarak görülen, Edessa / Urfa Kontluğunun kurtarılması, gündeme bile gelmemiş, Urfa kendi kaderine terk edilmişti. Birinci Haçlı Seferi’nden bu yana Hıristiyan dünyasında övünülen, “Haçlı şövalyelerin yenilmezliği” inancı, şimdi bütünüyle yıkılmış oluyordu.

Bizzat Papalık tarafından organize edilen büyük ordu, İkinci Haçlı Seferi’nde kelimenin tam anlamıyla askeri bir hezimete uğramıştı. Bunun neticesi olarak kendi aralarında yeni ihtilaflar ve güvensizlikler, birbirlerini suçlamalar ve üzeri örtülmüş eski hesapların tekrar açılması gibi nifaklar doğmuştu. Böylece Hıristiyan dünyası kendi içinde bir siyasî hezimet duygusunu da yaşayacaktı.⁸⁰⁴ En önemlisi de Kudüs ve çevresindeki Lâtin Hıristiyan Devletlerinin, Papalık ve Avrupa’daki Haçlı dünyasına güvenleri yıkılmıştı. Bu kuşatmanın muhatabı Muînüddin Üner de tartışmasız bir zafer kazanmıştı.

⁸⁰² İbnü’l-Kalânîsî, *Zeyl*, 167; Runciman, *a.g.e.*, 2: 236.

⁸⁰³ Runciman, *a.g.e.*, 2: 236.

⁸⁰⁴ Alman İmparatoru III. Konrad’ın Almanya’daki imparatorluk Vasîsi, Corvey Manastırı başrahibi Wibald’e Eylül 1148 tarihinde Filistin’den bir mektup yazdı. Bu mektubunda “asgari düzeyde şüphelendiğimiz belli düzeyde kişiler, ihanet edercesine, bizi başka bir yere götürdü, herkes öfkeli ve aynı derecede üzgün olarak geri döndü ve girişimimiz tamamlanamadı” diyerek içine düştükleri ihtilaf durumlarını imalı bir şekilde beyan ve başarısızlıklarının gerekçesini itiraf ediyor. Bkz. Munro, Dana Carleton, *a.g.e.*, çev: Abdurrahman Onur Çalışır, *a.g.e.* 37.

3.9.1 İslam Dünyasına Yansımaları

Bu Haçlı Seferinin püskürtülmüş olması ve Müslümanların zaferiyle sonuçlanması, Bağdat – Kahire hilafet merkezleri arasındaki rekabeti kaldırmadıysa da Müslüman dünyasında moralleri yükseltmişti. Dımaşk'tan püskürtülen Haçlıların, saldırmak için kararlaştırdıkları yeni hedef, Fâtımîlere bağlı Askalan idi. Fakat bu planın uygulamaya geçirilememiş olması, Kahire'nin ve Musul yanında Bağdat'ın da Dımaşk'a güvenini artırmıştı. Müslüman emîrler arasındaki “ifrat rekabet”in törpülenmesine ve yeni işbirliklerinin araştırılmasına yol açmıştı.

En önemlisi de Müslüman tebaanın, Birinci Haçlı Seferinden bu yana yaşamakta olduğu, Haçlılara yenilmiş olmanın verdiği eziklik duygusundan çıkış için bir temel oluşturmuştur. Bu psikolojik çıkış, Nureddin Zengî ve sonrasında da Selahaddin Eyyûbî gibi mücahit komutanları, Haçlılar karşısında kazandıkları zaferlerle sembol kahramanlar haline getirecekti.

3.9.2 Muînüddin Üner'e Kazandırdıkları

Aldığı bu sonuçla Muînüddin Üner, Dımaşk Atabegliğindeki gücüne güç katmış oldu. Saray erkânı ve halk arasında kendisinin ve yönetiminin itibarını artırmış oldu. Her ne kadar aralarında iktidar ve etki alanı konusunda rekabetleri ve çekinceleri de olsa Halep'le son zamanlarda geliştirdiği yakınlaşmayı daha da pekiştirmiş oldu. Musul'un Dımaşk'a yardıma hazır olduğunu test etmiş oldu.

Bölgedeki Müslüman emirlerin ve halkın desteğini ve saygısını kazanmış oldu. Siyasî bir evlilikle damadı olan Nureddin Zengî ile başlayan akrabalık bağı, siyaseten de desteklenmiş oldu. Nitekim Dımaşk savunmasının hemen sonunda, biraz sonra teferruatı ile ele alacağımız Arîme Kalesi'ne ortak sefer yapmaları bunun en önemli göstergesidir.

Bölgedeki Lâtin Haçlı Devletlerine karşı çok daha güçlü bir görünüm kazanmış oldu. Nitekim bu Haçlı Seferine destek vermeyen ve katılmayan Trablus Kontu Raymond, Arîme Kalesi'ni işgal eden Alfonso Jourdain'in oradan def edilmesi ve kalenin kurtarılması için Muînüddin Üner'den yardım istemiştir.

3.9.3 Dımaşk'a Yardım Meselesi

İkinci Haçlı Seferi'ne karşı, Dımaşk'ın savunmasına gelen yardımlar konusuna da bakmak uygun olacaktır. Üner, Dımaşk yakınlarında paralı olarak savaşmak için bekleyen Türkmenlerden yardım istemişti. Bu, o dönemin şartlarına göre çok normal bir yardım alma biçimiydi. Dımaşk Atabegliği'ne bağlı illerden ve yakın çevrelerdeki emîrliklerden yardım istenmesi de normaldi. Bu hususta Irak Selçuklu Sultanı'nı temsilen Zengî kardeşlerden gelen yardım konusuna geçmeden, Bağdat'taki Halife'den gelen yardım konusuna değinmek uygun olacaktır.

Dımaşk'ı kuşatan Haçlı ordusu Banyas'a doğru geri çekilirken veya bir gün öncesinde, Halife tarafından görevlendirilmiş ve Musul bölgesinden toplanan az bir kuvvet, Dımaşk'a ulaşmıştı. Bu kuvvetin başında eş-Şerîfû'l-Emir Şemse'd-Din Nâsuhü'l- İslam Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ubeydullah el-Hüseyînî en-Nukayb bulunuyordu. Kısaca söylersek, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed, adındaki bu komutan, Halife tarafından tüm valilere ve Türkmen boylarına gönderilmiş bir elçiydi. Bu elçi, onları Haçlılara karşı savaşmaya ve Müslümanlara yardım etmeye davet etmekle görevlendirilmişti. Bu görevi sebebiyle Musul bölgesinden, Seyfeddin Gazi Zengî'nin askerleri dışında, topladığı kuvvetin başında Dımaşk'a yardıma gelmişti. Bu kuvvet, Zengîlerin verdiği destek değil, Halife'nin yardımı idi. Geç de olsa bu yardımın gelişi, Haçlıların bozguna uğramışçasına geri çekilmelerine tesiri olduğu söylenebilir. Muhtemelen casusları aracılığıyla Haçlılara Melikü'ş- Şark Seyfeddin Gazi geliyor haberlerini yayan Üner, bu birliğin gelişini, söz konusu algı oluşturma taktiğinde kullanmıştır. “Zengî'nin öncü birlikleri Dımaşk'a ulaştı” şeklindeki bir fısıltının Haçlılarda büyük etki yaptığı düşünülmektedir. Halife'nin gönderdiği bu komutan Aralık ayına kadar Dımaşk'ta misafir edilmiş ve Halife'ye gönderilen cevapla birlikte Aralık 1148'de Bağdat'a dönmüştü.⁸⁰⁵

Halifenin bu yardımının dışında Irak Selçuklu Sultanlığı'nı temsilen gelen Zengîlerin yardımı konusuna gelince; İkinci Haçlı Seferi'nde Zengî kardeşlerin, Dımaşk'a yardıma gelip gelmediklerinden çok, Zengîlerin Dımaşk savunmasında elde edilen başarıda payları var mıdır sorusu, zihinleri meşgul eden bir konudur. İkinci Haçlı Seferin'e karşı koyan kahraman komutanlar olarak Zengîlerin kabul edilmesi, Üner'den bir kahraman olarak söz edilmemesi ise Muînüddin Üner hakkında yeterli bilgi sahibi

⁸⁰⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 168.

olunmadığı şeklinde izah edilebilir. Üner'in kahramanlığından söz etmek Zengî'lerin kahramanlığına gölge düşürmez. Tarihte aynı kuşaktan veya aynı savaştan birden çok kahraman çıkması da ayrıca bir zenginliktir. Bizim bakış açımıza göre; Haçlı ordusunun kutsal topraklara doğru seferleri sırasında, Anadolu topraklarında yapılan engelleme çabaları da Türklerden pek çok kahraman çıkartmıştır. Fakat İkinci Haçlı Seferi doğrudan ve sadece Dımaşk'a saldırı olarak gerçekleşmiştir. Bu sebeple Haçlıların büyük ordusu tarafından yapılan Dımaşk kuşatmasına karşı koymak için, Zengî'lerin yardım yapıp yapmadıklarına bakmak, tartışmak, bu açıdan İkinci Haçlı Seferindeki kahramanlıklarına hükmetmek önemlidir. Bunu yapmaktan maksadımız Muînüddin Üner'in, Zengî'lerin şöhretinin gölgesinde kaldığını ve tarihçiler tarafından ihmal edilmiş bir kahraman olduğunu açıkça ortaya koymaktır.

Muînüddin Üner, Haçlılar daha Dımaşk'ı kuşatmadan Halep ve Musul'a yardım talebini bildirmişti. Zengî kardeşler, Üner'in yardım talebini olumlu karşılayıp yola çıkıncaya kadar Haçlılar kuşatmayı başlatmışlardı. Brockelman, Haçlıların Dımaşk önlerinde göründüklerinde Muînüddin Üner'in Nureddin Zengî'den yardım rica ettiğini, fakat Nureddin daha yola çıkmadan Haçlıların kuşatmayı kaldırdıklarını yazar.⁸⁰⁶ Nicolle ise "Üner'in Zengî'lerden ne zaman yardım talebinde bulunduğu cevaplanamamış sorulardan biri" olduğunu bildirir.⁸⁰⁷ Zengî kardeşler ister kuşatma başlamadan yola çıkmış olsunlar, isterse kuşatma başladıktan sonra yola çıkmış olsunlar, bütün tarihçiler tarafından kayda geçirilen bazı hususlar Zengî'lerin Üner'e yardımı konusuna ışık tutmaktadır.

Bu hususlardan birisi; Haçlıların Barada suyunu kanlı bir çatışmayla geçip surların dibine konuştandıkları, kuşatmanın başladığı ilk günün sonunda çevredeki emîrliklerden gelen yardımcı kuvvetlere ilaveten, ertesi gece Musul'dan ulaşan birlik, sayıları az da olsa şehre giriş yapmıştır. Bu kuvvetin Musul'dan geliyor olmaları dışında Seyfedddin Gazi'nin yardımı olduğunu gösteren bir kanıt yoktur. Sayıları az olmasından dolayı, Musul'dan geldiği söylenen bu kuvvetin, yukarıda sözü edilen, Halife'nin organize ettiği kuvvet olduğu anlaşılıyor.⁸⁰⁸ Çünkü İbnü'l-Kalânîsî bu yardımı anlatırken "Frenklerin kendilerine mukavemet üzere bir araya gelen bu takviye

⁸⁰⁶ Carl Brockelmann; *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi I, 1.-3.Kısımlar*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını. 1964), 208.

⁸⁰⁷ Nicolle, *a.g.e.*, 38.

⁸⁰⁸ Nicolle; *a.g.e.*, 48; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 168.

kuvvetlerden korkmaları, geri çekilmelerinin sebebiydi”⁸⁰⁹ ifadesini kullanmaktadır. Bu kuvvetin, Seyfeddin Gazi'nin yardımıyla alâkasız olduğu ve Haçlılar geri çekilmeye başlamadan Dımaşk'a ulaştığı anlaşılıyor.

Hulasa; Üner'in yardım çağrısı hem halife nezdinde hem de Zengîler nezdinde olumlu cevap bulmuştur. Fakat Musul'dan gelen Zengî destek ordusunun güzergâhının tümüyle, Halep'ten Humus'a kadar izleyecekleri rotasının Üner tarafından belirlenip Zengîlere bildirilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Musul ve Halep'ten toplamı yaklaşık otuz bin kişiye ulaşan Birleşik Zengî Ordusu, Humus'ta Muînüddin Üner'den gelecek son çağrışı beklemekteydi.⁸¹⁰ Diğer husus; bu ordunun orada beklemesini ve “harekete geçin” çağrısı yapılmadıkça Humus'tan ayrılmamalarını isteyen Muînüddin Üner idi. Çünkü O dile getirmese de, yardım bahanesiyle Dımaşk'a girdikten sonra, Zengîlerin bir daha çıkmayacağından ve Dımaşk'ı Haçlılardan kurtarıyorum derken, Dımaşk Atabegliği'nin istiklalini Zengîlere kaybetmekten endişe ediyordu. Bu sebeple de Muînüddin Üner Birleşik Zengî Ordusu'nun Humus'tan beriye gelmesini şimdilik istemiyordu.⁸¹¹ Fakat onların, oradaki varlığının bilinmesi, hem Dımaşk'a güven veriyordu hem de Haçlılara karşı uyguladığı diplomatik hamlesinde Muînüddin Üner'in elini güçlendiriyordu. Nitekim Üner bunu çok iyi kullanmıştı. Kudüs Kralı'na ve Haçlı şövalyelere; “şehri Zengî'ye teslim edersem ne ordunuz kalır, ne de sizin Kudüs krallığınız kalır” mesajını usulünce iletmış ve taktığı de işe yaramıştı. Birleşik Zengi Ordusu Humus'tan hareket etmeden, Haçlılar kuşatmayı kaldırmış, dağılarak geldikleri yere geri çekilmeye başlamışlardı. Banyas'a doğru Haçlıların peşinden giden, Muînüddin Üner komutasındaki Dımaşk ordusu ile Üner'in çağrısıyla Ba'lebek yönüne hareketlenen Nureddin Zengî'nin ordusu, Dımaşk'ın epeyce uzağında, Ba'lebek'te buluşmuşlardı. Bundan sonrasında da Arime kalesine ortak harekât gerçekleştirmişlerdi.

Bu durumda Zengîler, Dımaşk'a yardıma gelmeyi kabul etmişler ve otuz bin kişilik ordularıyla Humus'ta beklemişlerdir. Bu, Zengîlerin Haçlıları Dımaşk surları önünden kovmaya yardım ettikleri anlamına gelmez. Zengî kardeşlerin ordusu, Üner'le

⁸⁰⁹ İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl*, 168. Bu ifadeden anlaşılın Halifenin gönderdiği destek birliğini Üner, casusları aracılığıyla Haçlılara “Zengî'nin öncü kuvvetleri Dımaşk'a ulaştılar” şeklinde duyurmuş olabilir. Çünkü bu ihtimal onun uyguladığı stratejinin unsurlarıyla örtüşmektedir.

⁸¹⁰ Zehebî, *Tarihu'l-Islam*, 37: 13; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *a.g.e.*, 20: 382.

⁸¹¹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 112; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman*, 20: 382. Haçlıların Dımaşk'ı kuşattıkları sırada Humus'ta yardım için beklemekte olan Seyfeddin Gazi'nin Üner'e haber gönderdiğini Dımaşk'a girmek istediğini ve muzaffer olduktan sonra şehri bırakıp kendi memleketine dönmeyi taahhüt ettiği görülmektedir.

Arime Kalesi'ne ortak yapılan harekât dışında, İkinci Haçlı Seferi'nin Büyük Ordusundan herhangi bir grupla karşılaşmamışlardır. Zengîler'in Dımaşk'ın savunmasına fiilen yardımda bulunmalarına hacet kalmamıştır. İkinci Haçlı Seferine mukavemet eden tartışmasız kahraman, Muînüddin Üner'dir.

3.10 ARÎME (UREYME) KALESİ'NE HAREKÂT

Toulouse kontu Alfonso-Jordain'in oğlu Bertrand, Kaysâriye'de babasının nedeni meçhul bir şekilde ölümünden Trablus Kontu II. Raymond'u sorumlu tutmaktaydı. Bu nedenle Trablus Kontluğu üzerinde hâkimiyet kurmaya çabalıyordu. Dımaşk'ı kuşatan İkinci Haçlı Seferi'nde bizzat yer aldıktan sonra Bertrand, 1148 yılı Temmuzun son günlerinde ülkesine deniz yoluyla dönecekmiş izlenimi vermişti. Fakat herkesi yanıltmış, bölgeden ayrılmamıştı. Gerçekleştirdiği bir saldırı sonucu, Trablus Kontluğunun elinde bulunan Arîme (Ureyme) Kalesini ele geçirmişti.⁸¹²

Bu kalenin sahibi Trablus Kontu II. Raymond, onunla baş edip kaleyi yeniden ele geçirmeyi başaramamıştı. İkinci Haçlı Seferi'nin Dımaşk kuşatmasını yaran ve Haçlıları kovalayan Muînüddin Üner, Ba'lebek'e gelmiş ve Humus'ta yardımcı kuvvet olarak bekleyen Nureddin Zengî'yi oraya çağırılmıştı. Onların ikisinin ordularıyla Ba'lebek'te olduğunu öğrenen II. Raymond, Üner'e bir mektup yazarak Arîme Kalesi'ne akın yapmalarını ve kaleyi Bertrand'dan almalarını istemişti.⁸¹³

II. Raymond'un mektubunu alan Muînüddin Üner, Arîme Kalesi'ni işgal etmiş olan Bertrand'ın üzerine Nureddin Zengî'yle birlikte, Eylül 1148'de ortak bir harekât düzenlemişti. Bu sırada Humus'da bulunan Musul Zengî Atabegi Seyfeddin Gazi'yi de acilen yardıma çağırılmıştı. Seyfeddin Gazi'den 1000 atlıdan oluşan bir yardım gelmişti. Bertrand teslim olmaya yaklaşmayınca kaleye birkaç kez hücum etmişler, sonunda surları delerek kaleye girmişler ve pek çok esir almışlardı.⁸¹⁴ Esir alınanlar arasında pek çok kadın ve çocukla birlikte Bertrand ve annesi de bulunuyordu. Harekât sonunda Muînüddin Üner, Dımaşk'a dönerken Nureddin, Bertrand ve annesini esir olarak Haleb'e götürmekteydi. Onlar orada on iki yıl esir olarak kalmışlardı. İbnü'l-Esîr'den

⁸¹² İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 114.

⁸¹³ İbnü'l-Kalânisi; 168'de, Alfonso-Jordain'in Akkâ'da öldürülmüş olduğunu kaydeder ve Raymond'un bu mektubundan söz etmez; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 114; Ebû Şâme, 1: 195.

⁸¹⁴ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, 1: 114; Sallabî; *Selahaddin Eyyubî*, 1: 193; Sallâbî, *ed-Devletü'z-Zengiyye*, 3: 145.

öğrendiğimize göre; Bertrand, “Devekuşu iki boynuz umudu ile yola çıktı fakat kulaksız döndü”⁸¹⁵ sözünü, esir olarak Halep’e doğru giderken sarf etmişti.⁸¹⁶

Muînüddin Üner, 1147’de Sarhad ve Busrâ’yı Altuntaş’ın elinden aldıktan⁸¹⁷ sonra Havran bölgesiyle⁸¹⁸ daha yakından ilgilenmekteydi. Sık sık Havran’a geliyor ve olabildiğince burada uzun kalıyordu. Havran bölgesinden mahsulün toplanıp Dımaşk’a sevk edilmesiyle bizzat ilgileniyordu. Bu sırada Dımaşk ile Halep arasında gelişen iyi ilişkiler İhtiyar Üner’i hoşnut ediyordu. Bu iyi ilişkiler, Temmuz 1149’daki İkinci Haçlı Seferi’nin Dımaşk kuşatması sırasında Musul Zengî lider Seyfeddin Gazi’ye kadar ulaşarak karşılıklı güven artırılmıştı.

Muînüddin Üner, ilerlemiş yaşına rağmen bizzat komuta ettiği ordusuyla 1148 yılı Temmuz’unda Dımaşk savunmasıyla ve Eylül ayında da Arîme Kalesini alarak Haçlılara karşı peşpeşe tarihi değerde üstünlükler sağlamıştı. Dımaşk’lı Müslümanlar, Akdeniz Sahil Haçlılarıyla aynı coğrafyada yaşamak zorundaydı. Bölgenin yerlisi Haçlılar ara sıra Müslüman köylere saldırıyordu. Bu sebeple Muînüddin Üner, Havran’da müteyakkız halde bekleyen Dımaşk ordusunun başında kalıyor, ara sıra bazı işleri için Dımaşk’a gidip geliyordu. Haçlıların teröristçe saldırıları sorununu da diplomatik usulle çözüp⁸¹⁹ onlarla olan ilişkileri de iyileştiriyordu.⁸²⁰ Bu sırada Dımaşk’ta iken sindirim bozukluğu başlamıştı. Havran’daki birliklerin başına döndüğünde rahatsızlığı, ishale / dizanteri hastalığına dönüşmüştü. Tedavi için Havran’dan acilen Dımaşk’a getirilmişse de hastalığı giderek şiddetlenmişti. 11 Eylül 1149 da vefat etmiş,⁸²¹ naaşı önce atabeglik sarayında ikamet ettiği kısma defnedilmiş, kabri sonradan, kendisinin yaptırmış olduğu medreseye nakledilmiştir.⁸²²

⁸¹⁵ خرجت النعامه تطلب قرننين فعاتت بلا أدنين

⁸¹⁶ İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, 5: 41; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 2: 143; İbnü’l-Adîm, *Zübdetü’l-Haleb*, 2: 292.

⁸¹⁷ Bu tezin II. Bölümünde Havran başlığı altında ayrıntılı anlatılmıştır.

⁸¹⁸ Bkz. Yakût, *Mu’cem*, 2: 364.

⁸¹⁹ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 203.

⁸²⁰ İbnü’l-Kalânîsî, *Zeyl*, 169; Sıbt İbnü’l-Cevzi, *Mir’âtü’z- Zaman*, 20: 397.

⁸²¹ İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, 5: 41; İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kurûb*, 1: 122; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü’z- Zahire*, 2: 78.

⁸²² İbnü’l-Kalânîsî, *Zeyl*, 173; İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, 5: 41; Zehebî, *Tarihu’l- İslam*, 37: 23; İbn Kesîr, *Bidâye*, 12: 244.

SONUÇ

Bu biyografi çalışmamızla, çağdaşlarının gölgesinde kalan ve tarihçiler tarafından ihmal edilen asker, siyasetçi ve devlet adamı olarak Muînüddin Üner'in, bir kahraman olduğu tespit edilmiştir. Bütün askerî ve siyasî faaliyetlerini, meşru ve evrensel insanî değerlere uygun, siyasî görevleri sebebiyle ve askerlik mesleğinin gereği kadar, ya zorunlu savunmalar yahut kuşatmalar olarak, profesyonelce icra etmiştir. Zekâ ve strateji üzerine kurgulanan askerî ve siyasî eylemlerinin fetihçi ve saldırgan olmayıp öncelikle barışçıl olduğu anlaşılmaktadır. Çağdaşlarının sıkça uyguladığı, insan tabiatına ağır gelen şiddet, acımasızlık ve talan benzeri davranışları O'nun uygulamadığı, bilakis barışçıl ve insana değer veren uygulamalar yaptığı görülmektedir. Aşırılık ve şiddete başvurmak gibi gayri insanî davranışlar, neredeyse hiç yoktur. Aksine kuşattığı kalelerin veya şehirlerin yönetici ve halkını hoşnut edecek, mağduriyetlerini giderecek uygulamaları vardır.

Onun, insanlara yardım etmek, ilim adamlarına, fukaha ve kimsesizlere kol kanat germek, medrese ve mescid inşa etmek, hayır ve hasenat yapmak gibi yüce davranışlar içinde olduğu anlaşılmaktadır. Haşhaşilerin suikastlarını ve sapkınlıklarını yaygınlaştırdığı ve Şîî anlayışın yer tuttuğu bir coğrafyada, özellikle Sünnî, Müslüman esirlerin kurtarılmasına önderlik eden bir siyasetçi ve idareci olduğu anlaşılmıştır. Ömrünün uzunca bir süresini memlükü olduğu Tuğtegin'in gölgesinde geçirmiş olsa da, Dımaşk Atabegliği'nde yirmi bir yıl söz sahibi bir atabeg vezir olarak iktidarda kalmıştır. Atabeglik, onun ölümünden sonra varlığını ancak beş yıl sürdürebilmiştir. Dımaşk Atabegliği, O'nun siyasî becerisi, diplomasisi ve askerî başarıları sayesinde yirmi yıllık ilave bir ömür ve hüküm sürmüştür denilebilir.

Muînüddin Üner'in Yakındoğu coğrafyasındaki iktidarı, çocuklarının siyasî evlilikleri sebebiyle adetâ ölümünden sonra da sürmüştür. Oğlu Sa'deddin Mes'ûd, Nureddin Zengî ve Selahaddin Eyyûbî'nin gözde emirlerinden olup Zengî'nin kayınbiraderi, aynı zamanda Selahaddin Eyyûbî'nin eniştesi olmuştur. Üner'in kızı İsmet Hatun ise, önce Nureddin Zengî'yle, ölümünden sonra da Selahaddin Eyyubî ile evlenmiştir. Böylece sanki babalarının iktidarını, ölümünden sonra da çocukları sürdürmüşlerdir. Surlu William, bundan dolayı onun hakkında “*Muînüddin Üner Kralların kayınbabasıdır*” demektedir.

İkinci Haçlı Seferinin yegâne hedefi Dımaşk'tır. Haçlı ordusuna karşı şehrin savunmasını, Devletin Atabeg naibi olarak bizzat Üner yönetmiştir. Muînüddin Üner, Haçlı ordusuna kendi askerî gücü, Dımaşk halkı ve yakın çevreden çağırıldığı Türkmen savaşçıların destekleriyle mukavemet etmiş, diplomatik stratejisi ve zekîce siyasetiyle büyük haçlı ordusunu, kuşatmanın dördüncü gününde darmadağın etmiştir. Muînüddin Üner'in bu tarihî başarısı, onun dirayeti, savaşçılığı, uyguladığı taktik ve diplomatik oyunları sayesinde. Bu başarı, Muînüddin Üner'i İkinci Haçlı Seferine mukavemet eden bir lider ve başkahraman olarak kabul etmemize yeterli bir gerekçe teşkil eder. Üner'i başkahraman kabul etmemiz, Zengîlerin ve Selahaddin Eyyûbî'nin kahramanlığını gölgelemez. Çünkü Birleşik Haçlı Ordusunun, başarısız Dımaşk kuşatmasından sonraki zaman diliminde, bu coğrafyaya yapacakları artçıl saldırılara, düzenleyecekleri yeni seferlere direnecek, onlara kaybedilmiş toprakları Haçlılardan geri alacak etkin güç, Nureddin Zengî ve sonraki süreçte de Selahaddin Eyyubî'dir.

Muînüddin Üner, Haçlı ordusuna mukavemet ederek, kendi topraklarının işgal edilmesini önlemiştir. Bu nedenle başarısı tarihî değere sahiptir. Fakat bu başarı yerel kalmıştır. Çünkü bu başarı ve kahramanlık, Nureddin Zengî ve Selahaddin Eyyubî'deki gibi fetihçi ve evrensel boyutlu olamamıştır. Onların başarı ve kahramanlıkları, iç siyasî rekabetin en az olduğu ve daha uygun süreç koşullarındadır ve fetihçi zihniyetle elde edilmiştir. Muînüddin Üner'in başarısı ve kahramanlığı ise; ihtiyar sayılacak yaşta, iç ve dış siyasî rekabetin yoğunluğunda tecrübesi, diplomatik stratejisi, siyasî zekâsı sonucu elde edilmiştir. Bu durumda O, bizatihi saldırısına uğradığı İkinci Haçlı Seferi'ne mukavemet etmiş başarılı bir komutan, usta bir siyasetçi ve devlet adamı olarak, tarihçilerin ihmal ettiği bir kahramandır. İnsanlara verdiği değer ve yaptığı işlerle çağdaşlarından farklı bir liderdir.

Bu çalışmanın O'nu, Zengî liderlerin gölgesinde kalmaktan ve ihmal olunmuşluktan çıkarıp tarihî şahsiyet olarak hakettiği değere nispeten kavuşturmuş olduğuna inanıyoruz.

KAYNAKÇA

- Alptekin, Coşkun. “Aksungur”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 296. TDV Yayınları, İstanbul: 1989.
- Alptekin, Coşkun. “Aksungur el-Porsukî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 297. TDV Yayınları, İstanbul: 1989.
- Alptekin, Coşkun. “Atabeg”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 38-40. TDV Yayınları, İstanbul: 1991.
- Alptekin, Coşkun. “Böri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 326-327. TDV Yayınları, İstanbul: 1992.
- Alptekin, Coşkun. “Dımaşk Atabegliği”. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. Edt. Hakkı Dursun Yıldız, c.7. İstanbul: Çağ Yayınları 1988.
- Altan, Ebru. “II. Haçlı Seferi (1147-1148)”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000.
- Altıkulaç, Tayyar. “Ebû Şâme el-Makdisî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 10: 233-235. TDV Yayınları, İstanbul: 1994.
- Asbridge, Thomas. *Haçlı Seferleri*, çev: Ekin Duru, İstanbul: Say yayınevi 2014.
- Avcı, Casim. “Naib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 311-312. TDV Yayınları, İstanbul: 2006.
- Azîmî, *Tarihu Azîmî*, Ali Sevim’in “ *Azîmî Tarihi, Selçuklular Dönemi ile İlgili Bölümler*”, Ankara: Türk Tarih Kurumu 2006.
- Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Baş, Eyüp. “ İbn Asâkir ve Tarihi Dımaşk’ı Üzerine” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ayrı basım, c. 38. 691-706, Ankara: 1999,
- Belâzürî, Ebü’l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvûd. *Fütuhu’l- Büldan*, 1. byy, bty.
- Belâzürî, Ebü’l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvûd. *Fütuhu’l Büldan, Ülkelerin Fethi* çev: Mustafa Fayda, İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Bezer, Gülay Öğün. “İmâdüddin Zengi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 258-261. TDV Yayınları, İstanbul: 2013.
- Bostan, İdris. “ Ba’lebek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5: 10. TDV Yayınları, İstanbul:1992.
- Bosworth, C. E., *İslâm Devletleri Tarihi*, çev: Erdoğan Merçil ve Mehmet İpşirli, İstanbul: Ünal Matbaası, 1980.
- Bozkurt, Nebi. “Mescid-i Aksâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 268-271. TDV Yayınları, Ankara: 2004.
- Bozkurt, Nebi. “Mezarlık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 519-522. TDV Yayınları, Ankara: 2004.
- Bozkurt, Nebi. “ Silah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 186-188 TDV Yayınları, İstanbul: 2009.
- Brokelmann, Carl. “*İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi I, 1.-3.Kısımlar*” Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayımı. 1964.
- Buzpınar, Ş. Tufan. “*Havran*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 539-541. TDV Yayınları, İstanbul: 1997.
- Bündârî, Kıvâmüddîn. *Zübdetü’n-Nusrâ ve Nuhbetü’l-Usrâ*, nşr. M. Th. Houtsma, Leiden: 1889.
- Cahen, Claude. “Atsız b. Uvak”. *The Encyclopedia of Islam*, 1: 750-751, Leiden: 1954.

- Cahen, Claude. *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev: Mustafa Daş, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Daftary, Farhad. *İsmailîler, Tarihleri ve Öğretileri*, çev: Ahmet Fethi, İstanbul, 2017.
- Demirkent, Işın. “Kürboğa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 562-563. TDV Yayınları, Ankara: 2002.
- Demirkent, Işın. *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını 1994.
- Divâderî, Ebu Bekir b. Abdullah b. Aybek ed- Divâderî. *Kenzü'd Dürer ve Camiü'l Gurer*, thk: Selahaddin el-Müncid, c. 6, byy, 1961,
- Duman, İbrahim. “Dımaşk Selçuklu Meliki Ertaş b. Tutuş” *Türkiyat Mecmuası*, c. 26/1, 107-115, 2016.
- Dûrî, Abdülazîz ed-Dûrî. “Emîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11: 121-123. TDV Yayınları, İstanbul: 1995.
- Ebü Şâme, Ebü'l Kâsim Şihâbüddin Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim Makdisî Dımaşkî. *er-Ravzateyn fi Ahbârî'd-Devleteyn, en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, thk: İbrahim ez-Zeybek, c.5, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle,1997..
- Ebü Şâme, Ebü'l Kâsim Şihâbüddin Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim Makdisî Dımaşkî. *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn* byy,bty.
- Ebü'l-Fidâ. el-Melikü'l Müeyyed İsmail b. Ebî'l Fidâ. *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*, (Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısriyye 1. Baskı bty).
- Ebü'l-Fidâ, el-Melikü'l Müeyyed İmâdüddin İsmail. *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*, Beyrut: yy, nşr. Mahmûd Deyyûb,1997.
- Ebü'l- Fidâ. el-Melikü'l Müeyyed İmâdüddin İsmail. *Takvimül Büldan / Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*, trc. Ramazan Şeşen, İstanbul, Yeditepe yay. 2017.
- Ebü'l-Fidâ, el-Melikü'l Müeyyed İmâdüddin İsmail. *Yevâkît ve'd- Darb Fî Tarihi Haleb, fi Ahbari'l-Beşer*. byy. bty.
- Erkoçoğlu, Fatih. *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2018.
- Eymen, Fuad es-Seyyid. “Fâtımîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 228-237. TDV Yayınları, İstanbul:1995.
- Fayda, Mustafa. “Busrâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 470-472. TDV Yayınları, İstanbul: 1992.
- Görgün, Hilal. “İsmet Hatun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 23:140. TDV Yayınları, İstanbul: 2001.
- Güenal, Zerrin. “ Ece Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.10: 379. TDV Yayınları, İstanbul: 1994.
- Güner, Ahmet. “İbnü'l- Amîd Ebü'l-Fazl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20: 481-485. TDV Yayınları, İstanbul: 1999.
- Harîrî, es-Seyyid Ali el-Harîrî. *Kitabu'l Ahbaru's Seniyye fi'l Hurubi's Salîbiyye*, Kahire: ez-Zehra lil A'lam el-Arabî, 3. Baskı, 1985.
- Hillenbrand, Carole. *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2015.
- Himyerî, İbn Abdülmün'im. *er-Ravzu'l-Mi'târ Fî Haberi'l-Aktâr*, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Müessesetü Nasır Li's-Sahafe,1980.
- Hitti, Philip K., *İslâm Tarihi*, trc. Salih Tuğ İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1981, 1018-1019.
- Hizmetli, Mustafa. *Tarihte Şehir ve Pazar*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2012.
- Hizmetli, Sabri. “Karmatîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 512. TDV Yayınları, İstanbul: 2001.

- Hüseynî, Ali b. Nâsır. *Ahbârü'd-Devleti's-Selcûkiyye*, çev: Necâti Lugal, Ankara: yy.1943.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetillâh. *Tarih'u Medineti Dımaşk*. Thk: Muhibbüddin Ebû Said Ömer, Beyrut: Darü'l Fikr 1995. c.2, 8, 11, 18, 50, 52, 57.
- İbn Battûta. *Rihletu İbn Battûta*, 1. byy, bty.
- İbn Hacer, Askalânî. *Tebşîru'l Müntebih bi Tahriri'l Müştebih*. c.4, Beyrut: Mektebetül İlmiye, bty.
- İbn Haldun. *Kitabu'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtedei ve'l-Haber*. thk.: Halil Şahâde, c. 5, Beyrut: yy, 1408/1988.
- İbn Haldûn. *Kitabü'l- İber*. c.5. byy, bty.
- İbn Hallikân. Ebü'l Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Hallikân. *Vefeyâtu'l- Â'yân*, thk. İhsan Abbas, c. 1. ve 3, Beyrut: Darü's Sâdır, 1900.
- İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Alî en-Nasîbî el-Bağdâdî. *10. Asırda İslam Coğrafyası*, trc. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi. 2014.
- İbn Hurdazbih, Ubeydullah b. Ahmed b. Hurdazbih. *el-Mesalik ve'l Memalik*, byy, bty.
- İbn Kesîr. *el- Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Abdülvehhâb Fetûh. c. 7, 12, 13, 14, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1413/1992.
- İbn Münkız. *Divan'u Üsâme b. Münkız*, thk. Ahmed Bedevî ve Hamid Abdülmecid, Kahire: yy, 1953.
- İbn Münkız. *Kitabu'l- İ'tibar: İbretler Kitabı*, çev: Yusuf Ziya Cömert, İstanbul: Kitabevi yayımları, 2018.
- İbn Şeddâd, Ebü'l Mehasim (Ebü'l İzz) Bahâüddin Yusuf b. Rafî' el-Halebî. *Nevâdiru's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinu'l-Yûsufiyye (Sîretu Selahaddin Eyyübî)*, thk: Cemâleddin eş-Şeyyâl, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2. Baskı, 1415/1994.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddin Yusuf. *en-Nücûmü'z- Zahire fi Mülûk-i Mısır ve'l- Kahire*, c.2, 5, 6. Beyrut: 1992.
- İbn Vâsıl, Muhammed b. Salim b. Nasrullah b. Salim İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyüb*. Thk: Cemâleddin eş-Şeyyâl, Hasaneyn Muhammed Rebi' ve Dr. Said Abdülfettah Âşûr. c.1, 2, Kahire: Darü'l Kütüb ve'l Vesâiki'l Kavmiyye, 1957.
- İbnü'l- Adîm, *Bugyetü't- Tâleb fi Tarih'i Haleb*, c.1, 2, 3. byy. bty.
- İbnü'l- Adîm, *Zübdetü'l-Haleb fi Tarihi'l-Haleb*, c. 1, 2. byy, bty.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî Ebu'l Ferec, *el-Muntazam fi Tarihi'l Mülûk ve Ümem*, Beyrut: Darü's Sâdır 1358. c. 10, 12, 17.
- İbnü'l- Esîr, *el-Kamil Fî't-Tarih*, c. 3, 8, 9, 10. byy, bty.
- İbnü'l- Esîr, *el-Kâmil Fî't-Tarih*, tash: Muhammed Yusuf ed-Dekkâk, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, c. 7, 1407/1987.
- İbnü'l- Esîr, *et-Târîhu'l-Bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye*, nşr. Abdülkadir Ahmed Tuleymât, Kahire: 1963.
- İbnü'l İmâd, Abdü'l-Hay b. Ahmed b. Muhammed b. El-'Akerî ed-Dımaşkî es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şüzüratü'z- Zeheb Fî Ahbar Men Zeheb*, thk. Abdülkadir el-Arnâvût ve Muhammed el-Arnâvût, Dımaşk: Daru İbn Kesîr 1406.
- İbnü'l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl -I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-* çev: Onur Özatağ, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2015.
- İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Dımaşk li İbnü'l-Kalânîsî*, Hamza b. Esed b. Ali b. Muhammed, Ebû Yâ'lâ et- Temîmî, thk. Dr. Süheyl Zekkar, Dımaşk: Dar'u Hassan Li't-Tıbbâ'a ve'n- Neşr, 1983.
- İbnü'l-Kalânîsî, *Tarihu Ebî Ya'la*, c.1. byy. bty.

- İdrisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. İdrîs eş-Şerîf es-Sebtî es-Sıkıllî. *Nüzhetü'l-Müştâk fi'htirâkı'l-Âfâk*. Beyrut: 1989.
- İsfahanî, İmadüddin el-İsfahânî, *el-Berqu's- Şamî*, thk: Falih el-Hüseyn, c. 5, Amman: Abdülhamid eş-Şuman müessesesi, 1987.
- İsfahanî, *el-Bustani'l- Cami li Cemi'i Tevarih Ehli'z- Zaman*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, c. 1, 4, Beyrut: el-Mektebü'l- Asriyye, 2002.
- İstahrî, *el-Mesâlik Ve'l-Memâlik*, byy, bty.
- İstahrî, *Ülkelerin Yolları, (Mesâlikü'l-Memâlik)*, çev: Murat Ağarı, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2015.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, , İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın no:569, 1953, İstanbul: 1953.
- Kal'acî, Abdülfettah Revvâs. "Nureddin Mahmûd, Adaleti ve Yolsuzlukla Mücadelesi", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, çev: Nadir Karakuş, sayı: 30, 2017.
- Karakuş, Nadir. "Haçlı Seferlerinde Üç Kadın ve İslâm Birliğinin Sağlanması", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 43, 2017.
- Karakuş, Nadir. *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, İstanbul: Mana Yayınları, 2018.
- Karakuş, Nadir. "Hille'de Bir Bedevî Emîri: Dübeyş b. Sadaka", *Marife Dinî Araştırmalar Dergisi*, c.18: sayı 2, 2018.
- Karakuş, Nadir. "Miladî XII. ve XIII. Asırda Dımaşk ve Haçlılar" *Cumhuriyet İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.22, sayı 1. 2018.
- Kaya, Remzi. "Kur'an-ı Kerimde Fey Gelirleri ve Dağılımı" *Uludağ İlahiyat Dergisi* c.10, sayı 2, 2001.
- Kazvînî, Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvînî. *Asârü'l Bilad ve Ahbarü'l İbad*. c.1, Beyrut: Darü's Sâdir, bty.
- Kılıç, Ünal. "Vali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 492- 494. TDV Yayınları, İstanbul: 2012.
- Kızıltoprak, Süleyman. "Memlük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 87-90. TDV Yayınları, Ankara: 2004
- Kortantamer, Samira. *Bahri Memluklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1993.
- Kök, Bahattin. *Nûruddin Mahmûd bin Zengî ve İslam Kurumlar Tarihindeki Yeri*, İstanbul: İşaret Yayınları,1992.
- Köymen, Mehmet Altay. *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Kültür Yayınları, Devlet Kitapları MEB,1976.
- Kucur, Sadi S. "İkta". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 47-49. İstanbul: 2000.
- Kurt, Hasan. "Mervan II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 227-229. TDV Yayınları, İstanbul: 2004.
- Maalouf, Amin. "*Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*", çev: Ali Berktaç, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 18. Baskı 2018.
- Makdisî, Mahmûd. *Nüzhetü'l Enzâr fi acâibi't Tevarih ve'l Ahbâr*, thk. Ali ez-Züvârî, Muhammed Mahfûz, Beyrut: Dârü'l Garb'il İslâmî,1988.
- Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *el-Mevâiz ve'l- İ'tibâr bizikri'l Httat ve'l Asâr*, 2, Beyrut: 1418.
- Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *es-Sülûk li ma'rifet-i Düveli'l- Mülûk*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. c.1. 2, Beyrut: yy, 1997.

- Mantran, Robert. "Humus". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 370-373. TDV Yayınları, İstanbul: 1998.
- Merçil, Erdoğan. "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devletinin Durumu", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran 1997 İstanbul*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1999.
- Merçil, Erdoğan. "Kirman Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Edt. Hakkı Dursun Yıldız, c.7, İstanbul: Çağ Yayınları 1988.
- Merçil, Erdoğan. "Sipehsâlâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 259-260. TDV Yayınları, İstanbul: 2009.
- Merçil, Erdoğan. "Şahne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 292-293. TDV Yayınları, İstanbul: 2010.
- Montefiore, Simon Sebag. *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*. trc: Cem Demirkan İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.
- Munro, Dana Carleton, *Letters of Crusades*, The Department of History of The University of Pennsylvania, Philadelphia. 1902, çev: Abdurrahman Onur Çalışır; *Deniz Aşırı Ülkeden Havadisler: Haçlıların Mektupları 1097-1252*, İstanbul: Kutlu yayınevi, 2018.
- Müneccimbaşı, Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. *Câmiu'd-Düvel*, çev: Ali Öngül, c.1, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2013.
- Nicolle, David. *İkinci Haçlı Seferi 1148*, çev: L.Ece Sakar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Niketas, Khoniates. "*Historia İoannes ve Manuel Komnenos Devirleri*", çev: Işıltan Fikret, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1995.
- Nîsâburî, Ebü'l-Kâsım Selman b. Nâsır b. İmrân b. Muhammed el-Ensârî. "İstitaru'l-İmam", *Ahbâru'l-Karâmita*. Nşr: Süheyl Zekkâr, Riyad: yy, 1989.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdü'l-Vehhâb, Ebü'l- Abbâs Şihâbüddin Ahmed. *Nihâyetü'l-Ereb Fî Fünûni'l-Edeb*, Kahire Dâru'l-Kütüb, 1423.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdü'l-Vehhâb, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed *Nihayetül Ereb Fî Fünûnü'l Edeb* thk. Müfid Kumhiyye, Beyrut: Darü'l- Kütübü'l- İlmiyye, 2004.
- Omran Mahmoud Said, "John Kinnamos As A Historian Of The Second Crusade", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran 1997 İstanbul*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Ömerî, İbn Fazlullah el-Ömerî. *Mesâlikü'l-Ebsâr Fî Memaliki'l- Emsar*. byy, bty.
- Ömerî, İbn Fazlullah el-Ömerî. *Mesâlikü'l-Ebsâr, Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev: D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Öz, Mustafa. "Haşîşiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 418. TDV Yayınları, İstanbul: 1997.
- Özaydın, Abdülkerim. "İbnü'l-Kalânîsi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 99. TDV Yayınları, İstanbul: 2000.
- Özaydın, Abdülkerim. "Menşur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 148-149. TDV Yayınları, Ankara: 2004.
- Özaydın, Abdülkerim. "Mahmûd b. Muhammed Tapar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 371-372. TDV Yayınları, İstanbul: 2003.
- Özaydın, Abdülkerim. "Muhammed Tapar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 579-581. TDV Yayınları, İstanbul: 2005.
- Özaydın, Abdülkerim. "Müstazhir-Billah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c.32: 128. TDV Yayınları, İstanbul: 2006.
- Özaydın, Abdülkerim. *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (1105-1118)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

- Özaydın, Abdülkerim. “Tutuş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 446 - 449. TDV Yayınları, İstanbul: 2012.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Müstershid-Billâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 145-147. TDV Yayınları, İstanbul: 2006.
- Özkuyumcu, Nâdir. “Tolunoğulları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 233. TDV Yayınları, İstanbul: 2012.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 3, İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Pine Mike. *Haçlı Seferleri*, çev: Cumhur Atay, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2011.
- Polat, İbrahim Ethem. *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*, Ankara: Vadi Yayınevi, 2016.
- Reşîdüddin, Fazlullah. *Câmiu't-Tevârih, Selçuklu Devleti*, çev: Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, İstanbul: Selenge Yayınları, 2. Baskı, 2011.
- Runciman Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi II. Cild Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187*, çev: Fikret Işıltan, c. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını 1987.
- Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî. *el-Vafl bi'l-Vefâyât*, nşr. Helmut Ritter ve diğerleri, Wiesbaden: 1962.
- Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî. *el-Vafl bi'l Vefâyât*, c. 3. 4 byy, bty.
- Sallabî, Ali Muhammed. *ed-Devletü 'z- Zengiyye*, c.3, Beyrut: Darü'l- Marife, 2007.
- Sallabî, Ali Muhammed. *Selahaddin Eyyubî*, c.1, 2. byy, bty.
- Sevim, Ali. “Azîmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4:330-331. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 1991.
- Sevim, Ali. “Azîmî Tarihi, Selçuklular Dönemi ile İlgili Bölümler” Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.
- Sevim, Ali. “İbn Münkız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 221,222. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Sevim, Ali. “Suriye Selçukluları I”, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, no.167, 1981.
- Sevim, Ali. “Atsız b. Uvak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 92-93. TDV Yayınları, İstanbul: 1991.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddi Ebü'l Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullak. *Mir'atü 'z-Zaman fi Tevarihi'l A'yân*, Thk. Muhammed Berekât; Kâmil Muhammed el-Harrat, Ammar Reyhâvî, Muhammed Rıdvan Arksûsî, Enver Talib, Fadî el-Magribî, Rıdvan Aûmû, Muhammed Mu'tez Kerimüddin, Zahir İshak ve İbrahim ez-Zeybek. 23 cilt. Dımaşk: Darü'r Risaletü'l Âlemiyye, 2013.
- Stanley, Lane-Poole. M.A; “Saladin and The Fall of the Kingdom of Jarusalem” G.P. Putnam's Sons, New York: The Knickerbocker Press. 1898.
- Sümer, Faruk. *Yabanlu Pazarı: Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1985.
- Süryânî, Adı bilinmeyen. *Haçlı Seferleri Vekâyinâmesi*, H.A.R. Gibbon'un notlarıyla İngilizcesi A.S.Tiritton, çev: Vedii İlmen, İstanbul: Yaba Yayınları, bty.
- Süryânî, Mekhael. *Vekâyinâmesi*, Mehmet Azimli özel kitaplığı, byy, bty.
- Şankiti, Muhammed b. el-Muhtar. “Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünni-Şii İlişkileri” çev: İdris Çakmak, İstanbul: İlimyurdu Yayıncılık, bty.
- Şeker. Mehmet. “Hil'at”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 22. TDV Yayınları, İstanbul: 1998.
- Şeşen, Ramazan. “Harran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 237- 240. TDV Yayınları, İstanbul: 1997.

- Şeşen, Ramazan. *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1985.
- Şeşen, Ramazan. *Selahaddin Eyyubî ve Devlet*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Tomar, Cengiz. “Şam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 311-315. TDV Yayınları, İstanbul: 2010.
- Tomar, Cengiz. “Taberiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 323-324. TDV Yayınları, İstanbul: 2010.
- Urfalı, Mateos. *Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, çev: Hrant Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, 1987.
- Usta, Aydın. *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1984.
- William, of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, by Emily Atwater Babcock and A.C. Krey, c.1, 2, New York: Morningside Heights Columbia University, 1943.
- Yakubî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Yakûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Yakûbî. *Kitabü'l Büldan -Ülkeler Kitabı*, çev: Murat Ağarı, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2002.
- Yakûbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Yakûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Yakûbî. *Büldan*, Yakûbî, byy, bty.
- Yakûbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Yakûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Yakûbî. *Tarihu Yakûbî*, byy, bty.
- Yâkût, Yâkut b. Abdullah el-Hamevî. *Mu'cemü'l Büldânü'l Hamevî*, c.5, Beyrut: Darü'l Fikr, bty.
- Yâkût, Yâkut b. Abdullah el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Üdebâ'*, byy, bty.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Memluklar Dönemi”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Edt: Hakkı Dursun Yıldız, c.7, İstanbul: Çağ Yayınları 1988,
- Yıldız, Hakkı Dursun. *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul: Kamer Yayınevi, 1980.
- Yiğit, İsmail. *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1991.
- Zanki, Jamal M. H. A, “The Emirate Of Damascus In The Early Crusading Period 488-549 /1095-1184”, PhD, diss. St. Andrews University. 1990.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî. *Siyer-i 'Âlâmün Nübelâ*, byy, bty.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî. *Tarih'u-l İslam ve vefeyât'u-l Meşahîr'u-l A'lam*, thk. Dr. Ömer Abdusselam et-Tedmuri, Beyrut: Dar'ü-l Kitab'e-l Arabi, 1987.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî ez-Zemahşerî. *Kitabü'l- Cibal ve'l- Emkine ve'l-Miyah*, c.1, Kahire: yy, 1999.

www.mutlakaoku.com ; “Tarihte Türkler ile Rumlar arasındaki evlilikler ve Türkopoller” erişim tarihi 03.12.2018

EKLER

Ek-1: Haritalar

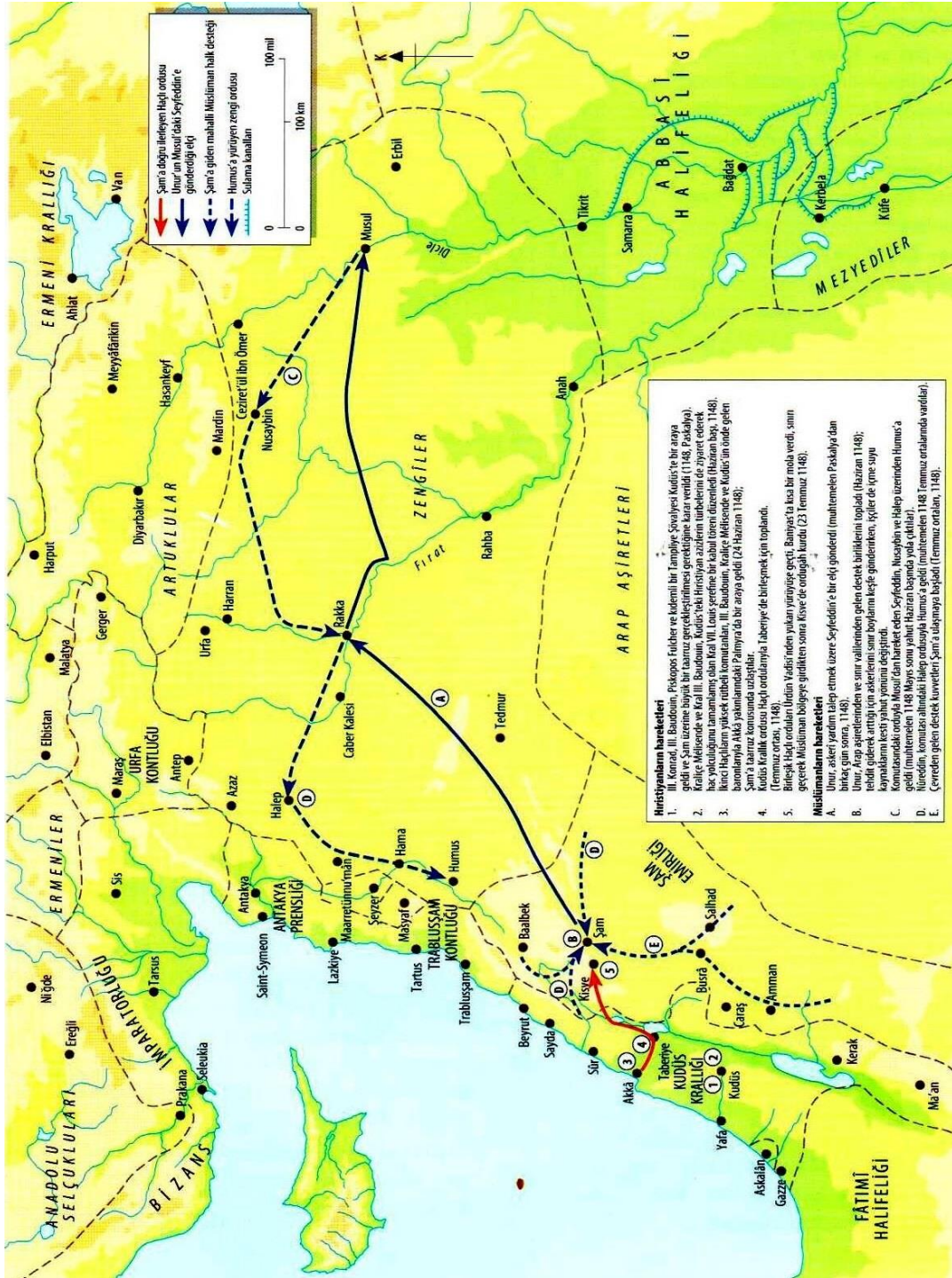
Harita 1. Ortadoğudaki Hareketler (1146- Mayıs 1148)

Kaynak: Nicolle, İkinci Haçlı Seferi 1148, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları

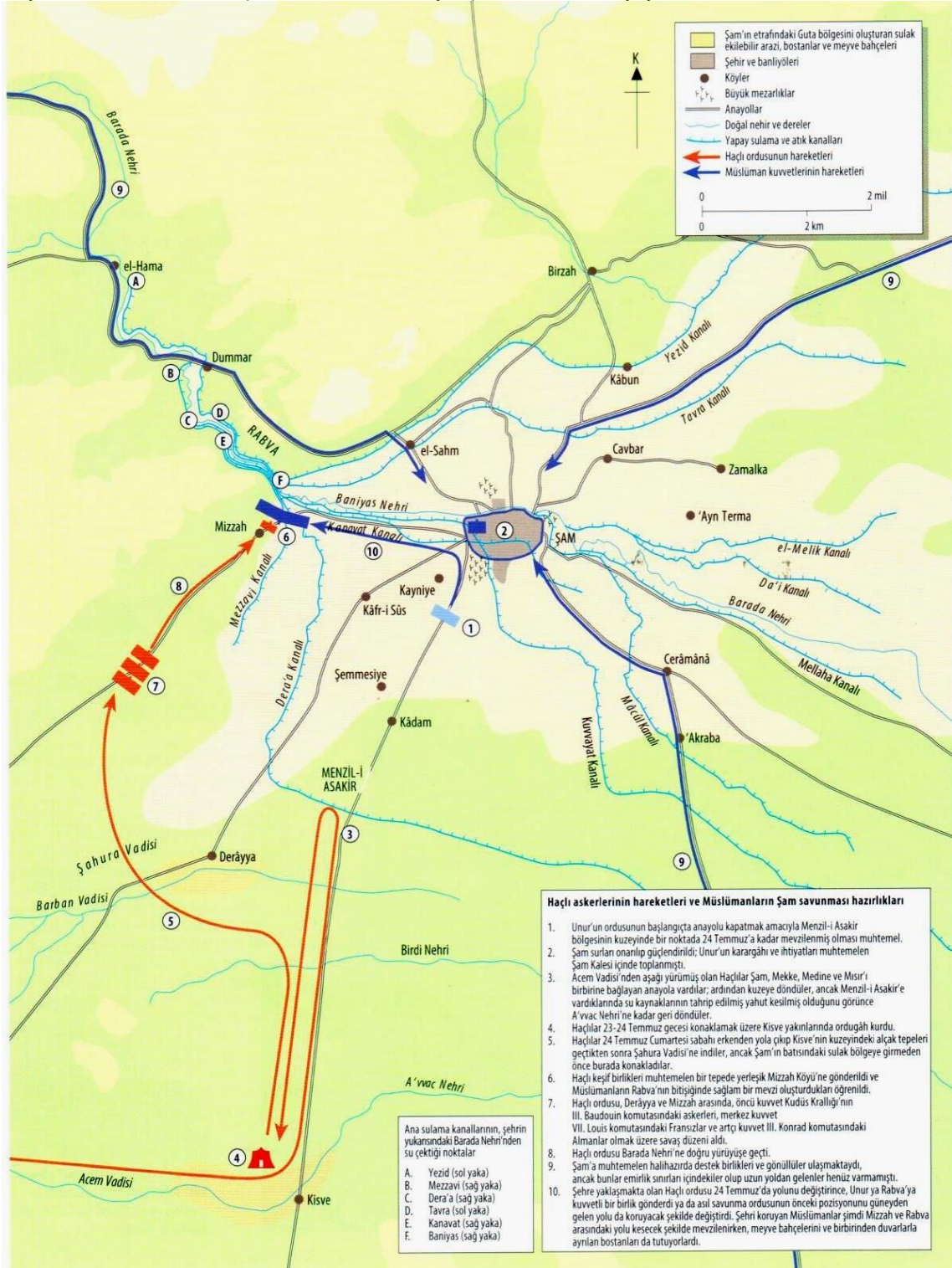
Harita 2. Dimaşk, Musul ve Halep Arasındaki Haberleşme ve Askerî Desteklerin Güzergâhları

Kaynak: Nicolle, İkinci Haçlı Seferi 1148, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları.

Harita 3. Haçlıların Kuşatma Güzergâhı ve Savunma Önlemleri

Kaynak: Nicolle, İkinci Haçlı Seferi 1148, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları.

Harita 4. 12. Yüzyılda Yakındoğu'da Olan Harekâtların Güzergâhları
 Kaynak: Nicolle, İkinci Haçlı Seferi 1148, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları.

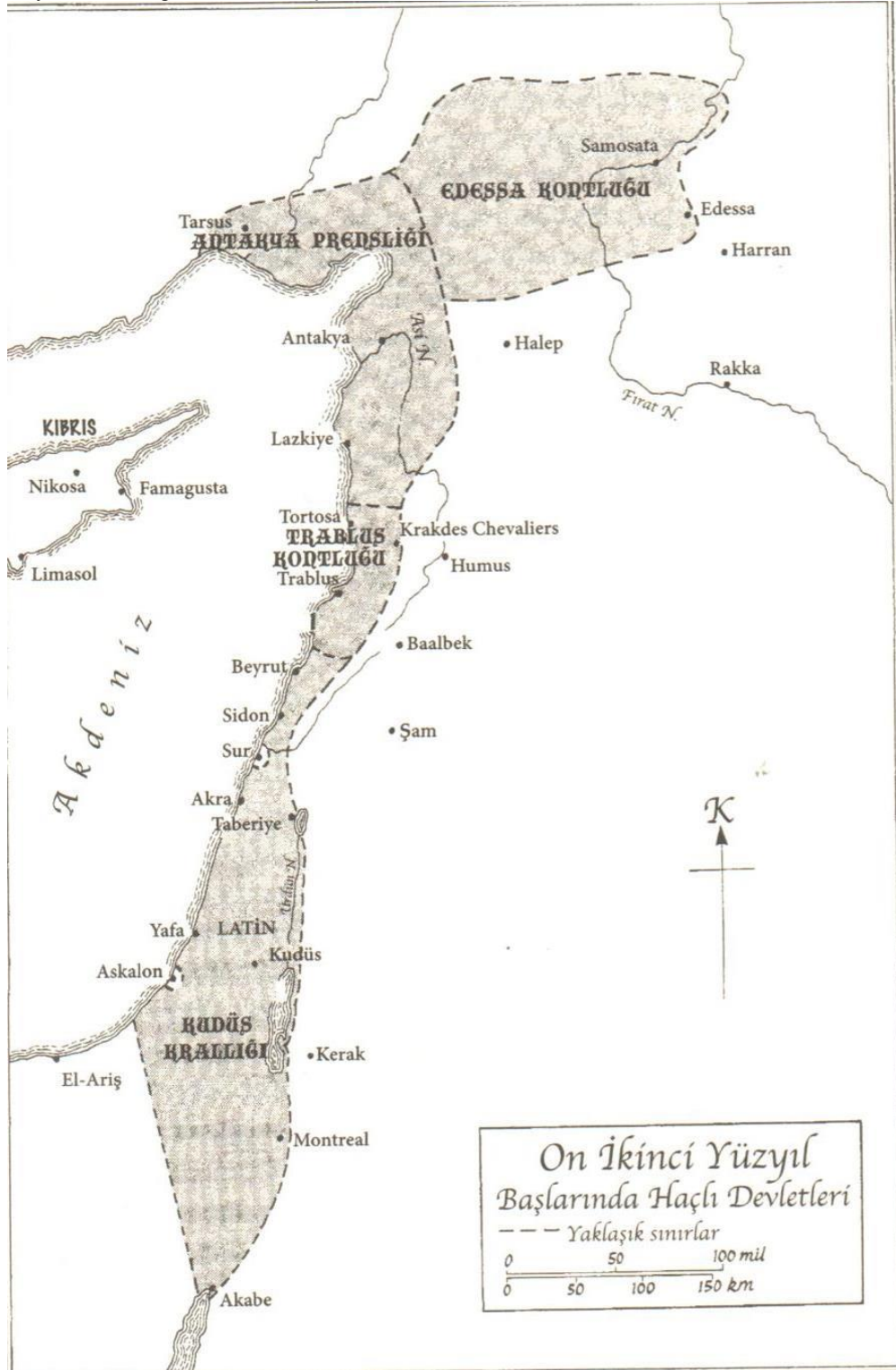
Harita 5. Kuşatmanın Yarılmış

Kaynak: Nicolle, İkinci Haçlı Seferi 1148, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları.

Harita 6. Lâtin Haçlı Devletleri

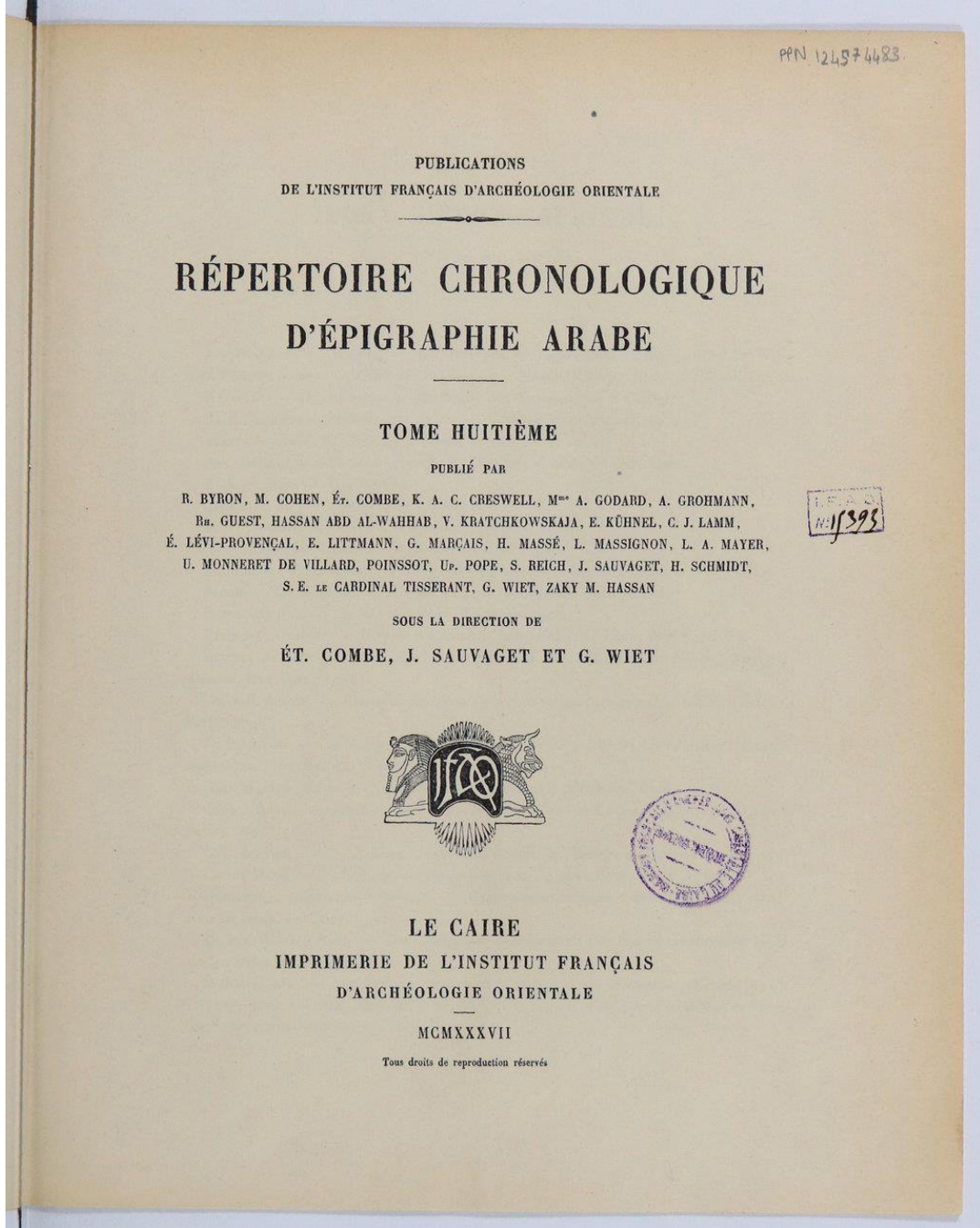
Kaynak: Asbridge, Thomas, Haçlı Seferleri, s. 176.

Ek-2: Kitâbe Metinleri

Kitâbe Metinleri 1. Katalog Kapağı

Kitâbe Metinlerinin elde edildiği Katalog Kapağı

Kitâbe Metinleri 2. Kitâbe, Dımaşk (Damas), No: 3033
Muînüddin Üner'in yaptırdığı medresenin kitâbe metni

—•••(165)•••—

[ANNÉE 524.]

N° 3033. — Texte de construction.

DAMAS.

Madrasa près du Bâb al-barîd. — Coufique.

Publication : REC. SCHEFER, n° 46; VAN BERCHEM, Inscr. ar. de Syrie, MIÉ, III, p. 448; SAUVAIRE, Descr. de Damas, JA, 1894, II, p. 321.

بِسْمِ اللَّهِ أَنْشَأَ هَذِهِ الْمَدْرَسَةَ الْمُبَارَكَةَ الْأَمِيرُ الْكَبِيرُ الْإِسْفَهْسَلَارِ مَعِينُ الدِّينِ
أَبِي بِنِ عَبْدِ اللَّهِ عَتِيقُ الْمَلِكِ الْمَجَاهِدِ الْمُرَابِطِ الْمَغَازِي طَغْتَكِينَ مِنْ خَيْرَاتِ
سَيِّدِهِ الْمَرْحُومِ وَذَلِكَ فِي سَنَةِ أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ وَخَمْسِمِائَةٍ

××× Ce collège béni a été fondé par le grand émir, le maréchal, Muîn al-dîn Unur, fils de 'Abd-Allah, affranchi du prince champion de la foi, combattant, guerrier, Tughtakîn, des bienfaits de son défunt maître. Cela, en l'année 524 (1130).

Cf. VAN BERCHEM, *Épigr. des atabeks*, p. 40; WIET, *Inscr. de Malik Zâhir*, BIF, XXX, p. 282, n. 3; *Précis*, II, p. 231; WIET, *Cuïvres*, p. 2; HAUTECOEUR et WIET, p. 102.

N° 3034. — Texte de construction.

PERSE.

Kitâbe Metinleri 3. Kitâbe, Busrâ, No. 3146

Muînüddin Üner'in Esir Kurtarmaya Vakfettiği firının kitâbe metni.

[ANNÉE 544.]

—٢٥٤—

N° 3145. — Inscription mobilière.

ÉGYPTE.

Deux fragments d'un même tissu de lin. Une ligne en naskhî, longueurs 17 et 16; petits caractères, réservés, sur un bandeau à fond noir, rehaussé de fins rinceaux bleus et rouges. — *Collection Nahman.*

..... (A) فتح قريب لعبد الله ووليه عبد المجيد أبي (B)
وعلى أهل بيتها الأئمة الطاهرين

***** et conquête prochaine à l'esclave et ami de Dieu, 'Abd al-Madjid Abū ***** [que les bénédictions de Dieu soient sur eux deux] et sur les membres de leur maison, les purs imāms *****!

N° 3146. — Texte de construction et de fondation.

BUŞRĀ.

Mosquée Dair al-muslimîn. — Bloc de basalte, 118 × 66. Douze lignes en coufique; petits caractères, gravés en creux.

Publication : VAN BERCHEM, *Inscriptions ar. de Syrie*, *MIÉ*, III, p. 437; BRÜNNOW et DOMASZEWSKI, III, p. 212.

Reproduction : VAN BERCHEM, *loc. cit.*, pl. III; BRÜNNOW et DOMASZEWSKI, III, p. 212, fig. 1098.

(1) بسمه أمر بعمارة هذا القرن والمدار المبا(2) رك المولى الملك العالم العادل
المؤيد المظفر المنصور المجا(3) هـ المرابط ناصر الحق معين الدين سيف
الإسلام بهلوان الشام الب غازی (4) بلكابك أتاك أبي منصور اذر عمدة
أمير المؤمنين وحبسهما وأوقفهما (5) لوجه الله مع وجعل مستغلهما

برسم فكاك المسلمين من حبوس الكفار (6) لمن لا يكون له أهل ولا يقدر
على فكاك نفسه ويخصّ بذلك أهل السنة والجماعة و(7) حفظة القرآن
فإن سهل الله وعدم الأسرى فيصرف المعتد في اليتامى والأرامل (8) مل والمساكين
وأبناء السبيل وأحقّ بها وأوقف العبد الفقير إلى الله سرخك (9)
السدس من الجديدة المعروفة بمرج حراسة على من تقدّم ذكره في هذا
الو(10-12) قف فمن غير شياً من هذه الأوقاف — C, II, 177 et 231 — ودخل
في سخط الله وفي دم الحسن والحسين — C, II, 229 — وكان عمارة ذلك على يد
العبد الفقير إلى الله سرخك

××× La construction de ce four et du moulin béni a été ordonnée par le maître, le roi savant, le juste, l'assisté de Dieu, le victorieux, le vainqueur, le champion de la foi, le combattant, le défenseur du droit, Mu'in al-din, l'épée de l'islām, le parangon de la Syrie, le brave guerrier, le sage prince, l'atabek Abū Mansūr Unur, le soutien de l'émir des croyants. Il les a immobilisés et consacrés waḳf, pour l'amour de Dieu, et en a destiné le revenu à la libération des musulmans des prisons des infidèles, de ceux qui sont sans famille et qui ne peuvent se libérer eux-mêmes. Il réserve cela aux sunnites, à ceux (qui ne s'écartent pas) de la communauté et à ceux qui savent le Coran par cœur. Si Dieu améliore (la situation) et qu'il n'y ait pas de prisonniers, le revenu sera dépensé pour les orphelins, les veuves, les indigents et les voyageurs. En surplus de cela, le serviteur avide de Dieu, Surkhak, a constitué waḳf le sixième du petit village connu (sous le nom de) Mardj-Ḥarāsa, en faveur de ceux qui ont été mentionnés ci-dessus dans cet (acte de) waḳf. Quiconque altérera quelque chose (des dispositions) de ce waḳf, ××× s'attirera la colère de Dieu et le sang d'al-Ḥasan et d'al-Ḥusain. ××× La construction de cela a eu lieu par la main du serviteur avide de Dieu, Surkhak.

Cf. VAN BERCHEM, *Inscr. ar. de Syrie*, *MIÉ*, III, p. 441, 449, 512; BRÜNNOW et DOMASZEWSKI, III, p. 30; *RAO*, I, p. 250; II, p. 24-25; WIET, *Inscr. de Saladin, Syria*, III,

p. 316, n. 2; WIET, *Notes d'épigraphie, Syria*, VI, p. 155, n. 4; *Encyclopédie*, I, p. 395; *OLZ*, 1906, col. 238 n. 1, 239; VAN BERCHEM, *Inscr. aus Armenien*, p. 26; KARABACEK, *Problem*, p. 17; VAN BERCHEM, *Épigr. des Assassins, JA*, 1897, I, p. 466; VAN BERCHEM, *Épigr. des atabeks*, p. 40-41; SARRE et HERZFELD, II, p. 282, n. 1; *Amida*, p. 92, n. 5; VAN BERCHEM, *Notes sur les Croisades, JA*, 1902, I, p. 417, 422; CLERMONT-GANNEAU, *Notes d'épigraphie, JA*, 1887, II, p. 506 n. 1, 507; CLERMONT-GANNEAU, *Inscr. arabe de Bosra, JA*, 1877, II, p. 518 seq.; VAN BERCHEM, *Rech. archéologiques, JA*, 1895, II, p. 487; *CIA, Égypte*, I, p. 759; DUSSAUD, *Topogr. de la Syrie*, p. 306 n. 7, 307; ISAMBERT, *Orient, Syrie*, p. 529.

